

UNIVERS

ANNA BANTI

CĂLUGĂRIȚA
DIN ȘANHAI

ANNA BANTI

CĂLUGĂRIȚA DIN
ȘANHAI

Coperta de *Pătru George*

Din volumele
ARTEMISIA

Romanzo di Anna Banti

© Arnaldo Mondadori Editore, 1953

și

LA MONACA DI SCIANGAI
e altri romanzi di Anna Banti

© Arnaldo Mondadori Editore, 1957

Toate drepturile asupra acestei versiuni
aparțin Editurii „UNIVERS“

ANNA BANTI

ARTEMISIA

CĂLUGĂRIȚA
DIN ȘANHAI

În românește de

LOLITA TĂUTU

Cuvînt înainte și
notă biobliografică de

OANA BUSUIOCEANU

Editura „UNIVERS“

București — 1972

CINE EȘTI, ANNA BANTI ?

Cînd un scriitor publică la șaizeci și șapte de ani un roman axat pe cea mai arzătoare problemă a tîneretului de azi, mitul fericirii, al libertății și al nonconformismului, cînd la șaptezeci și șase de ani același autor scutură praful evurilor trecute prin vigoarea unor eroi tineri, ce poți gîndi despre el, decît că a rămas un adevărat scriitor ? Că în ciuda anilor, n-a dezmințit, acea eternă menire a artistului de a simți pulsul vieții din jurul lui, de a-și reîmprospăta trăirile și înțelegerea cu fiecare nouă generație care alimentează șuvoiul nesecat ce poartă în dicționare numele de istorie. Iar cînd constăți că scriitorul acesta a minuit fără încetare, condeiul din 1937 — suspendat, vremelnic doar de urgia războiului, care i-a îngropat sub dărîmături visuri și manuscrise — te simți îndemnat să-i cercezezi cărțile nu cu curiozitate, ci cu respect, dornic să afli ce i-a alimentat asiduitatea, ce l-a îndemnat să aștearnă pe hîrtie miliarde de semne adresate semenilor săi.

Atrasă la început de artele plastice, după ce și-a luat licența în istoria artei și s-a căsătorit cu celebrul critic de artă Roberto Longhi, Anna Banti s-a orientat totuși cu precădere spre literatură. A publicat, pe lîngă cîteva monografii despre pictori, vreo cincisprezece volume de proză, colaborînd la diverse periodice și obținînd trei premii literare. Ce își poate dori mai mult un om, un artist ? O prezență asiduă în activitatea aleasă, o consacrare oficială, o căsătorie cu un om de indiscutabilă valoare, iată suficiente argumente care să îndreptățească concluzia că ne aflăm în fața unuia din acele rare cazuri de împlinire, de echilibru, de

mulțumire fără fisuri. Pe măsură ce parcurgem însă paginile cărților sale, întrebarea ce figurează aici în loc de titlu se naște de la sine, dintr-un fel de presentiment că, dincolo de narațiunea generată de o bogată imaginație creatoare, avem de a face cu realități psihice și sociale care au fost mai întâi trăiri autentice, pentru a deveni apoi laitmotivul unei întregi opere literare. Operă care reconstituie convingător vieți și ambianțe dintre cele mai variate, purtându-ne din antichitate pînă în zilele noastre pe firul magic al unui limbaj de o erudită eleganță. Virtuozitatea stilistică, vivacitatea amănuntului, coloritul bogat în nuanțe al reconstituirilor ne umplu de încîntare, ca picturile unor maeștri florentini. Dar la urmă constăți că ai rămas cu un gust amar, cu un sentiment de vagă apăsare care se spulberă greu. „Un gest, un cuvînt, un comentariu evidențiază un sens mai adînc, înțelegi că tot acest montaj coloristic n-a fost o joacă în sine. Plăcerea inițială pe care ți-a dat-o reconstituirea se transformă treptat într-o tulburare care, sporind pe măsură ce lectura înaintează, se preschimbă în suferință.”¹

Cheia acestei suferințe ne-o oferă personajul cel mai drag autoarei, Artemisia, îngropată sub dărîmăturile bombardamentului din 1944 și renăscută încă o dată din amintire, ca o soră gemă-nă cu care scriitoarea a împărtășit trăirile unei vieți de femeie și de artistă: „o femeie care, la fiecare gest, ar vrea să se inspire după un model de același sex cu ea, din epoca ei, decent și nobil; dar nu-l găsește. O imagine cu care să se suprapună, sub al cărei nume să militeze.” Lipsită de această orientare „în ce privește arta, reputația, ambiția de glorie, *donna Artemisia* va trebui să se mulțumească improvizînd obiceiuri și legi, să semene germenul lor, pentru ca din el să răsară cîndva rodul care i-ar potoli astăzi setea: și care nu există încă. De altfel, să se frămînte, să sufere: asta e libertatea ei.” Căci „o femeie care pictează în 1640 înseamnă un act de curaj, fie că e vorba de Annella sau de alte încă vreo sută cel puțin, pînă astăzi. Fie că e vorba chiar și de tine”, își spune sieși autoarea.

Așadar, dincolo de imaginea zîmbitoare a Annei Banti la festivitatea înmînării premiului Viareggio, dincolo de scriitoarea sărbătorită într-un număr întreg al periodicului *Fiera Letteraria*, dedicat ei în 5 februarie 1957, dincolo de autoarea care își vede într-un singur an cartea ajunsă la ediția a cincea (*Le mosche*

¹ Enrico Falqui : *Novecento letterario*, vol. IV, 1954.

d'oro, 1962—63, există un alt chip, necunoscut nouă, care vine să tulbure acea impresie de împlinire, echilibru și mulțumire fără fisuri. Unde se oprește oare autobiografia schițată în narațiunile primului său volum din 1937, *Itinerario di Paolina*, și unde începe biografia personajelor născocite sau reconstituite? Căci opera Annei Banti constituie o vastă galerie de portrete feminine care, în ciuda mării lor varietăți, se împart vizibil în două grupe: de o parte cele înfrinte și resemnate, iar de altă parte cele înfrinte dar rebele. Înfringerea, acest numitor comun al tuturor căilor încercate de existența feminină, este cea care naște senzația de suferință, tocmai pentru că are funcție de premisă. Fiecare personaj își începe drumul conștient de prețul cu care îl va plăti. Existența feminină privită sub acest aspect nu cunoaște dileme, ci doar alternative. Nu are de optat între realizare și eșec, ci între diferitele modalități de eșec, chiar când acesta ia aparențele unei izbînzi.

Schema esențială rămîne aceeași: copilăria inocentă populată de o imaginație ce nu cunoaște încă restricții; adolescența care ia act de ele prin imperativul viitoarei căsătorii, singura cale legală de a intra în societate; tinerețea cu tensiunea așteptării acestui eveniment esențial, în funcție de care se va defini apoi maturitatea: fie subordonată exclusiv maternității, gospodăriei și capriciilor soțului, fie — în lipsa lui — claustrată, frustrată de idoli și de speranțe, o mumificare de vie, o agonie a simțurilor și a gândurilor, pînă la moarte. Pe acest schelet se construiesc toate viețile feminine și, cu mici variații, el își păstrează funcționalitatea indiferent de epocă și mediu. O dată măritate, aceste femei își văd anihilate visurile adolescente despre fericirea conjugală, izbindu-se de zidul psihologiei masculine. Psihologie aparent inexplicabilă, dar generată de logica unei singure legi: obligația de a domina. Căile pe care le folosește această lege moștenită din timpuri imemorabile merg de la nepăsare sau părăsire pînă la cele mai despotice și monstruoase capricii, cărora femeia le răspunde prin umilință și supunere, în lipsă de alte soluții; dar este supunerea sclavului care-și pleacă grumazul, cîntărind însă cu luciditate slăbiciunile generatoare de tiranii. Căci tirania nu se naște ca un apanaj al puterii autentice, ci este o reacție de frică: teama de a nu pierde privilegiul acestei puteri. Prin ochiul eroinelor sale oprimate, autoarea nu va privi de aceea niciodată cu ură la despoticii lor tovarăși de

viață, ei îi va judeca cu o înțelegere detașată, profund umană : „niște bieți oameni și ei, chinuți de aroganță și de autoritate, constrinși de mii de ani să comande și să culeagă roade înveninate, cu femeile care se prefac că dorm lângă ei, dar sub genele mălăsoase lăsate spre obrazul catifelat mocnesc proteste, dorinți ascunse, planuri tainice“.

Așadar, o luptă obligată, în care învingătorul și învinsul sînt la fel de nefericiți, la fel de însingurați, cu unica deosebire că cel dintîi își oferă iluzia liberului arbitru. Iluzie care îl constrînge apoi la arbitrar, într-un cerc vicios transmis din generație în generație, transformat în mit și preluat, ca atare de ambele tabere. Așa se întîmplă cu mai toate eroinele din romanele sau povestirile autoarei : *Felicina* (1939), *Il corraggio delle donne* (1940), *Sette lune* (1941), *Le donne muoiono* (1952), *Il bastardo* (1953), *Allarme sul lago* (1954), *La monaca di Sciangai* (1957). În cazul acestor înfrînte resemnate nici nu mai e vorba de o luptă. Victoria și înfrîngerea sînt premisele înseși ale căsătoriei care, axată pe vechiul mit al dominației masculine, se năruie chiar în clipa întemeierii ei, aspirată de prăpastia dintre cele două psihologii. Lipsește puntea de legătură pe care să poată răsări lăstarul unei înțelegeri reciproce. S-ar părea că acest gol va fi umplut de copii, dar același mit opune maternitatea paternității, despotismul soțului devine despotismul tatălui, iar cînd copiii cresc, ciclul se repetă aproape identic.

Acest ghem de contradicții, care se rostogolește inexorabil peste viețile personajelor, ar fi suficient pentru a genera senzația de neliniște dusă pînă la suferință de care vorbeam. Senzația se accentuează însă cînd personajele feminine fac parte din categoria înfrîntelor rebele. Rebeliunea e tonică și optimistă atunci cînd țelul ei promite o biruință, o împlinire. Revoltatele Annei Banti pornesc însă de la o capitulare : lupta lor pentru o viață activă, pentru afirmarea unei personalități implică abdicarea de la prerogativele feminității. În exercițiul funcțiunii devin niște ființe asexuate, un fel de aberații sociale, tolerate, sau chiar admirate pentru ciudățenia pe care o reprezintă ; dar în viața de toate zilele, această anomalie socială se răzbună asupra sufletului rămas feminin și căruia i se refuză comunicarea, împărtășirea la care aspiră. Așadar, rebelele Annei Banti sînt de două ori înfrînte, însingurate și pe planul realizării și pe cel al frustrării. Cecilia din *Il bastardo* obține de la tatăl ei dreptul să urmeze politehnica doar

în momentul cînd făgăduiește că se va purta întru totul „ca și cum n-ar fi femeie“. Diploma de inginer este plătită cu ani de austeritate în care nu-și îngăduie nici una din zburdălniciile inerente vîrstei, nici una din pornirile tandre inerente feminității. O dată ajunsă inginer, austeritatea se impune de la sine mai departe prin obositoarea muncă zilnică, dublată de efortul unei asprimi străine de firea ei, dar necesară pentru a conduce un colectiv de bărbați care îi recunosc priceperea și eficiența, dar fără simpatie, fără înțelegere. Cecilia-inginer este o realitate acceptată, dar nu aprobată; e o intrusă, renegată printr-o frază simplă, rezumat lapidar al unei concepții milenare: „În definitiv, era o fată frumoasă, ce naiba i-o fi venit?“

Singură, fără prietene, nemăritată, privită ca o anomalie și de femei și de bărbați. La începutul secolului XX. Sintem foarte departe de idealul sufragetelor, departe și de drepturile constituționale ale femeilor, departe de o polemică pentru egalitate, echitate etc. Literatura Annei Banti nu este polemică ci descriptivă. Ea nu revendică drepturi ci redă stări de fapt. La nivelul profund la care își înfăptuiește analizele, dezvăluind tare și răni, drepturile legale nu au nici o putere. Tocmai în această constatare rezidă dramatismul personajelor sale, explicația sentimentului de suferință pe care îl trezesc în cititor: constatarea că nu există paragraf de lege care să poată vindeca morbul ascuns ce minează societatea în general, măcinînd-o într-o luptă surdă, dusă corp la corp, sub aparențele unei concordanțe numită dragoste. Nimeni nu poate trăi fără dragoste, bărbați și femei aspiră să o cunoască, dar izvorul acestui tandru sentiment aduce cu el și germenul discordiei. În clipa în care se unesc, bărbatul și femeia au devenit susceptibili de dezbinare. Tristă dialectică zugrăvită, cel mai magistral în figura Artemisiei Gentileschi, pictoriță din secolul al XVII-lea, personajul cel mai bogat, cel mai complet și mai convingător al Annei Banti.

În ea se îmbină toate trăirile și toate frustrările pe care le înțelînim la personajele din celelalte cărți. Aici se afirmă cu maximă pregnanță cele două nevoi imperioase ale unei femei complexe, înzestrată cu toate darurile, de la frumusețe și gingășie pînă la inteligență și personalitate. Pe de o parte nevoia de a lucra, de a crea, de a-și folosi capacitățile innăscute, iar pe de alta o continuă nevoie de dragoste și de dăruire. Nicăieri nu apare atît de convingătoare ca aici incompatibilitatea acestor

două imbolduri : echilibrate precar în sufletul care le generează, întilnesc în afară un veşnic contratimp. Căci cei din afară optează : aleg artistul şi îl respectă, sau aleg femeia şi o răsfătă. A aştepta şi admiraţie şi răsfăt, şi respect şi tandreţe, şi satisfacţia gloriei şi protecţia dragostei înseamnă a dori imposibilul, a dori să faci parte concomitent din ambele tabere. Cei din afară au optat şi te obligă să optezi. Adică să-ţi mutilezi sufletul. De aceea Artemisia va oscila mereu între dragoste şi creaţie, ieşind de fiecare dată înfrântă. În scurta perioadă petrecută alături de Antonio, va fi răsfătată şi iubită, dar nu va crea nimic. Mîinile ei inerte sînt obiect de admiraţie pentru soţ, dar nu produc, nu exprimă nimic. În ziua cînd ele vor relua penelul şi paleta, impunînd forme, culori şi mod de viaţă, bărbatul o abandonează, reîntorcîndu-se în lumea tradiţiilor pe care Artemisia le încălcăse. Recunoscută ca pictoriţă, înfrîntă ca femeie, va deschide o şcoală de pictură, va fi cunoscută, admirată, comentată, dar plătindu-şi încă o dată renumele cu dragostea maternă. Copilul ei va creşte cu doici şi călugăriţe, înstrăinîndu-se treptat, aşa că gesturile tandre ale mamei, în scurtele răgazuri dintre obligaţiile profesionale, se vor lovi de o răceală echivalentă cu absenţa.

Dacă toată drama ar sta în această opţiune între vocaţie şi sentimente, între activitate şi afectivitate, ar fi rezolvată printr-o renunţare răscumpărată de nobleţea cauzei. Am avea momentele clasice de conflict şi deznodămînt, care, oricît de dureros ar fi, reprezintă doar o etapă, un pas dificil către calea aleasă. Aici intervine însă acel laitmotiv al operei Annei Banti : opţiunea nu duce la deznodămînt, ci la un nou conflict irezolvabil. Căci după ce îşi mutilează sufletul, asumîndu-şi pe toată viaţa suferinţa nostalgiilor feminine sacrificate activităţii creatoare, Artemisia îşi scrutează devotaţii învăţacei, pentru a se încredinţa că n-a greşit, că jertfa n-a fost inutilă. Dar... „în diverse rînduri surprinse o privire lascivă, oprită ca o muscă pe rotunjimile corsajului ei de dantelă. Nu, o ruşine mai mare nici că se putea !” Dintr-o simplă privire, pictoriţa Artemisia Gentileschi devine doar un centur feminin, care nu mai contează decît ca prezenţă, nu şi ca presenţă. În acest abis de contradicţii există întotdeauna trepte care duc şi mai jos, există ruşini mai mari, dureri mai profunde, pe care anii le adună implacabil. Iar Artemisia va simţi lucrul acesta străbătînd pe jos o stradă foarte populată din oraşul ei, unde „nimeni nu se uită la o femeie de patruzeci de ani dacă nu

știe cine e : dublă lovitură". Involuntar ne întoarcem aici spre chipul Annei Banti, care avea vîrsta Artemisiei în timpul cînd scria aceste pagini. Și ne întoarcem, cum spuneam, nu cu curiozitate, ci cu respect, cu acea considerație pe care ne-o trezesc trăirile autentice, adevărurile plătite cu zbucium sufletească și crîmpeie de viață. Dialogul autoarei cu năluca personajului creat, acest glas care intervine mereu de-a lungul paginilor pentru că, judecînd-o pe Artemisia să se judece pe sine însăși, aduce un fel de notă autobiografică, nu prin faptul narat, ci prin sentimentul trăit. O autobiografie sufletească alît de veridică prin problematica ei specifică, încît devine una dintre cele mai cuprinzătoare biografii ale sufletului feminin din cîte s-au scris vreodată. Mai bine zis, este o tulburătoare monografie a înfrîngerii, așa cum nu o poate scrie decît acela care a gustat din cupa amară a acestui sentiment.

Literatura feminină este în general o literatură lipsită de viașie, am zice chiar tristă. Dacă luăm la întîmplare cîteva nume, Virginia Woolf, Nathalie Sarraute, Grazia Deledda, Hortensia Papadat Bengescu, ne va frapa acest lucru care are, desigur, o explicație. Prin însăși structura lor, ca și prin poziția lor socială, în lumile create de aceste scriitoare femeile sînt mai aproape de suferință și de durere, de viață și de moarte, mai ales de moartea civilă din care gustă cîte puțin în fiecare zi. Ceea ce o deosebește pe Anna Banti, constituind una din trăsăturile de bază ale literaturii sale, este capacitatea de a strămuta suferința de la victimă la spectator. Și, conștientă parcă de acest proces, conștientă că dramatismul problemelor tratate este autentic și convingător prin sine însuși, Anna Banti nu speculează niciodată momentele tragice. Dimpotrivă, cu cît faptul este mai violent, mai abuziv, mai revoltător, cu atît îl relatează mai sobru, mai succint. La acest procedeu narativ se adaugă unul stilistic, menit parcă să răscumpere, să estompeze fondul dramatic. Zbuciumul atîtor vieți innăbușite, spulberarea atîtor iluzii, irosirea atîtor elanuri sînt învăluite în vîlurile unui stil rafinat, de o eleganță aproape barocă, în care cuvîntul este solicitat pînă la ultima limită a nuanțelor posibile. S-a atribuit acest stil familiarității autoarei cu o vastă cultură și, în special, cu artele plastice, unei rutine eseistice, unei înclinații către rafinament, ba chiar unei lipse de curaj în asumarea unei polemici deschise. S-ar putea să fie o parte de adevăr în toate aceste judecăți. Dar e vădit că la Anna

Bănti cultura nu e folosită într-un joc ostentativ ca la D'Annunzio, de pildă, ci ca un instrument care să creeze farmecul unei atmosfere, al unei figuri, evitînd astfel tiparul prea des uzat al unui realism militant. După cum spuneam, opera ei nu este polemică, pentru că dureroasa problemă dezbătută nu se rezolvă prin discurs și pledoarie. Cu mult mai eficace se dovedește calea aleasă de scriitoare, aceea a unui realism cu aparențe de rafinament, care îmbracă însă un fond foarte viguros uman, scrutat de o privire de loc rafinată, ci pătrunzătoare pînă la duritate. Privire lucidă, care a sesizat că dreptul femeii la vot, la muncă și la opinie a constituit o adevărată revoluție pe plan social, fără a suprima însă conflictul dintre psihologia masculină și cea feminină. Cu aceasta ajungeam la a doua temă care apare des în operele scriitoarei: aceea a înțelegerii umane dincolo de deosebiri de sex, de profesie și stare socială. Înțelegere atît de greu de realizat și întîlnită mai degrabă în mediul oamenilor simpli; al celor uniți prin vitregia aceleiași soarte. Așa își găsesc fericirea modestă cele două surori din nuvela *La libertà di Giacinta* (1954), singuraticul Orazio din povestirea *Disturbi telefonici* (1955), și strania Arabella din nuvela cu același nume (1955). Acesta e îndemnul cu care se încheie romanul *Allarme sul lago* (1954), unde ultima dintre cele patru femei care își povestesc viața le îndeamnă pe celelalte să se reîntoarcă la sentimentele din copilărie „cînd nu ne gîndim că bărbații ar fi deosebiți de noi. În realitate nici nu sînt și e vina noastră dacă, din lipsă de milă frățească, îi lăsăm copleșiți de povara destinului nostru.”

Ideea acestei înfrățiri, a necesității acestui sentiment revine și în *Artemisia*, lucrare care constituie o sinteză a întregii problematice tratate de Anna Banti. Vom regăsi, așadar, aici și a treia temă mereu prezentă și magistral dezvoltată în ultimul ei volum: *Je vous écris d'un pays lointain*, ideea timpului pe care l-am putea numi istoric, acel timp neiertător ce se scurge peste fapte și vieți, erodîndu-le, deplasîndu-le treptat spre marurile desuetudinii și anacronismului, unde reliefurile se șterg, transformate în acumulări detritice. Predominantă în acest ultim volum, care resuscită epocile tulburi ale prăbușirii imperiilor și ale migrațiunii popoarelor, ideea apare încă din lucrări mai vechi, ilustrînd de pildă drama militarului care nu-și mai găsește locul în societatea postbelică (*Il colonello*, 1945), sau transformată în dialogul peste veacuri cu Artemisia, reîncarnare vie și preg-

năntă „ce merită osteneala de a o resuscita ceas de ceas, tocmai în zilele în care istoria tace“ ; în acest caz tăcerea istoriei manifestându-se, ca în atâtea alte momente tipice, prin zgomotul armelor și al distrugerii, prin anihilarea a ceea ce a fost creat înainte. Perioade de moarte aparentă, sub care mocnesc potențele latente ale viitoarei resurecții umane.

O trăsătură distinctivă a acestei scriitoare este marea capacitate de invenție narativă, care ne poartă prin cele mai variate lumi, de la mărunta lume de provincie tipic italienească, pînă la curtea Angliei renascentiste, a micilor regate bizantine și a așezărilor vremelnice ale popoarelor migratoare. Vinzători ambulănți, nobile plictisite, slujnice birfitoare, burghezi potoliți, artiști ratați, croitorese umile, moșieri tiranici, călugărițe rebele, ostași și adolescenți răzvrătiți, o întreagă lume pitorescă și variată se perindă cu naturaleță în cele mai diferite locuri și evuri, resuscitate prin veridicitatea amănuntului plastic. Imaginea literară este dublată de o imagine picturală, în care-și spune în mod magistral cuvîntul formația inițială a Annei Banti, familiarizarea cu elementele plastice ale formei, culorilor și nuanțelor. Această bogăție a invenției se exprimă în genere printr-o tehnică narativă condensată. Autoarea și-a mărturisit, de altfel, predilecția pentru genul scurt, în care „toate elementele romanului să fie oferite succint, într-o viziune panoramică surprinsă, ca să zicem așa, pe creasta valului“. Într-adevăr, povestirile ei sînt, prin bogăția faptică, adevărate romane a căror peripeție uimește prin varietatea dusă uneori pînă la prolixitate. Ilustrativă în acest sens este nuvela *La Monaca di Sciangai*, cea mai romantică lucrare a autoarei prin vulturile complicate ale acțiunii și psihologiei, care ne duce cu gîndul la *Logodnicii* lui Manzoni. Cele trei vieți stricate din pricina unei moșteniri ce va provoca remușcări duse pînă la demență, răzbunări duse pînă la sadism, resemnări duse pînă la anihilare, se îndepărtează oarecum de realismul echilibrat ce caracterizează restul operelor Annei Banti. Cazuri limită avem și în *Allarme sul lago*, dar ele rămîn totuși în cadrul unor realități cotidiene. *Călugărița din Șanghai* depășește aceste limite, ducînd elementele prozei anterioare la granița patologicului. Poate că de aceea ea va fi un fel de prag către literatura viitoare, în care factura narativă, și chiar cea stilistică, se modifică generînd lucrări cu o orientare total diferită, cum este romanul *Le*

mosche d'oro și volumul de narațiuni *Je vous écris d'un pays lointain*.

În felul acesta, literatura Annei Banti se conturează ca o creație axată pe o concepție eminentamente dialectică, iolosing figurile unor înfrinți care pledează prin însăși înfringerea lor pentru necesitatea acelei înțelegeri umane, condiție *sine qua non* a unei lumi descătușate de rigiditățile prejudecăților ce mutilează suflete și elanuri. Reconstituirea unor perioade de violență „în care istoria tace“, trezește printr-un chip, un gest, un fapt mărunț ideea continuității acestei istorii, ce nu se poate realiza decît prin neobosita căutare a ceea ce s-ar putea defini pe scurt drept căldură omenească. Această omenie care înseamnă simplitate în gesturi și complexitate în trăiri, autenticitate lăuntrică și înțelegere față de semenii este neîndoios mesajul fiecăreia dintre operele scriitoarei, ținta supremă a creației sale. Pretutindeni prezentă, este poate cel mai explicit formulată în ultima ei povestire, din 1969, care a dat și titlul volumului *Je vous écris d'un pays lointain*. Cu aceasta ne aflăm dincolo de anul 3000 al unei Terre pe jumătate pustiite de cataclisme atomice, ai cărei supraviețuitori produși în eprubetă au abolit sentimentele și sensibilitatea. O tainică chemare îl duce pe unul dintre ei în pustiul fostei umanității, unde redescoperă existența latentă a unor rudimentare dar esențiale pulsații a ceea ce se numește trăire omenească : un zbor de pasăre, un susur de izvor, urma unei unelte, modelarea unor obiecte ; cu alte cuvinte, antenele ce transmit existența unei legături între indivizi care nu pot supraviețui decît ca grup, ca un grup sudat în efortul comun de a-și realiza propria viață în și prin viețile tuturor celorlalți. Mesaj de profundă umanitate, care ne dezvăluie în esență cine este creatorul unei asemenea opere. O scriitoare care a sondat cu un adînc umanitarism trăirile semenilor săi, împărtășindu-le bucuriile și suferințele, năzuințele și înfringerile. Care s-a străduit să contribuie prin creația ei la elucidarea acelor concepții anacronice generatoare de dezbinări, izvorîte dintr-o insuficientă capacitate a oamenilor de a-și căuta împlinirea nu prin accentuarea unor divergențe, ci prin recunoașterea acelor trăsături care ne leagă pe toți, făcîndu-ne apti de creație și dăruire.

OANA BUSUIOCEANU ,

NOTĂ BIOBLIOGRAFICĂ

Scriitoarea *Anna Banti*, pe numele adevărat Lucia Lopresti, s-a născut în 1895. Tatăl ei era calabrez, dar familia a locuit la Florența, în împrejurimile căreia se află și actuala reședință a scriitoarei, căsătorită cu reputatul istoric de artă Roberto Longhi. Laureată în istoria artei la Universitatea din Roma, Anna Banti și-a împletit activitatea de istoric și critic de artă cu aceea de literat, al cărei debut l-a constituit volumul de schițe autobiografice publicat la Roma în 1937. Opera ei s-a bucurat încă de la început de o opinie favorabilă, pornită inițial de la valorosul critic literar Emilio Cecchi și confirmată apoi de trei premii literare : Viareggio în 1952, Marzotto în 1954 și Veillon în 1957. În plus, majoritatea operelor sale au fost publicate sau retipărite de editura Mondadori în colecția „Narratori italiani“, consacrată celor mai valoroși autori italieni contemporani, de talia lui Dino Buzzati, Guido Piovene, Vasco Pratolini, Domenico Rea etc.

Pe lângă volumele de literatură, Anna Banti a mai publicat monografiile de artă, traduceri și numeroase articole apărute în diverse periodice, îndeplinind ani în șir funcția de redactor șef al revistei *Paragone* din Florența. Această bogată activitate a fost înregistrată de critica de specialitate, care i-a apreciat meritele în diferite recenzii și prezentări, conferindu-i locul cuvenit în presa literară și în lucrările consacrate scriitorilor contemporani.

Dăm mai jos lista principalelor lucrări ale Annei Banti :
— *Itinerario di Paolina (Itinerariul Paolinei)*, Roma, 1937 ;
— *Il corraggio delle donne (Curajul femeilor)*, Florența, 1940 ;

- *Sette lune (Şapte luni)*, Milano, Bompiani, 1941 ;
- *Le monache cantano (Călugărițele cîntă)*, 1942 ;
- *Artemisia*, Florența, Sansoni 1947 ; Mondadori, 1953 ;
- Traducere din Virginia Woolf : *Camera lui Iacob*, 1950 ;
- *Le donne muoiono (Femeile mor)*, Milano, Mondadori, 1952, premiul Viareggio ;
- *Lorenzo Lotto* (monografie), Florența, 1953 ;
- *Fra Angelico* (monografie), Milano, 1953 ;
- *Il bastardo (Bastardul)*, Florența, Sansoni, 1953 ; ediție revăzută sub titlul *La casa piccola*, Milano, Mondadori, 1961 ;
- *Allarme sul lago (Alarmă pe lac)*, Milano, Mondadori, 1954, premiul Marzotto ;
- *Diego Velázquez* (monografie), Milano, 1955 ;
- Traducere din Francis Carco *L'ami des peintres*, 1955 ;
- *Claude Monet* (monografie), Milano, 1956 ;
- *La monaca di Sciangai (Călugărița din Şanghai)*, Milano, Mondadori, 1957, premiul Veillon ;
- *Corte Savella*, Mondadori, 1960 ;
- *Le mosche d'oro (Muștele de aur)*, Milano, Mondadori, 1962 ;
- *Campi Elisi (Cîmpiile Elizee)*, 1963 ;
- *Noi credevamo (Noi credeam)*, 1967 ;
- *Due storie (Două istorisiri)*, 1969 ;
- *Je vous écris d'un pays lointain (Vă scriu dintr-o țară îndepărtată)*, Milano, Mondadori, 1971.

ARTEMISIA

CĂTRE CITITOR

O NOUĂ apropiere și coincidență între viața care s-a scurs și cea de azi ; o nouă dimensiune a conivenței istorico-literare, încercarea de a introduce în mlaștina bastardă a italienei literare în circulație, vechi și foarte potabile izvoare ale obiceiurilor noastre populare : acestea erau ambițiile povestirii intitulate *Artemisia*, care în primăvara lui 1944 ajunsese la ultimele ei pagini. În vara aceluiași an, din cauza evenimentelor războiului, care, din păcate nu au avut nimic excepțional, manuscrisul a fost distrus.

Aceste noi pagini ar trebui cel puțin să justifice încăpăținarea dureroasă cu care memoria nu a încetat să creadă, în anii care au urmat, într-un personaj poate mult prea iubit. Dar pentru că, de data aceasta, rîvna de a povesti nu păstra decît forma comemorativă a fragmentului, iar stilul se lega, în mod instinctiv, de o emoție personală prea năvalnică pentru a fi ștearsă, trădată ; cred că cititorului ar trebui să i se spună cîte ceva despre viața Artemisei Gentileschi, una dintre cele mai valoroase pictorițe pe care istoria le amintește. S-a născut la Roma, în 1598, dintr-o familie originară din Pisa, fiică a excelentului pictor Orazio. Încă adolescentă a fost ultragiată în onoare și în dragoste. Victimă im-

proșcată cu noroi într-un proces public de viol. Acuzată de a fi deschis o școală de pictură la Napoli și de a se fi hazardat, cam pe la 1638, în eretica Anglie, a fost una dintre primele femei care a susținut prin cuvînt și prin lucrările sale dreptul la muncă egală și la o paritate spirituală între cele două sexe.

Biografiile nu indică anul morții sale.

A.B.

„NU PLÎNGE“. În tăcerea care separă unul de altul suspinele mele, e vocea unei fete care a străbătut în fugă un urcuș și vrea să scape repede de o grijă apăsătoare. Țin capul plecat. „Nu plînge“ ; iuteala alunecului te aruncă acum ca pe un bob de grindină, mesaj al cerurilor înalte și reci, în zăpușeala arzătoare a verii. Nu ridic capul, lîngă mine nu e nimeni.

Puține lucruri contează pentru mine în dimineața aceasta apăsătoare și albă de august ; stau pe prundișul unei mici alei din Boboli, ca și cînd aș visa, în cămașă de noapte. Pînă la brîu sînt learcă de lacrimi și nu pot să mă opresc din plîns, chiar dacă aș vrea s-o fac, pe cînd capul îmi e sprijinit pe genunchi. Sub mine, printre pietricele, îmi privesc picioarele goale și cenușii ; deasupra mea, precum valurile care acoperă un înecat, un du-te vino stins al celor care suie și coboară panta abruptă pe care am urcat-o și eu și care nu iau în seamă femeia ghemuită care hohotește în plîns. Oameni care la patru dimineața se îmbrîncesc unul pe celălalt, ca o turmă speriată, ca să privească prăbușirea patriei, să înfrunte cu privirea groaza unei nopți în care minele nemțești au răscolit, una după alta, scoarța pămîntului. Fără să-mi dau seama plîng pentru ceea ce fiecare din ei o să vadă la Belvedere, și hohotele mele continuă să crească, disperate, trecîndu-mi fulgerător prin minte ca niște fire înnebunate de paie, podul Santa Trinità,

niște turnuri groase, aurite și o ceșcuță cu flori din care beam când eram mică. Și din nou, în timp ce mă opresc o clipă, și în golul pe care-l simt, îmi dau seama că totuși ar trebui să mă ridic, iar acele cuvinte „nu plînge“ mă ating în grabă ca un val care se îndepărtează. Ridic în sfîrșit capul, care acum își aduce bine aminte de toate, și stînd astfel îmi plec urechea. Tac, uimită, descoperind pierderea cea mai dureroasă.

Sub dărimăturile casei mele am pierdut-o pe Artemisia, tovarășa mea de acum trei secole, care respira încet, întinsă lîngă mine, pe o sută de pagini de caiet. I-am recunoscut vocea, în timp ce din rănile tainice ale spiritului meu se desprind cu un plîns stins imagini învolburate, în care o văd deodată pe Artemisia îndurerată, disperată, în convulsii, gata să moară, ca un cîine strivit. Toate imaginile curate, foarte limpezi, strălucesc în lumina soarelui de mai. Artemisia copil, sărind printre anghinarele călugărilor, pe muntele Pinçio, la doi pași de casă ; Artemisia adolescentă, închisă în odaie, cu batista la gură ca să nu i se audă plînsul, și mînioasă, cu mîna ridicată, blestemînd, cu sprîncenele-ncruntate ; apoi tî-nără, frumoasă, cu obrazul ei zîmbitor ușor aplecat, îmbrăcată în rochie de zile mari, cam prea austeră, pe aleile acestea, chiar pe ele ; marea ducasă o să treacă din moment în moment. Fără lacrimi, încep să-i vorbesc, sub cenușa exploziilor : „Și fereastra din tîrgul Sfîntul Iacob, de unde te aplecai peste Arno ? Și portretul prietenei tale, cîntăreața, înmormîntată la Santa Felicita ?“ Nu mai izbutesc s-o ajung ; sau s-a făcut prea mică, transformîndu-se de-a dreptul în sugaci, lîngă sugacii refugiaților care încep din nou să urle de foame sub porticele caselor. Cu o repeziciune mecanică, batjocoritoare, imaginile se succed mai departe, lumea răsturnată le înghite ca un furnicar și nu pot să le opresc și nici să le rețin pe cele care îmi atrag atenția cel mai mult. Oala cu lapte care se distribuie peste două ore la dispensar, fețele femeilor care se văicăresc, fiecare cu o strîmbătură spontană de decepție sau descurajare, cele două cerșetoare plîngărețe, epilepticul cerșind stupefiantul care nu se găsește, bolnavul de anghină pradă unui atac, saltimbanca tuberculoasă și cei cinci copii vagabonzi care capătă porție dublă.

Ca prin minune Angelica, micuța paralică, încheie procesiunea : mi-aduc aminte de ochii ei albaștri, fermecați și nesinceri ca ai maică-si — negustoreasa de mărunțișuri care spune : „E atît de credincioasă“. Privind ochii aceia, m-am simțit tentată să încep o nouă povestire, neștiind că aveam s-o pierd pe Artemisia, și în vreme ce mă întreb dacă Angelicăi i-ar fi fost tare frică, văd la înălțimea capului ei, și atît de limpede cum nici nu mi s-a mai întîmplat vreodată, fețișoara palidă a unei fete neîngrijite, cu ochii bătînd în cenușiu, părul mai mult blond, trăsături delicate, îndrăznețe și-n același timp obosite : Artemisia la zece ani. Ca pentru a-mi face un reproș și a fi compătimită, își pleacă privirile de parcă ar vrea să mă anunțe că se gîndește la ceva, dar că nu-mi va spune niciodată la ce anume. Dar eu ghicesc : „Cecilia, te gîndești la Cecilia Nari ?“ O simt, fetiță disperată, că-mi strînge genunchii. Nu m-am ridicat încă în picioare și suspin acum numai pentru mine și pentru ea : pentru ea, cea născută în 1598, vîrstnică pentru moartea care ne înconjoară și îngropată acum în fragila mea memorie. Îi dăruisem o prietenă, trebuie să o asigur, cu toate că nu cred nici eu, cum li se-ntîmplă adulților, că am să i-o pot da înapoi. Și în mila pe care o simt pentru ea, găsesc o scuză pentru mine, o scuză care astăzi vine de la sine.

Angelica are aceiași ochi și suferă de aceeași boală ca și Cecilia ; de aceea îmi e dragă. Îmi amintesc, îmi amintesc foarte bine cum s-au petrecut lucrurile.

Cecilia Nari, fiica nobililor care locuiau în palatul de pe via Paolina, și Artemisia Gentileschi, primul copil al lui Orazio, pictor pisan stabilit la Roma, se cunoșteau. Fereastra mansardei unde se află camera Cecilei dă spre o rîpă foarte abruptă pe care Artemisia o coboară în salturi de la Trinità, unde locuiește într-o căsuță care aparține tot familiei Nari. Artemisia se oprește pe dîmbul care se ridică la marginea rîpei și nu-i e frică să întindă mîna deasupra prăpastiei ca să apuce de pe pervazul de travertin al ferestrei mîncarea dăruită în fiecare zi de către mica domnișoară bolnavă, care zîmbește — zîmbește la fel ca Angelica — și se amuză fiindcă i-a fost teamă

că Artemisia o să cadă, în vreme ce aceasta face pe grozava și dansează, țopăie și-și întinde pe rînd picioarele deasupra prăpastiei. „Ai văzut?“ Dintr-un salt se așază pe vine între pietre pe iarba tare și începe să mănînce plăcinta sau biscuiții, uitîndu-se fix la Cecilia și saluînd-o pe mutește, ca și cum ar fi plecat cu vaporul. După aceea începe conversația.

— Doamna, mama mea a plecat, spune Cecilia cu voce ascutită și răsunătoare, ridicîndu-și oscioarele pieptului : și rîndunica în zborul ei jos, căutîndu-și cuibul sub streășină, țipă tot la fel.

Artemisia ascultă foarte atentă, dar între timp clatină din cap și mestecă, de parcă s-ar gîndi la cu totul altceva.

— A plecat cu trăsura, continuă Cecilia, se duce la Pace.

Sînt atîtea sărbători la Roma, în timpul cărora cele două copile au ocazia să savureze împreună gustul unei libertăți solitare și melancolic de aventuroasă. Cecilia nu se poate mișca și cine ar mai scoate-o pe Artemisia la plimbare ? Sînt zile în care pînă și servitoarele și călugărițele se duc la bîlciurile scîldate în lumini, și palatul Nari, complet pustiu, are pentru mica sechestrată tot atîta valoare cît are și toată colina Pincio, rustică și prăfuită, pentru hoinara ei prietenă. Tăcerea urcă dinspre firele de iarbă pînă la cerul fără nori, și scîrțîitul scaunului înalt în care stă Cecilia abia se-aude.

— Și cîte calești ai ? întrebă Artemisia agresivă, dar cu o privire distrată, strîngînd între degetul mare și arătător labele unei lăcuste capturate pe ascuns.

Cecilia își ridică umerii, ca două arcade cartilagi-noase :

— Ce știu eu, să tot fie douăsprezece, treisprezece...

— Și nici azi nu poți să umbli ?

Cînd era mică, Artemisia era crudă, așa că iat-o făcînd un gest ca și cum ar vrea să arunce lăcusta peste prietena ei ; fața i se crispează, simulînd o sforțare și o satisfacție atît de răutăcioasă, încît numai astfel se explică urletul disperat al Cecilei.

— Nu, nu.

— Cît de proastă ești, spune Artemisia și dintr-o dată devine veselă și afectuoasă.

Se ridică în picioare, aruncă insecta în prăpastie și-și suflecă mînele rochiei simple, din stofă groasă :

— Acum am să fac un salt și îndată ajung la tine.

Bolnava scoate un nou țipăt în timp ce Artemisia face cîțiva pași înapoi ca pentru a-și lua avînt. Trîntită pe pămînt, Artemisia rîde, încurcîndu-se în faldurile rochiei. Și astfel timpul trece.

Rareori îndrăznește Cecilia să întrebe cîte ceva și puțini sînt cei care îi răspund ; doar doica se întrerupe din treburile ei, exclamînd : „N-o mai ia odată Cel de Sus !“ Dar știe că tatăl Artemisiei zugrăvește sfinți ca mătușa călugărița, ba încă și mai mari.

— Atît de lungi și atît de lați, explică Artemisia întinzînd la nesfîrșit brațele și picioarele deasupra dîmbului. Acum face un sfînt Sebastian în pielea goală cu săgeți și răni și sîngele care curge. Sînge adevărat, zău, precizează cu nerușinare Artemisia, întăritată de stupearea ochilor albaștri. Cel ales drept model pentru sfîntul Sebastian trebuie să îndure rănile. Cînd vorbește despre tatăl ei, despre picturile lui, despre întîmplările acestuia, între născociri nevinovate și crudul adevăr, Artemisia înghite repede sensuri și sunete : Este și călăul care deschide gura și strînge dinții ; ține spadă în mînă și se aude șuierul loviturii. E și Magdalena, care e Caterina de la spălătorie, frumoasă, cu părul blond ; obosește de prea mult stat în genunchi dar tata nu vrea să audă de asta. Eu fac pe îngerul cu aripi.

— Cum, cu aripi ? întreabă Cecilia, neputîndu-și stăpîni uimirea.

— Aripi adevărate, din pene, le-a cusut Vincenzo de la călugărițe. Într-o zi chiar am să zbor.

Ca întotdeauna cînd născocirea e scandaloasă. Artemisia își încruntă fruntea și se uită încoace și-ncolo, imitînd pe o doamnă foarte aferată, sigură pe ceea ce face și spune. Cecilia nu-i răspunde, dar ochii ei se transformă în cristal inert, insensibili ca și cînd ar fi închiși. Ea se retrage vizibil într-o izolare întunecată și de nepătruns și Artemisia o vede făcînd anumite gesturi de părăsită disperată care încearcă să-și țină tovărășie cu propriile ei membre. Tăcerea care urcase de la pămînt la cer se întoarce sfărîmată la pămînt și se strecoară în

ripa care începe sub ochii copilelor și sfirșește într-un șant în spatele palatului Nari, plin de oale sparte, șoareci morți și apă urît mirositoare. Privindu-se ca-ntr-o oglindă, una pe cealaltă, pare că prietenele nu se mai cunosc, că viața sau moartea le-au și despărțit : pînă cînd în cele din urmă se aude un murmur ; e Artemisia care gîndește cu glas tare ca atunci cînd, după o alergătură, se oprește în loc, singură, printre tufișurile de pe colină : „Menica vrea pătura de lînă și lui Cecco i-e frig“. Sau : „Să mai treacă un Crăciun, un Paște și pe urmă fac doi-sprezece ani și pot să-mi iau bărbat“. Sau, aproape cîntînd : „Tata e cel mai grozav dintre toți, așa spune chiar și cumătrul Cosimo, care este furier. Acum pictează pentru călugări.“

Faptul că mi-am amintit că la vîrsta de zece ani Artemisia spunea „pentru călugări“, schimbînd cu un accent răgușit, de cerșetoare, fluiditatea ereditară a limbii toscane, mi se pare un succes, o dovadă de credință în povestea ei. Îmi reamintesc mai departe că soarele lungeste deja umbrele și că se apropie ora unsprezece. Afară, totul strălucește încă, dar în mansardă întunericul se întinde din ce în ce. Și intră Ersilia — doica, gîfiind încălzită de la distracție, nădușită în corsajul ei de gală, nemulțumită și generoasă în același timp, cu ceașca de decoct în mînă și gura plină de văicăreli. „Sfinte Isuse, Marie și voi Ceruri sfinte, priviți cine trăiește iar tații de familie mor.“ Nu mîngîie copila, dar scoate de sub șortul de tafta dulciuri aduse de la bîlci, prăjituri cu migdale, oseminte sfinte și o medalie binecuvîntată. Se pare că n-a observat-o pe Artemisia, dar pune dulciurile pe pervaz. Văd gestul forțat și tremurat cu care Cecilia le împinge prietenei sale și pielea lucioasă a mînuței sale : nu știu cum le prinde Artemisia. Și mai văd clipirea unei oboseli ascunse, aproape austere, care coboară pleoapele vineții peste pupilele albastre — genele sînt rare — și-si adîncește umerii mici în pernă, în timp ce gura face o grimasă copilărească și apoi se arcuiește într-o strîmbătură matură de dispreț, limbaj nevinovat al unei suferințe peste măsură de mari.

Poate cu această strîmbătură, capitulare mai delicată și mîndră la suflarea adolescenței, Artemisia îi spuse :

un tainic adio Ceciliei, un an mai târziu, în primăvară, cînd „se făcuse o domnișoară“ și se-ncingea la mijloc, sub sinii mici, ca fetele de prin partea locului. Altul era drumul pe care Artemisia trebuia să-l facă acum pentru ca să ajungă la fereastra înaltă a Ceciliei, căci Orazio Gentileschi își mutase din nou domiciliul, om neliniștit de cînd rămăsese văduv (avusese trei neveste în zece ani, ultima, o roșcată, fugită cu bucătarul Monseniorului), cu toți copiii pe cap. Acum locuia pe strada Crucii și trăia foarte retras pentru fata aceea care creștea, pe care vrea s-o trimeată la călugărie și de care era vai de ea dacă o găsea hoinărind ca atunci cînd era mică. Nu mai avea slugi — cu șase luni în urmă o concediasse pe ultima — englezul cu ochi spălăciți și părul ca niște cîlți, care urla seara la ușa căsuței : „Miscia, afuriso, vino să mănînci“. Cînd nu era acasă, le ruga destul de nepoliticos pe cumetrele din împrejurimi să stea cu ochii pe poartă, ca nu cumva să iasă fetița. Apoi se întorcea noaptea, după cinci-șase ore și-i găsea pe Artemisia și Francesco dormind pe masă, lîngă farfuria cu supă rece. Acum, Artemisia învățase să meargă în tovărășia fetelor și băieților mari, ori de cîte ori avea cîte o treabă la biserică, mînăstire sau la bucătăria stăpînilor, și să folosească drept pretext lumînarea și untdelemnul pentru candelă. Cumetrele începuseră deja să bîrfească pe seama ei, pentru că din cînd în cînd fata dispărea și se-ntorcea cam peste o oră. O vedeau cum o apuca prin grădinile de zarzavat și-și făceau cu ochiul — nû știau că Artemisia se ducea la Cecilia.

Dar se ducea tot mai rar ; și ultima dată fu atunci cînd pe cer lucea un soare de octombrie, nemișcat ca o medalie de aur și aerul era străveziu ; mirosul de ulei de mosc, cu care Artemisia își dădea în ascuns pe păr, ajunsese pînă la Cecilia. Li s-ar fi putut întîmpla orice fetelor în vara aceea, fără ca vreuna din ele s-o fi putut afla, atît de rar se văzuseră. Și Artemisia îi povesti că acum știa și ea să picteze — tata, care frecventează pe oamenii cei mai de vază, o învață, și chiar și Agostino Tasso, cavalier și mare pictor, îi explică perspectiva, așa încît toți nu fac altceva decît să-i dea lămuriri, pînă și Cosimo, furierul, care a ajuns bogat, tare bogat... Ajun-

gînd la acest moment al povestirii, gura Ceciliei, strîm-bîndu-se cu obișnuitul ei reflex dureros, îi păru prietenei sale gura grațioasă a unei doamne plictisite. Pe după urechile Ceciliei apăruseră doi cîrlionți ușori ; la gît purta o iconiță albastră și un cerculeț de aur în inelarul stîng ; mîna ce-i atîrna în poală avea o ușoară prețiozitate distantă și pentru prima oară Artemisia observă prăpastia care o despărțea în mod inexorabil de mîna aceea. Minie, regret, o amărăciune izvorîtă din gelozie, și undeva, dincolo de toate acestea, ceva ca geamătul unei lașități obscure, nevindecabile.

— Bogat, tare bogat, urmă ea, orbită de o puternică minie toscană, și îmi trimite tăvi cu dulciuri și șerbeturi și vin de Spania și lănțișoare de aur...

Elanul cu care inventa tot felul de lucruri deschise o perfidă spirală prin care intra în scenă adevăratul Cosimo, grasul și palidul furier papal, cu mîna veșnic la cureaua pantalonilor ; acest îndepărtat cumătru al lui Orazio, protector întrucîtva al artiștilor nevoiași, cu progenituri nelegitime, argintărie murdară și catifele de mîna a doua. Cuvintele pline de lăudăroșenie „și îmi va face dotă“, pescuite din amintirea șoaptei apăsătoare a unui bărbat la urechea ei nesocotită, se întretaie cu fulgerătoarea revelație a unui lucru neplăcut care acum îi lingea picioarele ca un cîine murdar și nu putu să-i iasă din gură. „Ciupercuțe proaspete“ cîntă cu glas obosit și dulce din colțul străzii Ferratina același țaran. Fără să scoată un cuvînt, Cecilia își arcuiește spinarea suspinînd și doica vine în goană, plină de respect, ca servitoarea în fața stăpînei. „Adio, adio“, strigă Artemisia întorcînd spatele și regăsind nebuna zburdălnicie a primei copilării, ca să topăie din piatră în piatră și să dispară. Și plînsă, luînd drumul grădinilor de zarzavat, și se tăvăli pe jos, în văzul podgorenilor care o priveau ca prostiți. Azvîrli cît colo fusta pe care și-o refăcuse special pentru Cecilia și nu mai vru s-o pună niciodată de atunci.

La Pitti oamenii forfotesc ca greierii, e la amiază ; soarele strălucește pe cer de opt ore ; sudafricanii au sosit de la șase și doamnele i-au sărutat, după cum s-a putut vedea de la ferestrele din fața galeriei Palatine, unde

ne-am refugiat ; sub soarele torid, o greață nemiloasă îi cuprindea pe cei care stăteau să privească. Cu o intransigență de neiertat alung regretul înspăimîntat al Artemisiei și mă rușinez de încăpățînarea cu care am ținut-o de vorbă în plin război, toată dimineața. Dar știu că voi cădea din nou în nebunia mea și o și simt trosnindu-mi în dinți : „Nu este adevărat, Cosimo nu mi-a strîns un deget“. A rămas la hotărîrea ei de a se despărți de Cecilia, la acel adio pe care Cecilia a putut să-l creadă, să-l asculte : femeile rele din casă, doica aceea care nu mă băga în seamă.

Dacă mă gîndesc la paginile distruse, la grija prevăzătoare cu care făceam să se miște o eroină azi atît de prezentă, nu mai știu ce să regret. Mă supără avîntul cu care parcurg de la un capăt la celălalt tot ceea ce memoria îmi permite, tot ceea ce conținea povestirea : de asemeni, pot să jur că Cecilia Nari nu se gîndea la nimic rău atunci cînd își strîmbă buzele ; era durerea, de-acum învățată ca o atitudine, durere care îi impunea să fie tot mai atentă.

A murit. A murit un an mai tîrziu. „Mai precis : în aprilie 1611“, subliniez, întredeschizînd ochii la soarele roșu, sub pleoape, ca văpăile torțelor de la mica înmormîntare. Nu atît de mică, în realitate. Familia Nari a făcut paradă de acea eliberare ; cortegiul de femei tinere, îmbrăcate în alb și negru, albastru deschis și cenușiu, începea din via Paolina și se-ncheia la San Lorenzo. Prietenii din copilărie rămîn întotdeauna copii ; Artemisia se sperie la gîndul că Cecilia murise. „Nu mi-ai spus-o“. Apoi, lîngă lumînări, regăsește mormîntul rușinii ei, un mormînt în flăcări și din nou încerc s-o consolez. „N-a știut, nu-nțelegea ce e iubirea, părăsirea și trădarea ; Ersilia nu i-a povestit decît istoria Genovevei. Te credea un fel de sfîntă Barbara războinica, de la fereastra ei îi părai înaltă precum turlele de la biserica Trinită.“ În încercarea de a improviza o mîngîiere, tot ceea ce am scris și am pierdut devine pentru mine de neprețuit ca un text unic și cu atît mai mult mă arde durerea cu cît Artemisia, pe măsură ce se calmează, își recapătă demnitatea. Alungată dintr-un timp povestit, în mod logic, ființa ei misterioasă poartă toate vîrstele și o văd în-

depărtându-se cu aceeași uitătură pe care o avea Diana, pe la optsprezece-douăzeci de ani, atunci cînd măritată de formă, nu voia bărbat și trăia solitară.

O regăsesc pe pajiște, pe colina din Belvedere, tolănită pe iarba caldă, cu riscul de a fi mitraliată. „Sfidam birfelile oamenilor, pe toți vecinii din Santo Spirito, din Sant’Onofrio. Mergeam dreaptă, cu ochii larg deschiși, fără să privesc pe nimeni. Ieșeam singură, din dispreț pentru ceilalți.“ Mișcarea buzelor sale strînse o imită pe cea a Ceciliei, care o rănise. „Care o rănise“ : așa scria pe o foaie, cam pe la mijlocul ei și o picătură de apă întinsese rîndul. Iată că Artemisia — și nu numai Artemisia — moare în amintire. Geme înfundat, ca o Meduză printre șerpi, și din nou iat-o întinsă, zdrobită într-un somn alb de pulbere, și întoarce capul într-o parte, tînăra moartă care caută ultima suflare. Se însearează ; aseară, toate pietrele de la Firenze erau întregi, toate lucrurile pe care le acopereau erau neatînse. Colo jos cedează ultimele grinzi ; se spune că printre dărîmături mocnesc ciudate incendii. Reîncepe noaptea blestemată, dar dintre chinurile somnului meu letargic, pe pardoseala înfricoșată a unei case mari și luxoase, o nouă prezență cere să fie scoasă la iveală cu orice preț. Ca să scap de ea o întreb, nu fără o malițioasă ironie : „Și tot mai regreti ? Îl mai regreti pe Serafino Spada, un nume născocit, cel căruia i-a tremurat mîna cu care a scris procesul verbal cînd te-am osîndit la ștreang ? Avea într-adevăr pistrii și ochii galbeni dar milostivi ? Era din Bergamo ? Venise la Roma în 1608 ? Cînd a ars palatul Farnese ? Și el privea din piață pe cei de la fabrica San Pietro care-și treceau unul altuia gălețile ca să stingă incendiul ?“ În întuneric, în vîltoarea brutală a bubuiturilor războiului, sub pleoapele mele strînse, chipul Artemisiei se-nflăcărează ca acela al unei femei arțăgoase : aș putea s-o ating și-i văd în mijlocul frunții acea cută verticală pe care o avea de cînd era mică și care se adîncea din ce în ce mai mult. Ca o somnambulă furibundă începe să-mi urle la ureche ; are vocea răgușită și accentul aspru de țărancă din Borgo, mijloace epuizate dar neepuizabile la cei disperați spre a se exprima, spre a se justifica.

Și ce altceva a făcut Artemisia decît să se tot justifice începînd de la 14 ani ?

„Agostino venea în fiecare zi, nu ? Venea dîndu-și aere, îmbrăcat cînd în turc, cînd în cavalier, cu colanul pe piept. Se pricepea să facă pe grozavul, pe noi copiii ne făcea să rîdem, ceea ce dovedea bunăvoință din partea lui, care se considera om mare. Tata picta și stătea liniștit, cînd el se opri ca să se uite la ceea ce desena pe măsuta aceea și-i spuse : «Vrei să înveți perspectiva ?» Locuiam la Croce, într-o casă cu două intrări și unde venea multă lume ; eu găteam, spălam chiar și vedeam de copii, nu ? Erău mici : Francesco avea zece ani iar Marco mai umbla încă în cămășuță. Tavanele erau făcute din birne ; iarna era frig și vara cald ; nu puteam deschide fereastra că îndată se strîmbau la mine ; așa era la Roma. Era unul îmbrăcat cu haine lungi, cu barba blondă, atît de rumen la față de părea că-i era mereu cald, Pasquino cel care făcea cu ochiul, nerușinat, cu pieptul dezgolit, și Luca, croitorul care mi-a trimis pe ascuns stofa verde din păr de cămilă ; toți voiau să intre, așa că degeaba țineam ușile închise. Tata voia să mă trimită la mănăstire, dar apoi venea Cosimo furierul, cu trăsura, și mergeam cu toții la cîrciumă. Agostino se așeza lîngă mine. Eu plîngeam, rîdeam și voiam să mă mărit. Cumătra Tuzia cobora după apă sau ca să vadă de foc ; stătea lîngă mine zile întregi și nu-i mai tăcea gura. Spunea : «Să facem o plăcintă ; eu pun mierea.» Frămînta ea aluatul ca să nu-mi stric mîinile și-mi aducea copilul ca să i-l pictez. Zicea că nu eram în siguranță acasă, cu toți cei care veneau să cumpere tablouri, cavaleri și negustori. «Ăștia vor să te ducă la pierzanie, dar tu să crezi ce-ți spun eu, că aș putea să-ți fiu mamă ; Agostino moare după tine, mi-a spus-o Cosimo, așa că întrebă-l dacă nu te vrea de nevastă. Fii atentă și cu Cosimo, cîștigă-l de partea ta, că ăsta, dacă pune ochii pe tine, nu te mai lasă și are mai multe femei decît Mahomet.» Tăia plăcinte, îi servea pe copii și mușcînd dintr-o felie spunea : «Trec anii și îmbătrînești și tu. Mărită-te cu Agostino, proasto, că ăla o să te plimbe cu trăsura mai ceva decît Cosimo.» Atunci apărea pe neașteptate Agostino, nu știu de unde, și mă ducea în sala de lecții. Tuzia venea în urma noastră și încuia ușa... Aveam paisprezece ani.“

„Paisprezece ani“, repetă cu glas plîngăreț, o dată cu ivirea zorilor, o altă Artemisia, tînăra nefericită și distantă. Nu-i pasă de faptul că eu aș putea să scap de suferința pe care mi-o provoacă pierderea ei, se mîndrește cu faptul că există în afara mea și aproape că își pune-n minte să se țină de mine cu pași fără zgomot, cînd cărarea însorită pe care o străbat cotește în umbră. Poteci mărginite de merișori și măslini cu ramurile tăiate egal, suficient de late pentru ca două femei cu fustele umflate să se poată plimba în voie. Limbajul este moale, modelat, adoptat în urma unor experiențe de tot felul, experiențele unei eterne aducerii aminte care din chinuitoare pot deveni — spre folosul unei prietene — o laudă patetică. „Paisprezece ani ! M-am apărat, dar n-am făcut nimic cu asta. Îmi făgăduise c-o să mă ia de nevastă și mi-o tot făgăduia, trădătorul, ca să nu mă pot răzbuna. Îmi dăruise o turcoază : «dovadă că ne-am căsătorit», îmi spunea. În fața lui am suferit tortura ; era livid și nu scotea o vorbă.“ Mărturisiri săvîrșite întru frumusețe și adresate cîntăreței Arcangela Paladini, o brunetă palidă cu nasul subțire care tocmai iese din odaia bătrînei Ducese. Cele două virtuozse se plimbă ca două femei ; colierele lor ieftine se lovesc ușor unul de altul, în ritmul pașilor ; se gîndesc în tăcere cum să înainteze cu demnitate într-o prietenie teatrală. Dar umbra Arcangelei este fragilă și proscrisii curții urlă înrăiți : nimic mai ușor decît să mă substitui ei și s-o oblig din nou pe Artemisia la o violentă sinceritate. Nehotărîtă, ea urmărește frămîntata memorie a celor scrise, a ceea ce voiam să ghicesc sau să sacrific fidelității istoriei. Din gura ei atît de tînăra izbucnește un strigăt neașteptat și dramatic : „Ăsta e inelul pe care mi-l dai, acestea sînt făgăduielile.“ Serafino Spada, tînărul ajutor de la cancelarie, scrie înspăimîntat, cu ochii pe jumătate închiși. Artemisia îmi mărturisește : „Agostino era urît, bondoc și galben, din pricina spaimei fața lui devenise pămîntie ; nu-mi plăcea, nu-mi plăcuse niciodată. Iar inelul l-am aruncat, ca să atrag și mai mult atenția, nu știu cum, în mutra judecătorului. Era un bărbat gras, între două vîrste, cu un neg pe frunte și vorbea pe nas. Sta la Giubbonari și pe nevestă-sa o chema Orinzia. Cînd mă văzu aruncînd inelul,

se trase-ntr-o parte, își holbă ochii, în vreme ce colțurile gurii îi căzură în jos ; am crezut că vrea să strige la mine. Dar nu spuse nimic : se gîndea că toate femeile sînt la fel, absolut toate...”

Artemisia îmi vorbește acum numai mie ; vrea să-mi demonstreze că ea crede în tot ce am născocit și devine atît de ascultătoare încît pînă și părul i se schimbă la culoare, devenind măsliniu intens, aproape negru. Astfel mi-am închipuit-o atunci cînd am început să citesc hîr-tiile de la procesul ei, acoperite de mucegai. Închid ochii și pentru prima dată o tutuiesc. „N-are importanță, Artemisia, nu are rost să-ți amintești ce gîndea judecătorul despre femei ; chiar dacă am scris eu așa, nu era adevărat.” Înclină capul și recapătă acea culoare blondă opacă a fetelor bolnăvicioase, cu transpirație acră, dar insistă : „Prin fereastra dinspre Corte Savella pătrundeau valuri de căldură, muște, chelălăituri de cîini și gîlceava cerșetorilor în jurul resturilor de la ciorba deținuților. Alături simțeam duhoarea celor doi călăi, cu frînghiile și măciucile de tortură încă în mîini. Unul era milos, îi lăcrăma un ochi. Mai știam, chiar fără să mă uit, că lui Agostino îi tremurau fălcile. Nu mă interesa să mă mărit cu el și nici că eram dezonorată, după cum se spunea. Atunci am povestit tot ceea ce se întîmplase, totul, de-a fir a păr...” Trebuie s-o ajut, dar sînt mai vlăguită decît ea. „Nu la cel de-al doilea, ci încă de la primul interogatoriu ai povestit totul. Tatăl tău care scrisese denunțul într-un prim acces de furie, a plecat la Frascatti, fiindcă nu mai voia să te mai vadă. Ai rămas pe mîna vecinilor, cu Stiattesi cei plîngăreți, cu proxeneta de doamna Tuzia, cu furierul Cosimo ; unii îți sugerau un lucru, alții altul, dar tu voiai să faci după cum te tăia capul, pe ascuns.” Îmi soarbe cuvintele din gură și dă din cap afirmativ. „Eram singuri în sală. Doamna Tuzia bătea cu tocătorul la bucătărie. Am spus : am temperatură, cruță-mă. El mi-a răspuns : am febră mai mare decît dumneata și m-a apucat de mîină vrînd să ne plimbăm încolo și-ncoace ; ușa de la camera mea era deschisă. Mă ținu cu forța în pat, cu pumnii și cu dinții, dar eu văzusem pe ladă micul cuțit al lui Francesco ; m-am întins pînă la el, l-am apu-

cat cu putere, ridicîndu-l de jos în sus și creștîndu-mi palma.“ Uimitoarea precizie anatomică a examenului făcut tinerei Artemisia nu poate să aibă loc între noi două ; cuvintele pe care moașele au învățat-o, după vizita făcută, au trecut prin memoria mea ca niște scînteii, lăsînd în urmă o tristă cenușă. Și nici măcar tînăra Artemisia nu-și mai amintește acuma de ele. Își reazămă de umărul meu capul care cîntărește cît un pui de vrabie și spune cu glas de convalescentă : „După aceea sîngeram de fiecare dată și Agostino zicea că aveam o constituție slabă.“ Nu mai servește la nimic nici măcar strîmbătura disprețuitoare ; ochii mari se deschid fără ură și sînt ochii unei copile nevinovate pe care taina vieții n-o va mai putea convinge niciodată.

Deși durerea unei neprihăniri pîngărite poate fi exprimată prin multe forme și moduri diferite, mă face să-i înțeleg durerea, prin atitudinea ei de sacrificiu și de pericol pe care o ațîță, spre regretul tuturor, regretul ei de a fi reînviat zadarnic. Sărmana noastră libertate se leagă de umila libertate a unei fecioare care în 1611 nu avea altceva decît propriul ei corp nepătat și nu putea să înțeleagă că a pierdut-o pentru totdeauna. Pentru tot restul vieții sale ea s-a străduit s-o înlocuiască printr-o altă libertate, mai nobilă și mai puternică, dar regretul după vechea și unica ei libertate a rămas ; mi se părea că reușisem s-o liniștesc cu acele cîteva foi scrise. Acum însă regretul acesta revine mai puternic ca niciodată, cu o mișcare de epavă care apare și dispare pe valuri și uneori pare că apa străvezie a înghițit-o. Arsă de mii de ori de flăcările ofensei, se dă de mii de ori înapoi și-și ia avînt pentru a se arunca din nou în foc. Așa obișnuia să facă odinioară, așa face și astăzi cu mine.

„Plimbarea.“ E fetița care te trage de mîneacă, cerînd să-i spui povestea preferată ; e acuzata care nu obosește cerînd într-una unicul martor favorabil. Încă o dată vrea să treacă peste ireparabil, să iasă la suprafață, să anuleze faptele printr-o explicație ; nici nu-mi îngăduie să-mi rînduiesc cuvintele. „Erai palidă după o iarnă întregă închisă în casă, și seara, dacă tata, întorcîndu-se de la Monte Cavallo, lăsa ușa deschisă, Tuzia intra imediat și spunea : «Fata asta, signor Orazio, nu prea arată bine.

Vă spun din cunoștință de cauză că la Zoccolette vor fete voinice și maica superioară o să v-o trimită acasă. Eu am spus întotdeauna : aerul curat și cucernicia mențin sănătatea.» Tata te privea neîncrezător și plictisit și spunea un «da» în grabă, ca doamna Tuzia să te ducă totuși la plimbare, devreme. Dimineța de vară era înnoirată și posomorită : sus, de pe stîncile abrupte din Trinità dei Monti se putea vedea fereastra închisă a Ceciliei Nari. Soarele își făcea apariția cînd ați pornit spre San Giovanni ; scîrțîind, trăsurile ridicau un nor greu de praf pînă la cer. «De-am avea și noi una la dispoziție», sus-pina Tuzia. Lîngă ea mergea toată ceata, fata cocoșată, cei patru băieți, copilul care plîngea și pînă și Francesco voise să vină, dar stătea mai la o parte, parcă bosumflat. După Santa Maria Maggiore se văd doi bărbați stînd la picioarele unui stejar, și anume Agostino și Cosimo, furierul. «Unde au pornit-o cumetrele atît de dimineată ?» spunea Cosimo, făcîndu-i semn cu cotul lui Agostino. Apoi către Francesco : «Sora ta trebuie să fie obosită și uite, aici e via unui prieten de-al meu», face Agostino, dîndu-și aere ca și cînd ar fi fost un om mare, dar punîndu-i în mînă o grămadă de colaci zaharisiți. Tu mergeai mai departe și i-ai lăsat pe toți în urmă. Tuzia discuta aprins, cu exclamații și hohote de rîs, și nu mai puteai să înțelegi ce spunea. Apoi ai simțit în spate răsuflarea ei greoaie ; alerga și mesteca dulciuri : «Nu vrei ? Sînt dulci și-ți taie setea.» Nu, ai răspuns. Mergeai înainte furioasă, simțea nevoia să plîngi și o ciudată mîndrie călcată în picioare. Și Francesco te-a ajuns din urmă, ronțăindu-și covrigii. Ți-a oferit și ție. Poate că Agostino și Cosimo rămăseseră pe loc, poate că mergeau în urma ta, dar tu nu voiai să întorci capul.“

Artemisia e nemulțumită ; să fie un merit pentru ea faptul că n-a întors capul ? Se aștepta la mai mult și mai ales la logica unei povestiri liniștite, la o interpretare gîndită a gesturilor sale, tocmai ceea ce eu nu pot să-i mai dau, avînd-o atît de aproape de mine. Așa cum se ține scai de mine, tot așa îmi învîlmășește imaginile și amintirile. „Acum povestește-mi dumneata cum a fost la San Paolo, pe cînd nu mai erai o fetiță, și cînd ți se părea totuși că ești mereu siluită.“

„Mergeam cu trăsura, acum locuiam la San Spirito, vecinii ştiau totul şi Agostino îmi spunea, oarecum ca să mă provoace : «de ce nu-l asculţi pe cel cu pelerină lungă?» Părea că vorbeşte serios şi după aceea mă ameninţa că mă omoară. Îmi intrase în cap să mă duc la Sao Paolo ca să văd altarul pictat de tata, pe care nu-l mai văzusem la locul lui şi inima îmi spunea că asta avea să-mi facă bine. Bătea vîntul, eu vream să plec imediat, dar Tuzia nu voia de teama ameninţărilor lui Agostino. Am spus atunci că plec, întrucît mi se părea că după ruşinea pe care o pătisem, aveam cel puţin dreptul să fiu liberă ca şi un bărbat. Chiar şi băieţii mă sîciau, dacă mă gîndeam la felul în care se năşteau, dar Tuzia apăru în spatele meu urmată de toţi ai săi şi mi-a fost de ajuns s-o văd cum îşi înnodea basmaua şi-şi sufla nasul, îndată ce am ieşit în stradă, ca să înţeleg că nu aveam să rămînem singure. La începutul străzii Longara se afla o trăsură pe care praful părea s-o fi acoperit de tot şi un om îmbrăcat în manta, cu mîna pe portieră. M-am răsucit cu gîndul să mă întorc acasă, fiindcă recunoscusem picioarele strîmbe ale lui Agostino, dar vîntul mi-a vîrit părul în ochi şi cînd i-am redeschis, Agostino îmi făcea semn să urc şi zîmbea ca şi cînd am fi fost înţeleşi. Trăsura aceea semăna cu o vale în care încăpurăm cu toţii. Înăuntru se afla bătrînul Stiattesi care spunea rugăciuni şi ofta. «Voi ai să mergi la Sao Paolo?» făcu Agostino de îndată ce închise portiera, descoperindu-şi dinţii răi. «Ai să vii cu mine. Dă-i drumul, vizitiu.» Simţindu-mă dusă astfel, furia mea se stinse şi devenii calmă, aproape mulţumită ; întotdeauna mi-a plăcut să merg cu trăsura. Cînd am ajuns pe cîmp, el vru să coboare, Tuzia spuse însă că o dureau rinichii şi că băieţii ar fi putut să se rătăcească prin rîpe, neastîmpăraţi cum erau. Doar Francesco al meu vru să coboare cu noi odată, dar Agostino îi spuse cu răutate să nu vină după noi, şi apucînd un bolovan îl lăsa să cadă uşurel, uitîndu-se în urmă. Iarba era tare, pămîntul umed şi-mi uda picioarele. Vîntul încetase să mai bată ; voiam să-mi închipui că mă rătăcisem şi că eram singură ; mi-am acoperit urechile auzind vocea şi zgomotul paşilor lui Agostino, dar umbrele noastre erau deja unite. Aşa făcu şi de data asta

tot ce vru el. Mă obosea iuteala cu care treceam pe vremea aceea de la încăpăținare la consimțire ; și totuși în adîncul inimii continuam să mă zbat cu disperare pînă în ultima clipă. În ziua aceea, Agostino mi-a dat inelul jurîndu-mi solemn că mă ia de nevastă îndată ce aveau să sosească verighetele și că soția lui fusese o femeie ușoară și cu siguranță că murise la Luca. Stăteam liniștită, apoi răspundeam deodată, ca și cînd cineva mi-ar fi dat ideea, cu niște cuvinte care nu-mi aparțineau. Dar în ziua aceea, cînd am ajuns la biserica unde ne așteptau ceilalți, mi s-a părut că mă schimbasem pentru totdeauna, mă simteam ca o soție și nici măcar nu mă rușinam de asta. Tuzia m-a ciupit veselă, cum obișnuia ea și atunci m-a cuprins din nou disperarea și aș fi vrut s-o iau la bătaie. Trebuia să intru și eu, să-mi fac semnul crucii, să privesc tabloul tatei și atunci l-am auzit pe el, care făcea pe deșteptul, spunînd că tabloul nu era bine desenat, că îi lipsea lumina, iar culoarea era ștearsă. Atunci Francesco a spus cu glas tare : «mi-e somn»“.

Din pricina mea urmează tăcerea după această istorisire întreruptă, minată de o grabă convulsivă. Hotărăsc să n-o mai las pe Artemisia să vorbească ; în prezentul meu nu mai este loc pentru trecut și nici pentru viitor. Dar în timp ce vorbesc cu niște persoane vii, prăfuite, un glăscior tinăr, stăruitor și plîngăreț, repetă aceeași întrebare : „nu spun bine ?“ care amintește neîndemînarea femeilor fără minte și curioase ; și Artemisia a fost o femeie valoroasă. Aidoma unui soț înfuriat, reîncep ofensivă : „ca și cînd tu ai crede în cele scrise de mine ! ca și cînd ți-ar păsa de pierderea mea !“ Căut o piatră netedă pe care să m-așez ; încă o zi de război e pe sfîrșite ; sînt obosită și aleile din Boboli sînt o imensă latrină. La fîntîna cu un firicel de apă, construită de un nobil, în glumă parcă, zece femei se ceartă pentru apă, dar eu nu le iau în seamă ; sînt o pocăită atotputernică ce-și ispășește vina și cea de a treia plimbare a Artemisiei mă urmărește.

I-au trimis vorbă de la Corte Savella printr-un cerșetor acoperit de bube false, care urcă scara cu pași înăbușiți. Doamna Artemisia să vină după ora unsprezece, căci domnul Agostino vrea să-i vorbească. Omul se ex-

prima cu greutate, era sicilian și odată ajuns la parter, se strecură în camera cea mare a Stiattesiilor și nu mai ieși afară. Mai târziu urcă treptele bătrînul Stiattesi, tîrșindu-și picioarele, lăcrimînd și trăgînd-o pe Artemisia cînd de mină, cînd de braț și cînd de rochie, pentru a da greutate vorbelor sale și a o convinge. „N-am să dorm și nici n-am să mînc atîta timp cît o să dureze rușinea asta ; trebuie să te măriți, așa cum poruncește Cel de Sus ; am să te-nsoțesc pînă la Corte Savella, o să-i spunem lui Orazio să se ducă la Quarantore. Vine și Grazia, ca să-ți țină loc de mamă ; se scoală anume din pat pentru asta.” Săruta pămîntul, înălța crucifixul spre cer și-apoi și-l punea pe piept.

Se lăsase noapte ; Grazia, sfîrșită din pricina febrei, nu putea să mai umble și bărbatul ei îi porunci să ne aștepte în întuneric, pe o treaptă ; atît de bătrînă era și nimeni n-o mai băga în seamă. Trecură Ponte Sisto și apoi, în loc s-o ia spre San Carlo, o apucară la stînga. „Să nu spui nimănui, șușotea bătrînul, să nu-i spui nici Tuziei și nici Clementinei că eu te-am adus. Ai încredere numai în mine și păstrează totul în secret. Să nu afle tăică-tău, fie-ți milă, e un om impulsiv.” La corpul de gardă, lampa fusese aprinsă de puțină vreme fiindcă flacăra mai pîlpîia încă, și Stiattesi spuse : „așteptați-mă aici”, și se-ndreptă înspre o masă unde doi paznici jucau cărți cu un al treilea, așezat cu spatele. Cînd acesta se-ntoarse, văzu că era Agostino. Bătrînul își scoase bereta și rămase aplecat cu tot corpul înainte, ca în fața stăpînului. Vorbiră și tot vorbiră, Agostino plimbîndu-se neliniștit și fără să dea semne că ar fi știut de Artemisia care stătea lîngă ușă ; părea că dă ordine pînă și acolo. În sfîrșit, bătrînul plecă de lîngă el și spuse tare : „Vino, doamnă Artemisia, logodnicul dumitale dorește să-ți vorbească.” Prin colțurile întunecoase izbucniră rîsete batjocoritoare la adresa acelei voci pedante și afectate ; iar un soldat, tăindu-i calea, se prefăcu că se înclină înaintea fetei și apoi se răsturnă pe spate, cu hohote de rîs zgomotoase și batjocoritoare. Unul spunea : *ilustrissima*, altul imita cot-codăcitul găinii, iar un al treilea gîlgîi exagerat de tare : „Iubita mea” ; toți oamenii aceia cu glumele lor obraz-

nice își făceau cunoscută prezența invizibilă, o dată cu un miros greu de piele și de sudoare. „Iată o lăudabilă propunere venită din partea unui cavaler care se îngrijește de reputația sa“, continuă Stiattesi, privind în jur și zîmbind totodată, ca și cînd acele vorbe batjocoritoare ar fi fost niște glume de copii ; „veți spune că nu el a fost primul și-atunci denunțul nu mai are valoare, îl scoateți din închisoare și îndată o să vă ia de soție. Dacă este adevărat, faceți sfînta penitență, dacă e minciună, oferiți-o sufletelor din Purgatoriu. Sfatul meu este să...”

N-a căzut nici măcar o pietricică, dar un zgomot asurzitor făcu să vibreze auzul și toate simțurile Artemisiei, sîngele o apăsă ca plumbul iar roșeața obrazilor ei, căreia nimeni nu-i dădea importanță, se transformase într-o cumplită paloare. La lumina felinarului care aidoma unui liliac își zbate neîncetat umbra pe asfalt, Agostino pare un obiect întunecat care se uită la ea și este cu neputință să-i atribui înfățișare de om, de prieten sau de iubit. Poate c-a salutat-o, poate că i-a spus ceva, dar iată că furierul Cosimo Quorli izbucnește : „curaj, fată frumoasă, de-acum știi să-ți scrii numele ; uite aici contractul de căsătorie și alături, soțul“. Și salvarea i-o aduse aceeași mișcare care altădată, dintr-un cu totul alt impuls, o despărțise de Cecilia : să întoarcă spatele și s-o ia la fugă. Alerga prin întunericul innăbușitor de cald, dar nu îndeajuns de dens ca să-i smulgă din memorie amintirea felinarului roșu și vociferările confuze ale paznicilor și deținuților, surprinși de fuga aceea. Poate că Stiattesi o urmărea, dar ea, slavă Domnului, știa să fugă fără să se poticnească și drumul era neted și complice sub picioarele ei iuți. Nu-i era frică de vreo întîlnire neplăcută și cînd își dădu seama că nimeni n-o urmărea, își regăsi deodată suflul larg, ușor, și-i strigă ca în plină zi bieteii Grazia, care tremura pe scară : „să mergem, să mergem“ ; era gata s-o ridice pe sus, s-o ducă în brațe, simțindu-se plină de putere, ca un cal. Și totul se petrecu miraculos de bine, străzile erau pustii, pustii erau și poarta de la intrare și scara ; nimeni n-o văzu urcînd și închizînd ușa. Doar cel care este stigmatizat de rușine poate numi aceste fleacuri drept noroc. Tuzia nu era acasă, Orazio nu se-n-torsese. Se lungi în tăcere pe pat, fără să se uite nici mă-

car la frații ei care dormeau, bieții de ei. Sîngele îi zvîcnea greu, ca un nor de furtună, apoi încetul cu încetul se condensă, începu din nou să curgă, întretăiat de fraze și maxime condensate la disperare de un creier atît de tînăr : „de-ar ține întunericul ăsta o vecie, nimeni nu m-ar recunoaște că sînt femeie : iad pentru mine, nenorocire pentru ceilalți“ ; ca să spun doar una din frazele acestea, dar care nu era singura.

În noaptea aceea nu se gîndi să-și răscumpere amintirea vechii sale nevinovății și să ia o hotărîre, nevenindu-i să creadă în cele întîmplate, convinsă de dreptul pe care-l are cel jignit de a avea o despăgubire, chiar dacă n-ar fi fost altceva decît triumful de-a fi victimă. Nu avu puterea să deteste pe îndrăgostitul violent și laș, pe proxeneți, pe falșii martori, pe Cosimo, pe Tuzia, pe slugi, pe spălătorese, pe modelele care pozau, pe bărbieri, pe pictori, pe paraziți, oameni care susțineau că n-o mai văzuseră de cînd era mică și în realitate o urmăriseră ceas cu ceas, luînd locul alor săi, în fața judecătorului, cu gesturi și mișcări de nerecunoscut. Astăzi se simte vinovată, vinovată atît cît o va socoti fiecare, vinovată ca atunci cînd șterpelea fragi din grădina călugărilor și Cecilia cea palidă o privea. Dacă o tratează în felul acesta, au pesemne dreptate, o pată rușinoasă a stigmatizat-o în ochii tuturor ; bine a mai nimerit-o Tuzia atunci cînd i-a replicat lui Orazio : „Ține-ți tîrfulița acasă“ ; este adevărat că vecinele, cocoțate pe uluci, o bîrfeau în fiecare zi cu glas tare, fără pic de respect. O răceală copleșitoare îi deschide în față, din aceste pricini, un viitor solitar și însemnat cu blesteme, care va fi, cel puțin, împărătia ei, după cum al ei este și întunericul acesta, patul acesta în care se ascunde și somnul pe care nimeni n-ar putea-o împiedica să-l simuleze dacă vreo lumină ar încerca să o oblige. Va rămîne aici, liberă să se compătimească, și să se gîndească la ce nu e voie, deosebită de oamenii integri, dar și de cei corupți. Va putea să-și facă calcule, așa cum un cerșetor își numără bănuții pe care fiecare ar vrea să știe de unde îi are. Timpul va fi prietenul ei, îl va umple după bunul ei plac, cu lacrimi, indiferență sau cu o veselie în care nimeni nu va putea pătrunde și pe care mîndria ei lovită o va nutri în secret.

În cele din urmă, întorcîndu-se pe partea dreaptă ca să adoarmă cu adevărat, îi veni să spună : „Or să vadă ei cine este Artemisia“. Trufia copilărească și puțin orgolioasă a firii sale îi dădea tărie acum, inger negru și copilăros, nevinovat și puternic, care se-ntoarce încetul cu încetul la ea ca s-o păzească. El nu știe ce este umilînța, blîndețea, neîncrederea prudentă și bănuitoare a firii femeiești ; nimic nu poate să stăvilească vîntul aripilor sale. Doar o supunere afectuoasă ar putea să-l oprească, și anume dacă Artemisia Gentileschi s-ar gîndi la tatăl ei. Dar dragostea capricioasă a lui Orazio s-a îndepărtat de ea și marele său talent este acum o sabie a dreptății în fața oricărei slăbiciuni, și numai imaginea lui este suficientă ca s-o străpungă. Cel care nu vrea să moară de durere este mai bine să se dezobișnuiască de ea.

Cea de-a treia plimbare a Artemisiei m-a trimis pe un drum care nu are nici scop, nici capăt, în vreme ce zilele se schimbă, dar nu și lucrurile și evenimentele din jurul meu. Și nu se schimbă cu nimic munca îndîrjită nu atît a memoriei, cît a imaginilor care își trag o imperceptibilă hrană din memorie. Acea care m-a consolată, care a regretat și a fost pentru mine o ființă vie, ba încă o ființă exaltată, mă preocupă ca un personaj pe care nimeni nu-l poate ignora, avînd o ilustră faimă și fiind exemplu grăitor : un personaj cu o biografie urmărită an de an, care merită să fie reînviat ceas cu ceas, tocmai în zilele în care istoria lui nu mai spune nimic. Din dărimături iese nu o pagină, ci amintirea unui fel de test, de manual ilustrat. Agostino dezlegat de orice obligație și umilit din cauza intrigilor furierului Cosimo și a afacerilor murdare ale lui Giambattista Stiattei ; Orazio Gentileschi redus la nepăsare intelectuală, cuprins ușor de dezgust ; Artemisia — redusă de la o scandaloasă și efemeră celebritate la o singurătate încăpățînată și supusă uneltirilor : iată faptele care pentru mine fac tot atît — și nu știu dacă să mă rușinez — cît al doilea război punic. Se poate presupune foarte bine ce au mîncat elefanții africani în Italia ; și tot atît de bine am putea să ne imaginăm cum își petrecea serile Artemisia, în vara lui 1615. A împlinit șaptesprezece ani. Locuiește în aceeași casă,

pe Orazio nu-l mai interesează memoria vecinilor săi, cînd a lui s-a stins, și nici nu-l deranjează faptul că fiica lui ar putea să se întâlnească în fiecare zi cu cîte cineva care s-o arate cu degetul. În mai 1612, croitorul Luca Ponti, unul dintre martorii lui Agostino, îi spuse cu obraznicie domnului judecător : „Să știți că la Roma, între prieteni, nu se vorbește decît de femei și de scandal.“ Obiceiurile nu s-au schimbat și Artemisia, cu toată căldura, pune hîrtie la geamuri ca să n-o vadă nimeni. Frații ei lucrează ; Marco la tăbăcărie, Giulio în atelierul de pictură, iar Francesco ca lucrător în stuc ; sînt liberi ca oamenii mari și seara cinează la birt, la răcoare. La ora aceea, paloarea Artemisiei, prizonieră, bate în verde, iar părul îi cade pe față ca un fuior de mătase mată. Stă și desenează pînă ce se lasă întunericul și atunci, fără să deschidă fereastra, aprinde lampa. Modelele — marionete îmbrăcate și statuete — și le procură de la atelierul de pictură al tatălui său care lucrează, mănîncă și doarme în oraș, la Monte Cavallo. Cu panglicele și mătăsurile din sărăcăciosul ei trusou de față frumoasă gătește modelele, și mai adaugă flori, fructe și un cap de mort. Uneori, scenele, acelea pregătite dinainte și tăcute o înspăimîntă, și doar privirea ei atentă se relaxează. Atunci se ridică și dă o raită prin cameră care de fapt este bucătărie, deoarece casa aceasta nu are salon. Se oprește în fața ferestrei dar nu o deschide ; stă și-ascultă cu-ncîntare larma zgomotoasă a curții în care distinge fiecare sunet. Clementina bate ouăle pentru jumări și cere busuioc noii chiriașe. De pe terasă, Lucia își cheamă prietenele ca să le propună o plimbare în seara aceasta, la Sant'Onofrio, fiindcă e răcoare. Fiii meșterului Pasquale, întorși de la lucru, cer printre-njurături apă ca să se spele. Iar dinșpre parter, unde mai locuiesc încă Stiattesi, se înalță un cîntec necunoscut, pe două voci : „Spune-mi iubire, spune-mi ce face“, care mai mult decît orice altceva îi trezește dorința să iasă la fereastră, să asculte, să pună întrebări și să privească. Dar e de-ajuns s-audă vocea tărăgănată a Tuziei, care s-a mutat de la etajul întii la al doilea („acușica scot gogoșile ; cum mai miros...“), pentru ca mîna care apucase zăvorul să cadă din nou de-a

lungul corpului. Se mai învîrtește încă puțin făcînd cîteva gesturi fără rost — ia oala de pe covată și-n locul ei pune o găleată, sau își toarnă un pahar cu apă, după care se așază din nou cu creionul în mînă. Lumina lămpii, cu care contrastează tot mai puțin cu cea a crepusculului, multiplică jocul umbrelor în cutele rochiei, redșteptîndu-i interesul pentru studiu; și iată că Artemisia a început o nouă foaie albă.

Tîrziu, spre miezul nopții, se întorc frații Artemisiei și ea nu s-a hotărît încă să deschidă fereastra, acum cînd nimeni nu o mai poate vedea, și să respire. Încă mai desenează cu un zel plin de cumpătare, care aproape că dezmente semnele oboselii, ochii micșorați și paloarea feții. Giulio și Marco se vîră-n pat dar Francesco rămîne să se-nvîrtească prin bucătărie, mîngîie pisica, retează mucusul luminării și găsește întotdeauna modalitatea de a se opri pentru o clipă în spatele sorei sale: o clipă și nimic mai mult, fiindcă știe prea bine că Artemisiei nu-i place să fie privită în timp ce lucrează. În cele din urmă nu rezistă tentației și apucînd un taburet, se așază și el, cu o hîrtie înaintea și cu un cărbune în mînă. Se mulțumește cu o bucățică de masă și cu o parte din model care este vizibilă din locul în care stă. Mîna lui, înăsprită de munca fizică, i se dezleagă încetul cu încetul și pînă și tăcerea nopții pare că se dezleagă în exercițiul acela care pentru cei doi Gentileschi este aidoma unei conversații. Monosilabică sau în fraze scurte, adevărata conversație se însufletește și atunci Francesco începe să deseneze încet și distrat, privirile sale se desprind adeseori de foaia de hîrtie și de pe model pentru a se așterne pe mîinile Artemisiei, pe lucrul ei. Acum nu-i mai e teamă că o va supăra dacă-i urmărește mișcarea creionului și dacă, aplecîndu-se înspre ea, zăbovește mai mult asupra desenului. Intenția mînuței firave, puțin pistruiate pe dos, e prețioasă, secretă și vădită în același timp, încît băiatul sfîrșește prin a o încuraja și a o aplauda pe față. Cîteodată îi sugerează: „mai multă lumină spre dreapta“ și corectează pe model o cută care cade prost: toate fiind rodul unei interpretări care nu se-nșală niciodată. Ceașul bate ore tîrzii, în sfîrșit Artemisia cascadează și atenția lui Francesco trece de la desen la fața ei. Nu spune: „ter-

mină !", dar punînd coatele pe masă și luîndu-și capul în mîini, începe să povestească despre Carlo Venetianul, care are coloritul acela frumos, despre Borgianni pe cînd se afla în Spania, despre francezul Valentino, arțăgos ca și Caravaggio, despre tablourile frumos orînduite ale lui signor Gustinani, despre pictori chemați la Madrid sau de regele Franței. „Au pus la loc pînza lui Antiveduto.“ „Sfîntul Lorenzo din Baghioni nu place.“ Fără să-și dea seama, Artemisia a nctat lucrul ; ascultă, pune-ntrebări și ajunge chiar să zîmbească, cu buzele acelea palide și crăpate și chiar să glumească. E atîta timp de cînd nu mai iese la plimbare, de cînd nu-i mai vede pe prietenii tatălui său, de cînd nu mai asistă la discuțiile lor. Și adeseori Francesco lasă pentru la sfîrșit surpriza, scînteia de bucurie : „în atelierul sculptorului Angelo, pictorul din Modena a spus : aș vrea să știu să pictez ca tînăra aceea care locuiește la San Spirito, fiica lui Gentileschi“. Nici lui Francesco nu-i este ușor să descifreze emoția pe fața Artemisiei ; ea și-o ascunde aplecîndu-se să strîngă hîr-tiile, să-și caute creionul care a căzut pe jos ; dar potriveala gesturilor cu care frate și soră fac ordine pe masă și sting focul, face cît o strîngere de mînă, cît un cuvînt de mulțumire. Înainte de a dispăre în spatele perdelei verzi care îi ascunde patul, băiatul a deschis fereastra și aerul rece al nopții este ca un dar pe care îl face Artemisiei, care se oprește să-l inspire înainte de a se duce la culcare ; capul i se-nvîrtește puțin și aproape că o-nspăimîntă cerul mare, înalt și îndepărtat în care i se pare că aude bătînd clopotele Sfîntului Petru. Stelele alcătuiesc pe boltă desene ce par scăldate într-un praf strălucitor care așteaptă un penel uriaș. Cu palmele calde atingînd răceala marmurei și genunchii îndoiți pe taburet. Artemisia își lasă capul pe marginea ferestrei și i se pare că navighează în întîmpinarea norocului său.

Cîteodată visează că cineva urcă scara și se oprește în fața ușii și că o cheie se răsuțește în broască. Nu visează, e chiar tatăl ei, Orazio, care se-ntoarce în seara asta acasă și iată-l că intră în bucătărie. Ce teamă, dar și ce bucurie înăbușită. Încremenită, ținîndu-și răsuflarea, fata asistă la un fel de cataclism al propriilor sale gînduri care for-

mulează, la iuteală, ușuraticile presupuneri ale lui Orazio, care a găsit-o sculată noaptea, la fereastră. Sub picioarele eternei vinovate se deschide un abis ; dacă tatăl o să deschidă gura, ea n-o să știe ce să-i răspundă și o să cadă pe neașteptate. Un moment doar, însă suficient ca să adore cu disperare hainele acelea pe care boarea nopții le-a umezit, mîna care a pictat toată ziua, a strîns paharul și a rupt pîinea, departe de privirile ei ; fruntea severă, privirea care scapără fără voie și se adîncește dintr-o dată în profunde și misterioase gînduri. În tăcere, Orazio face gesturi obosite și distrate și iată că ea tremură, palpită și începe să vorbească. Adevărul este simplu, cinstit, dar Artemisia nu știe să-l susțină, cum nu suportă tăcerea ; tot astfel cum un vas spart nu mai ține apa curată. Pentru a se arăta demnă de încredere, ar vrea să-și născocească o vină, un nou iubit ; lucrul i se pare mai verosimil decît această nevinovată oprire lîngă o fereastră deschisă. Și totuși buzele spun cu stîngăcie adevărul : „Stăteam aici, mi-era cald, mă luase somnul“, dar este atît de tulburată, de schimbată și bîlbîită încît nimeni nu ar mai crede-o. De fapt, Orazio nici nu-i răspunde, poate că nici măcar n-o ascultă, sătul în amărăciunea lui, de atîtea bănuieli și dispreț ; fiica lui îi intuiește profund starea în care se află și pe care ar vrea s-o schimbe, cu orice sacrificiu, arătînd, ca să spunem așa, culoarea propriului ei sînge chinuit : fantezii fără rost. Și zadarnic se amăgește închipuindu-și că-i sărută mîna dreaptă care scapără amnarul, că-și pune capul pe pieptul patern. În acest timp, dintr-un instinct de apărare nebunească, vocea ei repetă mai departe cuvinte care aduc a scuză, a minciună, și capătă tonul femeiuștii plîngărețe și nesincere, surprinsă asupra faptului. Iată că Orazio și-a aprins lampa și se îndreaptă, rece și posomorît, spre camera lui. „Noapte bună“ spune, înainte de-a pleca și Artemisia rămîne fără suflare, vlăguită pînă și de disperare, în fața cerului pustiu. Doar mai tîrziu, aproape de revărsatul zorilor, o să poată plînge și adormi în patul ei.

Dar într-o seară, pe la sfîrșitul lui august, Orazio se întoarce pe neașteptate, pe la ora 9, cînd vecinele nu

cinaseră încă și risipa de flecăreală și glume, în spatele hîrtiei care acoperea fereastra închisă, izola, scoțînd-o și mai mult în evidență, singurătatea plină de zel a Artemisiei, care stă în fața lucrului său, îmbrăcată neglijent, cu o ceașcă de lapte lîngă hîrtia de desen. Oricît s-ar fi aranjat lucrurile ca să poată fi suspectată și judecată rău, Artemisia nu putu de data aceasta să apară decît ca nevinovată. Avea drept model o aripă cenușie de porumbel, cusută din nou și încheiată cu migală, care trebuia să închipuie o aripă de înger, iar pe manechin, o bucată de brocart albastru. Privirile limpezi ale fetei care-l întîmpinară pe tatăl intrînd, reflectau acel albastru: absorbită și pură, ea îi apărea ca atunci cînd o pictase, pe cînd era fetiță, și ea sta liniștită, privindu-l cum pictează. La început nu fură cuvintele, ci în privirea lui Orazio se ivi o lumină jovială, ca atunci cînd discutau despre pictură sau îi arăta tablouri, lumină ce oglindea o activitate intensă și fericită. Erau ani de cînd fiica nu o mai regăsea și totul se petrecu ca și cînd o rază de soare ar fi luminat hîrtia, mîna care strîngea creionul, liberînd brațele umilate. Și cum se apleca spre ea, zări în colțul ochiului său acea încrețire binevoitoare a cutelor feții care era preludiul unui zîmbet, dovadă că era mulțumit; cu buricul degetului mare el estompă delicat umbra puțin ascuțită lăsată de cărbune pe veșmîntul îngerului. Se sculă și-odată cu el se ridică și ea, sfioasă dar fără stîngăcie de data aceasta. Orazio spuse: „gata” și se duse în odaia lui. După o clipă îl auzi fluierînd în timp ce se spăla.

În seara aceea, ciorba și omleta fură servite ca în oricare altă casă din partea locului și tată și fiică mîncară așezați unul în fața celuilalt; Orazio deschisese fereastra prin fața căreia zburau rîndunele și vacarmul curții, din care nu lipsea nici vocea Tuziei, rămase undeva, afară, ca și cînd obloanele ar fi rămas închise. După ce-și turnă un ultim pahar, Orazio începu să vorbească și Artemisia fu atît de fericită încît înțelesul cuvintelor îi scăpa și auzea numai vocea lui profundă și gravă, aproape indiferentă, și asta cu atît mai mult cu cît știa că spune nou-tăți, ca să fie ascultată cu interes sau uimire. „Am terminat cu Monte Cavallo, nu mai vreau să lucrez la Roma,

simt nevoia să călătoresc. Deocamdată mergem la Florența, Marele Duce mi-a vorbit despre asta ; condițiile îmi convin. Mai este vorba și de un drum la Pisa.“ După ce-și goli paharul, Orazio se ridică de la masă ; spatele său uscat se reliefează în lumina palidă a ferestrei. Copila a rămas nemișcată lângă vasele de bucătărie pe care va trebui să le spele cu respirația oprită, plutind între teamă și speranță. „Mergem“ ? Ce înțelege tata prin asta ? Poate că vrea să-l ia cu el pe Francesco și poate și pe ceilalți frați ; ea va rămîne singură la Roma.

Și-atunci Orazio se întoarce, se uită la ea o clipă și apoi, ațintindu-și privirea asupra găleții, spuse : „Dacă vrei să vii, te iau și-ai să lucrezi cu mine. Dar înainte de toate, trebuie să te măriți.“

Nu voi putea să mă eliberez de prezența Artemisiei ; această creditoare este o conștiință încăpățînată și stăruitoare cu care m-am obișnuit cum m-am obișnuit să dorm pe jos. Nu mai sînt discuțiile din primele zile care să mă prindă, ci un fel de pact stipulat în regulă, între notar și testator, pe care trebuie să-l onorez. Între timp pot să mă distrez, să fac anumite aluzii răutăcioase la adresa unei amintiri pe care acum o ascund.

Orazio a spus : „trebuie să te măriți“. Dar eu o și trag după mine pe Artemisia, la plimbare prin grădinile din Boboli, neîngrijite și pustii după exodul refugiaților, și o cîntîng să umble împreună cu ultimii rămași, triști stăpîni ai unui mare spațiu contaminat ; să întîlnească prostituate și soldățoi, să se scalde în ploaia de toamnă. Ritmul relatării vieții ei avea o morală și un sens care poate că s-au distrus după ultimele experiențe. Eu le pun la bătaie, tu, Artemisia, mulțumește-te astăzi cu ce urmează : grupul prietenelor tale florentine, pe prundișul de pe marea alee în pantă, fiecare cu numele ei — Violante, văduva, Giovanna Sorii, cele două cumnate Torrigiani, Caterina cea nemăritată — purtînd fiecare părul adunat la ceafă cu un pieptene. Gîfîie puțin pentru că au venit în fugă și fiecare pierde mai mult din demnitate decît ar vrea.

Domnișoara Gentileschi li se alătură, nu chiar din toată inima, oscilînd între comunicativitate și reținere : doamnele mă onorează știind totuși că sînt o virtuoasă în pictură și nu o diletantă oarecare. Cînd după un colț apare clădirea masivă și pustie a palatului, judecata mea nedreaptă îmi dă un gust amar și mă îndeamnă să adun, ca pe un obiect pierdut, tot aurul de octombrie din Roma, unde Artemisia, aplecată asupra lăzii în care îngrămădește îmbrăcăminte și obiecte prețioase care îi sînt dragi, restul o să-l arunce în Tibru, atît de hotărîtă este să nu se mai întoarcă la Roma. Încet, încet, să nu audă familia Stiattesi, să nu bănuiască ceva, soțul ei este un Stiattesi. Dar la gîndul că o să plece cu tatăl ei, că marele Gentileschi o ia cu el, aceste griji i se par ridicole și tot învîrtindu-se înapoi și-ncolo după treburi, lovește puternic din tocuri. Hîrtii mîzgălite, panglici vechi, scrisori, da, cele patru scrisori ale lui Agostino păstrate pîn-acum : totul se aruncă pe fereastră și se uită la ele cum zboară. Aplecîndu-se și expunîndu-se fără nici o reținere în aerul străveziu — i se și pare că se află-n trăsură — zărește picioarele lui Giambattista, stînd în pragul casei, picioare gutoase care caută soarele, lungi și uscate ca ale fiului său Antonio care a dispărut în ziua nunții. Fata nu-și dă seama că a rămas pe gînduri pentru o clipă, cu fruntea încruntată, cu brațele căzute de-a lungul corpului și cu părul ciufulit de vînt : ca și cînd ar fi așteptat sau ar fi ascultat ceva. „Și batistele“, se desmeticește ea, și aleargă să le caute în odaie.

Dar o neliniște vicleană nu voia s-o părăsească și-i făcea să-i tremure mîinile și gîtlejul pînă-n ultima clipă, în liniștea aceea nefirească pe care Orazio o menținea după o hotărîre luată, de parcă nu ar fi fost vorba de altceva decît să rămînă acasă ca de obicei. Unul cîte unul frații ei plecaseră, Giulio la Velletri, Marco la stăpîn, iar Francesco își găsise loc într-o mănăstire de pe strada Pia, unde erau condiții prielnice pentru studiu. Voia să-și facă un atelier al său, spunea, dar cuvintele, de-abia rostite păreau că-i sapă o gaură în pieptul slab. Vorbea prea mult ; cînd sînt mulțumiți, Gentileschi nu vorbesc. Mai spunea că locul era splendid, o minunăție, iar pe deasu-

pra și ocazia rară, în timpul verii, de a-l vedea pe papă la Monte Cavallo, și de-a sta aproape de viile domnilor celor mai mari; și modele dintre țărani, fără să fie nevoie să cheltuiască nici un ban. Încearca să-și ia un aer hotărît și viclean, așa cum fac artiștii cu experiență, dar pentru moment probabil că avea puțin de lucru pe strada Pia, pentru că era văzut mereu la San Spirito avînd la el fie pensula subțire, fie creta specială, dacă cumva i se-ntîmpla să deseneze ceva, pentru că la Florența nu găseai așa ceva; nici măcar spirtul pentru durerea de inimă, distilat de călugărițele lui. Sta jos, mînca distrat prînzul care i se servea, și dacă Artemisia avea treabă în odaie, rămînea acolo, cu privirea fixă. În sfîrșit, soră-sa își termină treburile, bagajul era gata și atunci se așează și ea, cu o privire fixă, încruntată. De o lună Orazio nu mai pomenise nimic despre călătorie, poate că uitase de planul lui sau de invitație; era imposibil să-i ghicești intențiile, pentru că nu-și ținea lucrurile acasă. Nu mai găseai nici un creion, nici o bucată de pînză, doar cîteva rame vechi, desfăcute, agățate-ntr-un cui. Pisica mieuna; în clipele acelea dorința zvîcnea în Artemisia asemeni unei vene. „Peste o lună, spunea atunci Francesco, ești la Florența, deja aranjată. Ai grijă să alegi bine poziția ferestrelor; lumina e albă și trădătoare la Florența; e mai bine să stai la etajul întîi decît la ultimul.“ Și asta pentru că Francesco cunoștea întotdeauna lucrurile pe care nu le văzuse și situațiile care nu-i erau de nici un folos.

În zorii zilei de 22 octombrie, Artemisia porni la drum. Adevărul nu stă în data plecării, ci în veșnicile cuvinte care au fixat-o. Dar o dată este necesară; cum a fost necesară atunci ca să facă să bată puternic inima unei tinere care nu s-a mișcat niciodată din casă și care a fost făcută de ocară. Hamalii transportară cuferele și colțul celui mai greu dintre ele lovi zidul scării. Vecinii rămaseră uluiți, iar Giambattista Stiattesi, socrul lipsit de onoruri, înălță mîinile înspre cer multe zile după aceea. Dar între timp blonda pleca, așezată între tatăl ei și un voluminos călugăr din Romagna care se-ntorcea, spunea el repede, la Bologna. După o noapte pe care o petrecu stînd

îmbrăcată, pe scaun, nemișcarea precară a acelor prime clipe ale călătoriei îi provocau o amețeală nemaipomenită. Curieri călare și surugii se-nvîrteau încolo și-ncoace cu felinare aprinse, de parcă ar fi fost încă noapte ; prin hîrtille care acopereau ferestrele hanurilor răzbăteau luminițe. Un cerșetor, întins pe o bancă de piatră, părea mort. Un cavaler cu mustați lungi în stil spaniol își strunea bidiviul și îl amenința pe un scutier care șchiopăta. Clopotul de la Santa Maria del Popolo bătuse și Artemisia se gîndi o clipă ce mare absurditate e să cobori, să intri în biserică pentru ca să ascuți liturghia. Îi era somn, poate adormind s-ar fi sprijinit de spatele tatălui : nesfîrșită și nespuse de dulce odihnă. Dar cînd trăsura se urni — „fir-ar să fie“ și „la dracu“ !, strigară în același timp două voci — ochii ei, închiși acum, îl văzură pe Francesco cu umerii aduși, cu cheile în mînă, spunînd : „în iarna asta...“ O amintire de ieri, atît de îndepărtată acum.

Aflu că într-o seară cu lună, Artemisia spuse la Napoli, privind marea : „Și eu mi-am păstrat amintirile scrise ale primei călătorii“. Îi spunea astea lui Tommaso Guaragna, pe care-l cunoscuse cu șase ore mai înainte. Avea treizeci și șase de ani și mințea. Mințea oarecum cu bună credință, supunînd propriei memorii imaginea unei foi albe, brăzdată de litere simpatice ; era singurul lucru pe care-l putea face, atît de tare simțea mirosul țișarilor de Bolsena, patul tare de la San Quirico și glasul surugiului care spuse : „de aici la Radicofani, numai hurducături“. Dar singurul lucru adevărat din acea săptămînă a fost doar revanșa copilăriei, o copilărie întreruptă și pe cale de a se reface, așa încît lucrurile văzute, întîlnirile, surprizele și chiar temerile nu mai aveau preț în fața viitorului regăsit. Totul se-ntemeia pe convingerea nezdruincată că Orazio era lîngă ea și că ea putea să adoarmă și să se trezească de sute de ori, revăzîndu-l de fiecare dată. Îi admira ținuta degajată, care nu era nici de meșter, dar nici de negustor, felul în care intra în vorbă și se retrăgea, larghețea nobilă cu care chelțuia, naturalețea glumelor și a rîsului său. Haina din stofă fină, cu talia cam strînsă, precum și barba lui cărunță

și subțire i se păreau fără cusur. Să fii fiica celui cavalier, să-ți sprijini cu grație brațul de mîneca lui și să nu vorbești decît în monosilabe, ca o domnișoară, îi erau de ajuns ca să se simtă despovărată de orice amintire, de orice îndatorire... Cu cît sta mai liniștită, cu atît spera mai fără temei. Și cine-i putea spune dacă acea căsătorie aranjată de seara pînă dimineța nu era altceva decît o ficțiune întru ispășirea păcatelor ei, o comedie pe care Orazio o înscenase ca s-o ferească de primejdiile ce pîndesc pe orice fecioară dezonorată? Poate că la Florența se găsea și pentru ea un soț nobil pe care tatăl său îl avea la îndemînă. S-ar fi dus toamna la țară, într-unul din acele mici castele cu grădină și livadă; nu și-ar fi cunoscut soțul decît după ce lucrurile ar fi fost aranjate, ca orice domnișoară bine crescută; ar fi dat uitării pictura, îngrijind de familie. Artemisia țese aceste visuri ca pe o broderie de mînă la gura sobei; cîntecul focului este pentru ea acest loc în trăsură, casa ei cea mai adevărată de cînd s-a născut. Pe drum se rupse o roată și trebuiră să rămînă peste noapte la Buonconvento. Acolo, fruntea lui Orazio începu să se întunece; fata citi pe chipul lui o hotărîre nestrămutată și inaccesibilă viselor ei confuze. Se grăbea? Oare de ce se mai grăbea? Și începu să se simtă din nou singură.

Suflă primul vînt de toamnă; prima ploaie înghețată cade mărunță. Și sub picăturile de ploaie o luară spre Siena. Gentileschi și fiica sa, el înainte și ea în urma lui, puțin mîhnită, cu fustele prost strînse în jurul ei, ca să nu se murdărească de noroi. Căutau prin biserici picturi moderne, mai ales de un anume Rutilio, un tînăr care promitea mult, după cum se spunea. Dar la Siena nu se găsesc decît vechituri, și Orazio se întoarse la han și, din plictiseală și supărare, începu să bea. Bău prea mult și făcu scandal cînd i se prezentă nota de plată: semn rău. Apoi aflînd că la unu noaptea pleca o trăsură, vru s-o angajeze imediat și-i spuse fiicei sale: „Dacă vrei să rămîi aici să dormi, n-ai decît; eu trebuie să ajung pînă mîine seară la Florența“. Vremea se stricase. Pe povîrnișurile pietroase se rostogoleau fără-nctare bolovani

și ceața era atît de deasă încît nu se vedea drumul. Oblo-nul era spart și aerul intra înghețat ; Orazio era tăcut și absent iar Artemisiei îi veni din nou în minte caraghiosul de soț pe care și-l luase de nevoie.

Rămăsesem singură (această aducere aminte face ade-sea să uiți de persoana a treia), eram singură la Florența cea mai mare parte a zilei. Camera de la han da spre o curticică fără lumină, nici bună, nici rea ; nu îndrăzneam să-mi despachetez uneltele de pictură ; hangița îmi aducea de mîncare în cameră iar tata se întorcea noaptea ; îl auzeam cum rîde cînd își saluta prietenii. Începuse din nou să vorbească în toscană. „Ai timp să vizitezi orașul“, îmi spuse. Și într-o seară mă anunță : „Am aranjat cu Buonarroți ; dacă îți dă ghies inima, fă-i plafonul unei sălițe. Îți las pîine și o gustare ; dacă ai chef să lucrezi, lucrează, dacă nu...“ Începu să arunce vorbe urîte, ca pe vremea scandalului ; nedreptatea este o băătură care îmbată atît pe judecător cît și pe victimă ; eu am cunoscut gustul băuturii aceleia. Cînd nu era beat îmi dădeam seama că umbla să-și ușureze inima printr-o hotărîre arbitrară și crudă ; așa făcuse întotdeauna. A doua zi spuse : „Mă duc la Pisa la fratele meu, vrea să mă vadă ; mi-e rușine să te iau cu mine după cele întîmplate. Și nu vreau să dau nimănui nici o explicație, pricepi ?“ Începuse din nou să se monteze. Eu, liniștită, făceam pe Preaîndurerata. După această călătorie, mă străduiam să trăiesc pentru mine.

Și astfel am rămas cu adevărat singură, doar sub supravegherea unei bătrîne care mă credea văduvă. Dincolo de Arno, în fața „Sardiniei“ plutea un miros urît, în schimb lumina era bună, doar puțin rece. Bătrîna era răutăcioasă, pentru orice fleac de procesiune voia să mă tragă lîngă fereastră : că ăla-i cutare, că ălaltu-i cutare. Cînd mă așezam în fața șevaletului se înfuria : „Nu de iconițe ai tu nevoie ; ce mai aștepți ?“ Voia să mă vadă din nou măritată, mă tot întreba de zestre și nădăjduia într-o mijlocire. Dar cînd îmi văzu primul tablou terminat, se resemnă întristată. Dormea toată ziua ; începu să nu mai coboare nici măcar să ducă gunoiul și nici nu-mi mai gătea. Într-un fel îmi plăcea să mă comport ca o vă-

duvă : mă îmbrăcam în negru și mă duceam zilnic la liturghie ; numai că văduvelor le plac bărbații, dar eu îi uram. La Piață, pe via Larga, îi întâlneam pe prietenii aceia ai tatei pe care îi cunoscusem mai înainte. Îmi dădeam seama că vorbeau despre mine, mă priveau îndelung și de-abia mă salutau. Iar eu nu salutam pe nimeni ; mă gîndeam la cuvintele lor murdare și înnebuneam de castitate ; în comparație cu mine, o călugăriță era o strică. Buonarroti era servit, dar nu plătea. Îi cunoșteam foarte puțin. Prima clientă mi-am găsit-o singură.

Se numea Giovanna și am cunoscut-o la biserica unde se ducea să-și etaleze trusoul ; venea de la țară dar se măritase la Curte. Își dădea aere de doamnă, avea bani și bijuterii și făcea tot ce voia din soacra ei cea la-comă, dîndu-i dulciuri. Suferea de grandomanie ; pentru doi pași a vrut să mă ducă acasă cu trăsura ; urcă după mine pe scară ca să afle totul și intră chiar și în odaia mea. Mă simțeam înțeleaptă ca o matroană și am lăsat-o să-și facă gustul. Miroși esența de brad, se murdări cu ulei roșu și galben și cînd o văzu pe Lucreția pozîndu-mi spuse că semăna cu ea, și eu n-am contrazis-o. Voia să-i fac portretul imediat, dacă s-ar fi putut, chiar într-o singură zi. I-am făcut o carnație albă ca laptele, o mîină de prințesă pe fondul unei perdele de brocart, și lingă ea casa de fier, pajul și cîinele. O măgulii spunîndu-i că semăna cu Clorinda¹ cu coiful pe cap. Vorbea mereu și întotdeauna întreba cîte ceva. Nu-mi venea greu să-i pregătesc răspunsuri prudente, misterioase și să-i fac plăcere. Am învățat multe discutînd cu ea.

Avea prietene foarte curioase și interesante ; mi le-a adus pe toate în casa pe care mi-o găsisem, cu un salon mare și bogat, mobilat la parter, așezată chiar pe malul rîului Arno ; noaptea auzeam apele curgînd învolburat și băieții argintarului, de la depozitul de mărfuri din apropiere, pescuiau de la fereastră chiar. Cam pe vremea aceea tînăra Mare Ducesă trimise după mine ; spunea că-l cunoaște pe tata. M-a primit în grădină ; mîncă șerbet în-

¹ Eroina din *Ierusalimul eliberat* de Torquato Tasso, tipul femeii războinice.

tr-una și vorbea cu doamnele ei de onoare în toscană și germană. Cînd mi-a cerut s-o pictez, i-am răspuns cît se poate de sec : „Încîntată, Înălțimea Voastră“. Se arătă amuzată ; medicul curții îi aduse apoi o sticlută cu urina Marelui Duce ; ea o privea în zare dîndu-și aere de doctoriță pricepută. Doamnele de la curte mă luau de-o parte, una cîte una, pline de o curiozitate prostească. Mă întrebau dacă pictez în picioare sau șezînd și dacă nu cumva confesorul se opunea acestei îndeletniciri. În fața ușii mele se aflau întotdeauna trăsuri și lectici. Bărbați nu primeam.

Clipa e delicată : merg cu grijă în spatele Artemisiei ; puțin îmi pasă unde mă aflu ; astăzi o însoțesc printre dărîmături, pe care ți-ajunge dacă le-ai văzut o singură dată. Acolo era și acum nu mai e, de zile întregi, casa aceea unde mi-o imaginasem și unde mi se spovedise fără greutate ; acum e datoare s-o regăsească cu mine, împreună cu faptele ei. N-o scutesc de neplăcerea asta.

„Mi-au devenit apropiate Giovanna, Caterina Macchi, fata bătrînă, Violante Astori, văduva, cumnatele Torrigiani. Femeile nu se împrietenesc decît cîte două ; știam prea bine că atunci cînd erau împreună vorbeau despre mine cu dispreț, sau născoceau pretexte ca să mă găsească singură și să mi se destăinuiască în mijlocul celor mai ciudate conversații. Tăcerea mea încapățînată și riscul la care se expuneau spovedindu-mi-se, le ațîțau. Absolut toate erau deopotrivă incapabile de a fi proaste sau inteligente ; toate mă implorau să le învăț pictura și desenul, dar pe ascuns. Giovanna insista cînd și cînd, o dorință ambițioasă răzbătea din ochii ei mici, în timp ce-și mușca buzele palide și subțiri. Îmi răsturna în șorț panglici, farduri, batiscioare ieftine, bucățele de brînză, fructe glasate aproape mucegăite fiindcă era și zgîrcită pe deasupra. Cumpăra hîrtie de desen și prelungitoare de creion cu nemiluita și insista să începem imediat, dar fără ca să afle cineva și să-i uimească pe toți într-o lună. Violante, preaștiutoare, lingușitoare, căreia îi place să fie la rîndul ei lingușită, îmi arăta leacuri de-ale ei de la mănăstire, cîteva iconițe sfințite, ea, care rîdea de orice ; era dori-

toare de laude, umilindu-se cu ipocrizie. Nu știam cum să mă port cu șireata asta fiindcă nu-mi puteam da seama ce urmărește. Cele două Torrigiani veneau întotdeauna împreună, supraveghindu-se una pe cealaltă. Măritate cu doi frați, duceau în sinul familiei o luptă ascunsă în spatele bunei înțelegeri afișând totdeauna blîndețe. Vorbeau despre soții lor surîzînd rece, ca și cum ar fi vrut să-i apere, bieții de ei. Voiau să învețe împreună, dar cînd una stătea cu spatele, cealaltă începea să se strîmbe atît de îngrozitor încît eu nu reușeam s-o înțeleg. Doar Caterina încerca să învețe. Avea un fel de a mă ruga monoton și insistent, cu mutra ei grăsuță de claustrată, surprinzătoare în mijlocul acelei vorbării. În schimb era liberă, moștenitoare bogată, dar se lăsa condusă de toți : de doică, de vizitiu, de nașă și de vechil. Purta rochii din stofe scumpe cu nepricepere, care era de fapt o neîncredere în orice bucurie. Desenă bine de la-nceput și lucra ore întregi cu hărnicia unei lucrătoare, închisă într-o încăpere din spatele salonului, implorîndu-mă ca nu cumva să las pe cineva s-o surprindă lucrînd. Desena cu fantezie, fără să ridice cărbunele de pe hîrtie ; nu-i arătam prea mult, dar în ziua în care Giovanna dădu peste ea, scoase un urlet de fiară-njunghiată, se făcu albă ca varul și începu să tremure ; și nu mai fu chip să continue. Pînă la urmă începură să vină toate, zi de zi și în fiecare zi se întîlneau. Pe vremea aceea îl pictam pe Holofern¹.

Mi se pare cu toată tăria că nu greșesc punînd pe buzele Artemisiei cuvintele acestea. Măcar o dată și tot le va fi spus cu acea trufie spaniolescă pe care-o deprinsese după anii 30, la Napoli. Își ridica bărbia colțuroasă de blondă încăpățînată și rostea cu iuțeala dialectului toscan acele silabe curgătoare : Holofern, silabe care doar astăzi, limpezite de ciudate și foarte îndepărtate întîmplări, au gustul unui zîmbet bizar, timid și obraznic în același timp, arătînd chiar fondul unui caracter și al unui obicei. „Ați vrea, doamnă Artemisia, să pictați această pînză mare pentru Înălțimea-sa ? E vorba de o temă eroică, pe măsura

¹ În Biblie : general al lui Nabucodonosor, decapitat în somn de Iuditha, care eliberează astfel Petulia de armatele asirienilor asediatori.

dumneavoastră.“ Era, poate, o propunere ironică pe care un bărbat zeflemitor o făcea unei femei orgolioase. În mintea Artemisiei totul era ca și făcut, Holofern, Iuditha și Holofern. Capul înfășurat cu o pînză. Ba nu, capul gol și însîngerat. Dar de ce nu corpul, voluminosul corp al tiranului? Să vadă, toscanii ăștia, că știu să desenez.

Nu se poate ca Artemisia să nu le fi spus prietenelor : am o comandă importantă pentru Înălțimea-sa. Dar toate aflaseră și se foloseau de orice pretext, nerăbdătoare, insinuante și fără minte, ca să afle ceva. O găseau pe pictoriță înfășurată strîns în halatul ei de lucru, cu părul atîrnînd în lațe și cu fața trasă de oboseală, în picioare sau așezată pe un trepied înalt, în fața pînzei celei mari. Rămîneau tulburate și încremenite de unele gesturi pe care nu le cunoșteau și pe care pictorița le lăsa pradă lăcomiei lor, uitînd să se supravegheze și să apară așa cum dorea să fie văzută : uneori vrednică de milă, aproape zdrobită de muncă ; alteori maiestuoasă și cutezătoare. Nu ar fi putut să-și dea seama de ceea ce face dacă lingă fereastră, lungit pe o cuvertură, cu capul plecat înainte și torsul gol, nu l-ar fi zărit pe Anastasio, un grec uriaș, hamal de piață care cu doi ani în urmă distrase întreaga Florență cu statura sa ; și acum o ducea din greu și nimeni nu se mai minuna de statura lui. Se uitau cu atenție la trupul acela uriaș, mutau cîte un scaun de colo pînă colo, se aplecau doar ca să găsească o scuză și să se apropie de el. Mai mult decît alegerea pensulelor și culoarea vopselelor pe care Artemisia le dilua și amesteca, mai mult decît jocul paletei, pofta lor veșnică părea să fie arsă de apariția aceluia uriaș pe jumătate gol, neîngrădit de legături de sclavie, ci ascultînd doar de-o necesitate mai puternică decît o obișnuință. Giovanna începea să rîdă : „Și peruca aia mare pe care i-ai pus-o, unde ai găsit-o, Artemisia ?“

Cele două Torrigiani strîmbau din nas : „Vai de mine, ce miros îngrozitor“. Iar Violante, făcînd pe experta : „Fă-l să-și sucească șoldul ca să i se vadă mai bine mușchii“. Artemisia nu prea lua în seamă aceste ironii și arareori le răspundea. Ea, care era gata să se ferească și atunci cînd fratele ei îi vedea vreun desen, se obișnuise cu observațiile acestor femei și cu indiscreția lor care nici măcar

nu o mai surprindea. Și uneori, ridicîndu-se grăbită și îndreptîndu-se dinadins spre model ca să-l așeze într-o poziție mai potrivită, i se-ntîmpla să calce peste poala vreunei rochii sau să lovească un umăr și să nu-și ceară scuze, atît de puțin însemnau femeile acelea pentru ea. Ele se întrerupeau din flecăreală, se opreau s-o urmărească cu privirea, ținîndu-și răsuflarea, și din acele involuntare afingeri, din acel gen de așteptare, simțea stînghereala unei enervări ascunse și parcă un fel de reținere cînd trebuia să atingă carnea celui bărbat și sărmaneale lui veșminte. Blînd și ascultător ca toate modelele de rasă, Anastasio se lăsa mutat dintr-o parte într-alta și aranjat după voie, dar de cîteva ori li se-ntîmplă să observe în trupul său o nouă rigiditate, în ochii lui mari și uimiți ceva asemănător unei rușini pline de neliniște. Și de două ori Artemisia își concedie, fără nici o explicație, modelul.

Acum prietenele, continuînd totuși acel soi de asediu, discutau între ele cu o dezinvoltură care o liniștea, urcată pe pedestalul ei și aproape că o făceau absentă. Dar vorbind despre mănuși și parfumuri, nu era zi în care, pretextînd ca de obicei treburile casnice, discuția lor să nu se fi oprit asupra bărbaților din casă și din afara ei ; îndată, spiritele se aprindeau. Eventual, începeau de sus. Actualul Mare Duce, răposatul Mare Duce, prinții străini și autohtoni, fiecare privit cu ochi pătrunzători și perspicaci, și nu cînd erau în aer liber, înarmați și călare, ci așezați, între patru pereți, bînd sau luînd masa, dar mai ales furioși ; și astfel, exemplele le poartă cu gîndul la casele lor. Un bărbat urlă, altul înjură, ce ochi face Tommaso și ce mutră încruntată are Vieri. Cel mai puternic se auzeau glasurile stăpînite și enervate ale celor două Torrigiani care pînă la urmă spuneau mai mult decît ar fi vrut, și săgeata o dată pornită erau gata să se apere acoperindu-se cu scutul amorului conjugal. Dar între timp fiecare pronunțase numele soțului celeilalte, jignindu-se sau făcîndu-și servicii reciproce. În batjocura deschisă se avînta Violante, cea mai liberă dintre ele, incomparabilă cînd era vorba să arate brutalitatea virilă unită cu prostia și ușurința cu care sînt îmblînziți cei bănuitori și violenți : cu răutăți, cu mîngîieri, cu amenințări. Și după

ce toate terminau cu rîsul, ultima fiind biata Caterina, Violante spunea, un pic stridentă : „Și lui Orsini, care și-a omorît nevasta, îi era frică“. După batjocură urmau povestiri în care era vorba despre niște torturi tainice și legendare, de stafiile unor femei claustrate, otrăvite, făcute să dispară fără urmă, stafii care păreau că se amestecă printre femeile vii, strecurînd un îndemn de răzbunare care ațîța nările ca și mirosul de rășină de brad. Din cînd în cînd ochiadele lor rapide și tăioase atingeau ușor modelul și treceau dincolo de el, cu licăriri strălucitoare. Apoi doamnele îi întorceau spatele, se făceau că-și amintesc deodată cu drag de pictoriță și de pictură, se înghesuiau care mai de care să-i constate progresele și să le admire în felul lor : „Cearșaful este ca de mătase ; ce, Holofern era prinț ?“ „Sîngele de la gît este mai negru.“ „Așa se ține pumnalul ?“ „Eu n-aș ști să lovesc.“ „Eu, da.“ „Eu aș vrea să încerc.“ „Tot sîngele acela...“ Se întorceau întotdeauna la sîngele pe care Artemisia îl picta, o vîrsare de sînge urzită fir cu fir, ca o broderie, pe inul alb. Lumina slăbea, amurgul cobora pe Arno, un amurg verde și Artemisia își întindea brațele să se dezmoștească, de parcă ar fi fost singură. Silită să se ocupe numai de problemele picturii sale, inaccesibile femeilor, împărțea totuși cu ele o nepăsare a ținutei pe care familiaritatea nu o justifică, și care era rodul discuțiilor felurite pe care le asculta, nu fără un sentiment ascuns de complicitate. Doamnele cele fără minte nu-și dădeau seama cui îi aparținea cruzimea pe care Iuditha începuse s-o arate pe pînza pictată : dimineața în zori, pe cînd era singură, Artemisia căutase să deslușească în oglindă trăsăturile eroinei și-i răspunsese un rînjete pe care-l inspirau motivele de altădată. Nu erau mai nobile și nici mai curate decît cele pe care văduva Violante le cultiva și le hrănea în jurul ei, și pricina o știa doar ea. Agostino, pumnalul, groaznica scenă a baldachinului găsiseră modul de a fi redată nu prin cuvinte sau printr-un plîns înnăbușit, ci prin mijloace pe care mintea ar fi trebuit să le apere și să le păstreze nepîngărite.

Iată pentru ce Artemisia se simte mai vinovată decît cele două Torrigiani și decît Violante; gestul ei, prin în-

lăturarea lui Anastasio, este brusc, șovăielnic. Între timp, o imensă mândrie îi umple pieptul, o nemaipomenită mândrie de femeie răzbunată în care-și face loc, în ciuda rușinii pe care-o simte, satisfacția artistei care a depășit toate problemele artei și vorbește limbajul tatălui său, al celor puri, al celor aleși. Dar tatăl nu se mai întoarce de la Pisa ; e departe și bunul ei frate, iar cu domnii din via Larga, pictorii flecari din Florența, limbajul curat de înțelegere s-ar transforma într-un servitor galant și codoș. Numai cu ea însăși, pe pânză, poate să vorbească și răspunde, o dată cu artistul, tînăra Artemisia însetată de a se justifica, de a se răzbuna și de a comanda. Să comande cel puțin doamnelor acestora, să le transmită lor propria ei ranchiună, este o mare tentație și o reușită, oricît de ușoară e totuși o victorie. O victorie solitară ; cu atîtea prietene și introdusă la Curte, Artemisia își petrece totuși singură lungile seri de iunie, pe balconul care aproape că atinge riul, privind cu încîntare apa verde, punțile pe care lumea se plimbă și flecărește, și numeroasele clopote. Cască, respiră, oftează. Cu un an în urmă nu îndrăznea să deschidă fereastra la San Spirito ; astăzi, în spatele Iudithei și a lui Holofern se conturează figura unei femei excepționale, care nu e nici nevastă, nici fată și nu se mai teme de nimic ; în această figură îi face plăcere să se recunoască, să se mîngîie, să-și ia avînt. De multă vreme îi lipsea această esențială rațiune de a trăi, această vanitate de sine însăși : poate din zilele în care Cecilia Nari o vedea sărind prin tufișurile din Pincio, către fereastra sa.

Se apropia amiaza cînd cu ultimele trăsături de penel termină marele tablou ; de data aceasta, prietenele veniseră să sărbătorească terminarea operei care peste cîteva zile urma să fie prezentată Înălțimilor-lor. Nu stăteau potolite o clipă, îmbrăcate mai elegant ca de obicei, așa încît corsetele lor brodate, dantelele apretate, zorzoanele și vălurile fremătau ca antenele neliniștite ale unor insecte. Lumina clară, aurie, reflexele tremurătoare ale ploii pe pardoseală păreau să fi topit răutățile, vorbele cu subînțeles și chemau la un joc sincer. Inul alb pictat sugera o rufă spălată, iar sîngele nu forma altceva decît niște panglici vesele de purpură : atunci intră Anastasio.

Venea să pozeze pentru ultima oară și se tolăni liniștit în culcușul lui, luînd obișnuita poză obosită ; făcu toate acestea cu atîta discreție încît femeile îl văzură apărînd, ca prin farmec, la locul său obișnuit. Se făcu liniște și întreruperea mișcării lor păru într-adevăr ca o încremenire de aripi înainte de a zvicni ; veselia înceată și senzația de gol și de primejdie care îi cuprinsese spatele o făcu să se întoarcă. Violante se și afla lîngă fereastră, lîngă Anastasio : niciodată nu îndrăznise atîta.

„Trebuie lovit aici“, spuse cu o voce căreia rîsul de pînă atunci nu-i dădea decît un tremur rău prevestitor ; și arăta cu un deget marmorean și noduros, cu unghie pătrată, spre gîtul bărbatului care, contrar felului său obișnuit de a fi, cu un efort stîngaci, se îndreptă pe neașteptate. În fața acelei mișcări brusce, Violante se dădu un pas înapoi, dar celelalte i se-alăturară. Hainele grosolane, în dezordine, și pielea brună de sub care apărea o musculatură disproporționată și aproape ridicolă întăriră, cu un instinct de repulsie, un drept amenințator de stăpînire. „Bărbații nu se spală niciodată, nici măcar cavalerii“ — lătră una dintre cele două Torrigiani, iar Giovanna rîse. „Și tot părul ăsta ! Să-l piepteni cu cîrlionți și să-l prinzi cu panglici și perle !“ „Ridică-i peruca, vrem să-l pieptănăm cum trebuie.“ „Cine o face pe Iuditha ?“ Împietrită de groază, Artemisia văzu fulgerînd în fundul camerei, deasupra cetei de femei, tăișul unei lame subțiri pe care o ținea în pumnul strîns ca al unei moarte, Caterina, cu fața moale și adormită iar pe fruntea îngustă zări o încordare fără cute. „Îmbracă-te, Anastasio !“ urlă pictorița. Uriașul, care părea să caute scăpare într-un zîmbet prostesc și servil își redobîndi mișcarea membrelor și fu de-ajuns gestul cu care își strînse și-și îmbracă sumanul pentru ca miticul asalt să se topească asemeni zăpezii la soare. Pumnalul dispăru, doamnele își reveniră, trecînd fără nici o greutate și aproape fără să-și dea seama, la nerușinata dezinvoltură a unor eleve de liceu prinse în flagrant delict și care au și luat atitudinea celor ce pozează pentru un portret. Lucreția Torrigiani căpătă o privire fixă și cu fruntea ei descoperită, părea bunică-sa, pictată de Bronzino, în vreme ce aspra Violante nu trebui

să facă nici măcar un gest pentru ca vălul de văduvă să-i cadă din nou de-a lungul obrazilor. Unele stăteau în picioare, altele jos ; rochiile li se unduiau armonios pe trup. Numai Caterina, cu capul mult aplecat înainte, își tot ștergea mâinile nădușite cu batista dantelată pe margini. Fereastră, prost închisă, se deschisese ; adieri domoale purtau prin încăpere un iz ușor de sudoare înțepătoare de femeie.

„O șterg, o șterg că s-a făcut tîrziu“, spuse Giovanna încurcată și volubilă, încercînd să pună capăt fără ezitare unei neliniști comune. Disprețuind-o pentru necuviință, dar mulțumite de ocazia care li se oferea, celelalte se ridicau și ieșeau una cîte una, cu o încetineală studiată ; s-ar fi părut că niciodată nu se bucuraseră într-atît de foșnetul brocarturilor lor. Ieșiră, dar nu înainte de a fi sărutat în aer obrazul închipuit al Artemisiei. Și Artemisia rămase din nou singură.

Răzbunarea era consumată, iar marea rușine pățită de mult la Roma fusese spălată. Bărbații redeveneau bărbați, chiar dacă nu erau nimic altceva decît niște fantasma îndepărtate și de neînțeles ; tatăl, soțul, amantul erau pentru ea mai puțin chiar decît niște simple nume, dar pe primul îl iubise și-l dorise în van, în timp ce ultimul dispăruse ca un trup în țărînă. Din această pricină o-nvăluia acum o tristețe pe care nu mai trebuia să și-o mărturisească, dar care îi dădea o tainică bucurie cînd alții pomeneau întîmplarea. După ce o prezentă pe Iuditha și primi în schimb laudele și răsplata curții, căldura coborî pe neașteptate pe valea rîului Arno, domolindu-i cursul murdar printre pive. Curtea se afla la oraș, doamnele tot acolo ; și se părea că despre Iuditha, părăsită la Palat în noua ei ramă, nimeni nu avea să mai vorbească. Pînă și setea de succes și faimă părea să se fi epuizat, și nici gîndul la o viață lungă, la noi și minunate ocazii ce s-ar fi ivit nu o zgîndărea. Din toropeala unei vieți trăite în întuneric, într-un subsol plin de umezeală, Artemisia asculta cu atenție trilurile feciorelnicei Arcangela, virtu-oasa Curții, care exersa în casa de alături. Arcangela cobora în amurg și cele două tinere se aplecau să culeagă

dinspre rîu cîte o adiere răcoroasă. Cîntăreața vorbea despre dragostea ei. Era o dragoste fără chip, fără sfîrșit și fără speranțe, pe care și-o reprezenta prin cețuri și zăpezi, printr-un rîu mare, bărci cu muzicanți și dansuri pe iarbă. Ca din întîmplare, un nume era subînțeles în orice virtute bărbătească și umană : bravură, cumpătare, respect, bunătate. „Este o născocire“, își spunea Artemisia, care o asculta întotdeauna cu răbdare pe palida mantovană cu nas subțire și vocea mereu răgușită, și care aștepta să se vindece. „O să-ncerc leacul secret al mării ducese, vocea o să-mi revină cu siguranță și am să cînt de Paști *Magnificat*-ul la biserica Sfîntul Andrei.“ Cu ochii închiși în întuneric și scâldați în lacrimi, Artemisia spera că leacul o să-și facă efectul, că Arcangela, însănoșită, o să cînte din nou pe malul rîului, printre cavaleri adevărați, strălucitori și generoși. Acolo nu este nevoie de pumnale și nici să blestemi că ești femeie, și nici să conduci o bestială complicitate de femei. Prietenia domnește acolo fără păcate și subterfugii și se poate vorbi mult timp despre ea, așa cum face Arcangela, cu desfătare, între două accese de tuse.

Stînd parcă în așteptarea unei liniști care să îngăduie somnul, aerul nopții era plin pretutindeni de șoapte, de voci mai apropiate și mai îndepărtate, de cîte un firicel de cîntec îngînat ; un stup invizibil, bieți torcători și mecanici din bordeiul înăbușitor de căldură vegheau asemeni celor două tinere, pe malul cu iarbă uscată, pe terase, în bărcuțele care se clătinau din cînd în cînd, împinse de niște vîsle somnoroase. Oameni simpli, necunoscuți. Dar pînă și faptul că putea să se simtă egală, cel puțin prin neplăcerile trupești, cu bărbații și femeile care respirau împreună — fără să se sinchisească unul de celălalt — aerul acela puțin umed de pe Arno era pentru ea o mîngiere, o binecuvîntare. Artemisia asculta și ierta. Orice ranchiună dispăruse, și acum i se părea că întinde mîna către violența care se căiește, ea, cea puternică și dezarmată ; iar bărbații, acești dușmani fatali, nu-i mai cereau să se justifice, să se păzească. Erau egali cu ea, ba chiar mai amabili ca altădată, cu gesturi delicate în chip de omagiu, ca acest Luca Scotti al Arcangelei, blînd și curajos, cast și fidel. Spre ziuă, după ce mantovana se întorcea

acasă, somnul care venea în sfârșit îi umplea mintea cu ciudate sclipiri ale gândirii, care ieșeau parcă dintr-o gogoasă de viermi de mătase inepuizabilă și voluminoasă. Judecată plină de milă, care depășea limitele obișnuite ale vârstei ca să atingă înțelepciunea unei bătrîne cu mintea clară. Bieții bărbați, frământați de aroganță și autoritate, constrinși de milenii să poruncească și să culeagă niște ciuperci otrăvitoare, femeile acestea care se prefac că dorm alături de ei și strîng între genele de mătase, peste obrazul catifelat, reproșuri, dorințe ascunse și tănuite planuri. Un sentiment de profundă indulgență, veselă ca un zbor, o făcea să zîmbească în somn. Zîmbetul e aproape tot atît de apăsător în somn ca și plînsul și trebuie să scapi de el. „Dar eu pictez“, descoperă Artemisia trezindu-se deodată : și se simte salvată.

Sub soarele anemic de septembrie, țăranul termină în mare grabă treieratul unor grăunțe mînjite de pămînt și găunoase ; apucă grăbit și zdrobește puținele boabe. Niciodată pămîntul nu i s-a părut atît de zbîrcit și de bubos, un pămînt bătrîn și nerecunoscător, peste care mîna ostenită a unei divine Indiferențe lasă să cadă mîngieri neașteptate și aspre. Și ploaia cade, dînd orbește iluzia că spală și purifică ; este însă un instrument diabolic, destinat să înmoaie, acolo jos, noroi și zdrențe, mărunte bucăți de lemn, tinichele răsucite și cioburi de sticlă ; o turtă fleșcăită pe care au și apărut cărări îndreptate spre drumul de toate zilele al oamenilor nerecunoscători. Jocul timpului este descoperit, noi facem parte din mecanismul lui, grosolan aparat ruginit și indestructibil, din care doar vraja a dispărut. Fără rost sînt pîinea și lumînarea cu care te duci la culcare ; la fel și hîrtia, și creionul și un vechi penel, și mîna micuță care îl purta pe hîrtie, pistruiată pe dos și uscată în palmă — simboluri fără importanță, semințe pe care pămîntul nu le mai dă înapoi.

Îmi văd prea bine trupul cum acționează și se hrănește : este un stăpîn activ și încăpățînat, un stăpîn aspru, de care nu pot să fug și ale cărui scopuri nu le înțeleg. Acesta nu crede în nimic altceva decît în propria lui continuitate, și într-un fel de vană speranță de nemurire sărbătorească. Dar vei muri, insinuează sufletul captiv, devenit

atît de răutăcios încît e în stare să se distreze simțind fiorul care-l străbate. Pentru că sufletul este de-acum de partea morților, și nimic nu-i repugnă mai mult decît osteneala de a te îngriji de viață, de-a o presimți. Ca mesaj al viitorului, nu respectă un testament, iar testamentul pe care mi-l dictează Artemisia este nul. Aș putea să-mi închipui lîngă mine, pe iarba care tresare încă zguduită de salvele tunurilor, manuscrisul pierdut, cu toate petele și mîzgălele lui ; m-ar plictisi să-i parcurg fie doar și un singur rînd. Dar un prizonier trebuie să se distreze cumva, iar distracțiile mele sînt puține, am doar o păpușă de îmbrăcat și de dezbrăcat : mai ales de dezbrăcat pînă ce iese la iveală cuiul înfipt în mijlocul pieptului și cele care îi strîng părul la tîmple. Dacă Artemisia ar fi încă o stafie și nu un nume apăsător și extravagant, s-ar înfiora la auzul nerespectuoaselor mele divagații.

Soțul Artemisiei făcea comerț, de cînd era mic, cu nuci, cu iconițe sfințite, de cositor, cocă de lipit oalele sparte, statuete de ceară pentru farmece și cu tot felul de fleacuri. Punea totul la vedere pe treapta din pragul casei și Artemisia, încă fetiță, și chiriașă a lui, scuipa peste ele de la fereastră. Se temea de ea ca de dracul și dacă, ridicîndu-și sprîncenele, i se întîmpla să o zărească, înșfăca toate comorile și le ascundea în sacul pe care-l avea mereu alături, cu nările fremătînd de emoție. Nu vindea, dar își închipuia că vinde sau că face schimb de lucruri, tremurînd, cu niște bărbați certăreți, de aceeași vîrstă cu el ; schimburile acelea se transformau în bani care deveneau mijlocul de distracție a cetei de ștregari. Luat sub protecția părintelui capucin Agatone, trecu la Camilini, apoi la Filippini, îmbrăcat în straie lungi cu patrafire descusute și jabouri murdare ; rămase la școlile călugărilor peste doi ani. Îl învățară să socotească și părintele începu să se mîndrească cu el, dar la început, cînd veneau să-i spună că dispăruse de la școală sau că nu dădea zile întregi pe acasă, se mulțumea să-l blesteme, fără a-și pierde cumpătul. Atîta se străduiau Stiattesi ; doar ca să reușească să-i urmeze pe Gentileschi, oriunde s-ar fi mutat ei, fie la mansardă, fie la subsol, fie chiar și în coliba dinspre grădina de zarzavat și întotdeauna primiți de

milă. Patru băiețași, și Artemisia nici nu îi deosebea, cu excepția lui Antonio care creștea și se făcea tot mai alb la piele ; intra în vorbă, deprinsă să-și bată joc de ei și să-i audă birfind la rîndul lor, dar și-i închipuia ca pe niște neamuri care nu le făceau cinste, dar totuși neamuri, cu toate că nu i se spusese niciodată în ce fel și de ce grad erau. La San Spirito, după scandal, ridicaseră capul, se vîrîseră într-o cămăruță la subsol, cînd prieteni, cînd dușmani ai Tuziei, dar cu toții o supravegheau pe nerușinată, așa cum îi spuneau, împreună cu alții, Artemisiei. Băiețandrii aceștia stăteau întotdeauna în spatele sau în fața porțiței, jucîndu-se și urlînd, mîzgălind porcării cu cărbunele pe perete ; tatăl lor se prefăcea că seamănă zarzavaturi în spatele casei, dar îl găseai întotdeauna printre popi, cum îi era obiceiul. Mama tușea ; în vremea aceea dispăruse Antonio.

Dar cînd Orazio îi spuse fiicei sale : trebuie să te măriți, apăru într-o dimineată pieptănat, într-o jachetă nouă, plimbîndu-se pe sub ferestre, de parcă aștepta ceva. Totul era pregătit la Santa Maria din Aquiro, o parohie puțin cam îndepărtată, pe care nimeni n-o cunoștea. „Îmbracă-te de sărbătoare“, îi spuse Orazio fiicei sale, care aprindea focul ; și ea, care de atîta vreme căuta refugiu și siguranță în veșmintele negre, se-mbracă în negru, fiindcă nu știa că trebuia să se mărite. Stînd pe prag, fiindcă de ieșit nu putea să iasă, rămase uimită de tropăitul de pe pavaj, și printre genele care îi clipeau grăbit, îl zări pe Antonio, foarte înalt și slab, și toată familia Stiattesi îmbrăcată de gală, cu excepția Graziei care zăcea la pat. Porniră. Poate că vecinii știau ceva ; în tăcerea parcă suspendată în aer se auzea ceva asemănător unor șoaapte și orice scîrțîit de oblon te făcea să te gîndești că cineva se uita pe furiș dinapoia unei ferestre. Mergeau repede, dar risipiți ; cînd ajunseră în dreptul podului, unde nimeni nu putea să-i mai vadă, se strînseră fără să scoată un cuvînt.

Antonio nu vorbea. O luase distrat înainte fiindcă avea picioarele lungi. Jacheta nouă și elegantă de pe el era frumoasă, dar nu-i venea pe măsură și în timp ce în spate îi atîrna, în părți stătea țepăună și făcea cute. Umbla cu capul descoperit și ținea în mînă pălăria de fetru a cărei pană mătura pămîntul. Un smoc de păr bălai i se ridica

pe creștet și vîntul i-l desfăcea în șuvițe rebele. Avea pinteni la cizme, care zornăiau. Din cînd în cînd se oprea să-i aștepte pe cei din grup și întorcea puțin capul, dar fără să se uite ; i se vedea o parte din obrazul slab și nasul cîrn. Se opri cînd cei doi gemeni, Gervasio și Protasio, se încapățînară să ceară turtă dulce, pe care o oferea un vînzător ; iar cînd tatăl dădu peste unul din aceia care împart de pomană la cerșetori (sta cu capul aplecat și cu mîna la piept, ca o icoană), își lăsă capul pe umărul drept, cu un aer resemnat ; părea un cal care, pentru ca să poată dormi ridica un picior. Orazio privea cu ochii întredeschiși spre Palazzo Farnese, băieții se încruntară, iar Artemisia își trase băsmăluța pe frunte.

Oare zîmbise sau nu Antonio în strană, în timp ce preotul se apropia de ei și soții se aflau singuri, față-n față ? Lumina cădea pieziș printr-o fereastră suspendată undeva sus și fața lui se încrețea ca suprafața unei ape moarte : un fior îi zbîrci fruntea, colțurile gurii și nasul ; cînd era copil îl porecliseră iepurele. Apoi orice furtună se stinse și trăsăturile lui redeveniră opace și șterse, ca ale unei măști goale. Îngenuncheată pe treptele altarului, soția atinse o mîna rece și umedă, și primi un ineluș de argint, pus în deget cu studiată neîndemînare, în vreme ce spinarea lui Antonio se încovoia și pieptul i se scobea ca sub o apăsătoare povară. Dar fără să se aplece și cu mîna liberă semnă repede în cartea parohială : Antonius Stiattesi ; suflă apoi deasupra prăfulețului pe care Artemisia îl găsisese pe peniță cînd îi venise rîndul să semneze. Ieșiră printr-o portiță și nu se mai întoarseră la biserică ; pe neașteptate Orazio îi lăsă singuri, fără nici o explicație. Cînd ajunseră la Rotonda, gemenii dispărură în spatele unui saltimbanc, la Sant'Eustachio Fabrizio se-nfîlni cu un individ ce semăna cu un soldat și rămase cu el. Antonio o luase iarăși înainte, ca și la venire, cu picioarele lui nemăsurat de lungi, și Artemisia, mai strînsă ca niciodată în vesmintele ei negre, mergea în rînd cu socrul care gesticula și scuipa. Trecu o lectică ducînd torțele. Două femei se încăieraseră în colțul străzii Sapienza ; ceva mai încolo, un șarlatan prezenta păsărele dresate. Fără să-și dea seama, Artemisia încetini pasul, puțin distrată, și cînd se reculese, nici mantaua socrului, nici haina verde

a soțului nu mai erau lângă ea. Îl găsi pe bătrîn la Rianchi, stînd la taifas cu un pelerin. Dar pe Antonio nu avea să-l mai vadă cîtva timp.

Cu toate acestea conviețuiră doi ani. Din '22 în '24 ? Din '25 în '27 ? Poate că astfel s-o fi întrebat și Artemisia, bătrînă, fără memorie, înălțînd privirea către tavan ; în cazul în care a ajuns la bătrînețe. Dar ceva își aminti totuși ; și anume, că atunci cînd tatăl ei se-ntoarse în cele din urmă la Florența, nici măcar nu-și desfăcu bagajele ; se încapățîna să doarmă în casa aceea de pe Arno, pe care fiică-sa se bucurase atîta să i-o arate, mîndră de a și-o fi procurat cu abilitate de la niște protectoare. Îi fu de-ajuns lumina rece a ochilor lui pătrunzători, barba sa ascuțită și felul în care o purta, pentru ca prestigiul unui an de viață cinstită și însăși orgolioasa candoare a gîndurilor să se reducă la frivolitate și eventual să se transforme în batjocură. Observînd-o pe Iuditha, Orazio spuse : „bine“ și o privi pe fiică-sa cu o atenție care ei îi păru un reproș ascuns și aproape că ajunse la disperare. O căuta în sine însăși pe Artemisia Gentileschi, pictoriță din Toscana, nu o mai găsea și nu se mai simțea bine lângă acest tată dificil și tăcut. Din ce în ce mai tăcut și parcă disprețuitor ; nu-și dăduse încă seama că așa era Orazio atunci cînd voia să fie liber și se simțea legat. Îl înțelegea, nu era de acord cu el, căuta o explicație, pedeapsa eternă a păcatelor și nimicniciiei sale. Din nou se simțea confuză, stîngace, necredincioasă, implorînd, temîndu-se în același timp de o eliberare, care veni, dezolant de binefăcătoare, ca apa din ceruri și ca tunetul netulburat peste munți. „Eu plec departe, fetițo (tăia pîine sprijinind bucata de piept, așa cum fac femeile), mi-e lehamite de porcăria asta italienească și plec la curtea Angliei. Dacă o să ne revedem sau ba, mi-e tot una. Lui Gentileschi nu-i e teamă de iad... Tu ești pictoriță“, și oftă, așa cum i se întîmpla arareori într-un moment de răgaz al sufletului, pe care trupul încercat și-l lua ca să-și alunge oboseala. „Ești pictoriță, dar bărbatul ți-e la Roma. Întoarce-te la Roma, fetițo ; ai să te-nțelegi pînă și cu Stiattesi, ai doar arta în mîini. Credeam că o s-ajungi rău și cînd colo... Plec mîine ; e nevoie de multă răbdare.“ Bău un pahar cu apă și continuă să ciugulească o vreme, fără poftă, felia de

pîine, fără să se atingă de supa de dinaintea sa. Nu era momentul nici pentru propuneri, nici pentru discuții, nici pentru rugăminți ; și apoi Artemisia nu putuse niciodată să plîngă în fața tatălui ei. Putea doar să prevadă lucruri simple, inevitabile și insuportabile, toată prăfăria aceea din Porta a Prato unde trăsurile se învîrteau într-un nor alb, înăbușitor, iar călătorii urcau și coborau aproape răsucindu-se în ceața depărtării și aproape de nerecunoscut, într-un vacarm asurzitor de graiuri de dincolo de munți și de strigăte în toscană. Muștele se năpustiseră pe caii asudați ; mărfurile și bagajele păreau că se rostogolesc, așa încît nici nu puteai desluși bine picioarele celor care se opreau să se uite și să salute. În cele din urmă, toată grija Artemisiei se transformă în teama ca nu cumva tatăl să refuze a o însoți pînă acolo și în grija de a-și ascunde neliniștea. Dar el fu îngăduitor. O îmbrățișă ușor și în fugă ; veșmintele sale care miroseau a rășină de brad păreau că nu îmbracă un trup omenesc și acum se sprijinea de balustradă, acum era sus, urcînd sprinten și nepăsător, de parcă ar fi plecat în vacanță. Se așeză, făcu o plecăciune umilă cuiva, își desfăcu gulerul și părea să fi uitat de ea cînd se întoarse repede și ridică mîna, ca și cum, mai mult decît un salut, ar fi oprit ceva în aer : un sunet, un cuvînt, o făgăduială. Astfel îl văzu Artemisia pentru ultima oară în Italia.

N-aveau decît s-alerge trăsurile în lumea întreagă ; nu merita să oftezi pentru nici una dintre ele de cînd cea a lui Orazio plecase și nu mai putea fi ajunsă. Și să spui despre Artemisia : s-a-ntors la Roma, înseamnă să povestești împreună cu ea, ținînd seama de gustul ei din zilele acelea, cruțînd-o. Roțile i se învîrteau sub picioare, în capul ei creierul dormea, iar sub pleoapele închise nu-și făcea loc nici un chip. Uneori durerea este simplă, ușoară, blîndă, e în stare să te apere mai bine decît prudența, de uneltiri și de primejdii. Și dacă uneori privirea îi rătăci pe deasupra cîmpiei, dorința de a nu înțîlni o altă privire fu atît de plină de dispreț, încît ar fi putut pune în încurcătură și pe un om violent. Și astfel coborî într-o dimineată în Piazza del Popolo : o altă femeie decît cea care plecase.

O femeie: tocmai ceea ce o fată nu-și dorește să devină, orice i s-ar fi întâmplat. Dar nu ai multe de ales, și asta cu atât mai puțin la o mie șase sute douăzeci și doi sau douăzeci și cinci, la Roma. Artemisia înălță capul și făcu socoteala averii ei : față frumoasă, mâini frumoase, într-un cuvânt, o femeie frumoasă și talentată, cu patru cufere, 200 de ducați și un bărbat viu sau mort — moștenire pe care copila nepăsătoare, devenită femeie, i-o transmitea mai departe și pe care se grăbi să pună stăpânire. Într-o clipă își dădu seama că bunul cel mai important dintre toate era soțul, condiție pentru ca restul să fructifice : deocamdată se pregătea instinctiv să facă față răutăților și curiozităților imitându-le, spre a stârni uimirea, pe femeile din Toscana, care știu să se facă respectate. După această trecere-n revistă a bunurilor personale, îndemnată pe neașteptate de dorința de a trăi și de a prospera pe care fetele nu o au, sacrifică pentru prima oară, cu sufletul vlăguit, pe altarul vicleniei, zeita săracilor care nu vor să moară. Trăsura era pregătită, hamalii așteptau supuși, bagajul fusese dat jos la iuțală, iar informațiile pe care le avea erau bune. După o oră aflate de noua locuință a familiei Stiattesi, fără a fi recunoscută și nemărturisind nimănui că purta acel nume de cerșetori. Înclinația pe care o avea către acțiunile furișe și improvizate îi sugera gesturile și cuvintele, o ducea de mînă ; simțea că încheiase o alianță obscură, un fel de pact cu ea însăși, printr-o lege de-abia acum descoperită, aproape o a doua natură ; și se amuza frămîntîndu-se într-o activitate mărunță.

Familia Stiattesi locuia la Ripagrande și, conform obiceiului lor, nu într-o locuință civilizată, ci într-un fel de pivnițe dărăpănate și prost tencuite, între bucătăriile și grajdurile unui marchiz care parvenise. Bătrînul Giambattista purta aceeași manta pe care o avusese la nuntă și ținea în mînă obișnuitele mătănii cînd Artemisia apăru în pragul ușii, veșnic deschise. De poala bătrînului erau agățați, smiorcăind, doi copii rotofei în haine de catifea, cu fața acoperită de bube. Se prefăcu indignat, înălță mîinile spre cer, făcu doi pași înapoi, dar între timp apărură bagajele care se vedea că erau grele ; lăcrima și spunea : „fiica mea !” Începu să tremure și să se potic-

nească, ducîndu-și arătătorul la ochi ca și cînd ar fi vrut să spună că nu vedea. Începu să strige privind înăuntru : „Gervasio ! Mariuccia !“ Hardughia părea nelocuită.

Și Artemisia se miră că știa să se poarte cu acest om, pe care-l detesta în adolescență ca pe un animal murdar și primejdios ; în ultimii ani îl alungase din gîndurile ei ca pe o gogoriță de speriat copiii. Acum îi apărea lipsit de apărare la prima vedere și ultima rămășiță din vechea repulsie renăștea în absența oricărei compătimirii cu care îi privea hainele, fața cenușie, consumată de intrigă. Îi veni chef să întrebe cu accentul florentin pe care nu-l mai folosea : „și cine sînt ăștia ?“ Bătrînul se răsuci, își șterse pleoapele umede și ridicîndu-se de pe bancă răspunse : „Copiii... copiii Mariucciei. Dumnezeu știe...“ În clipă aceea dădu buzna în odaie o femeie cu picioarele goale și fustă de brocart ; călcătura ei desculță era mai zgômotoasă decît a oricăror alți pași. „Încă mai ești aici ?“ urlă ea strîmbîndu-și buzele groase ; și rămase cu gura deschisă, gata de gilceavă, căci o recunoscuse pe străină. Așadar aceasta era Mariuccia, fiica mai mare a Tuziei, fata bătrînă crescută la mănăstire, pe care maică-sa o și considera drept sfîntă, iar Stiattesi se ducea s-o ia duminică ; nu existau văluri care să-i acopere îndeajuns ochii și gura. „Dumnezeu știe...“ continua Giambattista, căutînd să-și ia o înfățișare cît mai demnă de respect, ca aceea cu care pozase pentru sfîntul Paul Sihastrul și pentru sfîntul Petru pe cruce ; Artemisia își scotea studiat o mînușă. „Dumnezeu mi-e martor că sînt părintele spiritual al acestor inocenți.“ Și luînd-o de umeri pe Artemisia, care, din dispreț pentru el nu se feri, o duse într-un colțișor spre a face aluzie cu voce scăzută și clipind șiret din ochi „la un mare domn“, la „sărmana fată înșelată“, la „îndurarea și resemnarea în fața voinței Celui de Sus“. „Ca s-o apăr de pericole am luat-o de nevastă după moartea Graziei“, oftă în cele din urmă bătrînul, fără să piardă din ochi lăzile care fuseseră în sfîrșit descărcate. La ieșire, hamalii dăduseră peste un cerșetor șchiop care, aflîndu-se la adăpost, își scosese pe neașteptate proteza de la picior și cocoșa.

Din încruntată și agresivă, Mariuccia luă o-nfățișare veselă și provocatoare, aranjîndu-și părul și umezîndu-și

buzele. „Dincolo sînt gata“, spuse, arătînd înspre uşa pe care intrase ; şi cum bătrînul întîrzia, privind-o cu coada ochiului pe pictoriţă, întrebă : „Eşti surd ?“, aprinzîndu-se de mînie şi dînd astfel friu liber accentului ţărănesc al Tuziei — acea intonaţie greoaie a întrebării încărcate de batjocură. Atunci Artemisia îşi întoarse privirea şi, aşezîndu-se pe bancă, se interesă de bărbatul ei.

„Băiatul ăla e o perlă“, începu Giambattista, mulţumit că se îmbarcă pe o mare liniştită, şi privirile i se aprinseră, devenind tăioase, gata să pună la cale noi escrocherii ; pleoapele îi clipeau des. „Un băiat care ne ţine pe toţi, pe mine, sărman bătrîn, pe nefericiţii săi de fraţi şi pe aceste biete creaturi ale lui Dumnezeu.“ Şi băgînd capul după o perdea mare, strigă : „Gervasio, băiete, spune-i lui Antonio că a venit Artemisia lui. Te-a aşteptat în fiecare zi : îmbucătura şi suspinul... Ştii cît este de atent, şi azi e zi de tîrg la Piazza Navona.“ Din spatele perdelei apărură fredonînd cu o voce cînd groasă, cînd subţire, în formare, micul Gervasio devenit adolescent ; îşi tîrşîia picioarele fără chef, cu nasul vîrît între paginile unei cărţulii. Nu dădea semne că l-ar fi auzit pe taică-său, care-i striga să se grăbească, dar totuşi mergea ; şi înainte de-a ieşi în stradă, îi aruncă o privire iute şi pătrunzătoare Artemisiei, printre pleoapele întredeschise, aşa cum făcea Antonio cînd era copil.

Artemisia Gentileschi aştepta pe bancă, nesigură şi neliniştită în adîncul sufletului ei, dar aparent gravă şi hotărîtă, ca o călătoare care aşteaptă să se schimbe caii la diligenţă. Banca era mucegăită, o bancă veche de biserică ce zăcuse multă vreme într-o magazie printre năsalii, candelabre şi prapuri ; cine ştie cum ajunsese la Stiattesi. Peretele de care se rezema din cînd în cînd nu era tencuit şi cu multă greutate se puteau observa, printre blocuri mari de tuf, urme de var. Dar acel du-te vino pestriţ de persoane necunoscute într-un asemenea soi de pivniţă o făcea să uite pentru moment repulsia pe care i-o provoca toată mizeria din faţa ei, astfel încît Artemisia nu făcea decît să privească cu atenţie. Trei categorii de prăpădiţi, fiecare ducînd cîte o desagă : un călugăr cerşetor, doi îngrijitori de cai împovăraţi de căpestre şi hamuri şi doi

soldați care intrară dolidora de bani și ieșiră lefteri. Apoi femei și domnișoare, cele mai multe bătrîne și dărimate, purtînd fiecare poveri și boccele. De o parte, o ușă cu o jumătate de canat, și de cealaltă parte perdeaua de fetru în spatele căreia dispăruse Gervasio, despărteau odăile în care locuiau membrii familiei și în care intrau vizitatorii. Se distrau cît se distrau, dar adeseori se luau la ceartă, ridicînd glasurile amenințător sau plîngăreț, după cum era cazul, dar deasupra tuturor răzbătea puternic vocea Mariucciei, care apăruse iarăși pentru cîteva clipe cu un carnețel în mînă ; cămașa fi alunecase de pe umărul drept, măsliniu și rotund.

„Aici e rost de sfîrșială“, spuse bătrînul care rămăsese de pază lîngă nora sa, ocupat în aparență cu aranjarea scaunelor, cu netezirea și strîngerea unei murdare fețe de masă și a paharelor, pe cînd cei doi copii se tăvăleau pe jos împreună cu o corcitură de cățel foarte vioi. Păru că vrea să facă cu ochiul, dar impresia aceasta se spulberă îndată cînd începu să mormăie înjurături. Tot învîrtindu-se printre lăzi, ba împingea înapoi un colț mai ieșit în afară, ba scotea un bețișor dintr-o încuietore ; degetele-i tremurau și părea că toată agitația lui creștea pe măsură ce nemișcarea și privirea liniștită și răbdătoare a Artemisiei rămîneau aceleași. În cele din urmă apărură și Fabrizio, acum soldat, cu tunica încărcată de tot felul de garnituri și fireturi, și cu o voce tunătoare spuse că vrea să mănînce. Băieții se ascunseră iar glasul Mariucciei, din cealaltă parte a încăperii, deveni moale. Giambattista dispăruse și el. Soldatul se plimba în sus și-n jos, dădea peste lăzi, își agita sabia și lovi cîinele cu piciorul. Striga : „Vine sau nu vine?“ și după fiecare bufnitură și urlet se uita înspre cumnata lui, fără s-o salute. Ea nu se mișca, dar luase o poziție mai comodă, lăsîndu-se pe spate, cu o privire insolentă și rîzînd în sinea sa. Rîdea unui gînd care uneori se transforma în remușcare, amintindu-și de tot sîngele acela al lui Holofern care se închegase pe pînza de la Pitti. „Eu l-am pictat și e la fel ca și cînd aș fi omorît un tiran.“ Purta în buzunar un mic pumnal pe care-l mîngîia cu unghia de la degetul mare, în vreme ce Fabrizio își trăgea pantalonii, așa cum făcea furierul Cosimo. Cosimo furierul, alt Holofern ! Și impulsul vechii

uri fu atît de puternic încît Artemisia se ridică în picioare și i se păru că era uriașă.

Dar nu era uriașă : era o tînră femeie, ba pe deasupra mai era și blondă, iar Fabrizio era atît de voinic, cum sta între bancă și masă, încît nu-i rămase altceva de făcut decît să-l privească, sperînd că privirea ei o să-l biciuie. Se lăsase seara, soarele coborîse și de-a lungul râului se-auzeau glasuri molatece, parcă obosite, un cîntec de ocnași. În clipa aceea apăru Antonio.

Și-l amintea uscat și palid, adus de spate și așa era și-acum, dar mai osos și cu mișcări obosite care îl făceau mai matur și mai acceptabil. Părea să poarte aceleași haine dintotdeauna, dar cădeau bine pe el și nu erau de proastă calitate. Ducea și el un sac în spate pe care-l lăsa jos cu o ușurință plină de dezinvoltură. Își ocoli fratele, fără grabă și fără teamă, ca și cum s-ar fi împiedicat de o mobilă. Se aplecă să ridice o sfoară și deschise o lădiță. În sfîrșit se uită la Artemisia.

Iar Artemisia îi zîmbi. Zîmbea ca și cum s-ar fi născut în clipa aceea și nu-și amintea cîtuși de puțin că în urmă cu șase ore făcuse socoteli asupra avantajelor pe care i le-ar putea oferi un soț. Nu-și mai amintea nici de Francesco, fratele credincios căruia îi preferase, ajungînd aici, ceea ce socotea un drept al său, și anume familia aceasta dubioasă și pe omul acesta. Zîmbea, nebănuind că o să capituleze, dar ușurată și mulțumită în mod inexplicabil. În pivnița aceea, între niște părinți hoți și proxeneți, fără să aibă un pat măcar, se simți măritată de doi ani și apărută. Soții nu își strînseră mîinile, dar ca și cînd s-ar fi hotărît de comun acord, se ocupară împreună de bagaje și de odaia în care aveau să locuiască. Toată seara vorbiră în șoaptă, sfătuindu-se, iar în fața părinților, unul lua cuvîntul pentru celălalt, cît se poate de firesc. Odată, Antonio îi făcu cu ochiul, atrăgîndu-i atenția soției sale asupra unei înșelătorii a Mariucciei și înainte de căderea nopții Artemisia scutură de praf de două ori mîneca lui Antonio care se frecase de zid.

Se aranjară într-o cameră mare care fusese înainte depozit ; grîul putrezise și mirosul lui încă mai plutea în aer. Drept pat puseseră pe pardoseala de cărămizi o

saltea de paie și nu era nevoie să urci, iar atunci cînd erai obosit, puteai să te lași să cazi de sus, lucru care-și avea farmecul lui. Lîngă căpătîi se afla bagajul Artemisiei, încă nedesfăcut și neatins, iar la picioarele culcușului, de la un perete la celălalt, erau întinse două sfori și pe ele atîrna marfa lui Antonio, care era negustor de mărunțișuri și telal. Încă din prima seară el aranjă fiecare lucru ; adeseori închidea ochii după ce termina de făcut cîte ceva, parcă pentru a se odihni, iar mîinile îi erau lipsite de vigoare și se părea că trage saltelele cu unghiile. Artemisia stătea în picioare și privea, palidă de oboseală și deodată începu să geamă încet (cu cine altcineva ar fi îndrăznit s-o facă ?), cum că nu mai rezista și voia să se întindă. După ce ușa se-nchise în urma lui Antonio, care ieșise, în loc să se dezbrace, începu să plîngă în hohote, aproape cu sete. Era măritată pînă și pentru asta, pentru ca să plîngă pe ascuns ; atunci cînd ești singur, plînsul nu te mulțumește. De două ori, Antonio bătu la ușă : prima oară aduse un scaun și o masă mică, iar apoi o ceșcută cu ciocolată aburind. Buza ceștii era fină, lucru de necrezut în hruba aceea. Îi aduse un covrig și un ciorchine de struguri aurii. Artemisia mesteca încet, amestecîndu-și foamea cu lacrimile ; Antonio se plimba prin cameră cu pasul său lung și nesigur de băiat foarte înalt, apoi se așeză pe treaptă, sub fereastră și-ncepu să scrie repede într-un caiet. Era greu de-nțeles cum de putea să vadă la lumina aceea slabă din amurg și Artemisia, care avea alături o lampă pusă pe jos, îi spuse să vină mai lîngă ea, în așa fel ca lumina să le servească amîndurora. Spuse asta cu tonul prefăcut arțăgos al bătrînelor soții drăgăstoase și Antonio îi dădu ascultare, ghemuindu-se alături de ea pe saltea și continuînd să scrie apoi pe genunchi. Din cînd în cînd înălța capul și se uita la ea cum mănîncă, fără nici o intenție, gîndindu-se la numerele lui, dar Artemisiei i se părea că fiecare îmbucătură pe care o-nghitea era o satisfacție pentru el și rămînea nemișcată sub privirea aceea, serioasă ca o fetiță în convalescență care se simte ceva mai bine. Simțea o mare liniște : ușa închisă și tovarășul ei atît de liniștit îi dădeau un simțămînt de tihnă, o senzație de căldură pe care n-o mai

încercase niciodată nici singură, nici în tovărășia altcuiva, și nici măcar atunci cînd se afla alături de tatăl său. Nu-și amintea să fie o Gentileschi, pictoriță și fiică de pictor. Obținuse vechi credite de bunăvoință familială, de respect familial. Avea — și cuvîntul acesta continua să-i satisfacă cugetul — avea un soț.

Antonio pleca în zori. Adeseori, ea nici nu-și dădea seama de aceasta, atît de ușor și grijuliu umbla. Îi observa lipsa, îndată ce deschidea ochii, mai degrabă uitîndu-se la sfoara goală de pe care își luase hainele, decît după locul liber din pat; fiindcă Antonio dormea ca o pasăre, ghemuit și aproape fără să ocupe loc.

Nu regretă că rămase singură nici măcar în prima zi; ba dimpotrivă, sări în picioare mai proaspătă și mai vioaie decît și-ar fi dorit, veselă la gîndul că putea să cotrobăie printre lucrurile cu care Antonio făcea comerț, le cumpăra și le vindea. Era o dorință veche, pe care o simțea de pe vremea copilăriei, cînd toți copiii din Pincio ar fi vrut să-și vîre mîinile în desagă.

Uneori el lipsea cîte trei sau patru zile, atunci cînd se ducea la tîrgurile îndepărtate. Îi oferea o independență fără obstacole, stabilită parcă printr-o învoială tacită; iar pe măsută îi lăsa zece sau douăzeci de *paoli*. Artemisia putea să iasă, să lipsească toată ziua de-acasă, să se vadă cu cine voia. Își punea cu plăcere hainele întinse pe frînghie, dar le prefera pe-ale ei, și odată se travesti în paj, așa cum obișnuiesc doamnele în Franța (după cum îi spusese Violante la Florența). De cele mai multe ori se urca într-o trăsură și se ducea pe strada Pia unde locuia fratele ei, care voia să știe dacă se mai ține de pictură și o-ntreba de ce nu se-așază la casa ei, departe de acei Stiattesi: „O femeie ca tine“, spunea el. Artemisia dădea din umeri fără să răspundă: îi venea greu să-i explice că așa cum stătea acum se simțea bine, în subsolul de la Ripagrande, ca soție a neguțătorului Antonio, suportată, vrînd-nevrînd, și amuzată în același timp de gașca din casa aceea. Dar asculta cu plăcere noutățile legate de ceea ce se picta acum la Roma și despre pictorii noi și vechi. Cu bărbia rezemată în mîină, cu privirea țintă, urzea în minte planul încă neconturat de a-și expune tablourile,

de a-și crea faimă, de a-și relua locul, de a munci, de a călători, căci la Roma nu ar mai fi rămas pentru nimic în lume. Dar mai era timp, viața era lungă. În boschetul mănăstirii de lângă atelierul lui Francesco vrăbiile se așezau pe-nserate făcînd o gălăgie asurzitoare care se răspîndea pe cerul senin; băiețașul grădinarului, care trebuia să tragă clopotele pentru *Ave Maria* alerga desculț peste crengile dezgolate de toamnă ale grădinii: începeau să se-ngîne clopotele din amurg. „Și tata?“ întreba Artemisia. Nu scrisese decît de două ori înainte de a fi ajuns în Franța. După aceea nu mai aflară nimic despre el. Cu puțin timp în urmă, Artemisia crezuse că n-ar fi putut să trăiască fără el; cînd colo, durerea alunecase pe deasupra ei fără s-o atingă, întărind-o, făcînd-o mai sigură pe ea și învățînd-o cum să se poarte în lume. În anotimpul acela se-ntuneca repede, se înnopta îndată după ora 11, dar nu-i era frică să se-ntoarcă singură acasă, cu trăsura, pe străzile întunecoase ale Romei. Discuțiile din ultima jumătate de oră erau cele mai interesante. „Există un pictor francez care face peisaje pentru Cassiano Dal Pozzo“. „Mannozi pictează la Santi Quatro și a aflat de Holofernul tău.“ Artemisia suride în pumni, dar ochii ei rămîn triști. Peisaje, Holofern... Și Agostino picta peisaje; i se părea că-l vede stînd în cerdac la Monte Cavallo, fluierînd și pîndind, cu pensulele în mînă, să vadă dacă nu cumva ea se uită pe dedesubt la el. Nu-l mai urăște, ca și cînd nici nu s-ar fi născut; i-l amintește dintr-o curiozitate nedorită. „Noapte bună, Francesco“, spune ridicîndu-se și aranjîndu-și pe spate frumoasa mantilă spaniolă pe care i-a dăruit-o Antonio. Sare în trăsură cu o sprinteneală aventuroasă; este o doamnă, o doamnă necunoscută. În trăsura închiriată care hurducă peste pietre și peste gropile drumului, deschide larg ochii: jos, pe povîrnișul abrupt, este întuneric, apoi vede torțe și rîndași tot mai mulți, troițe luminate de candelă și felinare ale unor drumeți prevăzători. Dar ea se simte în siguranță și atunci cînd coboară în fața porții marchizului (la zece pași de locul unde se cascade grota în care locuiește) e veselă ca o mască de bal și-i plăce să străbată cu pas de regină hardughia Stiat-

tesilor unde se doarme, se cîntă, se mănîncă și se face dragoste : zece, douăzeci deodată. Mariuccia n-are decît să spună : uite-o pe tîrfa de Artemisia. Odată închisă ușa camerei sale, nimic n-o mai deranjează, fie că Antonio s-a întors, fie că n-a venit încă. Singură, se dezbracă fredonînd uneori cu gesturi caraghioase și teatrale. Răsu-cește cheia-n broască, ciugulește niște pîine cu nuci, migdale și castane uscate. Apoi, cînd totul se liniștește, cînd comentariile din camera de alături au încetat, deschide cufărul și scoate hîrtie și cărbune. Un timp desenează la lumina lămpii, dar reîntinerită și parcă fără griji, ridicîndu-se din cînd în cînd ca să muște cîte o smochină uscată și să se uite pe fereastra înaltă care dă în curtea marchizului. Cu un tropăit metalic și ridicîndu-se în două picioare, înainte de-a intra pe poartă, caii își ating zăbala cu boturile lor monstruoase ; servitorii stau la taifas, torțele fumegă iar haina roșie și fața prosperă a unui cardinal scînteiază ca jăratecul în întuneric la picioarele scării monumentale ; în spate, un cortegiu se năpustește ca să-i țină trena. Și Artemisia se aruncă pe patul făcut pe jos, ca să se odihnească.

Cînd se-ntoarce Antonio, îți face plăcere să-l vezi scoțînd încetul cu-ncetul tot ce-a adus din călătorie : giuvaeruri, filigrane, mici crucifixe din fildeș și mătănii scumpe, pe care nu le vinde întotdeauna pe bani căci plăcerea de a face schimb e mai puternică decît plăcerea cîștigului. Antonio o lasă pe soția lui să umble cît vrea cu noile obiecte și haine de modă veche care-i stîrnesc rîsul. La urmă numără banii, pe care-i scoate dintr-un săculeț murdar, dar atunci Artemisia se-ndepărtează, prefăcîndu-se ocupată, iar el rămîne singur să-și numere bănuții, de la gologani la ducați, pe care soția nu vrea să-i vadă. Pentru ea are întotdeauna daruri neașteptate și copilărești : căpșuni proaspete care nu se știe cum de au rămas întregi în traistă ; șiraguri de nuci, de alune și marțipan. Ca să-i facă plăcere, trebuia să le mănînce imediat, sub privirea lui neliniștită care adeseori se-ntorcea bănuitoare spre ușa, aproape temîndu-se să nu intre cineva. Înghițea într-o clipită orice coajă, sîmbure sau bucățică de orice rest. El spunea întotdeauna că

mîncase mai devreme ; niciodată Artemisia nu împărtea cu el farfuria sau talerul de lemn. Şi apoi începea să întrebe : „Nu te urci în pat ?“, ca şi cînd i s-ar fi părut de nesuportat ca ea să stea în picioare în vreme ce el îşi punea mărfurile în ordine. Doar atunci cînd îi dăruia o turcoază pe care nu cutează să i-o pună în deget (la fel ca turcoaza de la Agostino şi asta o lovi drept în inimă) nu păru să se mai îngrijească atîta de ea, în timp ce desfăcea şi înfăşura piepteni, oglinjoare, panglici şi pudră, grăbit şi încruntat. Dar Artemisia se grăbi să se ducă la culcare pînă şi în seara aceea, ba chiar îşi ascunse capul în pernă prefăcîndu-se că a adormit imediat, lăsînd la vedere degetul cel mic în care-şi pusese inelul. După cîteva minute auzi foşnetul hainelor întinse şi aranjate pe frînghii şi apoi un sunet ciudat ca un glas plătînd şi îndepărtat care ar fi cîntat. Cînta într-adevăr Antonio, un imn bisericesc, de pe vremea copilăriei lor comune, pe care micile haimanale îl învăţaseră de la călugării de la Trinită dei Monti.

Numai atunci cînd îşi credea nevasta adormită, Antonio se-ndrepta în vîrful picioarelor către uşă, rămînea un moment în ascultare, trăgea ivărul şi intra în odaia comună. Artemisia nu putea să nu se prefacă adormită şi să nu țină ochii închişi, cu toate că acea prefăcătorie nu făcea să-i vină-n mînte niciodată vreun subterfugiu răutăcios sau să-i întindă vreo cursă. Într-adevăr, nu dormea, şi după ce uşa era închisă, deschidea larg ochii, parcă pentru a distinge mai bine glasurile şi rîsetele care trădau de partea cealaltă prezenţa lui Antonio. Se spuneau glume şi tot felul de prostii, în diferite dialecte, cîteodată în mai multe limbi ; nu putea pricepe cum de se expunea Antonio, dar era sigură că trebuia să existe o raţiune în tot ceea ce făcea, o raţiune îndelung gîndită dintre acelea pe care bărbatul ei i le tot explica fără să-i vorbească. Dar să rămînă mai mult timp trează, cu lampa care începea în curînd să pîlpîie, proiectînd pe perete umbrele ciudate ale hainelor întinse pe frînghie, asta nu-i mai plăcea tinerei. Dorinţa de a se bucura de o singurătate liberată de orice putea să se transforme în amarul unei solitudini impuse şi să se-ntoarcă la expe-

riențele de pe vremea în care, pe cînd se afla la San Spirito, asculta zarva clevetitoarelor ei vecine și se chinuia în tăcere să o descifreze cu orice preț. Ca să nu ajungă să dorească tovărășia aceea, înlocuia odihna chinuită cu un capriciu copilăresc : și se scula. Mergea desculță prin odaie, se apropia de ușă, trăgea cu urechea și căuta o gaură prin care să poată privi fără a fi văzută. Și-o găsi într-o seară ploioasă în care, ca să nu simtă frigul, se înfășurase într-o mantie pe care-o descoperise printre hainele înșirate pe frînghie. Niciodată nu se mai distrase atîta, în deliciile jocului copilăresc și acelea noi și savuroase ale femeii care urmărește pe ascuns. În hardughia pe care perdeaua trasă nu o mai împărțea în două apărură paturile Stiatteisilor, mari și mici, culcușurile pe lîngă care patul ei era un tron. Mariuccia, înceată și leneșă, se dichisea, își schimba corsetul, se pieptăna lăsînd capul în jos, ițindu-și apoi printre firele încurcate de păr fața înfierbîntată pe care lumina slabă o-ntuneca. Bătrînul scria și iar scria pe niște hîrtiute și din cînd în cînd se ridica să-și ascută pana, fiindcă nu găsea niciodată cuțitul cel bun. Copiii se-nvîrteau printre picioarele tuturor precum muștele iarna, treceau dintr-un somn într-altul, mînceau bătaie și plîngeau. Două sfeșnice înalte de sacristie luminau masa pe care Fabrizio juca zaruri, supravegheat și admirat din părți și din spate de mai mulți cumetri ; celălalt jucător era brunet și ars de soare. Se scărpină în barbă și căsca. Cei doi gemeni împreună cu cîțiva pierde-vară, tineri și bătrîni, se jucau pe jos și jocul acesta provoca multă agitație și gălăgie în vreme ce jocul celălalt, de masă, cerea o suspectă imobilitate. Un tînăr idiot, al cărui cîine mîrîia într-una, voia să joace și el, dar nu se alegea decît cu picioare-n spate și palme pe obraz și din cauza asta țipa, pe cînd Mariuccia, care-și strînsese în sfîrșit corsetul și-și vîrîse un trandafir în sîn, ieșea afară fără ca nimeni s-o salute sau să se întoarcă după ea. În schimb toți înălțau capul și asta din ce în ce mai des, spre un fel de despicătură ce se deschidea sus, pe zidul din față ; și Artemisia încremeni. Printr-un talmeș-balmeș de ceaune și de vase de bucatărie pătrundea un miros de prăjit și de tocană. Dincolo de perete se afla o bucatărie, nici mai mult nici

mai puțin decît bucătăria marchizului și fumul focului împreună cu aburul din cazane cobora ca să se amestece cu răsuflarea Stiattesilor, așa încît camera se încetoșase acum precum un fluviu lung. „Pis, pis, pis, strigă de departe o voce răgușită și zeflemisitoare ; Dorante, Mustafă, Risotto, Cortacoda“. Toți cei din cameră tăceau, băieții încetaseră jocul, copiii se treziseră iar bătrînul se sculase și el, doar Fabrizio juca mai departe, fără să se distragă, în timp ce Antonio, așezat de-o parte, pe un balot, asista în chip de spectator fără să-și ridice ochii din pămînt. În sfîrșit, ceva greoi și lucios zbură ca o pasăre mare prin despicătura din perete înspre podea și acolo unde căzu izbucni pe neașteptate un rîs tăcut. Cîinele chelălăia, bufneau pumni pe înfundate, dar bătrînul, cu o dezgustătoare autoritate înșfăcase prada și anunța solemn : „pulpă prăjită de mistreț“ și toți îi făceau loc. Astfel cina la Stiattesi „ploua de sus“, cu ajutorul unui rîndaș prieten, iute de mînă, așa cum ghici Artemisia, și nu-i erau de-ajuns cei doi ochi ca să poată urmări vioiciunea cu care fiecare scotea din traistă pîinea și cana de cositor, cerea să i se dea porția respectivă și se așeza s-o savureze. Hrana aceea, smulsă cu ajutorul vicleniei, jumătate furt, jumătate pomană, îi excita ca o bătălie pierdută ; pînă și Fabrizio, după ce adună și îngrămădi în săculeț monezile pe care le cîștigase, se ridică și lovind din pînteni se îndreptă leneș spre masa pe care se făcea împărțeala fripturii și fără să se-așeze, șterpeli o bucată, o mîncă și își șterse degetele de părul ondulat al lui Gervasio. Apoi, bălăbănindu-se pe picioarele-i crăcănite, mișcîndu-și umerii și potrivindu-și hainele boțite, se-ndreptă către ușa care dădea spre stradă, urmat de șleahța de nemîncăți, printre care jucătorul cel pîrlit ce-și pierduse banii. Plecau și în sfîrșit dispărură ; cîțva timp se mai auziră vorbind și zdrăngănind ; cei de dinăuntru începură să mănînce și mai vîrtos. Înghițeau lacomi și încruntați, fiecare închis în sine, cu fața spre perete, cățarați pe cîte un fuștei sau stînd la masă apărîndu-se cu unul dintre obiectele personale : o strachină, un pahar sau un cuțitaș. Musafirii care nu fuseseră poftiți la împărțirea darului scosese ră afară blidele cu ciorbă ale călugărilor și lucrau cu lingurile. Acum toți mestecau în tăcere, în

timp ce zgomotul crescînd din bucătăria marchizului, reflexele flăcărilor și fumul semănînd cu niște nori care din cînd în cînd alternau cu un cer senin — capriciile unui cer sub care cineva s-a găsit să locuiască. Idiotul primi pîine unsă, la fel cu cîinele ; copiii adormiseră deja cu obrazul sprijinit pe braț. Iar Antonio, care nu mîncase, se ridică. Se ghemuise lîngă zid atunci cînd plecase Fabrizio și prietenii lui, iar acum se-nvîrtea înapoi și-ncolo, cu mersul său strîmb și aiurit de la o vreme, peste care încolțise și crescuse, ca dintr-o sămînță a norocului, o pașnică și conștientă înțelepciune. Îi culcă pe cei mici în pat, închise hîrțile tatălui în sertar, îi luă damigeana de dinainte și atingînd gemenii în treacăt, păru să pună din întîmplare mîna pe umerii bălanului Gervasio care era puțin adus de spate ; și se retrase fără tragere de inimă. Ieși în stradă, intră iarăși cu fruntea încruntată ca de un gînd supărător (Artemisia se uita și învăța să-și cunoască soțul) și spuse că voia să tragă perdeaua, fiindcă se făcuse tîrziu, indiferent dacă mai erau unii care nu se-ntorseseră încă acasă. Și atunci cel mai liniștit, cel mai incolor dintre oaspeți, aproape un bătrîn, care stătea pe jos cu spatele la perete ridică brațul drept și atunci pelerina i se desfăcu. De sub ea, sprijinit pe genunchi, apăru un instrument de coarde pe care-l atinse cu mîna stîngă și o voce fonfăită și adîncă, aidoma unei amintiri chinuitoare de cîntec, deveni noul personaj al acelei nopți de veghe. Fără să spună nimic, aproape remorcînd pentru sine însuși, spaniolul cînta în surdînă într-un ritm monoton, egal, care se transformase într-un acompaniament ; și cîntecul rămînea închis între buzele strîns lipite. Apoi, pe neașteptate, mîna parcă înnebunea și atît de repede ciupea coardele încît degetele nici nu i se mai vedeau ; și din vîrtejul confuz al refrenului nestăpînit izbucneau voci și instrumente ca niște tobe — o sărbătoare cu tot coloritul ei. Instrumentistul, posomorît, nepăsător, cu buzele vinete și obrazul palid, părea că nici nu ascultă cîntecul ; în ceea ce-i privea pe ceilalți, unul ridica pe jumătate capul adormit, altul își schimba poziția, oprindu-și un căscat. Antonio aștepta în picioare și pe fața lui se citeau urmele unei răbdări de înger. Dar Artemisiei, care se afla de cealaltă

parte a zidului, acele cîteva sunete îi fură de-ajuns ca să-și aducă aminte că mai existau și alte lucruri, că și-ar fi dorit alte peisaje, că tatăl său era departe, aproape că-l pierduse, că ea trebuia să-și cîștige un nume, acest nume extravagant pe care i-l puseseră și care trebuia să ajungă celebru. Curiozitatea și acel impuls răutăcios care o ținuse trează, pentru a spiona, o părăsiră. Se-ndreptă spre pat, tîrînd după ea pelerina ca pe o rochie de seară. Nu mai avea nevoie de nimeni, ci doar de ea însăși. Se întinse în pat aproape solemn, acompaniind prin mișcări bașii cei fonfăiți al căror cîntec îi ajungea încă la ureche, potolit.

„Miine o să-i spun lui Francesco...” „Or să vadă cine-i Artemisia.” Și astfel adormi.

Dar mai tîrziu, în transparența primului somn, îl simți pe Antonio deschizînd și închizînd ușa, culcîndu-se și aprinzînd o candelă : nu putea să doarmă fără lumină. Se dezbrăca cu grijă, oftînd din cînd în cînd, gîfîind ori de cîte ori se apleca să-și dezlege șireturile de la pantofi și în somnul de-abia risipit, Artemisia fu din nou învinsă de dulceața acelei tovarășii discrete, umile și credincioase. Era din nou nevastă și atunci cînd, cu ochii închiși își dădu seama că el, înainte de a ridica pătura, se oprea o clipă ca s-o privească, simțea un fior ca o dulce teamă. Noaptea tîrziu se trezea complet cel puțin o dată și luminiței pîlpîitoare îi datora un anumit fel de fericire neașteptată și întreagă, fierbinte ca sîngele. Liniștită și nemișcată, contempla acel dar, acea surpriză, ființa care doarme lîngă ea fără grijă. Răsuflarea lui era ușoară, copilărească ; neîncrederea și timiditatea veghei se transformă în încredere : Antonio dormea ca un inocent și un om inocent este mare lucru. Femeia scruta mișcată tot ceea ce îl apropia de omenesc, făcîndu-l să-i semene, să fie de-o vîrstă cu ea și egalul ei : pielea încă netedă, părul în dezordine, membrana transparentă a nasului, incisivii umezi și mîna în sfîrșit în repaus. Uneori, această constatare esențială și mărunță în același timp o făcea să simtă o imensă bucurie ; ar fi vrut să-l trezească, să-i povestească chiar și o-ntîmplare oarecare, cu glas șoptit și vesel, ca atunci cînd cineva reușește să aprindă focul

după ce a suflăt în el și nu-i vine să creadă. Atunci ridică brațele și-i aranja pătura în jurul gâtului. Nu se gîdea dacă gestul era frumos sau urît și nici măcar dacă lui îi era pe plac; asemenea pedanterii îi păreau amintiri din copilărie sau din palida lor zi de nuntă, cînd el mergea înainte, cu picioarele alea prea lungi. Din ziua aceea un singur lucru era adevărat, pagina din registrul parohiei, prin care ea se numea Artemisia Stiațtesi, o hîrtie care le răscumpăra pe toate cele ale interogatoriilor de la Corte Savella. „Ce frumos“, se extazia, transportată, alunecînd în noul vis, „ce minunat este să aparții cuiva, să renunți la tine însăși, să fii alta, de nerecunoscut. Ce lucru minunat!“ Exclamația se transforma în întrebare și era ca umbra unui vis care abia începuse, plin de o melancolie vrăjită, care o făcea pe tînără să se încrunte în străduința de a o pătrunde, de a o cuprinde în întregime. Dar cînd se trezea, nu-și mai amintea de ea nici măcar ca de un vis.

Pericolul consta tocmai în acest mod de a reflecta și de a visa. În singurătatea ei activă nici nu avusese timp de-așa ceva și de cînd cu rușinoasa izolare de lume, gîndurile îi erau toate de o rigiditate pe măsura situației. Dar acum, după ce plătise acea datorie care se prelungise timp îndelungat, după ce-și răscumpărase o anumită slăbiciune de adolescență pentru care, în fiecare călătorie pe aripile gîndului, era stigmatizată cu amprenta păcătoasei, era ușor să te miști liber, fără nici o prejudecată. „Și ce este dragostea?“ se întrebă într-o dimineată, mulțumită deoarece compusese tema unei Cleopatre muribunde și pe care începuse s-o picteze în atelierul lui Francesco, chiar în ziua aceea. Acum știa că îndatoririle ei de soție, de care fugise înainte și pe care le-nfruntase cu mîndrie, erau ușoare și dulci atunci cînd erau suportate cu o afecțiune plină de duioșie de doi oameni, amîndoi fără putere. I se părea firesc să evite asprul secret al senzației egoiste, acea care o aruncase un timp, așa cum te arunci într-un rîu de gîtul lui Agostino cel nerăbdător și distrat. Pentru ea, Agostino nu mai avea nici față, nici brațe, dar în el se cuibărise legenda pasiunii, legenda chinuitoare de care se agățau rațiunile ei de fecioară trădată. Mai stă încă-n picioare această le-

gendă? Acea perpetuă violență, lăuntrică, acea copleșire a propriilor ei mijloace, limite și gusturi? Ah, oare nu este iubire această vrajă neașteptată, această milă instinctivă care o leagă de Antonio? Se temea de greșeli, de josnicii. Dar acum ochii Artemisiei nu mai sînt tulburați de aceste amintiri, pentru că Artemisia este o femeie dirză. E adevărat că nu o sperie anumite adevăruri evidente, născocite de ea. Ca și cum ai spune că a sosit timpul să faci dragoste și să fii nepăsător, timpul care ne dă viața și ne-o ia, timpul pe care noi îl facem și-l desfacem. Și se-nspăimîntă gîndindu-se cît era încă de tînără, cîte lucruri i se puteau întîmpla încă și care să i se pară adevărate și apoi false, înainte de a muri. Privea patul, mobilele acelea ciudate și bagajul ei îngrămadit într-un colț, lucruri care nu numai că o făceau să se simtă mulțumită, dar pe care o superstiție din dragoste o convingea să nu le atingă, legate cum erau de tacitul pact care făcuse posibilă unirea cu cel cu care trăia. Un soț negustor care clipește des, are gîtul bronzat și pieptul alb, și care-și lasă jos lădița cu un gest de salahor istovit (cureaua i-a lăsat pe spate o urmă care nu mai dispare); dar un soț care o ia de mîină și se oprește să o privească îndelung și o răsuțește pe toate părțile ca și cînd i-ar studia drăgăstos pielea, cutele, vinele, cu un zîmbet extaziat și melancolic în colțul gurii. Taine, mistere de nepătruns pe care o luminează neașteptată și prea puternică le poate risipi și Artemisia nu ar ști să le suporte; poate chiar schimbarea rochiei și a pieptănăturii ar putea să le tulbure și să le alunge; de aceea Artemisia nu-și schimbă îmbrăcămintea și nu deschide caseta cu nimicuri femeiești. Totuși astăzi nu mai respinge propunerile fratelui său în legătură cu o frumoasă cameră la Ripeta, anticameră și salon de conversație pe care un anumit francez le-ar ceda în schimbul a zece portrete de împărat pe an. „Nu mai mult decît șase“, se încăpățînează, schițînd faldurile rochiei Cleopatrei, cu acea siguranță puțin disprețuitoare pe care toți, în afară de Antonio, par s-o observe la ea. Și acum, această înclinație pentru o cocioabă în ruină, cuprinsă între un grajd și o bucătărie i se pare a fi o copilărie.

Iarna aduse cu ea neajunsuri și necazuri și era ciudat să vezi cum, în clipa în care ea declara că totul este barbar și de nesuportat, cite-o ciudățenie a lui Antonio, cite-o descoperire de-a sa transforma totul într-o lume de basm și de magică splendoare. O ingenioasă sobă alungă frigul, împrăștiind în cameră o suflare fierbinte care făcu să zboare lin, ca niște pepite de aur, firișoarele de paie de la vechiul grîu care nu fusese bine vînturat. Cărămizile umede dispărură într-o seară sub un minunat covor în culori fastuoase. Pe pat fu întinsă o cuvertură de blană de jder, care deveni astfel patul cel mai cald și mai elegant în care dormise vreodată Artemisia. Între timp, propunerile lui Francesco erau tot mai presante și-i lăsau puțin timp de reflectare : cincisprezece zile, o săptămînă. Și tocmai atunci se-ntîmplă ca în hardughia de la Ripagrande să se-nmulțească surprizele : țesături fine, evantaie, flacoane de parfum, vase de cristal, tăvi de argint și boabe de mosc ; apăru chiar și un scaun cu brațe din piele aurită și o lampă de birou, foarte delicată. Antonio era scump la vedere, dar se părea că o dată cu scurgerea și goana zilelor prindea tot mai mult contur acea neliniștită întrecere între ceea ce îi promitea fratele ei și ceea ce îi oferea soțul. Francesco spunea : „O casă, căreia nu-i lipsește nimic ; mobila intră în preț, cu draperiile de atlas și toate celelalte lucruri. S-ar putea să-ți fac rost și de o trăsură care să te coste puțin, iar vizitiul îl plătește francezul. Vei cunoaște o serie de doamne și vei face portretul persoanelor de vază de aici. N-o să treacă anul și-l vei sluji chiar pe Cardinal.“ Iar Antonio, lungit pe pat îi oferi ca dar de Crăciun o rochie de brocart argintiu, exact pe măsura ei. Fu ultimul său dar.

Cam pe la sfîntul Ștefan, Artemisia se duse-ntr-adevăr să viziteze casa cea nouă, în mijlocul veselului tumult al trăsurilor și trecătorilor, a domnilor extravaganti și a servitorilor care aleargă grăbiți încoace și-ncolo după cumpărături și bacșișuri, după țipari, zarzavaturi, claponi, mere și struguri proaspeți ; cimpoierii fac gălăgie, se aud strigăte, e-nghesuială, se văd nasuri roșii de bețivi. Pe bolta luminoasă de iarnă stelele începură să se-aprindă și vizitiul francezului care-i conduse pe Gentileschi pînă

la trăsură, luminîndu-le drumul cu o tortă, îi spuse Artemisiei „prea distinsă doamnă“. Pentru prima oară de cînd sora lui se afla la Roma, Francesco o însoți chiar la Ripagrande, coborî împreună cu ea, intră la Stiattesi, sălbaticei și umiliți, care tocmai în clipa aceea se certau și Mariuccia apucase un papuc ca să-l arunce în Protasio. „Atunci, adio, Battista“, spuse încrunțat Francesco, pe care-l agasase întotdeauna acea rudă neisprăvită și i se păru că sosise momentul să-l facă să priceapă acest lucru. Ca s-o însoțească pe Artemisia se-mbrăcase bine, cu spada-ntr-o parte și cu gesturile omului care nu vrea să-și murdărească hainele cele noi. Nu se-așeză, nu salută pe nimeni în afară de sora sa, căreia îi sărută mîna delicat, în genul spaniolilor, gest pe care-l învățase cine știe de unde. Nu lipsi mult ca papucul Mariucciei să-și schimbe direcția.

„Ți-am pregătit o surpriză“, se gîndea Artemisia să-i spună lui Antonio, anunțîndu-l că urmau să se mute, că avea să se bucure și el de o mobilă elegantă, de o masă civilizată și de un servitor. Își dădea seama bine că propunea o enormitate și ca să-și facă curaj încerca să se monteze : „Aș vrea să-l văd și eu pe ăla care n-ar fi mulțumit, pe unul care nu știe ce-nseamnă să ai casa ta și care prin mine va fi onorat de lume, servit și stimat“. Dar cînd îl văzu intrînd, cu o față neliniștită care parcă presimțea ceva, din nou palid după cîteva ore, îi ceru iertare. Și asta fu mai rău ca oricînd, fiindcă nimeni nu-i ceruse vreodată iertare lui Antonio și acest gest de umilință al soției îl făcea să creadă ceea ce nu mai pretinsese niciodată că susține, așa încît micile manii ale firii sale se învălmășeau și din omul tăcut și blînd care era de obicei, devenea nervos și neliniștit. Greutatea cuvintelor sale se abătu asupra Artemisiei care toată noaptea vorbi, plînsă și chiar se mînie, făcînd praf vaza de cristal pe care Antonio o culesese bucățică cu bucățică. Încă mai vorbea cînd se iviră zorile, clopotele începură să bată și Antonio dormea istovit și foarte palid. În dimineața aceea nu ieși din casă.

Artemisia simți atunci nevoia să răvășească în camera aceea mizeră și plină de praf, fiecare obiect, fiecare cîrpă, parcă pentru a demonstra cît de neîntemeiată și fără rost

era reținerea ei lăuntrică în a schimba înfățișarea unui loc unde lucrurile vechi și noi, rustice și aristocratice se îngrămădeau așa cum se adună pînzele de păianjen și cenușa. Pentru început trase în mijloc bagajul adus de la Florența, scoase rochiile în stil florentin, cadourile primite de la Marea ducesă cea tină, de la doamnele care-i erau prietene, răvăși și puse iar la loc ustensilele meseriei sale printre care bucățile unui șevalet mare, demontabil, care semăna cu labele unei insecte schiloade. Sforile pe care se aflau înșirate mărfurile lui Antonio treșăreau la trecerea Artemisiei care era foarte aferată, cu pomeții roșii, cu buzele uscate, iar cuta încăpățînată pe care o avea din copilărie, între gură și bărbie, se adîncise. După ce lăzile fură închise lîngă covor, lîngă patul desfăcut și lîngă fotoliul înghesuit, rămaseră într-un colț pe jos o grămadă de hîrtoage și de paie, ca de pe urma unei tabere de o zi. „Ai să vezi acum“, spuse Artemisia, cu izbucniri în glas și în ținută, cu capul într-o atitudine provocatoare, și dacă Antonio s-ar fi uitat la ea, ar fi recunoscut-o poate pe fetița rea și generoasă care din cînd în cînd avea pretenția să-l smulgă vieții sale liniștite de mic negustor. Dar Antonio nu se uita la ea, ci stătea în picioare aproape de fereastră, întors cu spatele, cu fruntea sprijinită de bara la care Artemisia n-ar fi ajuns decît dacă ar fi întins mîna, atît era de sus. Cineva strigă dinspre curte: „catîrri la trăsura“, după care se-auzi zgomot de copite. „Au sosit hamalii, luminăția-voastră!“ spuse în bătaie de joc Mariuccia, care astăzi îndrăzne să-și arate mutra și stătea în prag, curajoasă și ostilă. În clipa aceea, Artemisia avu impresia că i se face o mare nedreptate și că cineva îi schimbase înfățișarea camerei, a scumpei ei odăi conjugale. Nu avea să mai aibă o altă casă, era sigură de aceasta și nu avea să se bucure de vreun lux — sau de vreun dar — așa cum se bucurase de cele care-i fuseseră oferite aici. Dar nu mai avea timp să se miște, să se-agite, să protesteze, să se răzgîndească, nu mai avea timp să mai atingă lampa de argint așezată pe jos și capa de pelerin pe care și-o puse într-o seară și care acum avea cutele lugubre ale unui mort reînviat care îi arăta ușa. Mariuccia privea, dar Antonio nu. „Luați asta și asta și astălaltă“, începu

să comande Artemisia făcînd eforturi îngrozitoare, impunîndu-și să nu se bîlbîie. Se gîndea de cît timp n-o mai îmbrățișase Antonio : de douăsprezece ore, de douăzeci ? Ar fi vrut să-l cuprindă pe după umeri, să-și rezeme obrazul de spatele lui, să-l îmbrățișeze. Dorea asta poate pentru a putea risipi acea nesfîrșită suferință. Dar era la fel ca și cînd ar fi auzit o muzică chinuitoare pe care nu putea s-o urmărească și faptul că trecu prin fața Mariucciei, cu capul sus și fără să clipească i se păru o răzbunare ieftină.

Dar partea cea mai rea avea să vină atunci cînd, aranjată în casa cea nouă, Antonio păru hotărît s-o urmeze, să se stabilească cu ea, într-un cuvînt, s-o asculte. Dar acesta nu mai era soțul ei, iubitul ei soț ciudat și misterios, bărbatul lunatic și atent, stăpînul alături de ea al unor capricii și inițiative aproape imperceptibile, dar care erau pe cît de ciudate, pe atît de respectuoase, de cavalierești. Anumite gesturi delicate și plăcute pe care membrele sale dezechilibrate le exprimau din ce în ce mai deschis, adunate într-o amabilitate ascunsă, într-un joc pe care trebuia să-l descoperi într-una, dispărușeră ca amintirea unui vis. În somn doar putea să-și închipuie Artemisia că pătrunsese firea omului alături de care să trăiască ; în fața omului acesta de astăzi, între confuz și neliniștit, evaziv și pedant, care se întorcea acasă prea devreme sau prea tîrziu, iar odată, noaptea tîrziu, veni acasă împleticindu-se și-ntr-un hal fără de hal încît Artemisiei îi făcu impresia că băuse.

Dar în casa cea nouă erau atîtea de făcut, prea multe de vorbit și de aranjat pentru a pune pe picioare o normă de viață liberă și demnă de respect, un sistem de plecare și venire, de muncă, de odihnă, un obicei firesc și comod : moștenirea celui care s-a bucurat întotdeauna de o casă comodă și i s-a părut drept să aibă așa ceva. Ceasurile zburau și o dată cu ele noile obiecte, încît Artemisia vedea scaune, mese, veselă și dulapuri încărcate ca și cînd ar fi fost himere sau scînteii efemere ale unui mare foc care ardea undeva, departe. Acestea apăreau și se grăbeau să dispară, pentru ca apoi să apară și să dispară iarăși, peste o jumătate de oră sau peste o oră. Folosirea lor era o cucerire, nu un motiv de bucurie,

așa că îi venea să creșteze pe suprafața netedă a lemnului un semn care să le facă mai puțin independente și provizorii. Servitorul ridică splendidele perdele de atlas galben de la uși și spunea : „Urcă doi domni“ sau : „A venit Teta spălătoreasa“ ; fiindcă Artemisia începuse deja să primească, arătînd roadele exercițiilor sale, pînze aduse de la Florența, pictate și înrămate ; dar începeau de-acum să o recunoască și s-o viziteze anumite cumetre care mai stăteau încă la Croce sau pe strada Paolina și se prezentau pe jumătate sfioase, pe jumătate arogante, ca să iscodească succesele și situația micii Gentileschi. Se întîmpla rar ca bărbații să privească mai mult tablourile decît pe pictoriță, iar în ceea ce privește cume-trele, acestea se întorseseră acasă spunînd că, mai curînd decît pictura, Artemisia a găsit meseria care i se potrivește. Și Artemisia, retrasă în ceea ce este deci camera ei, după ce-l salută pe grijuliul Francesco căruia îi cheltuia economiile, simte că o cuprinde o stînjeneală amară și urcă treptele patului său gătit, la fel cum ar fi coborît într-o fîntînă. Antonio nu împarte patul acela cu ea ; fără nici o explicație el a ales o cameră întunecoasă, un pat de campanie, iar dimineța, cînd pleacă, nu lasă-n urmă nici măcar o fărîmă din sine. „Ascuns, bănuitor, meschin“, spune Artemisia cu glas tare, singură în patul acela mare ; dar insultele acestea nu o ușurează, nici nu o consolează și frigul care o pătrunde încheagă ca laptele lacrimile cu greu reținute. I se pare că stă în drum, vîrită într-un adăpost cald, unde darurile primite de la Antonio, singura bogăție pe care o avusese vreodată, îi rămăseseră, luate prin înșelătorie.

Să plîngi în tăcere că ești disprețuită, asta merge la cincisprezece ani, atunci cînd nu cunoști nici măcar fața iubitului. Astăzi, suferința Artemisiei nu se desprinde de un chip al ei, prezent într-o oglindă care nu își pierde niciodată strălucirea, chiar dacă frumoasa femeie pe care o descoperă în oglindă — atît de blondă, atît de albă, cu un rîs atît de frumos — este pentru ea motiv de suspiciune și de beznă lăuntrică. Și prea adesea lacrimile sînt o lavă care aprinde mînia, pentru că nu este momentul să suferi din pricina asta, ci să trăiești. Antonio

n-are decît să se explice, să-i facă reproşuri, dacă îl lasă inima, să-i asculte motivele, să se convingă. Şi picioarele ei neliniştite îşi iau deja avînt pentru a coborî din pat, pentru a ieşi din cameră ; numai că umbra nopţii în casa aceea de împrumut şi aproape uzurpată, şirul acela de camere nefolositoare pe care trebuia să le străbată cu lumînarea în mînă şi care nu o recunosc ; şi apoi însuşi chipul lui Antonio, dincolo, în cămăruţa lui, cu cine ştie ce expresie, cu ce ochi ficşi şi de nepătruns, care imediat ar dispărea sub pleoape, îi taie avîntul şi intenţiile. Aproape că nu-i vine să creadă că numai cu o lună înainte, domina încă ochii aceia şi îi făcea să o implore.

Se culcă. Oare se va fi culcînd şi Antonio sau încă stă în frig, meditînd fără să se trădeze, cu picioarele lui lungi, strînse sub cuvertura totdeauna prea scurtă pentru el ? Pe strada cea nouă, zgomotoasă şi în timpul nopţii, trăsurile trec pînă tîrziu şi birjarii de case mari urlă ca nişte nemernici, pretinzînd să li se facă loc. Rîsete, cîntece deslîinate care se îndepărtează, sau, în tăcerea care bate în tîmplă cu degetele ei catifelate, un vaiet lugubru. De pe o străduţă, dintr-o casă, dintr-o mănăstire ? Sînt atîtea biserici de jur împrejur, sînt atîţia morţi deasupra şi dedesubtul lespezilor de marmură. Artemisia îşi trage cearşaful peste cap, inima îi zvîcneşte în gît, din nou se simte nefericită şi vinovată. Nu îi pasă de ce-o să-i spună mîine cavalerului Dal Pozzo, nobil protector a cărui bunăvoinţă trebuie s-o cîştige, şi nici marchizului Giustiniani, mecenat căruia nu-i plăc mofturile. Nu mai doreşte să vină după cum au făgăduit. Şi dacă izbuteşte să se liniştească, să adoarmă, e pentru că se gîndeşte că, în definitiv, Antonio este în casă, la cîţiva paşi de ea, că e bărbatul ei şi că o ceartă între soţi nu are importanţă. „O să-nţelegă, vom fi iarăşi împreună, mă va iubi şi mai mult.“

Dar lumina zilei îi redă drepturile şi mîndria. Antonio trebuie să cedeze fără să fie rugat. Cine e el şi cine sînt eu. Cine nu vrea să-şi piardă demnitatea, trebuie să aibă mîndrie. Sosesc domnii aceia, o găsesc îmbrăcată elegant, după ultima modă, costumul alb al lui Antonio este o vechitură. O expresie de regină : „Excelenţa-Voastră,

Domnule Marchiz, să aibă încredere în această doamnă, veți fi servit după cum vi se cuvine“. Atent și curtenitor, Francesco jubilează : comanda marchizului care posedă galeria celor mai buni pictori este cheia succesului. I se pare că vede deja acest portret, negru și alb, alegerea luminii crude și tușa disprețuitoare : jaboul, proaspăt ca un crin pe gîtul subțire. Așa se pictează regii, împărații. „Pe ce pariem că într-un an o Curte îți oferă comenzi?“ se gîndește să-i spună atunci cînd or să rămînă singuri ; și între timp se bucură de grația neprefăcută și îndrăzneată cu care sora lui spune vorbe de duh : biata fată, o merita, după toate prin cîte trecuse, mereu înjosită și muncită. Așa judecă bunul frate, care nu e nici soț, nici tată nu e, și nu admite nedreptățile. Dincolo, între timp, — „cine e acolo?“ — o bufnitură puternică și pași grăbiți care încearcă cu stîngăcie să treacă neobservați, atribuiți servitorului neghiob, care numai neghiob nu e și care, dimpotrivă, bagă capul pe ușă și aproape că face malițios cu ochiul. În felul acesta, între o plecăciune și o privire mîndră, Artemisia ghicește că Antonio, care încă nu a ieșit de dimineață, s-a poticnit într-un scaun, s-a ridicat în grabă și a luat-o la fugă ca să nu fie văzut, ca un animal sălbatic, în stare să sară pe fereastră dacă ar fi reținut. Femeia devine palidă și inima ei rănită, tresară : „Să am eu asemenea soț ! Tocmai eu !“ În ea minia nu mai scoate vîlvătaî, ci arde adînc și pîrjolește camera bogată, brocăturile, rochia elegantă, faima tablourilor ei și a celor doi cavaleri. Acest incendiu scoate fum și e rău prevestitor. Ca să cucerești lumea nu merită osteneala să alergi, să-l oprești pe Antonio, să-l scuturi, să-l faci să vorbească, să plîngă ca o femeiușcă. Se întoarce brusc și se poticnește și ea în propria-i fustă.

„Nu sîntem la Ripagrande. E nevoie de mai multe maniere, de mai multă demnitate. Și chiar de mai multă curățenie“, izbucnește cu prima ocazie, atunci cînd Antonio, așezat la masă în fața soției sale, fără nici o tragere de inimă, stînd într-o rînă, după obiceiul lui, taie mărunt carnea în farfurie fără să o mănînce, umplîndu-și gura și mestecînd cu ochii întredeschiși. Miinile lui par murdare pe fața de masă albă. Murdare dar ușoare : Artemisia

știe acest lucru și îi pare rău ca după un obiect pierdut, pentru că atunci cînd mîngîie, mîinile lui sînt ca fulgul. La Ripagrande ele nu păreau murdare, ba dimpotrivă, culoarea aceea cenușie, între cutele degetelor, părea o jignire pe care o suporta, o deghizare. Ea continua să vorbească, să acuze, ca să nu se emoționeze, ridică vocea și și-o ascultă îngrozită, între acei pereți care o îndeamnă la cruzime și ură. Trupul ei tînăr nu-și află astîmpăr și nici sufletul ei care de prea multe ori nu găsește nici condiții, nici timp pentru a se manifesta, și nu poate să se accepte și nici să se lase acceptat fără violență și fără o roșeață nefericită, căreia nu-i era sortit. Și iată că vorbele se îngămădesc, saltă, iată că Artemisia se ridică, împinsă spre catastrofă, aidoma unui cal nebun. Stă dreaptă, apucînd cu mîinile înfierbîntate marginea mesei, aplecată înainte spre Antonio care nu răspunde. Acolo este fața aceea care i-a devenit atît de dragă, acolo e ființa aceea care i-a devenit atît de dragă, acolo e ființa aceea de care nu se mai poate despărți și pe care nu ar accepta niciodată s-o piardă : bărbatul ei. Dar vocea implacabilă urmează : „Așa nu mai poate continua, nu mai poate continua“, în vreme ce limba se usucă iar saliva devine amară.

Antonio sta cu mîinile atîrnîndu-i de-a lungul coapselor și capul dat pe spate : o atitudine de extremă sfîrșeală ; ochii încercănați ai Artemisiei îl amenințau fără să-l pătrundă. Dar pleoapa sa dreaptă clipi ca și cînd ar fi răscolit și ar fi descoperit în cenușa mîinii o imagine. Și această imagine a ființei iubite ridica mîna, îndoită din cot, la înălțimea feței : așa cum face copilul cînd se apără de lovituri neprimite, dar pe care le presimte. Le presimte din experiență.

Un tumult de tristețe, de păreri de rău, de milă, de dragoste — o dragoste care se știe definitiv pierdută — i se urcă din piept spre gîtlej și închide-n el orice protest, orice posibilitate de-ndreptare. „Ah, nu așa, Antonio“, ar fi vrut să spună. O șuviță din părul încă blond și fin al acestei nefericite tinere îi alunecase pe ochii care recunoșteau în acel aur blînd o chemare spre limpezime,

spre demnitate feminină, reînviată, reconsiderată din nou de Antonio la Ripagrande. Dar această chemare nu are putere asupra lui Antonio, sufletul lui ciudat s-a ferecat în trupul acela adus puțin de spate, a cărui apropiere este atât de dulce. O dată cu noua durere crește mînia dinții. „Neghiobule, calicule, m-ai înșelat.“ Dar nici n-a închis bine gura și femeia se simte cuprinsă de amețală ; o palpitație, o lipsă de respirație care îi garantează instinctual indulgența, o soluție fericită. Duce mîna la frunte — așa se leșină — caută un reazem, ridică pleoapele slăbite : ei bine, în fața ei nu mai e nimeni, Antonio a dispărut asemeni unei iluzii : abia dacă scaunul îndepărtat de la masă mai amintește saltul făcut pînă la ușă, fuga. Camerele sînt goale, nici un zgomot de pași pe scări și de la fereastră, nici urmă de Antonio pe stradă. Năucită, înfricoșată, ca și cînd niciodată nu mai văzuse pe cineva ridicîndu-se pe neașteptate și ieșind din casă atât de repede, Artemisia este pe punctul de a urla, de a coborî în papuci ca să-l urmărească, să-l dibuie pe fugar oriunde ar fi el. Nu spune : se va întoarce. Are presimțirea că a fost părăsită și că e pierdută, cu amețeaua ei, cu dulcele ei leșin în care nu fusese ajutată de cine trebuia. Plînge acum în hohote, tăcută, cu capul între farfuriile de pe masă, cu șuvița blondă îmbibată de lacrimi.

Plînge și astăzi, întoarsă după atîtea luni, cu acea prezență a ei, înțepătoare și neașteptată, care mă lasă fără glas. „O, Antonio, soțul meu ! Atît de drăguț în somn, nu nutreai nici un gînd răutăcios, suspinai cînd te întorceai pe o parte ; cînd dădeai de părul meu pe pernă, îl adunai ca pe un buchet de flori. S-a dus să-mi aducă apă proaspătă de la fîntînă în noaptea în care avusesem febră. Cînd își sufla nasul, părea că se rușinează ; îi plăceau lăcrămioarele ; ținea paharul cu două degete ; își tira puțin picioarele cînd mergea ; îl recunoșteam după tuse. O, soțul meu care a murit atît de repede !“

Recunosc felul tandru și violent în care intervine Artemisia pentru a forța interpretarea mea, memoria mea. Acel obscur soț al ei, acel patetic amor legitim l-ar vrea mai mult înmormîntat decît pierdut. Dar trebuie spus

că Antonio n-a fost mort niciodată pentru Artemisia, chiar dacă nu îl mai vedea, și numai după mult timp îi ajunse vestea că trăia și că unii îl întâlniseră. O lasă să geamă după voia ei, cu capul pe masa pusă, transportată din nou la momentul acela în care a presimțit părăsirea, fără să creadă în ea, și încetul cu încetul, lacrimile i s-au uscat pe gene, dezolant de inutile. Se ridică și schiță acele gesturi simple ale suflării nasului și ștergerii ochilor, privind în jur, golită în mod neclar de speranțe și dureri. Ba chiar căscă din cauza oboselii. Atinse pîinea, duse la gură câteva firimituri, o înțepă mirosul mîncării rămase în farfurie. Poate friptură din ziua aceea de joi sau de sîmbătă, poate salată crescută de Taddeo, grădinarul familiei Cicciaporci. Artemisia mestecă și pieptul încă îi tresare : are tot felul de poftă pentru că este însărcinată. Și Antonio nici nu știe măcar.

Greu îi mai fu lui Francesco să o convingă că propunerea de a se muta la Napoli era avantajoasă și onorabilă, că de la Napoli la Madrid și la Curtea Spaniei nu era decît un pas. „Ai să vezi“, o îndemna el, pînă la urmă, „ai să vezi că atunci cînd va afla vestea, omul ăla sucit se va întoarce acasă.“ Artemisia nega cu capul, hotărîtă să rămînă în disperarea ei și să se izoleze din nou la mămăstire. Mai întîi, spunea ea, ar face și ar spune lucruri îngrozitoare împotriva familiei Stiattesi — trădători care îi instigaseră soțul. Dar rezistența ei era din ce în ce mai sleită : o mare liniște punea stăpînire pe ea pe măsură ce se îngroșa. Nu o mai durea capul, nu mai avea accese de febră, și, la drept vorbind, nu mai reușea să se neliniștească nici din cauza soțului, care nu se mai întorcea, nici din cauza clevetirilor din Roma, pe sbocoteala ei. Se făcea tot mai frumoasă și picta pînă la istovire un portret de turc al unui senior Armidoro, bogat negustor genovez, și un Moise ieșind din apă, cu șapte femei în diferite atitudini : și pentru toate avea ca model pe nepoata preotului de la San Rocco, cu părul frumos și negru. Se lăsa servită de fratele ei exercitînd asupra lui o tiranie apăsătoare și liniștită, astfel că bietul de el nu se mai putea întoarce la atelierul din strada Pia nici măcar ca să doarmă... Pe cavalerii care obișnuiau să o viziteze ca

să vadă ce lucrează îi tulbura și irita faptul că această femeie are o tușă atât de îndrăzneță, și dacă n-ar fi fost frumoasă, ar fi uitat că se bucură de un renume atât de mare. Fratele trebui să-i pregătească cuferele și chiar și proviziile pentru voiaj, căci ea nu ieșea din casă. Cu cât împrejurările impuneau mai multă grabă, cu atât își permitea mai multe răgazuri, pînă la urmă dormind foarte mult, amînîndu-i pe vizitatori, fără deosebire de rang. Dar cu trei zile înainte de plecare redeveni, în ciuda șoldurilor rotunde, fata mîndră și nerăbdătoare care venise singură la Roma și tot singură voia să plece, pentru că nu avea nevoie de nimeni. „De nimeni“, spune cu hotărîre, cu aerul acela senin, străfulgerîndu-l pe bietul Francesco, atât de drăgăstos. Și singură plecă.

Acestei femei frumoase și indiferente îi dau ascultare lucrurile și oamenii în așa măsură încît niciodată cursa pentru Napoli nu a făcut o călătorie mai plăcută, fără cea mai mică urmă de teamă, nici măcar cînd treceau prin mijlocul pădurilor ; caii erau vioi și ascultători, vizitii politicoși, anotimpul blînd. Hanurile, cu o faimă atât de proastă, erau acceptabile, paturile fură destule la fiecare oprire, iar călătorii nu mai conteneau să spună că acest voiaj era un vis, privind adeseori, dar cu respect, chipul frumos al doamnei îmbrăcate atât de civilizat, care nu se mișca din locul ei din colț, căptușit cu perne. Toți erau veseli la sosire și Artemisia îl recunoscuse fără ezitare pe părintele Ilario, pe care nu-l văzuse niciodată, creștin plin de zel, gata s-o ajute cu tot ce ar fi avut nevoie. Avea la dispoziție un mic apartament într-o mănăstire a Clariselor, locuință nobilă și curată, cu camere mari, cu terasă și grădină : i-o lăsase o doamnă văduvă care se recăsătorise. Nu era mare lucru să zîmbească, și Artemisia zîmbea, cu fața ei frumoasă de blondă înfloritoare, ajutată minunat de noua încetinire a gesturilor ei, care coincidea cu temperamentul națiunii. Călugărițele, ca și cum le-ar fi sosit o marchiză, spionau de după gratii intrarea musafirei și a duhovnicului : și îi trimiseră îndată supă concentrată, prăjituri și marțipan. Calmă și sigură pe ea, Artemisia trecu în cameră și dădu la o parte perdelele patului, ca și cînd ar fi dormit acolo de ani de zile. „Am nevoie, îi spuse Părintelui, de o servitoare cins-

tită și de un vizitiu." Cu un ultim surîs închise ușa. Era instalată, apărată de ziduri ; în liniștea sufletului ei creștea, victorioasă și dulce, siguranța unei puteri de nespus, eliberată de trecut, mulțumită de prezent. În felul acesta copilul era apărat în pîntecul ei.

Singurătatea reîncepea, dar fără opreliști, cu ușurință bogată și curgătoare, în acest ținut somptuos și plin de mișcare, cu marea, palatele, vacarmul, echipajele și valtrapurile mereu la vedere, multă duhoare dar și o curățenie extremă. Și servitoarea fu Terenzia, care numai servitoare nu era, ci văduvă de pescar, femeie descurcăreață ; ca vizitiu se prezentă un hamal din târg care știa să cînte și să spună snoave ; în casă stătea puțin, căci era mai tot timpul în prag și acolo îi curăța vășutele de aramă și îi freca culorile sau se legăna pe scaun ca și cum ar fi legănat un prinț. Îl legăna într-adevăr, la vremea sa, dar trebuiau să treacă zilele lungi în care nu se-ntîmpla nimic, afară de cazul în care, la apus, cînd Artemisia își spăla mîinile murdare de culori, Terenzia aducea sus cîte o femeie pricepută în sarcini, sub pretext că o aduce pentru ouă proaspete sau pentru un mănunchi de flori de mușețel ; acolo se vorbea mult despre ceea ce era trebuincios pentru ca sarcina să meargă perfect. Cu asemenea trîncăneli modeste și lipsite de răutate, pictorița se împăca cu aceste femei neînsemnate, imaginea Tuziei nu o mai dezgusta, iar imaginea Ceciliei și a Arcangelei, modele de neprihănire și de ardoare curată, nu o mai umpleau de regrete. Indiscrețiile păreau o mîngîiere. „Atît de tînără, spunea una, atît de tînără și fără bărbat !“ Și alta, la urechea Terenziei : „Biata fată, cine știe cum s-o fi întîmplat !“ În felul acesta, situația de văduvă îi căzu pe cap fără s-o dorească și ea nici nu o acceptă, nici nu o refuză, blîndă și liniștită, cîștigată de o frăție care-și făcea drum prin simboluri : fiertura răcită, balsamul, hrana care te menține, mîngîieri pe care condiția de femeie le-a împlinit de-a lungul secolelor. În virtutea acestor fugare contacte cu lumea, blînda femeie exilată de bunăvoie vede omenirea tot mai divizată în două părți prea deosebite, astfel că rațiunea și instinctul o conving că a sosit momentul să se resemneze și să se

hotărăscă să aparțină unei singure părți, înnăbușind frământarea aceluia „dacă n-aș fi femeie“, inutilă tânguire. Mai bine să se apropie de poporul sacrificat și prizonier, să-i împărtășească destinul, surd și miraculos, să împărtășească impresiile, calculele și adevărurile lui: taine neîngăduite favoriților, bărbaților. În privința asta, trebuie dat crezare Nunziatinei Ingroppa, o țarancă din vecini care știe ce spune: „Cînd simți acele împunsături jos, începe și umblă ca un catîr și în trei ore copilul se naște“. Iar Marchetta, mamă de gemeni, sfătuia ca totul să fie curat în cameră, apă curată în cantitate suficientă, lenjerie din belșug și fără zorzoane: fiindcă ea a văzut murind prințese în catifele și cameristele mofturoase se temeau ca nu cumva leșia să le strice mîinile mai rău decît s-ar fi temut de diavol. Femeile începură să devină mai îndrăznețe, intrau în cameră chiar atunci cînd Artemisia picta: și n-o deranjau, nedîndu-i atenție, după ce-și satisfăceau prima curiozitate, nici cît dacă ar fi lucrat la război. Doar Celestina, o fetiță neînsemnată ce se învîrtea încoace și-ncolo găsea mereu ocazia să se așeze în spatele pictoriței și acolo rămînea să privească. I se păru că-și recunoaște figura în aceea a sfintei Tereza, dar nu spuse nimic, ba chiar se înroși și își acoperi obraji cu palmele. Îi zbîrîneau urechile. Fabia, care făcea broderii cu fir de aur îi spunea atunci: „Am să vă aduc o supă atît de bună, încît dacă o să mai beți una, o să vă puteți scula din pat.“ Dar de cele mai multe ori, la apusul soarelui, Artemisia stă pe terasa de pe acoperiș ca să se răcorească, fără ca nimeni s-o vadă. Privește marea încrețită și neastîmpărată, corăbiile care se iau la întrecere ca monștri de pradă, umflați de vînt, plini de catarge și frînghii. Începu să deosebească galioanele spaniole, corăbiile engleze, galerele din Franța, felucele din Genova: se distrează urmărind forfota micilor oameni pe scărițele întinse între pînzele coborîte sau încărcătura bărcilor care duc marfa. Pe urmă, ridicînd ochii, privește ca într-o biserică lupta dintre raze și nori, dintre lumină și umbră. Sprinten și minunat, iată venind dinspre Orient furtuna, și apa este cînd verde, cînd neagră. Terenzia își face cruce și Artemisia se gîndește că aceste fenomene naturale

sînt observate de pictorii din Bologna și de cei de dincolo de munți, care fac mare caz de regiunea lor, dar ca fundal pot servi oricui. După ce va naște se va vedea : se va vedea ce poate face doamna Gentileschi. Între timp, fără să se angajeze, poate să se amuze dînd frîu liber imaginației, asupra culorii mării și a cerului, ca și cînd pictatul nu ar fi fost treaba ei. Întinde mîna spre cana cu sirop de chitră care îi convine de minune ; și ronțăie dulciurile de la călugărițe : cu pofta nu se glumește. Banii lui Francesco par de zece ori mai mulți, așa de puțin costă viața la Napoli. Și pe urmă, toți îi vînd pe credit frumoasei romane care așteaptă să nască, nimeni nu îi cere bani, nici moașa care o vizitează și care îi zice cu familiaritate, precizînd : „O să naști înainte de sfîrșitul lunii.“

„Mor“, spunea Artemisia, frîntă-n două înainte de a se vîrî în pat, și avînd de o parte și de alta pe Terenzia și pe Fabia, de loc emoționate, ci serioase și tăcute : afară, sub cerul senin al serii, Pasqualino, vizitiul, cînta. Spunea „mor“ pentru că i se părea de datoria ei s-o spună, dar se simțea, în durere, veselă și mulțumită : și îi venea în minte pisica alb cu negru de la San Spirito, care torcea în timp ce făta. Avea grijă să fie limpede la minte și să vegheze asupra a ceea ce i se întîmpla, așa singură cum era, pe mîini străine : dar părea că gîndurile triste erau bine înfășurate în nori moi și umflați, nori de vară care bombănesc însă fără răutate, care plecau și veneau, intrînd și ieșind din ea. Avea sentimentul că era centrul atenției, dar rămînea sfioasă în lupta cu un rău legendar care venea de departe, chiar dacă se năștea în ea. Gesturile îi erau comandate, bruste și primitiv de ascultătoare : și obrajii i se aprindeau de rușine, ca și cînd ar fi fost surprinsă în păcat și batjocorită. „Mor“, repetă la sfîrșit, amintindu-și deodată că ar putea într-adevăr să moară, trăind în grabă toate sentimentele unui muribund. Nu mai urmărea scurgerea timpului și se liniștise deja, în vreme ce prezicătoarele își făceau tot mai mult de lucru, învîrtindu-se în jurul ei cu foșnet de fuste și un horcăit îndepărtat de animal nefericit o mustra. Atunci i se făcu frică și simțindu-se încă-n viață, se îndreptă din șale ca să privească. Înainte ca femeile să o așeze înapoi, cu forța, pe pernă, văzu ceva mic și negru, un ghemotoc viu doar în mijlocul

spasmelor de plîns, uneori mut, alteori strident ca o trompetă, dar exprimînd foarte plastic cît suferă omul cînd nu-și poate spune păsul. Și îl regăsi alături de ea, înfășurat strîns între feșe, avînd descoperiți doar gura și ochii, pe care-i ținea închiși ; cu lacrimi mari, de om în toată firea. Îl strînse la piept cu brațele amorțite : răs-pîndea un miros ușor, delicat, de care părea să-și amintească. Să fi fost o amintire din copilărie ? Amintirea unui vis ? Și se rușină pînă și de acest lucru, ca și cînd i-ar fi fost divulgat un secret al propriei sale cărnii. Ca să se ascundă, strînse pleoapele și-și spune ca pentru sine, dar aproape fără să se gîndească : „Ce-o să facem acum, ce-o să facem ?” Și-atunci, parcă își dădu seama că a-nțeles exclamația Terenziei, de un secol : „Domnul s-o binecuvînteze ; e o fetiță frumoasă”.

Porziella, Porziella, nume plăcut și modest, prea ușor de pronunțat, care pătrunde-adînc în suflet, o floare și o fîntînă înșelătoare pentru o mamă care, atît de tînără fiind, atîngea leagănul cu piciorul ca și cum ar fi dansat și-apoi spunea : „Terenzia, vezi că fetița doarme ; să nu uiți de lapte și să n-o lași să țipe, pentru că eu trebuie să primesc” ; și coborînd cele patru trepte, îi și veneau în întîmpinare cei mai talentați pictori din Napoli ca s-o felicite, modelul o și aștepta ca să-i pozeze și îndrăgostitul servitor, desprinzîndu-se din grup, îi și întindea paleta, cu un oftat. Departe, către fundul sălii, grupurile de vizitatori, prieteni de-ai ei și prieteni de-ai prietenilor ei, apăreau ca o pată întunecoasă în care scînteiau mînerele spadele și colierele de aur, și de fiecare dată Artemisia, cercetînd cu privirea expresiile cele mai dure — niște mustăți, o barbă trufașă, un rîs apăsător și insultător și o anumită aluzie străvezie la adresa vreunui amant la modă pe atunci, decrepit sau țănoș, — se oprește dintr-un fel de repulsie bruscă, de neașteptată deprimare. Dar a trecut vremea cînd ea fugea de bărbați în via Larga sau la Palazzo ; ea este acum Maestra Artemisia care le dă lecții pictorilor tineri și care nu se sfiește să le facă observații, dîndu-le cîte un bobîrnac peste obraz. Trebuie să acționeze, să-și croiască drum fără să privească înapoi, să-i dea bice cu toată puterea, mîndră, vanitoasă și cu o nemaipome-

nită încredere în sine ; atunci îi apare în obraji roșeața aceea care îi stă atît de bine. Porziella e grasă, Pasqualino o distrează, Terenzia o hrănește. Acum, că a-nvățat să umble, se-apucă uneori de fusta maică-si, care e veșnic grăbită, și se uită-n sus încruntată, ca și cînd ar presimți o dojană sau ar aștepta-o. Nu intră-n salon decît atunci cînd îi pozează mamei în chip de heruvim sau amoraș, și Artemisia lucrează grijulie, singură, încinsă cu un șorț mare, albastru, palidă și nepieptănată ; sau intră pe furiș, neobservată de Terenzia care a ațipit, atrasă de cizmele aurii ale căpitanului Alonso, sau de culorile argintii ale marchizului Alcide. Nimeni nu o bagă-n seamă în vreme ce ea circulă printre carîmbi și pelerine, fugărind doi sau trei pisoii înspăimîntați ; sau găsește un colțișor comod și liber și se oprește acolo să se uite la mama ei, care nu o vede, la mama agitată care-și foșnește rochiile de la un grup la altul, sau nemișcată, într-o postură severă, lîngă un șevalet. Și, uneori, luminile aprinse îi aruncă pe față umbre care o urîtesc, așa încît s-ar pune pe plîns dacă nu ar fi din fire atît de ursuză și închisă. Se întîmplă ca plecăciunea unui nou venit sau tulburarea pe care i-o provoacă un anterior solemn s-o facă să-și trădeze prezența ; atunci ochii Artemisiei, reci și strălucitori, concentrați asupra lucrului, se fixează asupra ei, așa cum sînt, și vestesc un gest de nerăbdare care nu admite replică și de neliniște amenințătoare, încît Porziella își pleacă privirea ca să nu-i mai vadă pe-ai maică-si ; odată căzu în spasme la picioarele lui don Alonso, care era cît pe ce să se împiedice de ea. Mama o ridică în brațe, fără un strigăt, și fetița deschise din nou ochii, revenindu-și : îmbrățișarea Artemisiei era puternică, aproape violentă. În clipe ca acestea, Artemisia dă ascultare aproape cu neîncredere unei porniri materne neînfrîinate, unei duioșii față de micuță, duioșie care i se suie-n gît cu un gust de sînge. Oare e voie să-ți iubești fiica într-un mod atît de vorace și de lacom, așa cum fac animalele și cerșetorii în bordeiele lor ? Părintele Ilario îi făgădui că Porziella va fi educată ca o prințesă la mănăstire : dar trebuie să se facă respectată de copii, spune părintele, și să fie rezervată, mai ales ea, care este o femeie singură. Consideră drept extravagantă această dorință obsedantă de singură-

tate în doi, aceste îmbrățișări puternice și fierbinți care să le ducă înlănțuite pînă la mormînt, pe ea și pe fiica ei ; sau poate o fi existînd o țară în care o asemenea comportare e recunoscută ca regulă ; printre sălbatici sau în antichitate sau peste o mie de ani. Gînduri nebu-nești și poate chiar păcătoase pentru o femeie care tre-buie să iubească demnitatea și să-și susțină hotărîrea, după ce a deschis o școală de pictură și o academie de desen la care se prezintă atîția bărbați de valoare din oraș. Ea nu are prietene, și doamnele din preajma ei ar discredita-o repede, declarînd-o drept mică la suflet și om de nimic. Uneori, dintr-o inimă atît de plină de am-biții, de sentimente și de contradicții, pornește o privire imploratoare și umilă care zboară ușor, ca o porumbiță, deasupra grupului de pictori și cavaleri. Cere protecție, înțelegere : și dacă cineva îi surprinde privirea, îl auzi spunînd, mai mult decît cu jumătate de glas : „Ce privire languroasă are astăzi doamna Artemisia“. Iar altul îi va răspunde cu grosolănie : „Oare pe cine-o fi pus ochii ?“ Nimic rău, de altfel, în toate astea ; Artemisia învață încetul cu încetul să trăiască și să se arate indiferentă, ca să pună capăt în felul acesta obrăzniciei bărbaților grosolani. Dar așa nu izbutește să se facă ascultată, respectată și nici măcar implorată de vreo privire melancolică și plină de suferință. Artemisia nu a învățat încă să se apere de astfel de pericole, dar n-ar spune-o cel care-o ascultă răspunzîndu-i tăios lui Anielto cel talentat și rău de gură și care nu vrea să-i scape nici o replică ; pînă cînd, aproape enervată de o luptă atît de ușoară, poruncește cu o căutătură trufașă : „Dezbracă-te, Agatina, fiindcă bruneta din Grangnano nu-i bună să pozeze pentru nim-fele acestui Acteon“. Modelele se mișcă precum oile, de-prinse să fie tratate cu cea mai mare politețe și cu compli-mentele domnilor pictori, furioase dar ascultătoare la un semn al acestei căpitănițe atît de blonde, atît de reci și de fragile, care așterne pe pînză coapse și sîni bogați, care-i displac lui Hanibal. „Și femeiuștile astea, adaugă vir-tuoasa, ridicînd disprețuitor privirile, o sută dacă dez-braci și tot nu găsești una bună.“

Porziella a dispărut. Poate că se joacă dincolo cu cățelușul bolonez al lui don Fernando, elev înstărit, ori se lasă consolată de Pasqualino și de Terenzia, cu cîntece și biscuiți. E sigur că în sufletul Artemisiei nu a lăsat nici o urmă, și tînărul Stanzione se îngrozește : femeia asta nu are suflet, nu cunoaște durerile nașterii, prin vinele ei curge lapte ; asta e o ursoaică, o fiară. Sînt insinuări care nu o supără pe pictoriță, ba dimpotrivă, o exaltă și o ajută să treacă drept o excepție : drept o femeie care a lăsat de-o parte orice sentiment, chiar și faima virtuților femeiești, ca să se dedice întru totul picturii. Imperturbabilă ca o jucătoare de cărți pregătește paleta cea nouă, arată cum se folosește negrul de sepia ca să nu iasă șters, smulge un fir de păr nelalocul lui din pensulă : ce amestec de culori, cîtă trufie, ce colorit ! Glasurile se armonizează, cel al lui Stanzione le dirijează, Artemisia triumfă. Chiar așa, domnule, un amant, un tată, cîtiva frați, soțul : în sfîrșit, femeia asta nu are nevoie de nici unul din ei. Și acum fetița ei...

Dar e greu să faci abstracție de fetița asta și doar la gîndul că ar putea s-o găsească în spatele ușii, țeapănă pe piciorușele moi, încălțate în niște papucei de pîslă roșie, inima îi bate cu putere și sîngele începe să-i zvîcnească : ce mare a crescut fetița mea. Dacă nu-i nimeni de față, nici măcar servitorii, Artemisia îngenunchează și atinge cu fruntea căpșorul cu păr negru al micuței. Trebuie să vorbească în napolitană, ca Terenzia : „Hai, Porziella, sărut-o pe mama ta“. Rareori fetița îi dă o sărutare, distrată ; de obicei întoarce capul, disprețuitoare, și se-ncruntă ca pentru plîns. Fruntea cea gingașă și fruntea solidă ca fildeșul se fixează, pentru o clipă mai mult decît dacă s-ar atinge. Apoi femeia se îndreaptă, își scutură rochia în dreptul genunchilor și calcă sprinten, alungînd orice slăbiciune ; de la înălțimea micii sale staturi, Porziella poate să urmărească pe furiș figura senină și impasibilă care acum călătorește aidoma unui meteor în înălțimi, departe de ea. Prea devreme începură neînțelegerile între Porziella și mama ei.

Noi ne jucăm de-a prinselea, Artemisia și cu mine. Și ne oprim, nu fără a ne-ntinde curse, de la cele mai

materiale și pe față, la cele mai ascunse. Eu o abandonez pentru prima călătorie de după război : din care, îmi spun, poate că n-am să mă mai întorc. Ea îmi răstoarnă pe hîrtie o sticlută plină cu cerneală. Și apoi ne privim. În legătură cu viața dusă la Napoli, centrul de greutate al faimei sale, a devenit foarte bănuitoare, nesigură de faptul dacă-mi voi aduce aminte de ceea ce scrisesem sau dacă voi scrie altceva. În fața atîtor morți din ultima vreme, cea de a doua moarte a ei contează din ce în ce mai puțin și nu există suficientă milă ca să acopere astăzi păcatele ei de moartă de demult. Nu încapă nici o îndoială că la Napoli fură desăvîrșite actele ei de voință matură și plină de răspundere, despre care se spune că reapar în ultima clipă. Pentru un moment îmi destăinuie, cu un zîmbet tainic, că nu e adevărat, că astea sînt scorniri de-ale bieților muritori. Clatină din cap și-l reazemă din nou pe masa gata pregătită, unde a lăsat-o Antonio. Din Napoli îi scria unui protector roman : „Binevoîți, domnia voastră, să-mi dați știre de viață sau de moarte despre bărbatul meu“. Este ca și cînd aș fi primit un bilețel pe sub ușă : Oare așa se abandonează un personaj principal ?

Nu știu dacă în timpul nopții sau al zilei, sau dacă lucrînd, plimbîndu-se sau vorbind, dar e sigur că suferința pe care i-a pricinuit-o pierderea lui Antonio, dispărut din cauza ei, nu i-a mai dat pace Artemisiei. Uneori se gîndea la el cu un fel de drept arogant, cu ranchiună. Adeseori cu o ușoară nostalgie, dar eliberată, stăpîină pe ea. Mai rare dar intense și lungi erau clipele în care imaginea soțului îi apărea, fidelă, îndurerată, cu ochii aceia ca un cer înnorat care spuneau : pînă la moarte. Și iată-l pe Antonio mergînd alături de măgarul lui sau singur, pe o cărare care albește-n zare, cu sacul sau lădița-n spate, cu pasul lui moale și tîrșit de parcă s-ar fi mișcat dintr-o cameră-ntr-alta, și uneori se oprește, își șterge nădușeala și privește-n vale. Iată-l odihnindu-se, într-o poziție incomodă și caracteristică lui, puțin sucită, la picioarele unui copac oarecare, nici frumos, nici urît, cu un frunziș îndeajuns de bogat ca să dea umbră și odihnă, din cei care cresc la marginea drumurilor principale. Știe să-și organizeze timpul său de drumet

și se uită, cum știe el să privească, nepăsător și blînd, la norii îndepărtați, la pajiștile dimprejur, la creasta muntelui : și habar n-are la ce se gîndește în timp ce ridică o pietricică albă și o bagă-n traistă : cine știe la ce-o fi bună. Se duce la Loreto ? Se duce la Seningallia ? La Crema ? La Varallo ? Dar e sigur că nu spre Napoli ; ba dimpotrivă, se îndepărtează din teama de a nu fi nedorit, își închipuie Artemisia. La Roma este văzut arareori, trec luni întregi în care nimeni nu știe nimic de el. Și în timp ce Maestra Artemisia pictează pînze cu împărați, el își aranjează în fața unui sanctuar tejgheaua plină de medalii, mătănii, iconițe. Iconițe pictate de acel prieten al lui, un laic dominican puțin țicnit, care îl cunoscuse, într-o vreme, pe Orazio Gentileschi și pe fiica lui, tînăra aceea frumoasă : este acum portarul unei mănăstiri ce domină o vale, pe care razele soarelui o străpung, din turlă în turlă, ca o frigare. La el poposește uneori Antonio, ca să se aprovizioneze și să doarmă o noapte, lîngă cenușa caldă, după anotimp, sau cu ușa deschisă spre pajiștile în pantă, pline de greieri. Pleacă în zori, cînd cerul e încă înstelat și se spală pe ochi cu un pumn de iarbă înrourată, ca să nu-și deranjeze gazda. Trece dincolo de tîlharii de drumul mare, care s-au făcut una cu tufișurile și de iscoadele lor, îmbrăcate țărănește ; atinge ușor în mers căruțele, încă nemișcate, ale pelerinilor care mai dorm, se strecoară printre turmele de boi obosiți de drumul cel lung care-i duce spre tîrg. Lumina crește, se disting cupolele și clopotnițele deasupra crestei trandafirii. Iată căruța saltimbancilor, băiatul celui care mănîncă foc e acum un tînerel care ajută la despotmolia roții de la gabrioleta comediantilor ; femeile, ciufulite și nepricepute, stau și se uită. Noroc, Omodeo ! Bună dimineața, Romualdo ! Întîlnirile cu falșii orbi și schilozi sînt cele mai cordiale. Antonio cunoaște zeci și zeci dintr-ăștia, toți sînt intimi de-ai casei părintești de la Ripagrande. Se duc la locurile de închinăciune cele mai renumite, la apele cele mai faimoase, frecventate de femei sterpe, și de domni cu piatră la rinichi. Îi salută și se păzește de ei pentru că în caseta cu despărțituri mărunte pe care o poartă agățată de gît sînt oglinzi și catarama de argint și inelușe de aur ieftin, lucruri care

plac fetelor. Dar Antonio nu le arată bucuros ; cîndva i le ducea nevestii sale și nu se uită în ochii fetelor...

Așa și-l închipuie Artemisia, încă stăpînă — crede ea — pe simțămintele acelui fugar, a cărui creditoare se consideră și căruia îi dăruiește anumite divagări emoționante ca o convorbire. „De m-aș fi dus cu el, m-ar fi urcat pe un catîr, pe o șa frumoasă și comodă ; fiind atît de tînără, m-aș fi obișnuit să călătoresc alături de el. Cu vremea am fi avut un cal puternic și o căruță mare ; Antonio era atît de descurcăreț ! Aș fi născut într-o colibă, ca și Fecioara. Eu i-aș fi pictat iconițele, făgăduințele și chiar tablouri importante pentru pelerinii bogați. Mi s-ar fi spus drumeața cea virtuoasă. Porziella ar fi crescut citind imnuri Fecioarei, cu glasul frumos pe care promite să-l aibă.“

Oricît de fierbinte ar fi, uneori, pămîntul din Napoli să zicem, pe terasa noii sale locuințe, în primele ore de repaus — Artemisia tot trebuie să rămînă la Napoli și să dea socoteală de ceea ce face. Se apropie anul treizeci, e pericol de ciumă și puțină lume iese pe afară. În marea oglindă a golfului, imaginea lui Antonio se risipește, printre foșnetele mătăniilor sale ușoare ca niște frunze de salcîm pe un deal care se sfîrșește la marginea cerului. Pe vremea aceea, în familiile civilizate, părintele avea un ceaslov în care, de pildă, se putea citi : „în ziua cutare, într-o vineri, ziua Domnului Nostru, soția mea, doamna Artemisia, mi-a adus pe lume o fetiță, botezată la Sant' Angelo a Nilo cu numele de Porzia Antonia Orazia Cecilia Maria...“ Așa ar fi scris Antonio, dacă ar fi consimțit să mă urmeze, conchide Artemisia, cu gura amară și încruntîndu-se împotriva soarelui și a destinului. Ea n-a știut niciodată să scrie altceva decît propria-i semnătură, și nu are caiete decît pentru Esterele, Cleopatrele și Betsabeele sale, fără să mai spunem că o mamă fără bărbat nu e cu adevărat mamă.

Care o fi cu adevărat starea ei, nici un confesor nu a știut să i-o explice, oricît de mult ar fi insistat : după cum, de altfel, oricît a meditat la ce să facă nu a izbutit încă să se recunoască și să se definească într-o figură exemplară și aprobată de societate. Și atitudinea ei nu e

neapărat îngîmfare. Aceasta e femeia care în orice gest vrea să se inspire de la un model al sexului ei și al vremii ei, decent, nobil; și nu-l găsește. O imagine cu care să semene și în numele căreia să activeze: este Artemisia la treizeci și trei de ani, vîrstă la care obiceiurile și gusturile celor din jur încep s-o ciștige, s-o încînte. Dar nu este prințesă și nici femeie de condiție modestă nu e, nu este țarancă, dar nici negustoreasă, nu e eroină, nici sfîntă. Și nici măcar curtezană, chiar dacă ceea ce se spune ar fi adevărat. La Florența, complimentul de „om de spirit” îi era de-ajuns: „o femeie care evită complicațiile sentimentale, o aventurieră castă, idolul femeilor”. La Roma fu o „tînără grăbită” și apoi soție legitimă. La Napoli nu există sfîntă să protejeze o virtuoasă a desenului. Trebuie repetat: „Don Pierantonio al meu face comerț departe, îmi trimite vești bune și făgăduiește că-i va aduce daruri Porziellei”... Iar Porziella crește, cam voinică, brună ca o etiopiancă, și nu se simte bine decît în preajma slugilor, a cîinilor și a cumetrelor. Dragostea de mamă se răzvrătește, geme, luptă, delirează. Bineînțeles că în tăcere. Pentru celelalte — artă, reputație, ambiții și glorie — să se mulțumească donna Artemisia să improvizeze moravuri și legi, să arunce sămînța pentru ca să se nască oricînd rodul care astăzi i-ar stinge setea și care încă nu există. În rest, Artemisia n-are decît să se consume, să sufere, asta este libertatea ei.

„La vîrsta mea, doamna Anguisolla, pictorița aceea valoroasă, lucra la Curtea Spaniei și i s-a oferit drept soț un cavaler de prim rang. Pe Adriana Basile, cîntăreață de a cărei voce mai vibrează încă aerul, acei preaînălți dogi din Mantua o purtau ca pe o perlă în frunte și cînd s-a întors la Napoli era baroană.” Despre scenele pictate la Pozzuoli, în stare să înspăimînte și pe-un uriaș, o lună după ce-au fost terminate nimeni nu-și mai amîntea de ele: cît despre comenzile bisericilor de la oraș, o doamnă nu poate spera la ele. În acea lună de aprilie, Artemisia o îmbracă pe Porziella în brocart albăstru și o plimbă cu trăsura, oferindu-i drept gustare doar fructe glasate și lapte de măgăriță ca să facă paradă față de ceilalți. La orele de studiu atrăgea atenția vizi-

tatorilor și prietenilor desenînd femei goale deosebit de robuste, de trei ori mai mari decît în natură ; tînărul Cavallino cel jigărit nu se hotăra să le copieze. Uneori, seara, oaspeții și elevii erau cam puțini, și atunci, în golul sălii, Maestra începea să vorbească mai mult decît s-ar fi cuvenit. De la înălțimea maturității sale, un abur se ridică aprinzînd curățenia intențiilor, unii zic oglinda cinstei — într-o apărare de o îndrăzneală agresivă, uneori insolentă. Este o lăudăroșenie aspră, o batjocorire a nepriceperii femeilor din casă, a vanității lor prostestî : Stanzione asta și fetele alea ale Spaniolului ! Este o izbucnire, o ploaie de amenințări la adresa unor dușmani nevăzuți care o ofensează pentru că este singură și ar dori s-o înjosească, s-o vadă moartă. Prietenii, surprinși și nepregătiți, ascultă cu o umilință distantă, care chiar dacă nu rănește, înțeapă. Și sînt tineri, toți sînt mai tineri decît Artemisia ; și sînt bărbați : nu pot să nu-și facă cu ochiul unul altuia, ca și cînd ar spune : E clară treaba. Tot vorbind într-una, din ce în ce mai agitată, pictorița își face mai departe meseria : aici retușează ceva, colo șterge și desenează din nou. Dar mîna îi tremură, ochii cenușii aruncă fulgere, o furie neputincioasă o strînge de gît. De-ar putea să-i interogheze pe băieții aceștia, unul cîte unul, să le-ncerce devotamentul, respectul, să știe ce gîndesc despre ea. Și nu o dată surprinse cîte o privire leneșă oprindu-se, aidoma unei muște, asupra rotunjimii corsajului ei dantelat : nu, hotărît lucru, nici că putea să îndure o rușine mai mare !

Arma ei fu : o pictură din ce în ce mai aspră și mai sălbatică, cu umbre întunecate, lumini de furtună și trăsături de penel ca niște lovituri de sabie. N-au decît să-nvețe muieruștile astea și pictorașii ăștia care umblă după rafinament. Pe bărbați îi pictează înarmați pînă-n dinți, iar pe doamne în catifea neagră, și toți se năpustesc spre lumină ca și cînd ar spune : hei, nătărăilor ! Nu e aceasta — și o știe bine — pictura pe care tatăl ei i-ar fi lăudat-o seara, după ce-ar fi sfîrșit lucrul, în timp ce-și curăța paleta ; dar era totuși mijlocul prin care putea să atragă atenția, ba chiar și încîntarea acestui public nerecunoscător și distrat căruia îi place să rămînă încremenit și chiar înspăimîntat în fața unui spectacol.

„Napoli, teatrul miracolelor voastre...” Printre curioșii care începură din nou să se-nghesuie la reuniunile artistice apărea cîte un poet, venit să citească un sonet în cinstea ei, dar pungașii nu strigară niciodată pe stradă: „Trăiască doamna Artemisia”, așa cum o salutau pe frumoasa Adriana cînd pleca pe mare, cîntînd din lira de aur. Nici un prinț nu o cheamă încă la curtea sa, vice-regina nu se lăsa servită de ea chiar dacă i se aduc omagii, iar doamnele cele mai de vază continuă să n-o bage-n seamă. Cam prin anii aceștia, Artemisia Gentileschi, trebuind să trimită scrisori în străinătate, inaugură cu fast funcția de secretar particular al casei.

Spaniolii o costau prea mult iar autohtonii se dovedeau a fi extrem de ignoranți. Trebuiau îmbrăcați mai tot timpul, furau din cămară și o ștergeau ducînd întotdeauna cu ei cîte un mic tablou: din devotament, spuneau ei. Prin 1633 nimeri la cursuri Diego Salata, atît de slab că te-apuca groaza, și fără cămașă pe el; purta pe piept, lîngă iconiță — fiindcă venea de la locurile sfinte — relicve de la Cruce și arborele genealogic al familiei sale, o familie de spiță regească. Cereau milă cu ochii lui imenși, ducînd mîna tremurătoare la piept, numai ca Artemisia să se apropie de el. În fiecare zi îi aducea iasomie și trandafiri: i le pune la picioare ca în fața statuii unei sfinte. Leșină de foame în cea de-a treia seară de la venirea sa și tăcea tot timpul. Transformarea lui fu foarte rapidă, din momentul în care fu luat în primire, hrănit și i se dădură toate cele trebuincioase. Începu să poarte haine lungi, spunînd că așa îi cereau ordinele sfinte și numai ochii-i mari, de înfometat, rămîneau nemișcați pe fața care, ca și corpul, se afla într-o continuă mișcare. După ce i-au dispărut moliciunea și gravitatea, începuse să rîdă, să vorbească, să cadă în genunchi, să plîngă, își revenea, căsca lung și o ștergea iute ca vîntul. Mesteca fără-ncetare, dar nu se-ngrășa, se ducea la piață după țipari de bună voie și fără să se rușineze, fiindcă îi plăcea masa îndestulată. Mîntea și se căia, arunca vorbele ușor și plîngea repede. Jura, amenința că o să dispară în așa fel încît n-o să lase nici o urmă. Făcea semne cu mîna înspre mare, șoptea cuvinte ciudate, de neînțeles. Apoi, cît se poate de nepăsător,

se-apuca să scrie sub dictare obișnuita scrisoare de recomandare pentru sine. Și Artemisia dictează : „...acest cavaler, Don Diego Salata, de obîrșie foarte nobilă, este trup și suflet devotat casei mele...” Seara — noaptea ? — va fi dulce : poate cu acest preț va putea să obțină o scurtă dar perfectă perioadă de seninătate : „nu sînt mai castă decît altele ; sînt liberă și nu fac nimănui vreun rău”. Tonice neașteptate și trecătoare, risipite de bătaia unui clopot întrutotul asemănător celui de la Corte Savella. Aveau deci dreptate croitorul Luca și Fausta spălătoreasa, martorii lui Agostino, liberi la gură și obraznici. Prevăzuseră bine : Gentileschi e o femeie caldă, cine vrea o are. „Nenorocita de mine !” disperă de bună credință pocăita improvizată, frîngîndu-și mîinile precum Magdalena pe care o pictează atît de des. Și cel puțin dac-ar dura favoarea aceasta care îi dă perspectiva unui spectacol suprem : tăierea pletelor, o haină de călugăriță, confesiuni publice, și un brîu sever din păr de cal, în semn de pocăință ; toate pentru o astfel de femeie ; o femeie atît de frumoasă.

Artemisia își revine repede, îi e de-ajuns să ridice capul ca să-și aducă aminte de anumite realități îmbucurătoare din afară, pentru ca să se simtă exaltată, renăscută într-o clipită, tot așa cum plaja redevine curată și netedă după retragerea valurilor. Luna aceea nouă pe cerul senin, din prima seară, pare s-o simtă în ochii acum limpezi, după mușcătura lacrimilor ; linia orizontului dreaptă și sărăcăcioasă îi sugerează uitarea plină de nevinovăție, iar coasta aceea azurie, acolo jos, vorbește de aventuri, de libertate, de libertatea bunului simț. Și apoi nu are rost să-și facă sînge rău : să arunce prima piatră cel ce e fără de păcat ! Pentru că dacă trebuie să trăiești, atunci cum să nu accepți deșertăciunile care te ajută și te susțin ? Vîntul se schimbă. Laudele se preschimbă tot în laude, înălțate de cel pe care îl crezi chiar dușman. Sosește un străin despre care se știe că a spus : prima mea vizită o voi face acelei mari pictorițe despre care am auzit că e frumoasă și nemaipomenit de curajoasă. Mîine e reuniune solemnă : va fi acolo și Gaspere Romer, olandezul putred de bogat care s-a întors din Portugalia ;

și cine nu cunoaște oare afecțiunea și respectul deosebit al domnului Romer pentru Artemisia ? E nevoie de multe scaune elegante și i le-mprumută don Angelo Pepe, care e mărinimia întruchipată. Massimo Stanzione va trimite jilțuri de lemn pentru ca să le fie mai comod pictorilor renumiți, căci oricînd pot să apară figuri noi. Dacă e nevoie de muzicanți, să fie anunțată cîntăreata Belinda ; în ceea ce privește bufetul, de acesta se ocupă, cu maicile sale, părintele Ilario, care i-a rămas prieten. Poate că și Curtea va fi reprezentată, cîte o doamnă făgăduiește că va răspunde invitației. De altfel nu vor lipsi femeile frumoase ; va binevoi să vină trufașa soție a lui Massimo, care atunci cînd vrea e politicoș, va veni doamna Ribera cu frumoasele ei fete, cam năînge, e adevărat, dar care vorbesc cu prinții de la egal la egal. Va veni și Anella De Rosa, pictoriță care cunoaște primele bucurii ale gloriei, o tînără deosebit de atrăgătoare. Nu se va putea spune niciodată că Artemisiei îi este teamă de o nouă stea : s-o primească bine, s-o înconjoare cu afecțiune — aceasta va fi o faptă nobilă care va stîrni admirație și despre care se va vorbi. Cu acele de gămălie între dinți, în fața oglinzii, Artemisia încearcă rochia cea nouă și-și imaginează scena. Anella e îndărătnică, dar doamna Gentileschi o va-ntîmpina în ușă și o va lua de mînă ; va fi o scenă frumoasă. „Iată“, o să spună ea cu glas tare și în jurul ei se va face tăcere deplină „iată, domnilor, pe cea mai frumoasă pictoriță din Napoli.“ Admiratorii Artemisiei vor fi teribil de încurcați, mai ales că, din motive de politețe, nu vor putea protesta.

Adevărul este că nimeni nu protestă atunci cînd, credincioasă planului său, Artemisia rosti apăsător ceea ce își propusese, făcîndu-și socoteala că astfel avea să atragă toate privirile. Dar mîna îndărătnică a Anellei nu voia să se lase de bună voie în mîna Artemisiei, așa încît aceasta simțea nevoia s-o scuture, s-a maltrateze și să-i aducă în același timp laude tot mai exagerate. Unul cite unul își opri oaspeții, pînă și pe cei mai indiferenți, și șoptind complice le mărturisea că frumoasa copilă, atît de talentată — o adevărată perlă — are o fiară de soț care o bate din gelozie. „Trebuie salvată“, spune cu aprindere Artemisia, pe care nimic în lume n-ar face-o să

dea înapoi atunci cînd își închipuie că teatrul acțiunilor se pune-n mișcare. Asemeni unei fete obraznice, Anella își întoarce frumosul ei obraz măsliniu și plin, ascuns sub o claie de păr negru, prost pieptănat, și e toată o sfidare la adresa compasiunii și amicitiei pe care i-o arată gazda. Iar femeia matură nu-și dă seama că musafira ei, care și acum se ține tot distantă, are mai mulți prieteni decît ea, și-i zîmbește disprețuitor. Zîmbește sardonice chiar și în fața lui don Gaspere, cartea pe care Artemisia n-ar fi vrut s-o joace dar pe care, cuprinsă de frenezia dorinței de-a învinge prin generozitate, nu și-o cruță : „o să fiți atît de amabil, signor Don Gaspere, să primiți serviciile acestui penel atît de tînăr, căci altul mai bun nu există în tot Regatul“. Dar tocmai acum, strînsorii pline de tulburare a mîinii care împinge și trage înspre ea mîna protejatei sale, aceasta îi răspunde smulgîndu-se din încheștare și eliberînd astfel degetele și persoana. Anella e ciudată. Anella vrea să plece, fără s-arunce o privire în jur. Astfel pregătește ea terenul pentru succesele de azi și de mîine. Massimo, maestrul îndrăgostit, îi oferă mantia, soțul încrunțat i-o pune pe umeri, fiecare-și face loc pe lîngă ea : cine n-o cunoaște pe frumoasa Anna De Rosa, crudă și seducătoare ? Însuși don Angelo Pepe vine-n fugă, gata să-i pună la dispoziție trăsura și să-și lase, pentru ea, prietenii : noapte bună Maestrei Artemisia.

Nu e suficient să fii matură, puternică și talentată dacă nu ai învățat să faci față situațiilor mai complicate : în astfel de cazuri, Artemisia este mai expusă astăzi decît cu zece ani în urmă, cînd a venit la Napoli. Expusă, mai mult decît orice altceva, la suferință. Cu ardoarea unei bunăvoințe înșelate, apare în ochii tuturor deodată acea extaziată contemplare atît de necesară unei femei ca ea, din ce în ce mai înclinată să se dăruiască și să se supună decît să observe în jur și să pactizeze. Nu e vorba nici de gelozie, nici de invidie, ci de convingerea rece că nu înseamnă nimic pentru nimeni, de vreme ce nici pentru o tinerică oarecare n-a contat cîtuși de puțin. Adeseori i se pare că este deposedată de toate, de talent, de presanță, de frumusețe, de faimă : și chiar și de acea facultate lăudabilă de a se căi și de a se chinui, în care nu o

dată a visat să se închidă cu măreția unei regine trădate. Căința i se pare un lux care nu mai e de ea, o etalare a primei tinereți pe care nu și-o mai poate permite acum, când are o fiică, doi servitori, o casă, prieteni și oaspeți răutăcioși : și nu are pe nimeni care s-o protejeze, și nici ea nu poate proteja pe nimeni. Devine plîngăreață, se compătimentește, își pierde stăpînirea de sine : își risipește fără rezervă zîmbetul strălucitor, acoperind cu el indignarea care nu este minie, ci destul de apropiată de plîns. „Picul de talent pe care mi l-a dat Dumnezeu (Gaspard Romer pare s-o asculte, dar nu e oare puțin plictisit de mîinile acestea de femeie care se strîng și se desfac, gesticulînd agitat ?), să vedeți, îmi este apreciat în așa fel, Înălțimea-voastră, încît dacă-i cer două sute de scuzi pentru opt tablouri, principele Ruffo îmi oferă o sută : și asta pentru că sînt femeie ; iar meritul meu n-are importanță.“ Și mîna dreaptă, plină de inele, scotocește la piept, la pieptul ei alb, dezgolit : „Nu spun minciuni, Înălțimea-voastră se poate convinge și singură, scrisoarea este aici.“

Manevra cu scrisoarea pescuită și culeasă, cum s-a spus, în golful Venerei ; exclamația, la puțin timp după aceea, în liniștea ce se așternuse — „am în piept un suflet de Cezar“ ; plecăciunea exagerată în fața unei oarecare doamne Capomazzo, Țoapă din Aversa, care își dorește un portret și pe care Artemisia o preschimbă într-o doamnă de la Curtea Vicereginei : astfel de năzbîtii și altele asemănătoare le trece în revistă Artemisia, cu luciditate, în momentul în care, o dată stinse lumînările și fără să se asigure că ușa salonului este închisă — dezgustul și frica sînt dușmani — ia lampa și urcă în camera ei. Este un bun prilej lampa asta, purtată de o femeie blondă, cu pielea albă, care la fiecare pas formează o umbră stranie : un bun prilej ca să studieze în oglindă, ca pentru a exersa, pictura aceea pe care astăzi o găsești peste tot, a lui Gherardo Fiammingo¹. Dar e tîrziu, tîrziu pentru orice, și Artemisia trece fără să se oprească printre scaunele acelea mișcate de la locul lor și

¹ Este vorba de Gerrit van Honthorst, pictor flamand, cunoscut în Italia ca pictor de nocturne sub numele de Gerardo delle Notti.

răsturnate, printre paharele sparte și scuipații de pe jos, urmărită de gânduri deprimante : și e un noroc că observă cîte ceva trîntit pe jos care-i stă în cale și se rostogolește departe, o minge, un măr ? Poate că a căzut din buzunarul cuiva care nu a mîncat, așa cum făcea Diego, cu un an în urmă. Diego a dispărut fără să-și ia rămas bun de la ea, desigur că a plecat să facă vreo escrocherie, vreo afacere murdară pe care s-o speculeze : fiindcă se știe că vrea să se întoarcă în Spania cu punga plină și doar n-o să-l țină-n loc doamna și stăpîna lui (cum îi plăcea să-i spună și să declare emfatic). Cît de greu și costisitor este să se convingă pe ea însăși, la lumina și în liniștea aceasta, că mai este încă o femeie. Slugile dorm la mansardă ; ea ar putea să și moară în noaptea asta, în patul ei elegant de virtuoasă solitară și nimeni nu ar observa. Dar nu la moarte se gîndește Artemisia, fiindcă gîndul ăsta nu o doare, ci la stîngăciile pe care le-a făcut cu puțin timp în urmă, la gesturile și cuvintele ei de femeiușcă proastă, zgură josnică ieșită din ea, din rana pe care i-a făcut-o o fetișcană cu obrazul grăsuț, respingîndu-i prietenia. Nimeni nu poate să-i facă atîta rău cît o femeie : asta ar fi trebuit să le spună domnilor acelora care probabil că s-au distrat în fața neînțelegerilor dintre cele două maestre. „Uitați-vă la femeile acestea, ar fi trebuit să spună, cele mai bune, cele mai puternice, cele care seamănă cel mai bine cu bărbații merituoși : cum au ajuns să se prefacă și să fie lipsite de loialitate una față de cealaltă în lumea pe care voi ați creat-o pentru folosința și comoditatea voastră. Sîntem atît de puține și atît de viclene încît nu mai putem să ne recunoaștem, să ne înțelegem sau cel puțin să ne respectăm așa cum vă respectați voi. Ne lăsați libere, ca să vă distrați, într-un arsenal de arme înmuiate în venin. În felul acesta, noi suferim...”

Nu, nici măcar logosul acesta nu ar fi ajutat-o și nici nu o ajută, în tăcerea care s-a așternut, ca să justifice și să exprime o stînjeneală atît de chinuitoare, o nefericire care i se adîncește în suflet precum o piatră în mare ; și prețuiește tot atît cît o maximă despre singurătate,

înțeleasă într-o societate numeroasă, căreia ai vrea să i te alături, dar ea îți râde în față și te părăsește. Doamnele toscane, dornice de noutăți, dornice de răzbunare la vederea lui Holofern asasinat; Annella care pictează ca un maestru, dar glumește șăgalnic printre amanți sub amenințarea pumnalului, apoi soțul o azvîrle ca pe o zdreanță de la un capăt la altul al casei, iar ea își acoperă vînătăile cu ghips și nu-i pasă. Și Artemisia însăși, după atîta trufie, cui a trebuit să i se mărturisească și să i se supună? Bărbați, bărbați de nimic: un Titta Licomodio, un Tommaso Guaragna și acum acest Diego care o lasă singură. „Oare cui i-o fi căzut mărul acela?” visează ea cu ochii deschiși în primul somn. Porziellei îi plăceau merele cînd era mică și-n fiecare colțișor lăsa cîte un măr început. Dar Porziella este acum la mănăstire, aparține cu totul călugărițelor și acasă nu vrea să se-ntoarcă nici măcar duminica. „Fiica mea”, izbucnește femeia în zori, trezindu-se într-un șiroi de lacrimi calde, izbucnite încă din somn, „fetița mea care ești femeie și nu vrei s-o-nțelegi pe mama ta...”

O dată cu trezirea Artemisiei mă trezesc și eu. S-a isprăvit cu privilegiile războiului, acele privilegii ale extraordinarului pe care fiecare și le avea; fiecare mort se odihnește în mormîntul lui pentru eternitate. Încăpățînarea cu care Artemisia vrea să se facă reamintită și încăpățînarea mea cu care mi-o reamintesc ca dintr-un capriciu, tresărind de emoție, s-a transformat într-un joc și poate într-unul crud. M-a trădat graba cu care o vedeam, chiar o vedeam, așteptîndu-se de la mine, după regretul de a o fi pierdut și îngrijorarea de a o fi regăsit atît de vie, acea undă nesecată de speranță îndîrjită a celui care continuă să îngrijească un bolnav incurabil. Mă obișnuisem, contrazicînd-o și luînd-o chiar în zeflema, „s-o plasez în vremea noastră, s-o simt în spatele meu, mereu prezentă”. Eram sigură că-i arătasem înțelegere și că-i eram necesară. Îi pregăteam mici surprize, interpretări răsturnate a ceea ce memoria vieții ei îmi sugerase; și mi se părea că și ea prinsese gustul. Doar astăzi, ascultînd această tînguire verosimilă a unei mame care a existat cu adevărat, într-o noapte din 1635, la

Napoli, o noapte tot atît de adevărată ca aceea ce se va lăsa peste două ore ; abia astăzi îmi dau seama că am lipsit-o de respectul cuvenit şi că atît de doritul ei consimţămînt, nu mai există de multă vreme.

De cînd m-a părăsit ? Recapitulez iarăşi momentele acesteiperate reîntîlniri şi nu pot să fixez un punct. Poate din clipa în care i-am abandonat copilăria spre care, aidoma tuturor femeilor cu faimă de aventuriere, năzuia zălogul ei trădat, spre o viaţă mai curată, mai demnă decît cea care i-a fost dat să trăiască şi de care nu am vrut s-o eliberez oricîte prilejuri mi s-ar fi oferit. Era un mare dar : cine oare s-a bucurat, la începutul secolului al şaptesprezecelea, de o copilărie adevărată ? Poate a rămas la Pincio, în faţa ferestrei Ceciliei Nari, sau în clipa în care a însăilat primul vâl de femeie pe decolteul corsajului de stofă groasă ; sau înaintea clavi-rului unde poza, pentru Santa Cecilia, fetiţa ascultătoare şi discretă, iar Francesco, numai în flanelă, poza şi el în chip de înger, şi-i venea uşor să o privească cu devotamentul de frate mai mic.

N-am s-o mai aud protestînd şi refuzînd, în jargonul ei arrogant şi popular de pisană corcită ; nu mă va mai ajuta ; nu va mai avea, din cauza împrejurărilor vieţii ei adevărate sau romanţate, repulsia, temerile care mă îndemneau să împletesc ritmul şi imaginile unei acţiuni în doi, viaie şi trăită : jocul convulsiv a două naufragiate care nu vor să piardă speranţa de a se salva într-un butoi. A reintrat în lumina îndepărtată de acum trei secole şi mi-o agită în faţă, orbindu-mă ; iuţeala cu care se succed şi treceau una-ntr-alta reprezentările vieţii sale, şovăie, prinsă-n tablouri de lanternă magică lunară, plate şi reci. Iată o femeie blondă, cu înfăţişare încă tînără, dar bătrînă în atitudine şi în priviri. Aşezată pe un scăunel rotund, rezemat de peretele gol al unei camere mari nearanjate, îşi apleacă gîtul rotund dar plin de cute adînci, într-o atitudine de prosternare lipsită de apărare, ca într-o dureroasă amortîre. Cineva a lăsat-o aşa, de un minut sau poate de zile întregi. Poate Diego care a plecat în Spania. Poate Porziella care s-a întors la mănăstire, după o vacanţă plictisitoare în preajma mamei sale şi a picturii.

Mai încerc o dată să-i stîrnesc emoția. Spun : Porziella stătea atît de cuminte în leagăn încît nici măcar nu i se simțea suflarea ușoară ; a mers repede în picioare, îi plăceau mai mult păpușile de cîrpă decît cele de ceară ; era cît pe ce să moară din pricina vomitivului unor descîntătoare, dar în trei zile s-a însănătoșit, plîngea pînă-și pierdea suflarea, dar fără urmă de lacrimi ; avea cîrlionți la ceafă și pe gît, mai jos, un mic neg negru, negru...

O ațîț : la cinci ani se-mpăca bine cu maicile și se-nroșea tare atunci cînd îi spuneau : „ești fiica virtuosei“. Nu vru să-nvețe desenul nici măcar de la sora Assunzione, care era totuși o sfîntă. În schimb, învăță foarte repede tabla înmulțirii și pînă și istoria sfîntă ; cunoștea pe de rost toate ordinele cavaleresti cu însemnurile fiecărui. Distila elixirele mai bine decît sora Mattea și ținu chiar socotelile mănăstirii în luna în care se-mbolnăvi chelăreasa. Îi detesta pe pictori, culorile și pînzele : cînd stătea acasă, ascundea hainele celor care pozau și le pricinuia o mulțime de necazuri, după care se lăuda la mănăstire, ca și cînd ar fi făcut cine știe ce ispravă. Îi admira pe cavaleri, dar pe ascuns, trăgînd mereu cu urechea pe la uși, pipăind catifeaua pelerinelor din anticameră și trecîndu-și palma peste garda săbiilor ca să se convingă dacă e de aur sau de argint. La doisprezece ani mergea cu ochii-n pămînt, dar putea să-ți spună cum era îmbrăcat fiecare. Nu vru niciodată să stea la masă cu Diego și o dată îi scui pă în supă.

Artemisia nu răspunde, depărtarea la care se află este nemăsurat de mare, sîderală. În ultimă instanță recunosc în repulsia mea pentru viața pe care a dus-o la Napoli și care totuși i-a creat faima, insinuarea ei mută. Am constrîns-o să accepte gesturile unei mame singure și departe de perfecțiune, ale unei pictorițe de valoare îndoielnică, ale unei femei orgolioase dar slabe, o femeie care ar fi vrut să fie bărbat ca să fugă de sine însăși. Și am tratat-o ca de la femeie la femeie, fără discreție, fără respect viril. Trei sute de ani de serioasă experiență nu m-au învățat cum să ajut o prietenă să-și răscumpere greșelile omenesti, să-i reconstitui o libertate ideală, aceea care îi dădea puteri și o exalta în orele de lucru,

atît de multe la număr. Și acum nu știu cum s-o determin să destăinuie amintirile unei maternități nefericite, tema preferată a femeilor.

„Voi care știți atîtea și tot încercați să explicați relațiile dintre mamă și fii, cercetați și născociți cum trebuie să fie iubiți, cum trebuiesc educați copiii ca să crească sănătoși, tandri, recunoscători și fericiți...” Poate că acesta e răspunsul Artemisiei, un act reflex spontan, străin de intențiile mele și care-mi este tradus prin cuvinte. Cuvintele de o ironie, dacă nu ascuțită, atunci extrem de aspră și rece, dar totuși plină de milă. Eco-ul înțelepciunii-ndepărtate. Nu mai cred în ajutorul unei prezențe prietenoase, dar primesc avertismentul și îl citesc cu durerea patetică a celui care se recunoaște învins. Îmi dau seama că nu se mai poate readuce la viață, și nici înțelege un gest făcut acum trei sute de ani ; și să ne-nchipuim un sentiment și cel care atunci ar fi însemnat tristețe sau bucurie, neașteptată remușcare și chin, un pact între bine și rău. Mă căiesc ; și după un an, de cînd ruinele sînt ruine și nu se mai pot deosebi de atîtea alte ruine mai vechi, mă limitez la memoria mea scurtă ca să condamn ușurința prezumțioasă cu care am împărtășit cu o moartă de acum trei secole grozăviile timpului meu. Plouă peste ruinele pe care le-am plîns și în jurul lor sunetele aveau o tresărare înfundată, plină de spaimă, pe care primele lovituri de cazma a risipit-o pentru totdeauna. Cele două morminte ale Artemisiei, cel adevărat și cel închipuit sînt acum la fel, praf risipit. O dată mai mult ne dăm seama că sîntem săraci, iar perseverența li se potrivește celor săraci ! Din acest motiv, fără să mai fie exaltată, ci nutrind o tainică ispășire, povestea Artemisiei continuă.

★

„Îndată ce portretul doamnei Ducese va fi terminat, nu vă-ndoiți, Luminăția-Voastră, că mă voi ocupa de Battistino și ideea îmi și este clară, în imagini foarte frumoase...” Astfel dictează — și n-are importanță cui — doamna Artemisia, azi, 26 iulie 1638. Scrisoarea merge

la Roma, la unul dintre vechii ei prieteni și protectori care nu o uită, poate pentru că ea nu se lasă uitată. Dar Roma, cum mai arată Roma acum? De la fîntîni pînă la palate, de la prăvălii pînă la biserici, i se spune că totul s-a schimbat; nici ea n-a mai avut ocazia să o revadă. S-au schimbat mai ales pictorii de vază și sînt o mulțime dintre cei de dincolo de munți și dintre cei din partea locului. În timp ce dictează, Artemisia ridică bărbia plină și voluntară ca și cînd cei din Roma ar putea s-o vadă și s-o respecte: este încă o femeie frumoasă, în ciuda petelor gălbui și umede de sudoare de la tîmple și a cutei aceleia din colțul gurii care exprimă o profundă dezamăgire. E drept că nu-s prea numeroase doamnele ducese căroră le-a făcut portretul; Curtea Vicerelui continuă să fie față de ea, dacă nu ostilă, cel puțin indiferentă. Dar de data aceasta Artemisia nu minte și nici nu socotește că speranța e realitate. Angajamentul există, doamna există și poartă un nume cunoscut de feudă din Castilia, de palat din Napoli și de palat din Palermo, un nume care poate să facă senzație și la Roma, unde se va vedea clar și se va confirma că Gentileschi nu folosește pictura drept pretext și numai pentru a-i servi pe cavaleri, cîtă calomnie! Îmbătrînită — cum spun în glumă pînă și prietenii săi, și asta fiindcă a trecut de patruzeci de ani —, orgoliul și disprețul cu puțină aroganță sînt încă armele sale cu care, dacă vrea, poate să-și apere și să-și păstreze reputația. Altele nu mai cunoaște, cu toate că zi de zi își dă seama că acestea îi oboresc fața și creierul.

Și totuși sînt zile luminoase în care tot mai reușește să pară mulțumită, chiar dacă este doar pe jumătate, în vreme ce gîtul descoperit izbucnește într-un hohot de rîs sincer și ochii i se micșorează de atîta voie bună încît nu se poate vedea dacă pupila nu mai rîde. Ducesa aceasta nu mi-e prietenă, ca doamnele florentine; domnul Duce nu suportă un pictor în apropierea soției sale, dar sătul să-i tot refuze portretul, consimți într-o bună zi: „Poftim“. Cu primul lacheu trimise după „Artemisia aia“ și plecă nemulțumit și încruntat, pipăindu-și la piept ordinul de Calatrava, ca pentru descîntec: să nu fi fost cumva, virtuoasa asta, o femeie rea și coruptă.

Donna Virginia stă în fotoliul ei mare, impozant și incomod, într-o atitudine leneșă care ascunde furia ; ea voia un pictor adevărat, un pictor spaniol, pe-acel faimos Ribera, de pildă. Ce-o fi mîzgălind aia ? „Întor-ceți-vă, nobilă doamnă, la stînga“, improvizează pictorița, după ce s-a gîndit și s-a tot gîndit la un compliment pentru spanioloaică. Dar a renunțat, învingînd în cele din urmă rațiunile lucrului. Donna Virginia se întoarce, îngrozitor de aspră, și nu răspunse. Era extrem de tînără, de-abia împlinise cincisprezece ani, și încăpățînarea ei trufașă de natură grosolană părea simbolizată de felul în care părul de deasupra frunții înguste, acoperite de coșuri, se ondula şuviță cu şuviță, aspru și foarte negru, de la rădăcină spre vîrfurile cîrlionțate. Mai mult de o jumătate de oră stătu ca mută, dar nu și nemișcată. Își privea mîinile mici și albe, ca niște gheare de păsărică ; își mușcă pielea de la o unghie, îi ieși sînge, și-l supse ; se tot scotocea în buzunar, agita evantaiul, cutia cu pastile și coroana de fildeș făcută din țeste lucioase, înșirate una după alta. Începu chiar să se și roage, mormăind ironii la adresa Artemisiei, cu buzele ei subțiri și strîmbîndu-și ochii ca să pară șase. În cele din urmă, apucă de clopotul cu ciucure violet și începu să joace un întreg teatru, pretinzînd că vrea ceva și-apoi că nu mai vrea, spunînd ceva și tăgăduind apoi cele spuse — mereu aspră și arogantă, cu gîtul țeapăn — toate acestea în fața pajului, a piticăi maure și a donei Manuela-jupîneasa, într-o spaniolă repezită, dar plină de sclifoseli atunci cînd pronunța sibilantele înnăbușit și uneori, gonită de accentul scîlcit, se simțea consistența cîte unui cuvînt italianesc : „*sartora, sorbetto, passeggiata*“. Și atunci cînd tîrșitul picioarelor, zgomotul vocilor, plecăciunile și perorațiunile păreau să se fi terminat și toți se împrăștiară care-ncotro ca să execute ordinele sau să le anuleze, ducea se răsuci în fotoliul ei și o fixă pe pictorița care, cu toate instrumentele puse-n ordine, cu pînza pregătită și cărbunele-n mînă se străduia pe cît putea să lucreze. Fu o privire de animal răufăcător, îndopat și nefericit, la care îndelungata experiență a Artemisiei nu se aștepta, așa încît cărbunele care umbrea pometele ascuțit

se opri. „Rochia asta nu-mi place, spuse calm și aproape cu efort donna Virginia, pot s-o schimb mâine ?”

Pe cît de mult tăcuse în prima jumătate de oră, pe atîta vorbi în cea de a doua, dar nu cu vioiciunea anilor săi și nici cu niște gesturi firești, ci cu un fel de obsesivă insistență, cu un glas foarte monoton, de pasăre neli-niștită. Pe fața ei severă, întunecată și lucioasă, o expresie de veșnic dezgust îi altera și întuneca în permanență trăsăturile, privirea, albul tineresc al ochilor, linia moale a gurii. Neașteptata familiaritate fu aproape brutală după atîta rezervă strictă, și tot atît de brutală fu mulțimea năvalnică a confidențelor, mai mult impuse cu forța decît încredințate, încît se ghicea intenția de a-și da aere de stăpînă și de a o umili pe pictoriță, chiar și pe această cale. Confidențe cu iz de lăudăroșenie, de povești inventate ca să-i înspăimînte pe alții, sau pe ea însăși, manii tragice de grandoare și pentru a insufla groaza. „Ducele este gelos ca un maur, are spioni care mă urmăresc pas cu pas ; pînă acum mi-a și ucis cinci amanți. Conte de Spenarrieta a fost făcut bucăți, pentru o serenadă. Trebuia să-i fi văzut la Madrid pe cavalerii care mă urmăreau la liturghie, o mare de oameni. Nici măcar la fereastră nu puteam să m-arăt...” După acea primă uitătură cu care-o măsură din cap pînă-n picioare, niciodată pupila neagră aproape-ntotdeauna ascunsă și parcă strîmbă, în focul povestirii, sub pleoape, nu se opri asupra femeii care, în picioare stînd, schimbă cărbunele cu pensula, pregătește paleta, face cîțiva pași înapoi și se apropie după aceea de pînză. Mica doamnă nu e nici măcar curioasă în fața mînuirii acelor ustensile noi pentru ea, sau să verifice asemănarea, grația propriilor ei trăsături, pentru întîia oară imortalizate pe pînză. S-ar putea spune că nu o interesează dacă tabloul n-o să iasă pe gustul ei, ci cu totul altfel de imaginea admirabilă pe care o are despre sine. Atenția Artemisiei concentrată asupra ochilor și a mîinilor e dublată acum de o finețe interioară care pricepe taina acestei nepăsări : indiferența celui care preferă să aducă un omagiu din orgoliu decît să cedeze propriilor sale dorinți și care nu s-ar înjosi niciodată să o măsoare. Într-adevăr, adulația penelului este prost cheltuită și zadarnice sacrificiile

aduse realității acelei bărbii grosolane, a acelei buze inferioare prea groase și aproape lăsate-n jos. În evidentă pierdere, Artemisia înmulțește expedientele curtezane, și dacă-ar însemna între nas și gură părul abundent al spanioloaicei, aceasta nu s-ar mîhni. În dreptul tîmpelor, pieptănătura ducesei este de o asprime tristă, părul tras în sus descoperă o piele palidă și, s-ar putea spune, chiar puțin murdară, pe care pictorița încearcă s-o ascundă, acoperind-o; și este păcat, căci a găsit deja și și-a pregătit pe paletă tonul potrivit pentru acea tușă după natură. Dar asta este situația; cine vrea să-i servească pe cei mari e obligat să procedeze cu prudență: așa se consolează doamna Gentileschi.

A doua zi, donna Virginia trimise rochia preferată, toată din galoane, care zăcu, neînsuflețită, pe fotoliu. Mai trimise un voal spaniol pentru cap, un trandafir de aur, niște mînecuțe de dantelă, un lanț pentru gît, o pană verde. Ultima fu adusă pana cea verde și fiecare dintre aceste obiecte erau purtate de alt mesager: Manuela, Pepito-pajul, Tommaso-valetul napolitan și pînă și de un servitor nespălat de la grajduri, care părea un chip bizar, așa zdrențaros cum era, printre atîtea minunății. Donna Virginia nu-și făcu apariția, dar vocea ei stridentă și copilărească răzbătea prin pereții a două odăi. Pictorița ar fi lucrat fiindcă de pictat avea, slavă Domnului, și i s-ar mai fi adus, dacă ar fi dorit. Partea cea mai proastă era că mesagerii veneau dar nu mai plecau, ba mai mult, li se alăturară chelarul, bucătarul, prima jupîneasă, îi ajunse din urmă pînă și spălătoreasa: și cu toții vorbeau fără jenă, mai ales spaniolii, dînd a înțelege că cine vrea să vadă pictori nemaipomeniți, cu sutele, trebuie să se ducă la Madrid, la Sevilla, ba chiar și la Burgos; dar femeii care să picteze, nu s-a mai pomenit: „*Cosas de Italia*“¹. Napolitanii se luau după ei, rîzînd șiret pe ascuns și făcîndu-și cu ochiul, alăturîndu-se spaniolilor în acest asediu împotriva unei femei care avea pretenția că pictează ca un bărbat. Artemisia picta într-

¹ Treabă italienească (span.).

adevăr furioasă, cu ochii mijiiți, prefăcându-se surdă, repetându-și încontinuu că este incomod, dar onorabil, să servești doamne de vază. Sîngele i se urca în obraji ca atunci cînd era foarte tînără, de o constituție firavă și punea prea mult suflet în toate ; o șuviță blondă — aur palid printre cîteva fire albe — îi alunecase pe obraz și căpitanul don Pedro, care intră ultimul ca să vadă ce se petrece acolo, dat fiind că Excelența-sa se afla la țară, spuse tare, sugîndu-și un dinte : „*Hermosa pintora*“¹, apoi întoarse spatele și ieși.

Dar în cea de-a treia zi, donna Virginia reapăru și Artemisia o găsi stînd jos, nemișcată, ca și cînd nicio dată nu s-ar fi clintit de acolo. Își pusese rochia cu galoane iar pe cap, puțin într-o parte, și pana cea verde : pe față i se citea o expresie nouă, aproape de o descu-rajată docilitate. Nu mai apărură și nici nu mai fură chemați servitorii : mîinile sale cu pielea de culoare închisă, care întotdeauna apucau cîte ceva, se mulțumiră, ca să nu se plictisească, cu brațul fotoliului pe care se odihneau reci, în ciuda anotimpului, ai fi putut să juri. Cu toate acestea, singurătatea aceea a salonului plin de tapete și de draperii, minunat lipsit de orice fel de mobilă nu era nici liniștită, nici tăcută. Din spatele ușilor larg deschise și trecînd prin două imense săli goale ajungea pînă la ele ecoul zgomotoaselor treburi gospodărești lipsite de orice bunăcuviință și, s-ar putea spune, chiar de ordine : bufnituri, zăngănit de vase, pași grăbiți, strigăte obraznice, tîrșitul mobilelor mutate din loc și chiar rîsetele și cîntecele servitorilor. Se pregătește ceva : o serbare, un banchet, plecarea cuiva ? Anticamerele sînt probabil pline de valeți, dovadă zgomotul îndepărtat și forfota, iar din cînd în cînd, un iz de pielărie murdară. Retrase în colțul cel mai luminos al salonului, lîngă fereastra nemăsurat de lungă, pictorița și nobila doamnă seamănă cu niște obiecte aruncate, și-atît de mare îi pare umilința, încît Artemisia dă ascultare vîrstei sale înaintate, protectoare, și pierde din vedere scopul, și anume

1 Frumoasă pictoriță (span.).

că trebuie să termine în trei ședințe și nimic mai mult portretul ducesei care pare să se corecteze, ba chiar să prindă cheag în puerila ei rigiditate ; și lucrul continuă. Pe pînză e schițată obișnuita carnație palidă și buhăită pe care Gentileschi o împrumută doamnelor — modele de meserie sau doamne de onoare ; în plus, de data aceasta, o privire încruntată fără voie pe care îi este cu neputință s-o îndulcească și peste care penelul trece mereu cu o inutilă insistență. În sfîrșit, portretul e terminat și Artemisia trebuie să spună ceva. „Vreți să mă îndatorați, Înaltă doamnă Ducesă, și să vedeți dacă vă place portretul ?“ Artemisia se dă un pas înapoi, se trage-ntr-o parte ca să-i facă loc, donna Virginia se scoală, într-adevăr, dar rămîne țeapănă și parcă înfricoșată — este mică de statură, fiind încă în perioada de creștere — în fața marelui ei fotoliu. Cască. Își freacă mîinile. Și pe neașteptate, iat-o că plînge, plînge în hohote, cu brațele atîrnîndu-i de-a lungul corpului, fără să-și șteargă lacrimile care alunecă cu greutate pe pielea brună. „*Quiero mi madre, quiere volver a España !*“¹ Trăsăturile ingrate, abia îndulcite de extrema ei tinerețe, găsesc în schimonoseala plînsului o justificare și aproape că sînt înfrumusețate. „Mama mea, mama mea“, șoptește printre ultimele sughițuri de plîns ; apoi se freacă tare la ochi, își suflă nasul de două ori, în cadența învățată de la doică și rămîne încremenită, ca o fetiță, în fața portretului la care nu se uită. „Liniștiți-vă, doamnă Ducesă“, încearcă Artemisia să se facă înțeleasă, și-n acest timp o cuprinde o tristețe lipsită de viață și dorința vagă de a șterge cu pensula cea lată pentru schițe acest portret care nu e frumos, care nu seamănă cu originalul, la care nu ține nimeni, nici cea care l-a pictat și nici cea care l-a dorit, iar acum nici nu-și mai amintesc de el ; două biete femei. Poate instinctul reciproc de a da și de a primi consolarea va fi atît de puternic încît, pentru o clipă, capul donnei Virginia se va apleca, iar brațele pictoriței vor schița o mîngîiere, dacă nu s-ar fi auzit în odaia cealaltă un zgomot de pași atît de hotărîți încît

¹ Vreau la mama, vreau să mă-ntorc în Spania (span.).

îți puteai da seama imediat că cineva se apropie grăbit, stăpînul căruia îi este îngăduit să pătrundă peste tot și să nu fie de acord cu nimic. Fără să sufle și fără să suspine, doamna alunecă pe fotoliu și rămîne nemișcată, ca și cînd ar poza ; doar gulerul înalt i se ridică imperceptibil spre bărbie cu un ușor foșnet de dantele. Complice fără voia ei, Artemisia se apropie din nou de tablou reluînd șevaletul și pensulele. Inutile mijloace de precauție, căci persoana ducelui, cu mustățile sale, cu cizmele lui înalte, lanțul de Calatrava și pelerina à la Olivares trece din odaie în odaie, dar fără să privească și fără să-i pese de cele două ființe încremenite în colțișorul lor. După o clipă, glasul său, care se schimbă aproape la fiecare izbucnire de mînie, răsună de departe. Domol și respirînd ușurată, pictorița începe să-și curețe din nou șevaletul și să încuie pensulele la locul lor.

Cînd se regăsi în curtea cea mare, la picioarele scării de onoare, își roti demnă privirile, căutînd trăsura sau cel puțin lectica cu care, conform unei ambițioase înțelegeri, trebuia să fie condusă la ea acasă, acordîndu-i-se cinstea cuvenită unei virtuose atît de talentate. Printre atîția soldați, cai, vizitii, cavaleri și cerșetori, privirea ei pătrunse cu greu și se retrase îndată, după ce-l recunoscuse doar pe Pasqualino, servitorul prost îmbrăcat și obraznic care amuză lumea atunci cînd i se oferă ocazia să se amestece prin mulțime. Iată-l că se apropie cu un aer confidențial și aproape că-i face cu ochiul ; nu mai e băiatul acela din urmă cu atîția ani ; a îmbătrînit rău de tot, e jigărit și cărunt acum, cu costumul lui de hamal de piață numai zdrențe, meserie pe care stăpîna îi îngăduie s-o exercite în timpul liber, din motive de economie. A și ridicat în spate șevaletul, lădița și ustensilele pictoriței ; nimic mai absurd decît să-i lipsească azi trăsura sau lectica. Cîte o privire, nu prea curioasă și nici prea insistentă o urmărește pe femeia distins îmbrăcată dar fără cavalier care să-i sprijine brațul, urmată de un servitor fără livrea ; și apoi se îndepărtează. Astfel e lăsată să plece pe strada publică cea care este considerată cea mai mare pictoriță a Italiei.

Ar fi fost frumos să treacă singură prin Roma, într-o trăsură de-nchiriat, sfidînd riscurile și calomniile. Era riscant să te îmbraci în paj și să grăbești pasul. Dar nu e nici o plăcere și nici riscant să te streкори azi prin mulțimea aceasta, din Toledo, jerpelită și plină de aere; atentă doar la trăsurile bogate, la înmormîntări, la schimonoselile cerșetorilor, la coșurile cu colaci și prăjituri cu migdale și miere. Nu prea mai sînt băgate-n seamă femeile acum, își spune Artemisia, obișnuită cu neplăcerile pe care le suferise de pe urma frumuseții, fără să se gîndească mai departe. Strada e lungă și ea nu-i obișnuită să meargă pe jos ; Pasqualino o urmează uneori respectuos, la patru pași regulamentari, iar alteleori, după ce s-a distrat asistînd la vreo scenă amuzantă, o ajunge din urmă și-i vorbește ca de la egal la egal. „Ce căldură“ ; „Ați văzut mutra maurului aceluia ?“ „E lipsă de pește ; ăl fript costă o avere“. Și Artemisia răspunde dezrădăcinată în mod firesc din condiția căreia și-a imaginat întotdeauna că aparține și de care acum nici măcar nu-și mai amintește. Sînt ca doi camarazi întîlniți pe o stradă înțesată de oameni care nu-i bagă-n seamă : dinspre partea în care se află femeia, care se descurajează încetul cu încetul fără să-și dea seama, puțin aplecată înainte, se desprinde pe neobservate acea ușoară vigoare, acel impuls elastic vădind în ce fel se controlează și este mulțumită de sine o femeie tînără, fie chiar și fără oglindă, în timp ce merge. Și apoi, pașii ei mărunți de femeie neobișnuită cu drumul se orientează prost printre pietre, gropi și praful străzii, din ce în ce mai greoaie, pe măsură ce înaintează, în veșmîntul nemișcării, la adăpostul umbros al fustei.

În curînd, oboseala fizică ajunge să întunece și să îndeapărteze, estompîndu-le, contururile mulțimii, ale șarlatanilor și ale negustorilor, ale trăsurilor care zboară ca săgeata sub soare ; distrată și neatentă, nu-l observă nici măcar pe vicerege cu cavalerii lui, care trece plin de strălucire pe calul său. Dar nu e totuși într-atît de distrată încît să nu-și dea seama, la un moment dat, că este foarte deosebită de cea care este de obicei, astfel că, printr-un act de curaj își îndreaptă bustul și se gîndește că astă seară sau mîine o să rîdă cu prietenii ei

de această plimbare extravagantă, mărturisindu-i lui Massimo și tinărilor Spadaro cât de plăcut este în fond se mergi pe jos prin Napoli: „e atîta gălăgie și nimeni nu te observă“. Numai că, tocmai în studierea și formularea frazei potrivite și spirituale, rațiunea ei se trezește din nou, recunoscînd un fapt evident, un adevăr atît de firesc încît trupul îl primește ca pe o lovitură, să-ți vină să-ți freci vîntaia. Nimeni nu acordă atenție unei femei de patruzeci de ani, dacă nu știe cine e: dublă suferință. Atît de mare-i fu surprinderea — și totuși, cine știe de cînd o purta în suflet — încît, gîfîind puțin, Artemisia se opri și-și roti privirea în jur. Văzu spinările a doi călugări cerșetori, codițele negre ale unei tinere țărănci într-o șaretă, și din spectacolul acela întîmplător încercă să scoată ceva, ca de exemplu îndreptarea unei greșeli sau a unei uitări de care fusese acoperită. Trecînd de la un obiect la altul, privirea ei se oprea departe, sus, la cerul palid de zăpușeală, la coasta dreaptă și golașă, dar nici o dezmințire nu putu să salveze acel adevăr lumesc de o justiție, de o neîndurare atît de punctuală încît e ușor să-i găsești începuturile pînă la o anumită dată. Și își aminti că anul trecut, la începutul lunii, mai crezuse că noua ei rochie cafenie nu era indicată pentru a o primi pe regina Ungariei.

Făcînd ultimii două sute de pași, se întrebă dacă ducesa avea să-i plătească imediat cei două sute de scuzi, cum se înțeleșeseră, sau avea s-o facă să aștepte? Se vor adăuga sau nu evantaiul, cutiuța de bijuterii și pandantivul de aur, așa cum obișnuiesc să facă cei mari, atunci cînd sînt mulțumiți? Porziella n-are zestre, trebuie să facă rost de bani. Trebuie să-i scrie imediat marchizului Del Vasto că pentru Diana lui cheltuiește nepermis de mult cu modelele. Desigur că seara asta n-o să vină nimeni, e cald, Massimo este la Pontici cu soția lui.

Erau primele gînduri, primele justificări instinctive ale unei femei bătrîne și resemnate. „Poți să nu mai urci, Pasquale, îl spun eu Nunziatinei să coboare. Și salut-o din partea mea pe Concetta.“ Se uita la bărbatul acela nădușit pe care îl cunoștea de-atîția ani: n-avea de ce să-l laude, și nici de ce să se plîngă de el; îl privea

palidă, cu ochi de convalescentă și zîmbindu-i cu tăc. Se simțea slabă, obosită, singură și i-ar fi făcut plăcere ca oricine, fie chiar și Pasquale, s-o înțeleagă și s-o compătimească. „Binecuvîntată fie noaptea“, spuse omul, lăsînd jos greutatea de pe umeri, fără mofturi și, i se păru ei, cu mai multă grosolănie în apucături ca de obicei ; ca și cînd puterea Artemisiei ar fi decăzut neapărat obligatoriu avînd în vedere vîrsta ei înaintată și trădată pe neașteptate. Și fiindcă se simțea o biată femeie din popor, Gentileschi repetă : „Binecuvîntată să fie“. Începu să urce scara și gîndindu-se la cît de plăcut ar fi fost să poată plînge, hotărî că ar fi trebuit să se mai abțină cîteva ceasuri și doar mai tîrziu, în întuneric, cu capul în pernă, și-ar fi putut îngădui așa ceva. Căuta de-acum un pretext, un pretext concret — nu plîngi fiindcă îmbătrînești — în șiragul nenorocirilor sale recunoscute : fiica nerecunoscătoare și foarte puțin tandră, tatăl îndepărtat și care nu se știa dacă mai trăiește, bărbatul dispărut. Iată deci : soțul dispărut. Cine știe din ce motive această veche rană i se pare-n seara asta cea mai nouă, cea mai crudă. Și mai ales că nu știe ce o mai așteaptă.

Într-adevăr, în bucătărie, căci nu voise să intre în salon, în fața unei lumînări fumegînde cu mucul tăiat, stătea tăcut Francesco, sosit de curînd de la Roma, fără să fi anunțat nimic dinainte. După ce schimbase patru vorbe reci de bun venit, nepoata îl lăsase singur, retrăgîndu-se în odaia ei, după cum îi era obiceiul de cînd părăsise, fără voie, mănăstirea. După cîteva întrebări prostești și indiscrete, își făcură apariția din întunericul de-afară, servitoarea Nunzita, urmată de Terezina, prefăcută și guralivă. Așezat înapoia focului, Francesco o privi pe sora sa care tocmai intra, cu ochii lui bulbucați și plini de bunătate. Așteptînd-o, citise o cărticică religioasă, dar o puse repede de-o parte, alături de ochelarii prinși cu ață neagră, fiindcă nu voia să treacă drept bigot, tot așa cum n-ar fi suportat să neglijeze practicile ordinului său de pe strada Giulia. Obrajii lui aveau acum culoarea pămîntie a unui bun lucrător, răbdător și fără ambiții ; mîinile, nesigure și prudente, în lenevire, aveau

asprimea cretei uscate. „Să mă ierți că nu te-am anunțat, Misia“, vorbi el ridicându-se cu oarecare stînjeneală, de parc-ar fi fost șchiop. „S-a ivit o ocazie, trebuie să-l văd pe Fanzago și n-am avut timp să scriu.“

Deodată, din înfățișarea fratelui, care și-a asumat întotdeauna răspunderile neplăcute și umilitoare ale familiei și care socotește acum anii scurși, reînvie, ingrată și înfrîntă, tinerețea Maestrei Artemisia. Îmbrățișarea e liniștită, moderată, bucuria e calmă : pentru nimic în lume doamna Gentileschi nu ar părăsi, sub privirile lui Francesco, vechea sa rezervă de soră mai mare și admirată. Ceea ce cu un minut în urmă părea să-i ceară lui Pasquale, nu-i va cere lui Francesco, care o iubește și într-a cărui privire viața ei continuă să fie o reprezentare exemplară, un spectacol miraculos. Nu va mai fi nevoită să plîngă la noapte, și prin această prezență prietenoasă, singurătatea ei, mai mult decît reconfortantă, se consolidează și rămîne solidă ca cea a tinerei care trăia singură, și e atît de bine să trăiești sfidînd soarta. Fără tristețe, dar eliberată de orice și stăpînă pe ea, ba chiar nerăbdătoare și bucuroasă, o cheamă pe Porziella, o îmboldește pe servitoare, cere lumînări noi, se mișcă cu pas sigur prin întuneric, sparge un pahar, rîde. Figura fratelui ei, nemișcarea lui greoaie și puțin nefericită de om rezistent la muncă și sedentar, i-au insuflat încredere în viitor, în propriile sale virtuți de care Francesco nu s-a îndoit niciodată. Și iat-o din nou îndrăgostită de ea însăși : o femeie care poate să fie tare și să învingă, și pentru care totul este o excepție. Se mișcă prin casă și gesturile ei degajate, vesele, fac să pîlpîie flăcările sfeșnicelor aprinse ; în timp ce așterne cearșafurile curate și fața de masă de un alb imaculat, povestește cu voce sonoră despre ultimele întâmplări din Napoli, despre comenzile pe care le are, despre speranțe și despre elogiile care i se aduc și că astăzi chiar a terminat un portret comandat de niște spanioli destul de nobili, dar zgîrciți : economisesc, închipuiți-vă pînă și însoțitorul și trăsura, prevăzuți conform înțelegerii. O adevărată batjocură ! Oh, cum de-a putut să se amărase atîta, cu o jumătate de oră-nainte ? Puțin stîngaci și sfios, dar cu acel amabil fel de a fi, îndatoritor, dintotdeauna, Francesco

o urmărește și face un gest de parc-ar voi s-o ajute, aproape pentru a demonstra, fără s-o spună, că îi displace să fie servit de ea. Încântat și mulțumit, dar nearătându-se surprins de veștile bune, el întărește și confirmă prin vorbe înțelepte și pline de veselie autenticitatea unui tablou fără umbre, a unei vieți curajoase și învingătoare. Și dacă viața este atât de ușoară și de fericită, de ce nu s-ar vorbi despre Roma, patria ei iubită, unde nu încapе îndoială că pe o femeie ca Artemisia o așteaptă gloria și unde s-ar putea întoarce cînd ar voi ? Ce mai pune la cale cardinalul Padrone ? Ce părere are despre noii pictori ? Pussino ¹ mai este încă la modă ? Tot Bernino este favoritul ? Ce mai e nou în ceea ce privește spectacolele ? Dar afacerile cum merg ? Și prietenii ?

Cine știe pentru care motiv, ajungînd la punctul acesta (Artemisia își îndrepta, rîzînd, cu pieptenul, acea şuviță rebelă). Francesco își plecă ochii în farfurie, zgîrie cu lingura fundul castronașului și nu răspunse. Lipsită de sprijin și de căldura de care avea nevoie pentru ca să-și păstreze buna dispoziție, sora își dădu seama că de partea cealaltă a mesei alți ochi o fixau : ochii tinerei Porzia, destul de nemulțumită de a fi ieșit din cameră, dar atentă și severă în tăcerea în care căzuse, și ochii servitoarei, dreaptă în spatele scaunului miciei ei stăpîne, împărțită, în felul ei ascuns și necioplît, între curiozitate, suspiciune și o grosolană ironie. Ceva asemănător cu rușinea de a nu se fi stăpînit și de a se fi exaltat în mod necuviincios, o cuprinse pe pictoriță. Simți că-i ardeau obrazii și avu impresia că pomeții îi erau umflați și roșii sub cearcănele adînci. Un spectacol demn de milă pentru ochiul neîndurător al unei tinere. Și poate că nici candidul Francesco nu îndrăznea să ridice fruntea, ca să nu pîngărească imaginea unei Artemisii tăcute care știa, încă de mică, să-și ascundă atât de bine oboseala, speranțele, mîndria și deznădejdea. Astfel încît sîngele femeii încetă să mai curgă și îngheță fără să o mai răcorească ; obrazii îi deveniră palizi și căpătară o gălbeneală veș-

¹ Este vorba de pictorul francez Nicolas Poussin.

tejită, pătată de vinețiu, pe cînd buzele păstrau o urmă de zîmbet care-i irita cutele mărunte. Singură cu puțin timp înainte, în amurgul zilei și al vieții, pe care-l recunoștea cu înțelepciune, avea dreptate, și adevărul era de partea ei : la asta trebuia să se limiteze și să se resemneze de-aci înainte. Își trecu din nou mîna hotărîtă prin părul bogat, dar de data aceasta ca să potolească și să întindă pe cît era cu putință șuvița involtă și cochetă. Nici un suspin nu trăda vocea plină de curaj care continua să vorbească, încercînd să înlătore amintirea prea vie și iritantă despre Roma, despre locurile sale, despre oamenii ei, și încerca să fie nepărtinitoare, modestă, străduindu-se să dea tuturor dovadă de înțelepciune, mai ales fiicei sale care o dată mai mult avusese ocazia s-o compătimească. Tăcu în sfîrșit, trăgîndu-și bărbia-n piept, la fel cum i se-ntîmpla pe vremea cînd toți chirișii din Santa Croce și San Spirito se apucau s-o judece. Dar asta putea s-o observe și să și-o amintească doar Francesco, care-și înălță atunci ochii ; se gîdea, într-adevăr, dar nu la ceea ce-și închipuia sora sa.

Porziella se ridică în picioare, foarte dreaptă, ba chiar foarte țeapănă, mai închisă decît oricare altă fată de seama ei, în bluza intactă cu croiala severă. Se aplecă și făcu o plecăciune : „noapte bună, domnule unchi, noapte bună, doamnă mamă“. Așa au învățat-o călugărițele, este nemaipomenit de bine educată, și în felul în care-și ia rămas bun există o siguranță tăioasă care face cît o lecție pentru cei doi care rămîn la veșnicele lor conversații despre pictură și glorie. Cine o fi învățat-o pe Nunziatina să aprindă lumînarea cu atîta grijă plină de respect și să apere flacăra cu mîna ca să nu se stingă, să deschidă ușa și să te-nsoțească arătîndu-ți drumul ? Desigur că nu Artemisia, veșnic împărțită între o familiaritate exagerată și o răceală distantă de zeiță. În urma celor două fete ușa se închide fără zgomot.

„Trebuie s-o mărit pe Porziella“, spune mama zîbind descumpănită, agățîndu-se cu curaj de ceea ce crede că este o dovadă de umilire, de renunțare. În sfîrșit, Francesco deschide gura, apoi o închide iar și din nou

o deschide : din clipa aceea, inima Artemisiei începu să bată nebunește, înfundat și neliniștit.

„Și acum, spune Francesco, o să-ți dau o veste bună S-a întors Antonio...”

Noaptea s-a lăsat liniștită ca o noapte de țară. Nu se mai aud strigătele cerșetorilor, nici plânsete de copii, nici zgomot de trăsură. Nici măcar marea nu se aude, marea e liniștită. Prin cadrul ferestrei deschise nu se vede luna. Lampa filează, în vatra acoperită cu cenușă mai troznește câte un tăciune încă nestins. S-a întors Antonio, s-a întors de departe, unii spun că din China, alții că din Indiile Apusene. A ajuns negustor bogat, stă într-o casă ca un palat, cu mobile elegante, după cum se spune. Trăiește pe picior mare, se-mbracă puțin ciudat dar demn, câteodată cu fast. Are credite pretutindeni și polițe însemnate. Și a adus cu el o femeie cu pielea cam negricioasă ; se zice că ar fi o prințesă venită de prin locurile pe unde a călătorit. Ar vrea să se însoare cu ea, fiindcă are protectori puternici la Curte și în acea căsătorie grăbită din Santa Maria in Aquiro pare să existe un viciu de formă și de consimțământ. Trimite vorbă că ce-a fost a fost și că știe că doamna Artemisia este o femeie rezonabilă. Știe că are o fiică, în privința asta nu are nici un dubiu, ba dimpotrivă, o consideră a sa. Ca dovadă îi dă zestre Porziellei iar mamei îi oferă un dar ; în schimb, Artemisia va trebui să-și dea consimțământul pentru căsătoria lui, să depună jurământul și să semneze niște acte. Dacă va trebui să călătorească la Roma, bineînțeles că el va fi de acord și va suporta cheltuielile.

„N-ai impresia“, conchide Francesco, învingându-și obișnuita timiditate și chiar și un fel de neliniște pe care a simțit-o îndeplinindu-și această misiune ieșită din comun, care nu-i e pe plac, dar care ar trebui să-i placă unei femei atât de reci, de severe și de tari — așa cum a considerat-o el dintotdeauna — cum este sora sa, „n-ai impresia că totul se potrivește cum nu se poate mai bine ? Porziella o să aibă o zestre de ducesă, o să-și poată alege partida cea mai bună. Tu ai să te poți recăsători, ai să realizezi opere de mare valoare, fără să mai ai pe cap grija casei...”

Noaptea este rece. Artemisia simte suflarea ei înghețată și umedă cum îi pătrunde în piele și o poartă cu gândul, vertiginos de repede, la serile triste de iarnă în care cel puțin se poate spune : Ce frig e ! Lipsa acestui pretext, ca să spargă tăcerea cu o banalitate, i se pare insuportabilă. Stă cu capul plecat și nu îndrăznește să-l ridice ; părul ei delicat și blond, lins și ordonat acum, este despărțit în două de o cărare subțire. Își sprijină mâinile de masă ca și cum s-ar pregăti să se ridice sau ar aștepta ceva : poate că Francesco o să-i înapoieze desenul început sau o să-i dea pantalonii la cirpit. Obișnuită mai demult cu suferința, rămîne-ntr-o prudentă imobilitate : cu toate că, de prea multă suferință, nici nu-și mai dă seama. În loc să vorbească, cade pe gânduri silabisind ciudat : Antonio, soțul meu. Antonio Stiattesi. Artemisia Stiattesi. Căsătoria rapidă. Și nu știe dacă, deschizînd gura, îi ieșiră cuvinte sau dacă, nefericită minune, nu-i vor fi căzut toți dinții în poală, într-atît e de conștientă de sfredelitoarea durere pe care o simte. Trebuie să aștepte și să simuleze că meditează : e chestiune doar de cîteva minute. O astfel de durere nu poate să dureze. Dar în realitate durerea se-ntetește cu un vuiet.

„Totul se potrivește cum nu se poate mai bine“, izbuti să îngăime într-un moment de halucinantă uitare, repetînd vorbele fratelui său, fiindcă ea n-ar fi fost în stare să găsească vreun cuvînt, și imitîndu-i pînă și glasul. Făcu un mare efort ca să-și ridice ochii, și-i ținu larg deschiși ; doar în felul acesta, știa bine acest lucru, poți să-ți ții plînsul. „Și e adevărat“, continuă ea, lipsită de vlagă și dezlegată de sine însăși, ca și cînd sufletul i-ar fi expirat deja, dar cu senzația lămurită că înaintează prin întuneric pe o stradă foarte îngustă, „este adevărat și astfel va putea să aleagă partida cea mai bună“. Făcînd o ultimă și nemaipomenită sforțare, renunță la sprijinul cuvintelor lui Francesco și se-ntoarse la gândurile ei dinainte, cînd începuse să îngăime, uitînd să mai fie prudentă : „trebuie s-o mărit pe Porziella“. Înșira frazele una după alta, înaintînd încet, ca cel care nu vrea să cedeze pericolului de a cădea, ba chiar de a se prăbuși, și își distrage atenția fixînd cu privirea un obiect oare-

care. „Trebuie s-o mărit bine și legătura să fie cu o familie bogată.“ Convinsă că din gîtul care părea închis, vocea-i reușea acum să se strecoare, profită de ocazie și o forță, ajungînd să se folosească de ea ca de un instrument străin, de care se poate chiar abuza : și într-o pornire de amară trufie, abuză. Pe neașteptate o cuprinse un fel de îndrăzneală deznădăjduită, punînd stăpînire pe ea din cap pînă-n picioare. Vorbi mult timp risipind un torent de cuvinte răspicate și precise, despre familia Fragame, argintari din Chiaja, retrași din negustorie și pe punctul de a-și cumpăra titlu. Au ducați suficienți și un singur fiu care este o perlă de băiat. „Au bani dar tot după bani umblă, știi cum e.“ Dar din respect pentru Porziella, dat fiind că are ca nașă o marchiză, se mulțumesc cu o mie de scuzi și mobila. O dată căsătorii, tînărul va deveni cavaler de San Giacomo ; Porziella va fi o doamnă, va fi ea stăpîna casei, soacra e bătrînă, nu mai are mult și se duce. Lenjeria e gata, mai lipsește trusoul : aurul va veni și el încetul cu-ncetul. Cei care propun această căsătorie sînt tot oameni de-ai bisericii, un unchi episcop la Eboli și o verișoară stareță a Clariselor.

Lui Francesco aproape că nu-i vine să creadă că o dată scăpat de amara povară a acelei însărcinări, i se oferea ocazia de a pune cu cap, la cale, un plan avantajos pentru ai lui, căci nimic altceva nu-i place mai mult decît să se îngrijească de toți ca un cap de familie. „Cinci sute de scuzi, repetă de cîteva ori, îi am eu puși de-o parte“, și începe să citeze din nou pe de rost lista creditelor lui care sînt vechi și numeroase, atît e de tîrziu ca să recapete ceea ce i se datorează. Face calcule minuțioase ca să verifice lucrările din ultimii zece ani, pomenind cu exactitate numele și locul unde au fost efectuate fiecare dintre ele : nume și locuri care la urechea sorei sale sună acum anapoda, ironice, batjocoritoare. A existat oare vreodată Ripagrande, cu bărcile ei mari pentru transportul mărfurilor ? Oare nu s-a săturat Piazza del Popolo de-atîta praf, trăsuri și călători în fiecare zi ? Fiindcă oboseala Artemisiei este atît de cumplită încît, în același timp, cu cotul sprijinit de masă și mîna acope-rindu-i ochii, ea o vede reflectată în mod obiectiv în

lucrurile care au făcut parte din viața sa grea, trecătoare, și din care s-au scurs deja trei sferturi. Îndărătul acelei mâini, își face și ea bieteile ei socoteli, socoteli fără credite, care nu cer mare precizie. Gînduri monotone. Iar concluzia sună lugubru : nici măcar Antonio.

„Soțul dispărut“, spusese seara ca să-și amărase și mai mult melancolia la gîndul că îmbătrînește, melancolie care i se părea nejustificată și aproape dezonorantă. Oare de cîtă vreme nu s-a mai gîndit la el ? Și în străfundurile sufletului, ca pe nisipul cenușiu pe care valul îl răscolește lăsînd semne, văzu urmele aceluși gînd, pe care nu-l părăsise în atîția ani. Era soțul ei, îi dăduse inelul în biserică, dormise alături de ea. În odaia de la Ripagrande o servea umil, dar sigur pe ea : era omul ei devotat. Îi mîngîia părul, îi cerceta cu atenție mîinile ; n-ar mai fi stins niciodată lumina doar ca s-o poată contempla. Și apoi fugise. Fusesse sigură că iubirea aceea, adorația aceea plină de venerație aveau să dureze și să-i curgă prin vine, pînă la moarte. Și cînd colo : „a adus cu el o femeie puțin cam negricioasă“. Deci nimic nu fusese adevărat. Credinciosul Antonio nu existase niciodată.

În fața acelei poziții care simulează meditația sau chiar somnul, Francesco își întrerupe discursul și nici el nu ținu prea mult să și-l reia. De femeia aceasta care îi este nespus de scumpă s-a temut întotdeauna respectîndu-i, din instinct, fragilitatea, oboseala, asprimea, forța îmbinate într-un mod atît de ciudat încît să întruchipeze o pildă de omenie unică și dureroasă. Așa că nu e nevoie ca ea să-i explice de ce s-a liniștit, de ce și-a acoperit ochii : el s-a obișnuit ca încă de mic să nu-și îngăduie nici măcar a bănuî felul Artemisiei de a raționa. Trec minutele și sferturile de oră. Francesco scoate cărțulia și ochelarii și începe să citească, de parcă ar exista între ei o înțelegere conform căreia trebuie să aștepte ceva cu răbdare. Ceva, în așa fel încît temelii foarte adînci să sfîrșească prin a ceda și praful ruinei să se aștearnă și să descopere ceea ce rămîne în picioare. Ce-i drept, cam puțin : cîteva ruine, cîteva cioturi cărora nu va mai fi posibil să le încredințezi o structură solidă, armonioasă. Ceea ce pentru Francesco înseamnă o între-

rupere indiscutabilă, pentru Artemisia înseamnă iureș nestăvilit și mintea ei nu încetează să orînduiască lucrurile, să le cerceteze pe toate părțile: nu s-ar spune că disperă, încă nu e momentul. Printre dărîmături, pînă și nunta Porziellei, pretext fragil pentru a-și distra atenția, efemer meterez și invocare a durerii, s-audus de rîpă; și sufletul ei, atît de dispus să îndure, să persevereze, să ia hotărîri, și care se reface atît de ușor, nu este altceva decît un braț sfărîmat sub greutatea unei stînci. Dar chiar în agonie fiind, se mișcă, cu o monotonă și ritmică insistență, demnă de a fi observată cu o curiozitate aproape științifică. S-ar spune că este pe punctul de a se ridica, de a se mișca și a acționa. Cade înapoi de fiecare dată și geamătul trupului căruia îi aparține nu-l aude nimeni.

În sfîrșit, își luă mîna de la ochi și privi în jur. Venea atît de departe, și primise atîtea lovituri încît privirea ei era buimacă de parcă ar fi deschis ochii după un somn; lacrimile reîntraseră sub ploapele îngreunate și învinețite și nu se mai zărea nici o urmă. Și sora zîmbi cu milă fratelui ei, ca și cum ar fi lucrat mult timp sau ar fi vegheat mult timp împreună dintr-o tristă rațiune iremediabilă. „Adormisem, explică ea, e tocmai timpul să mergem la culcare.“ Căută liniștită într-un colț două sfeșnice mici; cu o grație meticuloasă și înceată apropiere fitilul de flacăra celor care ardeau pe masă și le aprinse. În picioare stînd, îi oferî unul lui Francesco, și înainte de a se despărți îi spuse: „Am multe de făcut și timp puțin. Nu ți-am spus că tata m-a chemat. Anul acesta pe la Crăciun voi fi în Anglia.“

Teribili stăpîni se dovedesc a fi cuvintele. Atunci cînd ar fi vrut să nu le fi rostit, trecuse deja un an și în spatele ei clipoceau undele vîlurite și viscoase ale Doganei, a căror culoare verde de-abia se zărea printre bărcuțe, frînghii și pînze în mișcare, atît de dese încît acopereau linia orizontului. N-ar fi vrut să le fi rostit, dar era ca și cînd nu ai vrea să mori atunci cînd te cheamă moartea; ele o dominaseră și o împinseseră, zi

de zi, la hotăriri și fapte care o obligau din ce în ce mai mult. Își fixase niște scadențe și le confirmase public. Nu se dusesese la Roma, nu acceptase banii lui Stiattesi, dar își pusese semnătura pe interminabile foi de care nu știa, în realitate, pînă la ce punct ar fi servit și satisfăcut proiectele matrimoniale ale lui Antonio. Fără voia ei se încredințase temperamentului său activ care pregătise pentru ea lista itinerariilor, a raporturilor de conveniență, opririlor, pregătirilor și bagajelor. Dar chiar și acum, în așteptarea plecării pe mare, stînd pe stîncă colțuroasă a aceluia dig pe care-l văzuse întotdeauna numai de departe, ceea ce nu a reușit să accepte și să-și explice este cum Antonio, băiatul palid și supus, neclintitul îndrăgostit, ar fi putut s-o renege pe Artemisia. De-a lungul unui an de muncă, de umblet, de risipire fără sfîrșit, nu a izbutit să distrugă imaginea parcă desenată cu cerneală simpatică — „e cu el o femeie cam smeadă” — în seara aceea în care s-a întors pe jos de la Palazzo d'Avalos : și să-și satisfacă răbdătoarea ei disperare cu altceva decît acest decret de exil. Atît e de severă, în pronunțarea sentinței, încît nu-și dă seama că nu așteaptă altceva decît o persoană sau un eveniment care să o împiedice, într-un fel oarecare, de a o pune în aplicare. Și iată că-și dă seama acum, cînd nu-i mai rămîne decît un ceas ca să cultive această nădejde de abia descoperită : bunăoară să rămînă în așteptarea unui miracol. Cine ar mai putea s-o rețină ? Antonio, nerecunoscător și înstrăinat, care deodată și-ar da seama că nu poate să trăiască fără complicata tovărășie a creionului ei sprinten ? Francesco este pentru prima oară ofensat de iubita lui soră, care nu-i dă voie s-o întovărășească. Și cu cît s-a rugat mai mult, cu atît mai puțin a acceptat ea ; dar era un joc jalnic, un joc femeiesc de a nu lua lucrurile în serios, și Francesco nu a înțeles. Un vechi admirator (pînă și de asta se mai agață Artemisia), ar sosi cu trăsura, ar coborî și ar spune, salvînd totul : nu trebuie să vă exilați, Doamnă, aici sînt la dispoziția voastră și vai de cel care v-ar necăji ! Nimic mai tînăr, nimic mai pustiu decît sufletul acestei femei de patruzeci de ani, care se arată nerăbdătoare să se îmbrace, dar

care fixează cu aviditate fiecare obiect, fiecare persoană. O fixează mai ales pe Porziella Fragame, măritată de o lună și atât de posomorâtă ; cine i-ar urmări privirea ar putea să descopere cu ușurință de ce Porziella este prost dispusă. Este faptul că eleganta fustă a mamei sale (atîta brocart luat din propria-i zestre) mătură acum cojile de smochine și de pepeni împrăștiate pe jos, atinge în treacăt, pe punctul de a se stropi, o băltoacă de smoală, și nu se dă la o parte ca să ocolească hamalul murdar ce ține pe cap, clătînîndu-se, un ulcior care picură. Un tipăt scurt și furios îi scapă în clipa în care o picătură de ulei cade pe fusta moale și lucioasă. De n-ar fi rochia de mireasă, ținuta pe care trebuie s-o păstreze în public și prezența socrilor, Porziella s-ar arunca la pămînt și, strîngînd în mînă poala acelei fuste splendide, ar încerca să șteargă pata : atât de hotărîtă și de precisă este recea fiică a Artemisiei, crescută la mănăstire. Cu siguranță că ea se gîndește disprețuitoare : „la nimic nu e atentă mama asta a mea“ ; și furioasă, își închipuie din nou că va putea avea satisfacții în ceea ce privește rînduiala și spiritul ei autoritar, în casa soțului. Porziella știe ce vrea ; l-a vrut pe Gennarino Fragame, mic de stat și inexpresiv la chip, veșnic somnoros și plin de sfioase vanități ; și-a dorit o soacră decrepită și neputincioasă. Napolitanii n-or s-o vadă prea des la plimbare, fiindcă nu-i place să-și strice rochiile bune pe stradă. A adus zestre, a adus mobilă și bijuterii ; vrea să-i uite pe prăpădițiiăștia de pictori. „Stimată mamă, gluga dumneavoastră“, izbucnește ea deodată, adresîndu-se mamei ei, nemaisuportînd să vadă acea elegantă piesă vestimentară pe cale de a se mototoli, prost ținută pe braț de neglijenta Artemisia, care pare să n-audă nimic și-și privește încîntată fiica, cu ochii ei ca niște ape-adînci. Niciodată pînă în clipa aceasta nu a observat mai atent profilul drept, culoarea tenului, proeminența pomeților care seamănă cu ai ei, ținuta umerilor rotunzi dincolo de rigiditatea corsajului : un frumos portret în genul flamand ; nu lipsește decît fereastra deschisă de unde să se vadă marea. Iată ce înseamnă să pleci în Anglia : să privești chipul unei fiice și să-l vezi ca pe un obiect îndepărtat, des-

prins complet de sine și accesibil doar grație memoriei. Și în realitate, uimirea plină de-ntristare a Artemisiei aparține memoriei. Nu, nimeni n-o s-o oprească, corabia olandeză a și înălțat pînzelile de plecare, ea cunoaște gesturile care vor trebui să exprime hotărîrea ei de femeie energică și deja o regretă, ca pe atîtea altele pe care din zece în zece ani — ritmul schimbărilor sale — și le-a reproșat ei însăși. De data aceasta, e sigură, zece ani nu mai există pentru ea, atît de mult o interesează să anticipeze momentul scadenței, să plece. I se pare că azi comite o înșelătorie și că timpul se reduce doar la clipa de față, la un prezent care se așază pe stîncă trecutului, și peste puțină vreme se va legăna suspendată în veșnicie. „Dar asta e una din ideile mele nebunești“, spune vocea ei interioară care adeseori, atunci cînd rămîne singură, începe să prindă contur vizibil pe buzele sale. În acest timp are grijă să nu-și aplece capul conform obiceiului ei din tinerețe, ca să nu se observe cutele de pe gîtul slăbit, descoperite ieri pe cînd se privea în oglindă. Iată-l înaintînd spre ea pe Massimo Stanzione, care atunci cînd vrea știe să fie atît de afectuos, dar este distrat chiar și cînd nu vrea să fie. „Artemisia noastră, spune întinzînd brațele, Anglia asta ni te răpește; nu ne vom putea consola.“ Dar dacă dovadă de neastîmpăr, se uită mereu înapoi ducîndu-și mîna streășină la ochi din cauza soarelui, ca să poată privi înspre oraș. Toate gesturile lui vorbesc de o viață care nu mai are nici o legătură cu cea care trebuie să plece; pînă și glumele făcute în dialect cu vînzătorul de lămîi și sușoteala cu un oărecare calabrez don Giacinto care îl însoțește („acesta este don Giacinto, sluga voastră“) proclamă realitatea care urmărește să ocolească zilele viitoare și din care Artemisia este expulzată și ștearsă. De altmînteri, pentru cine mai este ea încă prezentă? Clipele trec în goană, dar fiecăruia i se par prea încete. Doar părintele Eustachio din ordinul Gerolaminilor, care bate nervos din picior și exclamă pentru a treia oară: „ce zi frumoasă“, confirmă, căscînd ușor, că îmbarcarea nu a avut loc încă. În sfîrșit sosesc doi tineri originari din Apulia, care vorbesc o limbă greoaie și țepoasă, elevi ai lui Andrea Vacaro și mesageri ai darurilor

și complimentelor sale : un *electuar*¹, o cruce de argint și șase perechi de mănuși fine. Massimo se apropie curios să vadă despre ce e vorba, Porziella desface darurile, câte un gură-cască se oprește să se uite. Și Artemisia își reveni și mulțumi surizînd, ca și cînd ar fi plecat de bună voie.

Iată că toți, pînă și cei doi Fragame, mama și fiul, începură să flecărească repede, ca pentru a acoperi cu vocile lor un zgomot supărător : și era un zgomot neplăcut, într-adevăr, venit de pe corabia olandeză, sunețul prelung și răgușit al semnalului de plecare, răspîndit și amplificat pe riul Dogana și pe mare. Vînticelul care bătea începuse să sufle mai tare, pîntecele micilor nave trosniră săltînd pe locul acostării, și o mulțime de bărcuțe cu vîsle începură să se-ndrepte grabnic spre țarm, aproape atingînd flancurile corăbiilor ; barcagii vîsleau din răspuțeri și se luau la întrecere strigînd cît îi ținea gura. Atunci Nunziatina, sluga răuvoitoare care pînă în momentul acela păzise bagajul cu un aer mulțumit (doar rămîne cu stăpîna cea tînără care i-a făgădui c-o mărită), se aruncă deodată în genunchi, strigă, geme, plînge în hohote ; plînge cu lacrimi adevărate, își despletește părul îmbrățișînd picioarele Artemisiei ; prin rochie aceasta simte căldura umedă a acelei guri atîngîndu-i pielea. „Doamna mea cea frumoasă, sfinte Rocco, sfinte Ubaldo, sfîntă Agata...” În satul în care s-a născut Nunziatina, printre măgari și porci, astfel sînt plîși morții de către femeile plătite cu ora ; dar Artemisia nu știe acest lucru. „Nu pleca, frumoasa mea doamnă, și n-o lăsa singură pe această slugă a ta...” Sînt cuvintele pe care doamna Gentileschi le așteaptă de un an ; cînd tristețea era prea amară pentru o femeie atît de plină de viață, inima ei cea tînără, care s-a încăpățînat atît de mult să nădăjduiască, și le promitea, dîndu-le pe seama celor apropiați și îndepărtați, Porziella spășită și tandră, Antonio pocăit și acel personaj miraculos, mesager al atîtor bărbați care i-au spus că o iubesc, de cînd e femeie, și care poate doar în mod excepțional să n-o fi înșelat. Chiar și numai atît Artemisiei îi este de ajuns, așa încît

¹ Preparat farmaceutic.

se înroșește, se emoționează, lacrimi de duiosie îi umezesc ochii și pentru o clipă se simte consolată și aproape convinsă. Toți au iubit-o întotdeauna, chiar și servitoarea asta pe care a judecat-o cu asprime, chiar și Porziella care e sînge din sîngele ei și chiar și Antonio, care-i studia cu atenție mîinile și nu se poate, este imposibil, s-o fi uitat. Ca și cînd o voință tiranică ar despărți-o de ai săi, se contemplă în rol de persoană regretată și eroină: faimoasa Artemisia care pleacă singură la capătul lumii. I se potrivesc rîsul plin de semeție, jovialitatea și îndrăzneala: să nu spună cineva că Artemisiei îi este frică. Vremea îmbrățișărilor — of, unde e parfumul proaspăt pe care-l răspîdea ceafa Porziellei, încă fetiță — o găsește astfel exaltîndu-se într-o năvală de afecțiuni închipuite, îi provoacă o sete de sacrificiu nerațional, pe care tot sîngele ei nu ar fi îndeajuns ca s-o sature. Bărcuța se leagănă deja și se lovește de dig, hamalii cu picioarele lor lungi suite pe bănci s-au și năpustit să adune lăzile, sacii, lucrurile ascunse care pentru a fi despachetate și folosite vor trebui să aștepte cine știe ce lumină, ce ceas al unei zile îndepărtate, dacă vor mai fi cîndva de folos. Se întind mîini care se strîng zadarnic și se eliberează atît de repede din strînsoare: mîinile celor care rămîn la Napoli și care vor saluta astă-seară, mîine, peste un an pe cei pe care-i întîlnesc în fiecare zi. Apoi miile de necazuri ale unei femei care coboară pentru prima dată o scară de frînghie și nu poate refuza să fie sprijinită, luată de braț și împinsă de-a valma în jos, formulează un conglomerat de necesități aproape rușinoase și o nouă umilire care o determină să spună „adio, adio” cerului acum atît de îndepărtat. Nici deplasarea în barcă dinspre mal către *Jonathan*, pe valurile murdare și frămîntate ale portului, și care deja domină peisajul, nu pot face să dispară această spaimă de a te cufunda, de a te cufunda în viitor. Porziella îi făcea semn cu mîna, și soarele se reflecta în brățara ei de aur, Massimo își agită pălăria și-n același timp întoarse capul și privi înapoi; Nunziatina scutura cu mîna praful de pe fusta noii ei stăpîne. Gura largă și știrbă a celui don Giacinto, deschisă într-un zîmbet

vag, fu ultimul lucru pe care-l mai văzu Artemisia pe pământul Neapolelui. Se rotiră sub pupa unui imens galion spaniol, încărcat, printre altele, cu sclavi mauri. Suflarea șovăitoare a acelei enorme carcase a corăbiei fu mai puternică decât orice altceva.

Pe *Jonathan* de-abia trecuse într-un mod indecent (i se văzură picioarele pînă la coapse) de balustrada punții din scinduri negre, pe care marinarii tocmai o spălau, că tentația de a coborî din nou, de a părăsi acea falsă siguranță a piciorului și de a regăsi pământul o străbătu ca un fior de gheață, refuzată chiar de sufletul care o manifesta și îi ceda, cutremurîndu-se. Lăzile și numerosul bagaj se adunaseră în jurul său, în grămezi nesfîrșite, iar ea era deja o naufragiată într-o lume în care nu mai e nevoie de bagaje, și nu poți pricepe altceva decât această mizerabilă agățare cu mîinile nădușite și încordate, de un parapet încins de soare, lipicios din pricina vopselei și urît mirositor. Deveni o femeie micuță, palidă, care respira greu, trăgîndu-și suflarea de fiecare dată și ridicînd umerii, dar nimeni n-o văzu și n-o luă în seamă, de parcă ar fi fost vorba de o fantomă. Ea însăși nu se mai recunoștea, gîfiind cu sufletul la gură și buzele tremurînde, hotărîtă să reziste ca un vierme sau ca un păianjen. Exaltarea de o clipă, iluziile, pînă și imaginea, adineauri atît de clară, a Artemisiei Gentileschi, pictorița care merge la Curtea Londrei, au fost înghițite de valurile murdare din port. Prin mulțimea învălmășită a pînzelor catargelor și-a pupelor arcuite nu mai zărește țărnul și numai munții care înconjură Napoli o salută, dîndu-i măsura distanței la care se află de pământ. Buri-celor înghețate ale degetelor ei nu li se transmite fierbințeala lemnului încins la soare. Strînge cu acele degete usturătoarea înfrîngere. Pleacă, la patruzeci de ani, fără avere, fără un renume sigur, fără o afecțiune fericită. Și lipsită pînă și de vechea ei mîndrie. De abia îi mai rămîne atîta cît să nu se dezică.

În mijlocul acestei sărăcii lipsite de fantezie începu viața pe mare a Artemisiei, o viață nepăsătoare care se conduce după necesități noi și brutale, dominată de îndoieli intime și exterioare, de nesiguranță, de o inițiativă nesocotită, de-a dreptul temerară. Corabia străină,

căpitanul necunoscut, limba aspră, străini pasagerii, și unii dintre aceștia foarte uniți între ei — și nici o protecție. O dată îngrămădite cuferele-n cală, dispărură obiectele care îi defineau starea și numele; ele se afundă în eternul anonim al unei vieți obișnuite, nesemnificative, lipsită de obișnuitele protecții; astfel că, după un an de răbdare și ostentată prudență, renaște aceeași durere arzătoare, mai acută și mai dezolantă, la gândul că bărbatul ei îi anulează existența, ba poate a și tăiat-o din registrul parohiei. Este, în afară de durere, o încercare de umilință pentru o femeie care nu s-a umilit nici măcar atunci când unii au încercat s-o înjosească, iar ea nu vrea să aibe de-a face cu umilința. Obișnuită cu înțepăturile usturătoare, cu strălucirea unei tinereți prelungite de-ntîmplări excepționale, singură pe vaporeșul acela străin, Artemisia nu mai știe cum să se coboare în proprii ei ochi, întrecîndu-se cu măsura în a-și chinui întreaga ființă. Incapabilă să-și apere propria fire, nu îndrăznește să-și tîrască pe punte fusta de saten, nici să se oprească, nici să vorbească, nici să hotărască ce fel de atitudine rezervată trebuie să adopte o femeie la vîrsta ei, pe care nimeni nu o cunoștea. Zi de zi se lasă surprinsă de teama nelămurită a unei purtări puerile, ursuze, ca și cînd ar fi un copil bolnav cu care nimeni nu vrea să se joace sau să locuiască.

Refuză masa oferită de căpitan, dar se oprea să-l salute pe secund, un tînăr blond care putea, după cum conchise ea, să aibă vîrsta fiicei sale. Bănuitoare cu ea însăși, începu să se căiască și închipuindu-și că fusese luată drept o bătrînă libidinoasă, nu mai ieși pe punte fără boneta neagră care domolea capriciile tinerești ale șuvițelor ei rebele. Nu luă nimic împotriva răului de mare, ba îl aștepta ca pe o distracție, întinsă pe burtă pe patul ei, unde gîndurile, mărturisirile, regretele, în întunericul care mirosea a piper și smoală i-ar fi fost astfel insuportabile. În această așteptare a suferințelor trupești adormea adeseori cu un nod în gît; geamătul care i-ar fi putut scăpa rămînea cuibărit în timpul somnului, pînă la trezire și atunci exploda, dar nu cu sughițul stomacului chinuit, ci cu suspinul elementar al sufletului. „O, Antonio, ce-ai făcut!“ În somn visa că Antonio

îi trimisese un vas cu reflexe aurii făcut țândări ; iar în stare de veghe simțea dragostea tainică și gingașă născocită de el și vedea portretul lui care nu-i mai semăna de loc. Atunci se trezea de-a binelea, se așeza de-a curmezișul patului și asista aproape uimită la acea constantă năvală de suspine, la acele șiroaie de lacrimi care o storceau ca pe o pînză de in. Și încercînd să regăsească firul invizibilului raționament din timpul somnului, simțea că bătăile înfundate ale inimii coincideau cu balansul navei. Și ca și cum cineva ar fi putut s-o audă, își apăsă batista pe gură ; apoi își aducea aminte unde se afla și se scula din pat. În picioare, înghesuită în spațiul restrîns, rămînea nemișcată, în timp ce durerea, acest copil teribil, i se zvîrcolea în piept sugîndu-i sîngele și trimițîndu-i în gură saliva amăruie a plînsului. Atunci se întindea din nou, dar capul i se-nvîrtea și cearșaful i se strîngea sub corp ca un ghemotoc umed. În cele din urmă se liniștea și slăbiciunea picioarelor împreună cu năvala suspinelor nesățioase care îi zvîcneau în tîmple o făceau să spere într-un semn al unei boli mai tari decît voința ei.

Nava *Jonathan* naviga de-a lungul coastei, ca să evite barbarii și pirații, veșnic la pîndă după pradă, care în timpul acela dădeau tîrcoale vaselor. Trecură, după cum anunță secundul, pe lîngă Fiumicino ; pe coastă era furtună și nori mari de praf ridicați la suprafața pămîntului ascundeau țarmul. Artemisia își închipuise că va putea distinge cupola catedralei Sfîntul Petru și, fără să-n-trebe nimic, o căuta cu privirea. Dar ostilă, linia coastei se confunda cu cerul cenușiu și, tot ostilă, nava își mărirea viteza sub pînzele întinse. Înălțînd acum capul, agilitatea aproape de necrezut a ucenicilor marinari urcați pe frînghii, zborul pescărușilor, șuieratul vîntului și acele enorme pînze umflate care se zbăteau să se rupă, îi creară impresia unei iminențe atît de catastrofale și mortale, încît i se părea că i-a sunat ceasul. Își strîngea buzele în bătaia vîntului puternic, fără să se-n-trebe dacă este în siguranță, și aproape că aștepta, fără frică, să-și piardă echilibrul. Marinarii desculți alergau pe scîndurile izbite de valuri și udate. Se auzea cîte un bubuit înfundat. Cîte un strigăt prelung, întrerupt de tăișul vîn-

tului. Valurile săreau unele peste altele și creșteau, din ce în ce mai cenușii, ațîțate dinspre adîncurile negre și nevăzute de o monstruoasă pornire. În acele momente de grea încercare, sufletul Artemisiei exprima uimire, minunîndu-se că propriul ei sfîrșit cerea un miracol. Și se extazia, stingîndu-și astfel, în afara oricărei conștiințe, vechea ei sete de victorie.

Dar sfîrșitul nu veni, ba mai mult chiar, doamna Gentileschi află mai tîrziu că nici măcar nu fusese vorba de o furtună adevărată, iar valurile acelea întunecate arătau doar că marea era ușor agitată. Simți un fel de decepție confuză și aproape dispreț. Zi și noapte, la intervale de o nemaipomenită regularitate muzicală, îi reveni acel sughiț răgușit, nearticulat, care amintea nesătul înfrîngerea ei totală. Aplecată peste parapet și privind dîrele albe de spumă lăsate de vapor, pe marea acum liniștită, avea momente în care se întreba care era rațiunea acelei dureri ascunse și încerca să o așeze înaintea sa ca pe un obiect care trebuie să fie studiat cu grijă. De-atîția ani nu-l mai văzuse pe Antonio; atîtea evenimente petrecute care să-i distragă și să-i șteargă imaginea; atîta vreme amintirea lui fusese cu totul lipsită de viață. Obiectul, identificat și cules, era atît de fierbinte încît nu putea fi atins. Se străduia atunci să-și amintească de propriile ei greșeli: cum răspundea cu tăcere la atențiile soțului ei; cum, sigură de devotamentul acestuia, se bucura de el fără să-l cultive, aproape fără să-l savureze, pîrîndu-i-se că este liberă și că inima nu-i este dată nimănui. Și atunci cînd îi reproșa starea socială modestă, meseria puțin bănoasă, firea ursuză! Și acea ultimă dată, cînd, mînioasă, trebui să-și dea seama cît de mult se temea de ea. Plecase, dar era sigură de dragostea lui... Obiectul de neatins, pus la vedere, împiedica, o dată ajuns la acest punct, edificarea, dominator și viu. Și din nou izbucnea în șiroaie de lacrimi pe care vîntul sărat i le usca. Să plîngi de dragoste la patruzeci de ani! Și astfel se lupta cu propriile ei gînduri.

În apropierea Elbei, vîntul stătu. Rămaseră mai multe zile nemișcați, sub razele arzătoare ale soarelui, ca niște muște-n lapte. Dormeau cu toții, de la căpitan pînă la ucenicii marinari; s-ar fi părut că fuseseră duși la pier-

zanie și că fiecare accepta. Dar nu și Artemisia, care acum urca pe punte și se oprea, în mijlocul tăcerii care domnea pe vas, sub umbrele alungite ale pînzelor. De-ar fi putut să se-ntoarcă înapoi, de vreme ce se opriseră; de-ar fi putut să ia comanda. Dar tocmai în clipa aceea pînza cea mare se ridică și căzu înapoi cu o scuturătură puternică, plescăind ca o imensă buză lacomă, la intervale din ce în ce mai scurte, pînă ce se umflă, și iată că din nou mica navă începu să despice valurile. O răbufnire aspră și puternică înfoie rochia Artemisiei, care se credea unica martoră a acelei schimbări; și deodată îi smulse boneta din cap, aproape cu gestul tiranic și brutal al unei mîini. Un nouraș ușor acoperi soarele și acum pînă și cerul avea o culoare lăptoasă, în vreme ce apa, aidoma frunzișului răvășit al unui copac, fremăta în zare și se întuneca la culoare. Să fi fost acesta oare un nou miracol? Nu, doar un fir de păr, un fir sclipitor de culoarea oțelului se lăsa smuls din coama mării bestii marine. Nava plutea din ce în ce mai repede, vibrînd, dar nu ca să facă drumul înapoi.

În amurg, puntea se umplu de oameni, așa cum nu se mai întîmplase pînă atunci și putură fi văzuți pasageri neobișnuiți: de remarcat două nemțoaice îndrăznețe și bete, care smulgeau din mîinile marinarilor găleți cu apă sărată pe care și-o turnau zgomotos pe spate, în hohote de rîs; erau îmbrăcate sumar, cu pulpele goale, fără rușine, și bolboroseau în graiul acela al lor de porumbițe nesătule. Coasta se contura precisă, lină, în trei culori, alb, verde și azuriu. Cineva spuse (între timp apăruseră stelele): „se vede Livorno“.

Un nume cunoscut: într-o vreme îi era de ajuns să-l audă pomenit, ca să tresară și să sufere. În orașul acela trăise Agostino înainte de a se duce la Roma („înainte de a te fi întîlnit, frumoaso“) și fuseseră zile în care ar fi vrut cu orice preț să ajungă acolo, aproape pentru a descoperi cauza nenorocirilor sale. „Livorno“, repetă azi în sinea sa și silabele sînt neînsuflețite, un fruct uscat, fără zeamă. Se întinde în cerc, coasta se-nchide ca într-o pîlnie, veliere cu ancoră par să gonească în jurul navei *Ionathan* și își fac de îndată apariția bărcuțe cu băiețandri goi care oferă piersici, ciorchini de struguri,

iconițe ale Madonnei din Montenero. Unii coboară să doarmă o noapte pe uscat, alții să viziteze orașul și alții se îngrămădesc să prindă prin aer fructele aruncate pe bord; și ieșea din comun agitația celui preot portughez, cu pălărie neagră de pai, care cerea cu glas tare relieve și binecuvântări, le lua sprinten și le băga în desaga deschisă. Moleșită de acel peisaj terestru prea secetos, însuflețit de luminițe care se aprindeau una după alta, mai aproape și mai departe, Artemisia nu vru să coboare. Stătu toată noaptea în aer liber, iar în zori, deschizând ochii, în tăcere, sub lumina aceea deja puternică dar încă neguroasă, îi veni un gând, ba chiar o revelație care îi veghease somnul și i-l îndrumase: că nu va putea scăpa niciodată de soțul ei dispărut, tot așa cum o ființă nu poate să părăsească peisajul înconjurător, ba dimpotrivă, primește de la el respirația și consistența. Acest peisaj era plin de durere, cu ea trebuia să se hrănească acum. În loc să-i iasă din ochi, să se istovească plângînd, disperarea i se strînse în piept, nemișcată, iar inima îi ardea ca o luminare în aerul încremenit și străveziu, fără lumină și rod.

Răbdare, răbdare: doar un cuvînt, deocamdată, un cuvînt dificil care o face să-și strîngă buzele ca și cum ar fi atins înțelepciunea. În cartea aceea voluminoasă cu reproduceri, pe care o răsfoise pe cînd era copilă, se aflau Virtuțile, fiecare cu numele și însușirile sale, la dispoziția pictorilor care voiau să le immortalizeze. Oare cum arăta Răbdarea? Se încăpătina să și-o aducă aminte, ca și cînd imaginea aceea bine luminată ar fi putut să-i dea sfaturi și s-o încurajeze. Între timp, nava *Jonathan* pleca, un bărbat obez, încărcat de pene și colane, care se urcase la Livorno, începu să-i facă temeneli adînci cînd ieșea din cabină: simțea o plăcere amară și totuși se silea să se gîndească la faptul că acolo, în Anglia, ar fi putut să-și facă o situație onorabilă, acum, că soțul ei o părăsise. Dar în loc să scadă, creștea în ea repulsia pentru viață, o greață care deveni fizică, făcînd-o să se aplece peste parapet, la fel ca atîția alții care suferiseră de rău de mare înaintea ei. Dar marea era calmă.

Din nou scîndurile punții s-au încins de soare, și vîntul, acum răcoros și șfichiutor, se învîrtește, trecînd de

la un capăt la altul al navei. Ard tălpile sandalelor, mîinile, bărbia, pomeții, pleoapele se acoperă cu pojghițe sărate, sub punte nu se mai poate respira. Pe coastă, tot felul de creste muntoase, albe și străvezii, aminteau, dar cu o crudă uscăciune, peisajele pictate în jurul unor sfinți și Madonne care se găseau la Roma, în atelierul lui Gentileschi, vechi lucrări făcute la Veneția și pe care Orazio trebuia să le evalueze pentru cunoscătorii străini. Și pentru că acela este pămîntul, trebuie neapărat să te uiți la el, ba chiar să-ți umpli ochii cu el ; iar ochii Artemisiei se plictisesc neascultători, privind la împlinire obiecte pe care nu i-ar place să le picteze și poate că nici n-ar ști s-o facă ; și totuși nu va putea să le uite. Continuă să le fixeze cu privirea o zi întreagă, atît timp cît lumina era orbitoare, pînă cînd, dintre piscurile și spinările de munți care treceau lent prin fața ei, schimbîndu-și forma și contururile, descoperi, o dată cu apariția norilor imaculați și strălucitori, ceva fabulos, dar familiar ei : ascunzători, cuiburi de îngeri și îngeri mari cu aripi imense care urcau și coborau din vale în vale. Revedea îngerii luminoși și plini de grație pictați de Orazio, dar deveniți războinici, transfigurați într-o tainică minune cerească. Credea că-i recunoscuse și pentru o clipă tresări ca fulgerată în seninătatea ei, ca și cînd ar fi fost împinsă ca vrăjită printre acele formidabile sălașuri îngerești, ca să le contemple și să picteze ea însăși ceea ce nimeni nu mai pictase pînă atunci.

Lemnul, metalul și pînzele se încinseseră tot mai mult (pe vas erau și călători arși și desfigurați) cînd nava se roti, prinsă în golful Genova, și băieții urcați pe catarge începură să se strige între ei și să cînte psalmi printre zborurile primelor rîndunele venite de pe țărm. Singurătatea din larg fu repede populată cu vase mici și vapoare de toate felurile ; din nou toți pasagerii urcară pe punte, îmbrăcați sărbătorește, încurcîndu-se printre picioarele goale ale marinarilor și veseli cu toții, ca și cînd fiecare ar fi ajuns la capătul călătoriei și cel mai drag lui. O familie olandeză, foarte serioasă, care nu-și făcuse apariția nici măcar la Livorno, se obișnuiește neașteptat de

repede cu tovarășii de călătorie și chiar cu nemțoaicele despre care se aflase că mergeau să prindă din urmă armata din Flandra. Numai pe preoți și pe călugări îi evitau ; și în acea bucurie a sosirii, părintele, pe nume Beniamin, pregăti o masă de mare preț, pe care puse atîta carne încît părea un adevărat jaf și o oferea oricui dorea, fiindcă era zi de vineri. Mama alăpta, cu sînul descoperit și îmbelșugat, copilul pe care-l născuse în timpul călătoriei și se părea că nimeni nu era la curent cu acest lucru. Se apropie de Artemisia și-i spuse lucruri confidentiale, un cuvînt în italiană și alte șapte stîlcite ba o luă chiar de mîină și-o puse să-i pipăie, între bluză și sîn, ceva neobișnuit, după cum i se păru că înțelege, pentru starea ei de lăuză ; iar Artemisia, serioasă, nu pricepea. Tocmai această nedumerire a Artemisiei stîrnea rîsul femeii, care-i încrețea pielea grasă a feței, foarte albe, aidoma unei slănini.

Acum, nava *Jonathan* trecuse prevăzător la vîsle, în învîlmășeala de la intrare în port, pătrunzînd mult mai adînc decît la Livorno, cu pînzele strînse ; și toți erau gata să răspundă, să glumească cu cei care le-ar fi pus întrebări, urlînd, cum se obișnuiește pe mare. Așa se-n-tîmplă cînd ești mulțumit că ai ajuns la destinație, și Artemisia se gîndea că n-ar fi fost mulțumită acum să ajungă nicăieri. Lucrătorii de pe micile vase în reparație, așezați în jurul cazanelor mari cu smoală fumegîndă, oamenii de pe cele în curs de plecare, barcații și pescarii care mînceau la bord, puneau întrebări, făceau urări, salutau. Doar dinspre vasele de război, două galere franceze și un galion spaniol, nu porni nici o chemare, cu toate că erau pline de soldați și ocnași. Nava *Jonathan* se răsuci, atingînd razant, cu oarecare bravură plină de prudență, împodobite vase de paradă, formidabilele mașinării. În tăcere, oamenii săi își încetiniră treburile ca să observe mulțimea aceea de oameni înarmați ; pasagerii se zgîiau și ei, vorbind în șoaptă. Pînă și Artemisia se uita la soldați, dornică și invidioasă pe situația lor, diferită de a ei : o situație de eliberare, dacă nu de libertate : oricare din ele. În schimb, a sosit în sfîrșit momentul în care să se încreadă din nou în numele ei, să se simtă iar stăpînă pe ea și convinsă de calitățile ei ca

să-i poată convinge și pe alții, care nu o cunosc. Munții din jurul golfului au și început să-și arate pajiștile verzi și își profilează pe cer copacii cu vîrfurile zbîrlite ; stîncile își expun suprafața accidentată, cu proeminente colțuroase și cu grote, cu alge și mușchi ; în sfîrșit, se văd îngrămădite, roșii bolovani pentru fortificații, mii de găuri de ferestre, cupole, turle, terase, și forfota de pe digurile pline de oameni și mărfuri, căruțe și trăsuri. Veselia obositoare, dezordinea vie a unui oraș ca Napoli, atît de îndepărtat de Napoli. Adio navei *Jonathan*, adio celor care merg în Spania. Aici trebuie să coboare.

Politețea cu care o petrecu fiecare fu ceva miraculos ; atît de manierati se arătaseră cu toții încît, salutîndu-i, i se păru că pierde niște prieteni adevărați. Pămîntul era acum această bucată de lemn pe care, așa cum se putu vedea la un moment dat, faima Artemisiei nu era nicidecum necunoscută. Coboară pictorița, coboară femeia care se duce singură în Anglia. Curiozitate și grijă ca să nu se strice cuferele coborîte de pe vapor. Să fiți atentă, domnia-voastră, la pungașii din port. Unii îi recomandau locuință la o gazdă, alții la o mănăstire, alții insistau să viziteze o rudă generoasă de-a lor, iar cavalierul gras găsi momentul potrivit ca să-i mărturisească faptul că avea afaceri strălucite la Lisabona, dar că intenționa să se stabilească la Londra, unde ar fi căutat-o, dacă ea ar fi fost de acord. Căpitanul îi întinse mîna, încet, încet, făcîndu-i onoruri ca unei prințese, așa încît Artemisia se simți din nou sprintenă, ba sprintenă ca la douăzeci de ani. În picioare, lîngă bărcuța care se clătina lîngă vas, saluta grațioasă, regretînd singuraticile veghe de pe mare, tăcerile cotidiene : dar asta e, așa i se întimplă întotdeauna, să-și dea seama de simpatia oamenilor de abia în clipa în care o pierde. Într-un timp își spunea : am să-nvăț. Dar n-a învățat și nici nu va învăța vreodată. Din mulțimea scrisorilor cu recomandări o alege pe cea pentru Gaspere Lovato, neguțator de tablouri din Canneto, un nume fără faimă.

Găsi găzduire într-adevăr în casa familiei Lovato, care mirosea a lacuri și grunduri pentru pictură și care-și schimba înfățișarea în zilele de primire, cînd

era zarvă mare de servitori și uneori de hamali ; în salon și în atelier apar o mulțime de tablouri care sînt îngrămădite lîngă perete, într-un talmeș-balmeș fără cap și coadă și scoase deodată din grămadă, curățate cu grijă și înrămate ca niște bijuterii. Iar cumpărătorii sînt de toate felurile, adeseori îmbrăcați cu haine ciudate din Orient, care cine știe pentru ce se aprovizionează cu Madonne și Sfinți, sau mari cavaleri atît de nobili și mofturoși, dar totuși amabili, așa cum Artemisia nu mai văzuse niciodată pînă atunci la Roma sau Napoli, tratau expeditivi și fără pompă, ca niște neguțatori practici. Casa era foarte înaltă și se putea intra chiar și prin acoperiș — straniu obicei — și intra cine voia, liber, fiindcă Gaspare nu refuza niciodată o conversație plăcută, veșnic pregătit și sigur că o să găsească o pînză, eventual pusă de-o parte de cîțiva ani. Uneori fuma pipă, după obiceiul flamand.

Giustina Lovato, originară din Padova, se îmbracă în negru, ca nevestele nobililor genovezi, libertate pe care și-o ia și de care face paradă. Tînră, de numai 27 de ani, ambițioasă și afaceristă, are lectică din venituri proprii și afirmă că și-o va menține din ele. Vorbește mult despre doamnele Spinola, Adorno și Centurione și nu e zi în care să nu le arate cu degetul oaspetei sub pretextul că-i arată rochia, bijuteria sau haina lor. Conduce treburile casei, cumpără și vinde pe socoteala ei, ieșind singură din casă, primind tot singură pe cine-i place, întotdeauna pieptănată foarte îngrijit, cu ochii strălucitori și reci, obrazul palid, care o face să pară bolnavă, ceea ce nu este de fapt adevărat. Vrea să facă totul, chiar să se înjosească, și se umilește în fața Artemisiei, deși pare foarte grăbită. „Vreți să vă plimbați, vreți să vă odihniți, vreți să vă servesc puțină mîncare, doamnă Artemisia ?” Noi, pictorițele, îi spune confidențial atunci cînd a cîștigat bani și e mulțumită, noi, pictorițele nu sîntem ca celelalte ; fiindcă și ea mîzgălește niște amărîte de pînze cu care umple mănăstirile din Genova. Mai mult însă o interesează pînzele vechi și deteriorate, cărora le redă strălucirea aprinsă pentru zilele de tîrg, cînd un omuleț din Albissola vine să le ia cu un cărucior. Trece cu ușurință de la un dialect la altul, de la cel

venețian, pe care-l vorbește de cînd s-a născut, la cel genovez, dar nu-și schimbă în același fel și obiceiul de a lăuda totul și pe toți, dornică să le placă tuturor ; ba încearcă să vorbească și în flamandă, așa încît glumește cu familia Maló, făcîndu-le mare plăcere și reușind să obțină mai ieftin de la ei tablouri din pictura universală. Îi place comedia și chiar s-o interpreteze, pe timp de carnaval, cînd îi reușește și poate s-o facă.

Prinsă și încurcată fără voia ei în vălmășagul acestor lucruri mărunte pe care nu știe să le domine, Artemisia se eliberează petrecîndu-și multe ceasuri în odaia sa, încinsă de soare, cu tavanul scund, din care însă, dacă urci trei trepte, ajungi la o fereastră turtită de unde se iese pe o terasă : noaptea, între mare și cer, se vedeau atîtea stele încît ți se făcea frică. „Cît timp rămîneți în orașul acesta ?“ o întrebară pe același ton, unul cîte unul, pictorii genovezi care se nimereau pe la familia Lovato și cunoșteau numele lui Orazio ca pe cel al unui bătrîn maestru care trecuse pe acolo, cu un aer plin de dispreț, mîndru precum Satana. Și-apoi, tăcere. Iar Artemisia tăcea și ea. Spuneau că mîndria o moștenește de la tai-că-su, și în ceea ce privește talentul, nimeni nu voia să se compromită lăudînd-o din auzite, iar ea se încăpățîna să nu deschidă nici unul dintre cufere. Toți acești oameni necunoscuți, aceste obiceiuri și dovezi ale unei alte vieți, aceste nume noi, septentrionale în marea lor majoritate și cunoscute de fiecare, o copleșeau pe călătore, făcînd-o să piardă din nou conștiința a ceea ce reprezenta ea, a ceea ce valora cu adevărat munca ei. Îi venea greu să revadă cu ochii minții, lîngă aceste imense palate teribil de ornamentate și de luminoase, palatele de la Napoli și Roma ; lîngă aceste frumoase locuri, lîngă marea aceasta întunecată — viile din Castelli, marea de la Posillino. Nu era cu putință să existe în același timp atîtea lucruri și atît de diferite ; i se părea că schimbase cu acestea lucrurile pierdute pentru totdeauna și-i plăcea să le regrete în taină, aproape pentru a le păstra viața și consistența. Oare talentul ei de virtuoaasă nu era legat de acele aspecte ? Astfel stătu șapte zile înainte de a pune mîna pe pensulă, în fața inspirației pe care i-o dădeau

atîtea pînze, culori și ustensile de pictură. Dar îndată ce-l luă în mînă, toți cei din casă se-adunară în jurul ei: Giustina și băieții ei care fuseseră instruiți precoce și spuneau, într-un fel sau altul, că asta e bună, aialaltă nu e bună, că Giannandrea este bun dar nu mai bun decît Carlone. Artemisia pictă o servitoare maură cu un porumbel strîns la sîn: femeia era negricioasă la piele iar pasărea, albă, tabloul folosind cu meșteșug virtuțile contrastului. Iar Orosola, care avea zece ani și care învăța să deseneze și pictorii făceau mare caz de ea, observă cu o strîmbătură: „pare făcută de Sarzana“, vrînd prin asta să spună că era o pictură demodată, o vechitură care nu mai era bună de nimic. Îmbarcarea pentru Marsilia era apropiată și acum dorită; mai bine să forțezi porțile necunoscutului, să plece cu totul. Dar mai întîi trebuia să mulțumească pe doamnele din oraș.

Cele două Centurione o primiră în porțiunea cuprinsă între eleșteu și cursele de prins păsări. Femei voinice, cu mîini lungi și fălci puternice, albe ca marmura. Una pescuia cu o plasă roșie în apa verde unde peștii țîșneau în pîlcuri, iar cealaltă întindea mierlele domestice semințe măcinate. Erau surori și spuseră amîndouă dedată, cu o curiozitate orgolioasă dar plină de nerăbdare: „Pictoriță?“ „Pictoriță!“ Își șterseră fiecare mîinile cu cîte o bucată de pînză de in de Irlanda, după ce un tînăr maur îmbrăcat în purpură le întinsese, în genunchi, ligheanul de aur. Vorbiră între ele în franceză, apoi în genoveză pură; doamna Lovato, care le-o prezentase umilă pe Artemisia, le admira și era mișcată de atîta familiaritate. Cea mai impunătoare păru să mai lase din mîndrie, spunînd visătoare cu jumătate de glas: „în Anglia“, atunci cînd află încotro se-ndrepta doamna Gentileschi; iar cea mai puțin înaltă, din al cărei păr nu mișca nici măcar un fir, nu spunea nimic, de parcă ar fi vrut să arate că nu înțelesese. Apoi ridică bărbia și ochii ei de un albastru deschis, ascunși parcă cu forța sub ploapele delicat tăiate, aruncară o privire plină de dușmănie, o ostilitate flămîndă de pradă. Spuse, și nu întîmplător: „cîți copii aveți, doamnă Artemisia?“ Și Giustina fu cea care răspunse: „o fiică, domnia-voastră“, fiindcă Artemisia era distrată și era mai bine s-o previi.

De fapt se uita la portretul mare al unui războinic, agăţat în faţa intrării.

Erau şi la Genova portrete asemănătoare în fiecare casă nobilă şi toate erau atît de aprinse şi colorate, atît de sărbătoreşti şi fulminante, încît Artemisia stătea la-ndoială dacă nu cumva se schimbase cu adevărat modul de a picta pe cînd se afla la Napoli şi lucra cu umbre pronunţate, de clarobscur, pictînd chipuri crude şi corpuri uriaşe. Aici bisericile se pictează de la un capăt la altul în culori ţipătoare, cu multă îndrăzneală; aici pînzele spumegă de mătăsuri luminoase, de metale lucitoare, iar trupurile ridicole plesnesc de sănătate: aceasta este măreţia celor mari, la această Naţiune, învăţat cu penelul aceluia flamand, Peter Paul¹, de care se minunează pînă şi spaniolii. Dar Artemisia nu poate să-şi schimbe gustul şi maniera de a picta, fiindcă astfel ar însemna să se înjosească peste măsură de mult şi asta n-ar arăta-o niciodată în faţa acestor femei. Acum, Centurione cea negricioasă o întrebă pe Lovato dacă nu au sosit cumva lăzile din Flandra; în timp ce le aşteaptă i se oferă tablouri cu flori şi fructe pentru un salon al său (de la italienii ăştia n-ai la ce să te-aştepti în materie de noutate şi galanterie). Dînd din cap, aprobator, negustoreasa observă totuşi că şi în Italia existau oarecare noutăţi şi acest lucru ar putea să-l dovedească doamna Artemisia, care nu-şi are pereche, ca femeie, în ceea ce priveşte execuţia portretelor. „Dacă slăvita doamnă marchiză va binevoi să comande...” Cele două doamne nu erau refractare, iar din trufaşul lor consimţămînt tacit voiau să tragă folos, şi Giustina, punîndu-se de acord asupra preţului, zilei şi orei primei şedinţe, insinua recunoştinţa la superlativ în dialect veneţian. „Mă înclin în faţa Înălţimilor-Voastre”. „Înălţimile-Voastre” repetă mecanic Artemisia, schiţînd o plecăciune rigidă. Dar n-apucă să-i facă portretul, căci doamna plecă pe neaşteptate la Voltri, iar cînd se întoarse n-o mai găsi pe Artemisia; nu mai pomeni nimic de asta cînd lăzile din Flandra fură des-

¹ Rubens.

făcute în fața ei, în casa familiei Gasparé. În loc de fructe, alese douăsprezece peisaje marine, pe care le trimise după aceea înapoi, fiindcă nu-i erau pe plac.

Dar Pietra Spinola, așezată pe jilțul său, sub baldachinul care o apăra de soare, pe terasa pe care putea s-o vadă întreaga Genovă, Pietra Spinola, de șaizeci de ani, o fixă pe pictoriță cu niște ochi de ardezie care te sfredeleau, o ascultă liniștită, întrerupîndu-o din cînd în cînd și rectificînd cu o minunată pedanterie nume de locuri și persoane. „Mergeți în Franța?” reflectă ea, interesîndu-se amănunțit asupra drumului pe care călătoreea și-l alesese; și adăugă încet: „singură, singură de tot?” Sub pieptănătura ei de văduvă de mai bine de douăzeci de ani, obrazul delicat avea prețiozitatea cenușii de tămîie și, împotrivindu-se cu ființa ei neliniștită, femeia arăta prin mișcări rapide intoleranța bătrîneții, domolită de o voință care o accepta din experiență, ba mai mult, o prevenea: cu impetuozitate, cu ardoare. Giustina rămăsese în ziua aceea acasă, fiindcă Spinola n-o iubea; iar Artemisia, așezată pe un taburet, se trezi vorbind mult, așa cum nu mai făcuse de ani și ani; și cînd își închipui că terminase, cuta dreaptă de deasupra sprîncenii celei care o asculta (aceeași care îi brăzda și ei fruntea), îi inspiră cuvinte noi. Nu fu nevoie nici să se apere, nici să se laude, dar vorbind, căuta și regăsea plăcerea și rațiunea muncii ei de ani și ani, a acelor porniri bărbătești care o ademiseră și chinuiseră, dușmani ai liniștii sale, aducîndu-i o faimă mult discutată și toți acei bani cheltuiți atît de repede, mai mult în folosul altora decît al său. Ochii pătrunzători, în a căror culoare cenușie se stingeau atîtea griji ascunse și arzătoare, nu clipeau de atenți ce erau și-i recomandau, cu o aspră caritate, să reziste. Și rezistară, vocea și povestirea Artemisiei, neclintite, pînă la capăt, cînd pictorița sfîrși spunînd: „m-am hotărît să plec ca să-mi termin viața și operele lîngă tatăl meu”. Altceva nu mai spuse, căci în fața unei astfel de femei nu puteau fi exprimate motive sentimentale sau de slăbiciune femeiască subînțelese și iertate de la-nceput. Îi rămase în gît, înfipt ca un ac „soțul meu nu mai e soțul meu”; și acel vechi și iremediabil „fiica mea nu mă iu-

bește“, lucru pe care nu-l mai mărturisise niciodată nimănui și nici nu l-ar fi mărturisit vreodată, poate doar acestei bătrîne crude și miloase în același timp, care părea să-nțeleagă dincolo de cuvinte. Și acum, gîndindu-se, tăcea.

Apăru o servitoare îmbrăcată în călugăriță, purtînd o tavă cu băuturi și fructe. Aduse apoi, întinsă pe o pernă de catifea violet, o pipă lungă și sculptată, și fu concediată cu un gest brusc și autoritar, de mîna aceea încă albă și subțire. Cu mișcări sigure și pline de nerăbdare, femeia umplu coșul pipei, puse mai întii tutunul; scăpără amnarul și aprinse. Trase-n piept cu o energie aspră. „Nici o femeie nu e fericită dacă nu e proastă“, suierară înfundat buzele ei albite și subțiri, în vreme ce din pipa ridicată cu grație urcau spre cer rotogoale albe și parfumate care te făceau să te gîndești la fumul unei misterioase jertfe. Delicatele pleoape, ale căror vinișoare albastrui arătau oboseala și distincția, se închiseră în fața sclipirilor mării pe care săgețile de foc ale amurgului o străpungeau val cu val. Cu mîna rămasă liberă, doamna Spinola îi întinse doamnei Gentileschi un pahar cu sirop. „L-am cunoscut pe tatăl dumitale, era un mare om și dumneata îi faci cinste“, conchise, ridicînd vocea, ca pentru a ascunde de ceilalți o tainică înțelegere, o confidentă intimă; și ochii aceia spălăciți, ca pentru a exprima o maximă claritate a ideii sau uzura unei îndelungi întrebuințări, voiau să încurajeze și o sfredeleau. Dar pictorița înțelese, dincolo de acea rană involuntară a celei care mînuiește de prea multă vreme armele autorității și solitudinii, un mesaj arzător, cuvintele de rămas bun ale unui suflet prieten și prizonier, singurul pe care merita să-l culeagă la Genova. Se gîndi atunci, printr-o misterioasă analogie de valori, la inocență, la puritate, la Cecilia. Se-nclină ca să mulțumească, dar cu stîngăcie, fiindcă își simțea buzele atrase de mîna aceea tînără și albă, pe care însă n-o atinseră.

La doamna Spinola se gîndea și nu la propriul ei destin și nici la cel al lui Antonio, atunci cînd feluca genoveză care naviga spre Marsilia se desprinsese de chei. Era o mică ambarcațiune pentru săraci care nu iau în seamă

răul de mare, și spațiul restrîns îngrămădea printre cioarele fiecăruia instrumente, obiecte grosolane, baga , iar marinarii se vedeau obligați să sară peste ele tot mereu, cu picioarele lor desculțe. De data aceasta cîntecele erau de litanie și rugăciuni scurte pentru Madonna din Savona. Să dormi în aer liber, pe punte, nu era o extravaganță nici măcar pentru o femeie ; de fapt, pentru femei, căci erau patru cu Artemisia — două cameriste și o pelerină care se-ntorcea de la sanctuarele din Spania ; ele-și făcuseră culcușuri îngrămădind pînze vechi și două hamacuri. Împărțiră frățește prima cină, sub cerul trandafiriu al amurgului și toate erau vesele, de parcă atunci își pierduseră sfiala. Cameristele spuneau : „La ora asta, doamna o fi la Celle“, cu un oftat de ușurare și eliberare, dar dintr-o obișnuință servilă vrură ca Artemisia să stea în hamacul cel mai încăpător, unde o și așezară. Pelerină le învătă rugăciuni care aveau putere asupra oricărui pericol și împărți relicve ale sfintei Casilda, foarte rare. Farul dispăruse, marea era neagră, dar în întunecimea nopții se ghicea o lumină care sugera depărtări resemnate în veșnicie, amintiri de neuitat. Pe acest mizerabil vas, în mijlocul bieților ei tovarăși adormiți, era plăcut să ațipești cu senzația că nu mai ai nimic comun cu speranța, cu ambițiile celor vii și cu însăși facultatea de a suferi. Poate că și durerea este un bun pe care va trebui să-l regreți, își spunea visînd, adresîndu-se Pietrei Spinola care fuma sub baldachin ; și i se părea că nu de la sine, ci de la Spinola ar fi pornit acest sentiment atît de ciudat și neobișnuit. Nu mai existau alte ființe decît ele două, și așa cum Antonio privise mîna Artemisiei, tot așa i se părea Artemisiei că cercetează mîna bătrinei, atît de delicată și puternică : astfel că tot ceea ce rămînea din inima oarbă și încăpățînată a Artemisiei-fetiță, a Artemisiei-adultă și matură, se topea într-o tainică spaimă poate din dragoste pentru ochii și mîna Pietrei Spinola, și ea îndepărtată și pierdută. „Vai, Doamne“, oftă ea trezindu-se și simțindu-se, dacă nu eliberată, cel puțin dezlegată de trecut, fără dureri și bucurii, goală ca o cochilie de scoică. Era o zi luminoasă, o liniștită zi pe mare, la revărsat de zori. Tovarășele ei dormeau, servitoarele cu fruntea încruntată de oboseală, pe-

lerina cu fața acoperită cu o batistă, ca o moartă. Legănarea neîncetată a valurilor despicate de chila felucăi amintea liniștea pădurii mai mult închipuită decît reală. Aplecîndu-se din hamac și privind pe deasupra bordului navei la dîra albă și verde, Artemisia văzu un delfin care se juca.

Artemisia Gentileschi învățase tîrziu să scrie. O învățase soțul ei, pe cînd stătea la Ripagrande, și asta în zilele de sărbătoare: ea, tolănită pe pătucul așezat direct pe pămînt și urmărind cu un ochi puțin indolent rîndurile tipărite ale uneia dintre cărțile pe care Antonio le aducea acasă împreună cu garniturile de dantelă, banii și mătăsurile pe care le comercializa. Dar cu literele cursive nu se împăca, iar cu litere de tipar scrisese de atunci, de cînd nu avusese încotro. Ura scrisul care distrage atenția de la semne și de la desen; că recursese la secretari, tot Napoli știa. Și încă Artemisia a păcătuit, vina a fost a secretarilor și ultimul a fost Diego. Nu din desfriu; cu un calm lucid, acum recunoaște că s-a folosit de ei ca de niște instrumente ale vanității ca să demonstreze că o femeie valoroasă poate să se facă servită de bărbați care știu să scrie și să citească, nascuți în îndestulare dar scăpătați; restul venea din milă și uneori din pură întîmplare. În dimineața aceea luminoasă, în fața pămîntului Albengăi, Artemisia descoperi că de fapt nu o interesa de ceea ce la Napoli se spusese și bănuise pe seama ei. Socoteli prost făcute. Povești plictisitoare și ridicole. Secretarii sfîrșeau întotdeauna prin a urla, ca niște servitoare îngrozite și o ștergeau cu cîțiva gologani în plus. Ce a fost a fost, nici în clipa morții nu se va mai frămînta: nimicuri de confesat, care nu-l privesc pe Dumnezeu și nici pe Fecioara Maria. Artemisia este catolică de la Roma.

Dar la Marsilia simți nevoia unui secretar. Călătorele deprinse cu greutățile drumului spuneau că vasul navigase repede și liniștit, ca pe o mare de lapte și de-aceea erau uimite și mulțumite; un vînticel blînd împinse pînzele. La sosire, portul și orașul erau albe din pricina prundișului și a soarelui, dar soarele era liniștit, fără strălucire, ca un bolnav care speră să se însănăto-

șească. Pe scurt, avu noroc : hanul era bun, deși toată noaptea străzile răsunau de veselie, în cinstea sosirii unor fregate victorioase în luptele contra turcilor ; se dansa și se aprindeau torțe, lucru nou pentru ea. Înțeleasă cu două negustorese care se întorceau acasă, la Lyon, Artemisia aștepta în curtea hanului, cu bagajele la picioare, să se urce în trăsură. Își trecea vremea uitându-se la o fetișcană cu fustiță de mătase stacojie care scotea apă dintr-un puț, cu anumite mișcări de mâini și brațe care în Italia nu se întâlnesc. Și se gândi, nu s-o picteze, ci să scrie : „că la Marsilia, o tinăra delicată și zveltă, cu coatele albe, o încintare, părea că deapănă ceva scoțind găleata“. În spatele acestei imagini și a acestei exprimări atât de simple și precise, urmară altele privind locuri sau lucruri, și glasuri și cuvinte auzite se adăugau, ajutînd-o să-și formuleze în cap un discurs, o povestire pe care n-ar fi vrut s-o piardă și nici s-o uite. Ca să n-o piardă (și poți să vorbești puțin, fiindcă ei nu pricep italiana), ar fi trebuit s-o încredințeze cuiva, să scrie o scrisoare. Artemisia vru să compună o scrisoare, dar nu din cele obișnuite, către Francesco, din patru vorbe, ci o scrisoare lungă și pe-ndelete, și nu știe cui să-i scrie, nici cum. Cumpăna fintînii scîrțîia, scrisoarea părea cîntată, în timp ce blînda și veselă dimineată cobora, o dată cu soarele, peste curtea de piatră rece. Începu să cînte și fata, lăsînd găleata jos și ștergîndu-și brațele cu șorțul. Melodia era sprintenă ca și depănatul ei, dar veselă nu era și nu semăna cu nici una dintre cele care se cîntă la Napoli ori la Roma. Lăsîndu-și capul cu scufia albă pe spate, fata apucă găleata de mîner și plecă, iar Artemisia sorbea toate cîte le vedea, cu ochii și cu urechile, și compunea cu plăcere, cuvînt cu cuvînt, scrisoarea ei nescrisă. Pe limbă, care se exprima mutește, avu senzația și gustul călătoriei, un gust cu totul personal ; „nimeni, se gândi ea, nu știe că eu stau aici, pe banca asta, în curtea asta, ca și cînd aș fi la mine acasă, și ar trebui să rămîn pentru totdeauna“. Și din clipa aceea, de-a lungul întregului drum căută, pe cît putu, acel mod de a se potrivi cu întîmplarea, numai cu întîmplarea din care izvorau într-una scrisori compuse fără peniță, care îi țineau loc de penel și de tovărășie.

Scrisoarea din 12 septembrie suna astfel : la Belcaire este un târg mare unde vin pînă și principii acestui regat, cu petreceri ale concetățenilor pe străzi și o mare cantitate de talere purtate pe târgi, de hamali de piață, iar înăuntrul talerelor un fel de mămăliguță galbenă, deși nu știu dacă era mămăligă. Avea o culoare frumoasă, dar n-am gustat-o.

Aceea din ziua de 20 : prin prăpastiile Ronului se merge încet, cei care se duc în Italia merg cu barca, e o călătorie rapidă dar primejdioasă. Se văd trecînd ca niște săgeți și bate un vînt care sfichiue obrajii. Stînci frumoase tăiate, cu forme ciudate. Doamna Blandina zice că aici și femeile știu să vîslească și astfel cîștigă bani. Dar eu n-am văzut așa ceva.

Scrisoarea din 22 : pe stînci am văzut multe animale, vaci de lapte și cai. Ciobanii poartă șorturi ca măcelarii, făcute din piele și mîna animalele cu lăncii de războinici. Vacile albe la lumina asta par albastre. Un băiețuș mic parc-abia scos din leagăn cînta din fluier și păzea turmele. Singur — de-ți făcea milă.

Scrisoarea din 30 : Doamna Blandina a sosit primită cu entuziasm ; o așteaptă soțul și cele două fiice frumoase pe care m-am oprit să le desenez ; cea brună are nasul ca Porziella mea. Ce mult se sărută franțuzoaicele astea. Lyon este un oraș mare și luminos.

Dar la 7 octombrie, zi cu soare dulce ca vinul, amurgul se lasă ca în zilele întunecate de iarnă și lui Madam Artemisia nu-i veni să scrie cît de frică îi fusese, în hanul acela, fiindcă era singura femeie de acolo și bărbații din curte se uitaseră lung la ea și la valizele ei. Un grăjdar murdar și chior a condus-o sus, printre șoareci și paie ; ușa nici măcar nu se-nchidea, cine vrea să se apere, trebuia s-o baricadeze cu a ladă. Ea își scoase pantofii ca să nu fie auzită și se duse pe balcon. Jos, bărbații beau și uneori vorbesc în șoaptă și scurt. *Belle femme*, auzi Artemisia și înțelese ; și apoi, în mai multe rînduri *argent*. Înțelegea puțin limba, doar frazele obișnuite ale vizitiilor și hangiilor le mai pricepea. Nu-nchise ochii toată noaptea și nu cină, atît de abandonată încît i se părea imposibil ca cel care-o iubise să nu fie alături de ea. „O, Antonio“, încercă să spună, după atîtea zile în care

nu-i mai venise să-i rostească numele, dar fără un scop precis, ca să se liniștească pe ea însăși, singurătatea și durerea aceea înăbușită și veche, care părea jalnic rătăcită. Invocația ei rămase neputincioasă, zadarnică, aidoma unui pariu pierdut de la început.

Totuși, în noaptea aceea descoperi că scrisorile ei închipuie se adresau propriului ei soț, singurul dintre toți cei din jurul ei care nu înțelesese pictura, dar gustase cu multă simplitate anumite aspecte accidentale ale lucrurilor și oamenilor, frânturi de conversații prinse din zbor, feluri de a vorbi, obiceiuri neobișnuite și diferite și chiar însemnările instinctive și întâmplătoare făcute în timpul călătoriei. Puținele lucruri pe care le povestise despre ai lui, din Campagna, erau pline de șarete răsturnate, de căsuțe de țară foarte frumoase, copaci maiestuoși, nenumărate turme de oi și capre (care puteau să dea atîta și atîta). Întîmplări nu cu mult mai importante decît căderea unui copil și pe care trecătorul binevoitor îl curăță de noroi și-i șterge lacrimile, sau decît un pește ciudat dar bun, servit la masă. Călătorind — se gîndește Artemisia — am fi ajuns la o-nvoială. Ea este acum atît de departe încît nu o mai vede pe femeia negricioasă care i-a luat locul, iar față de Antonio i se pare că s-a întors la condiția ei familiară evidentă dar ocrotită, a anilor de căsnicie. Pentru că, la urma urmelor, nimeni n-a spus că mariajul ei a fost desfăcut și că a avut loc cel nou. Din locul în care nu mai rămăsese altceva decît cenușă, o presimțire de moarte și o perfidă abilitate în a suferi, se ridică o încăpățînată făgăduială, o dorință de viață liniștită și tolerantă ; parcă o scrisoare ar fi ajuns-o din urmă pe călătoare și i-ar fi dat asigurări, vindecînd-o în mod miraculos și pentru totdeauna.

Acest presentiment deveni certitudine pe 19 octombrie, de-a lungul ultimelor leghe înainte de a ajunge la Beaune ; pe stînci mișunau caprele negre, albe și cafenii, ba chiar și galbene, semețe, cu barba ridicată printre arbuști, ca să vadă trecînd trăsurile, ca niște oameni. Buna dispoziție care nu o părăsea o simțea pe umeri și în piept ca pe ceva cald, și ar fi avut chef să vorbească cu cineva, contrar obiceiului ei, așa încît îndreptîndu-se din talie, cu capul sprijinit de ușa trăsurii, urmărea cu privirea

pe drumetri, care erau țărani călare pe măgari ca în împrejurimile Romei ; și primi jumătatea de măr pe care-l curăță de coajă, cu un cuțitaș murdar, călugărul ce urcase cu puțin timp în urmă ; ea, atât de mofturoasă de obicei ! Și deodată, în momentul în care trăsura dădu colțul ca să intre în curtea hanului, toată buna ei dispoziție se risipi precum vîntul care a-ncetat și nu se știe ce poate să mai stîrnească din senin. Cînd coborî, simți că i se moaie picioarele, rămase ultima, și cu multă greutate își găsi bagajul, fiindcă-și simțea capul tulbure și fierbinte. Hanul era întunecos, noaptea se și lăsase, rece. Focul din cămin nu încălzea, patroana o scruta cu privirea, iar patul, după o-nțelegere confuză cu patroana, îi provocă dezgust, ca și cînd ar fi fost vorba de o cursă ; singură, în sfîrșit, dar fără măcar să se dezbrace, simțea că plutește pierdută, în voia soartei. Pînă și ideile îi pluteau, izbindu-se unele de altele, pînă cînd reuși să le închege într-o părere, într-o constatare. Avea temperatură și în Franța se bănuia c-ar fi ciumă.

Poate că era deja a doua seară cea care întuneca hîr-tiile de la geamuri ; de douăzeci și patru de ore sau de un minut, servitoarea pusese lumînarea pe măsută, iar din paharul pe jumătate gol nu-și amintea să fi băut. „Mă simt bine“, repeta cu încăpăținare, căutînd în aceste cuvinte o poartă de scăpare. Îi era frică sau îi plăcea să se teamă ? Își amintea că în timpul călătoriei își dorise să moară într-un accident oarecare și fără ca nimeni s-o știe ; poate chiar aceste împrejurări în care zace și este bolnavă erau doar dorința ei arzătoare puternic manifestată, o închipuire, la fel ca atunci cînd crezuse în puterea furtunii de pe mare și nu se întîmplase nimic. Pînă și pornirea de a scrie o adevărată scrisoare pe hîrtie anume și cu penița (care le ceruse într-adevăr) fusese o iluzie. Încă se mai încăpățîna s-o înceapă, în termeni exacti : „Scumpe frate, aflîndu-mă în pericol de moarte...“ Oare scria, într-adevăr, sau visa că scrie ? Cineva răsufla greu lîngă ea, era o rușine că n-o lăsaseră singură. Apoi auzea în gîtlejul ei uscat ultimul gîfuit al acelei respirații aspre, se trezea uimită că dormise în plină zi, ceea ce nu i se mai întîmplase nici la Napoli, în ceasurile de zăduf. Ori, acum nu e cald, sudoarea ei

este rece și din nou se lasă amurgul. Smochinul este noduros și întunecat ; copacul trădării și al remușcării care se vede prin fereastră sugerează scene de agonie, nevoia de a se mărturisi. „Cînd am să mă simt mai bine“, o-ndeamnă să spună o ciudată răutate optimistă, instinctul febrei care scade. Și Artemisia se regăsi vlăguită dar sănătoasă : istovită, slabă, fără forțe, vindecată fără electuar și bisturiu. Și nu mai avu chef să scrie epistole.

Douăzeci de zile nu se mișcă din hanul acela de munte, liniștit ca un mormînt sau asurzitor ca un tîrg. Privea cu încîntare smochinul care acum își pierdea frunzele, înfășurată în haine groase pe care hangița i le împrumutase ca să se ferească de umezeala acelor locuri, mustind de ape. Ploua ; slujnicei celei tinere nu-i mai era frică să se apropie de ea, bănuiala că ar fi fost bolnavă de ciumă se risipise și, atunci cînd nu erau călători, fata venea lîngă ea să-i cînte canțonete melancolice care deveniseră limbajul lor comun și marcară ora meselor, progresele convalescenței și ziua în care putu să coboare în curte ca să ia puțin aer. Cînd cînta, Delfina uita că e slujnică la han și nu se mai gîndea să pună mîna pe nimic, brațele îi cădeau moi de-a lungul corpului și gura ei delicată, ușor arcuită în timp ce cînta, rămînea întredeschisă, de parcă ar fi așteptat un răspuns. Într-o astfel de poziție o desenă Artemisia, pe un carton murdar, în vreme ce cărăușii și călătorii, aflați jos în curte, vociferau nemulțumiți iar stăpîna o căuta : nici una dintre cele două femei nu-și dădu seama. În felul acesta, fata fu dată afară și italianca nu știu nici măcar că aceasta plecase pe ploaie, în zori, spre coliba ei, prin pădure, cale de douăzeci de leghe pe jos, ca să flămînzească. Băiețașul luat între copitele cailor de la trăsura care o duse la Dijon, coborînd panta de la Noy, era fratele Delfinei, care era coșar și se-ntorcea acasă cu o traistă de ovăz prea grea pentru umerii lui plăpînzi. În clipa aceea Artemisia dormea cu obrazul supt sprijinit de spătarul tare al trăsurii. Nu văzu sîngele care se amesteca cu pămîntul, atît de mult încît era de mirare de unde atîta sînge în trupul unui copil. Vizitiul spuse : „Un mort afară și o moartă înăuntru“, în timp ce dădea bice cailor, fiindcă

se grăbea peste poate. Artemisia semăna într-adevăr cu o moartă, atât de slabă și epuizată era, cu ochii ei închiși.

Două zile stătu la Dijon, una la Troyes și alta la Nogent, dar nu ieșea la plimbare prin oraș. Îndrăgise odăile mizere ale hanurilor, unde căuta zadarnic o cîntăreață ca Delfina. Și-apoi nu avea bani pentru trăsură și nici suflu ca să meargă pe jos. Învăța pronunția acelei limbi și tot mai ușor recunoștea fraze și forme pe care nu ar fi știut să le repete și care i se păreau mereu aceleași, mai cu seamă în drum spre Paris, cînd fiecare o întreba cu amabilitate dacă merge pînă în capitala franceză. Ea răspundea afirmativ și adăuga: „mă duc în Anglia“; dar trebuia să-și fi dat seama că această știre nu era pe placul călătorilor și că adesea era privită bănuitor. Pe la începutul lui noiembrie îi reveniră culorile-n obraji și din nou îi fu dat să audă, dar cu o nouă intoleranță, acele cuvinte de „*belle femme*“ pe care i le spusese în față, pentru prima oară, la Marsilia, un fanfaron cu mîină lungă! Nu era nevoie să vorbească franțuzește ca să înțeleagă, și asta fu pentru ea o uimire aproape supărătoare: ca și cînd un cerșetor obraznic i-ar fi regăsit trăsăturile fizionomiei și n-ar mai fi nctet s-o stingherească. Să fii încă frumoasă, la vîrsta ei, cu semnele acelei vîrste pe obraz, i se păru o rușine și o bătaie de joc; și nu din pudoare se apără, la Provins, de asalturile stîngace ale unui nobil de țară care se urcase în trăsură cu ciinele său. Cu o indignare reținută, aproape dornică să-i tragă o palmă, în sălița întunecată a hanului îi trase un cot în bărbie și dacă în clipa aceea ar fi avut o armă, ar fi pus furioasă mîina pe ea. Se regăsi crudă, aproape sîngeroasă. Oare nu ea ridicase cuțitul asupra lui Agostino? Nu pictase ea șiroaiele de sînge ale lui Holofern? Astfel se răzbuna din nou pentru faptul că era femeie: fiindcă din nou se simțea sătulă de condiția ei de femeie.

Dar rămînea femeie și la Paris se hotărî să tragă la niște călugărițe, căci în oricare din hanuri, din ce în ce mai aglomerate și mai zgomotoase, i se părea că nu mai trebuia să aibă încredere. Mănăstirea, capela, grădina demnă de un rege, saloanele imense, toate acestea erau minunate, dar noroiul de la intrarea din stradă o făcea

să nu poată ieși pe jos. Ca și la Genova, scrisori de recomandare avea ; toate i le procurase la Roma zealousul Francesco și purtau numele celor mai importanți cavaleri de aici, oameni de la Curte, preoți bogați și artiști de renume. Și iată că, la fel ca la Genova, Artemisia devine leneșă și distrată, dimineața se îmbracă domol și cel puțin două ore și le petrece stînd la fereastră ca să privească cum cad frunzele în grădina mănăstirii. Să faci anticameră, să faci reverențe, să zîmbești, să simulezi sau să te forțezi să pricepi ce se spune, această mare greutate care apasă atît de puțin atunci cînd ești singur sînt treburi care îi repugnă pictoriței. Și la urma urmei, de cine are nevoie ? A pictat peste o sută de pînze de care era mulțumită și care atîrnă pe pereții unor nobili, sub o lumină favorabilă, în Italia. Există ceva care demonstrează că Artemisia a trăit, că o femeie știe să picteze ca un bărbat, ba chiar mai bine. E tîrziu pentru ambiții mai mari, este devreme să renunțe la satisfacții. Va mai picta încă, dar nu pentru monseniorul de Guise sau pentru conetabil. Ea se duce în Anglia.

Stă la mănăstire pentru prima oară și-i place să se gîndească mereu la asta. Să se bucure de o condiție căreia tatăl ei o destinase ca s-o ferească de necazuri și care, uneori, i s-a părut o generoasă dovadă pe care s-o păstreze pînă la sfîrșitul vieții. Pe maici, oricît de multe rele ar fi auzit despre ele, l'e-a respectat întotdeauna cu o profundă nostalgie de păcătoasă, și lucrul ăsta îl înțelegea Porziella care, ca s-o contrazică, i se destăinuia stareței și-i imita purtările. Stareța era o femeie grasă, cu pielea lucioasă, cu o limbă ascuțită cu toate că era puțin peltică ; iar Artemisiei îi era frică de ea. Dar aici, unde fusese introdusă și apoi lăsată-n pace, ba mai mult, tratată ca o musafiră, de abia în cea de-a patra seară de la sosire o văzu, șezînd la o masă cu acoperămint roșu călcat la colțuri și țeapăn, o văzu pe maica superioară, care era o pitică. O pitică cu obrazul diform, cu ochii ca două umflături livide ; ținea în scurta ei mîna dreaptă o masivă cîrjă de episcop, din abanos și aur. Veșmintele ei din lînă fină erau îngrozitor de ajustate. O bătrînă neobișnuit de înaltă se bălăbănea deasupra ei și, înco-

voindu-se ca un cârlig, îi spunea ceva la ureche. Pitica era tânără și vioaie, dădea răspunsuri rapide și încă și mai rapid se deplasa, tirându-se ca pe niște scripeti dezlegați în toate direcțiile; dezinvoltura ei diformă era arogantă și poruncitoare. Trecînd de partea cealaltă a mesei se îndreptă spre Artemisia și o fixă, de loc binevoitoare, cu o figură încruntată exprimînd o răutate plină de satisfacție. „*Belle personne*“, murmură ea aproape făcîndu-și cu ochiul ei însăși, și ridicînd cîrja se îndreptă spre ușă. Două novice în văluri albe se precipitară în spatele ei, aplecîndu-și trupurile lor tinere ca s-o protejeze și s-o servească pe acea prețioasă monstruozitate. Dinspre ușă, în fundul salonului, se putea zări un gard viu de femei: văduve, după cum le-arăta pieptănătura, țepene în așteptare.

Noaptea, cînd certurile de pe străzi încetau, căci întotdeauna sînt certuri la Paris, cînd risetele, glumele și cîntecele se stingeau sub pașii îndepărtați ai patrulilor și ai grupurilor vesele, în tăcerea mănăstirii se auzeau foșnete, ciocănituri, șoapte care încetau pe neașteptate, izbucnind apoi din nou din colț în colț. O ușă fu trîntită cu putere și s-ar fi părut că cineva alerga repede cu picioarele desculțe. La un moment dat se auzi o voce tânără și deznădăjduită, implorînd clar: „*Por amor de Dios*“¹, în timp ce un obiect greu, tirît cu greutate pe pavaj, făcea să se cutremure pereții. În timpul zilei totul respiră liniște, ordine și clopotele măsoară scurgerea timpului, maicile care se ocupă cu treburile gospodărești stau în genunchi și nu sfîrșesc niciodată să lustruiască pietre, lemne, metale. Ridicîndu-și fustele foarte largi ca să nu și le murdărească, trece Madame de Lorrè, văduvă în pensiune pe viață, intrigantă în exil, unsă cu camfor din cap pînă-n picioare. În urma ei merge o pisică albă cu labele lungi, cu botul trist, ca o nălucă. Se oprește și întreabă cu glas tare, răsunător, ca între surzi: „*Mergeți la Curte?*“ La Paris toți merg la Curte.

Dar Artemisia își amîină plecarea de pe o zi pe alta, nu-și despachetează tablourile și nici măcar tablourile

¹ Pentru numele lui Dumnezeu (span.).

destinate protectorilor ei. „Acesta, insinuase Francesco, pentru Monseniorul Nunțiu, să-l prezinți Cardinalului; acesta, pentru domnul de Bethune poate o să-l vadă Regele iar nudurile de femei cred' că au să-i placă.“ Așezată din nou lângă fereastră, o fereastră de la care se văd acoperișuri țuguiate și îndepărtate, și Pont Neuf cu felinarul lui, Artemisia apucă pe negîndite creionul și schițează, din memorie, capul Delfinei, cu pomeții lați, vrăjită de cîntec, cu acea strîmbătură genială, și surîzînd, cu o ironie simpatice. Verde, plumb și ceruză : ce altceva s-ar potrivi obrazului Delfinei, de culoarea pămîntului uscat. Dar văduvele din vorbitor pălăvrăgîră la-nceput mult pe socoteala ei, apoi nu putură să reziste tentației de a-i face cunoștința. Știură să se facă înțelese, numele i-l rosteau într-un fel al lor, și nu păreau convinse de condiția pe care și-o declara. Pe neașteptate o-ntrebară ce vîrstă are : cifra aceea — 40 — pe care o înșfăcăară ca pe o pradă, păru să le umple de o veselă uimire și o repetau cu admirație. „Văduvă?“ „Da, văduvă“, răspunse Artemisia cu ochii dintr-o dată plini de lacrimi.

Deveni jucăria lor, o vizitau la orice oră, în odaia ei, un tablou îi fu despachetat cu forța, iar micile tablouri de omagii trecură în mîinile lor, cerîndu-le cu insistență și tîrguindu-se cu furie care să pună mîna pe ele. Hotărîră să o ducă la plimbare — trebuie să viziteze Parisul — o duseră la Palais de Justice, sau să pipăie dantele și mătăsuri pe care nici una nu le cumpăra. Dar îi făcură daruri : scotocind în casetele lor, îi oferiră un evantai vechi, sulimane și batoane de rășină pentru parfumarea camerei. O dimineată-ntreagă o obligară să aștepte, sub turnurile de la Pont-Neuf, trăsura lui Richelieu. Nici-odată nu mai văzuse atîția acrobați, muzicanți, hamali, soldați, măgari, oi și cai ; toți sprinteni, într-un dans sacru, arogant și bătaios, pînă și animalele care zvîrleau cu piciorul a binecuvîntare. Îi furară frumoasa ei batistă de mătase trandafirie, dar, atunci cînd își dădu seama, nu vru să spună, cu toate că-l bănuia pe un servitor tînăr, cu picioarele și genunchii goi, care se smiorcăia, cu ochii înspăimîntați și semănînd cu Delfina. Și în vreme ce se uita la el, o traseră de poalele rochiei, de mîneacă, o luară de mîna și aproape că o tîrîră pînă sub

copitele cailor Cardinalului. Ca un fulger trecu caleașca escortată de o mînă de cavaleri atît de vijelioși și iuți, încît pietrele și chiar noroiul scoteau scînteii la trecerea lor. Aproape că se sperie, simțindu-se plătîndă în piața aceea ticsită de lume, sub cerul cenușiu și aproape de pămînt și nimănui nu i-ar fi păsat dac-ar fi plouat. Mai tîrziu își aminti că văzuse la geamul strălucitor al caleștii un cățeluș, ba nu, o pisicuță albă, foarte înspăimîntată.

După puțin timp o obligară să schimbe camera ca și cînd ar fi fost călugăriță cu adevărat, și din chilia pe care o ocupa o mutară într-o cameră mare, goală, foarte friguroasă în acea lună de noiembrie : patul se afla într-o nișă și era cît o cămăruță. Pe vremea veselului rege Henric, cincisprezece cavaleri — îi dădură de-nțeleș văduvele, răsfirîndu-și degetele în chip de evantai — dormiseră comod acolo. În cele din urmă văduvele o conduseră la Luvru, unde o mare de oameni trăncăneau neîncetat, tușeau și scuipeau fără jenă pe jos, așa încît pămîntul se-măna cu un lac ; și-apoi se-nghesuiau, mai să-și rupă coastele, în Galerie, unde se plimba Regele. Strivită, calcată-n picioare, apărîndu-se fără succes de labelle poficioase și puternice ale nobililor de provincie, Artemisia devine din nou furioasă, își pierde calmul, vociferează în italienește, recăpătîndu-și vechea trufie. „Curtea aceasta nu-i place fiindcă ea este trup și suflet spaniolăică și merge la Londra.“ Ieși, căci văduvele nu înțeleseseră despre ce era vorba și cuvintele ei li se părură termeni de comparație lăudînd Parisul. Din cauza miniei pictorița se înroși foarte tare, chiar și fără fard, și fiindcă tovarășele ei își puseseră-n minte să-l vadă pe Rege cînînd, nu-i fu greu să-și piardă urma în mulțime. Cînd Artemisia e furioasă nu îi e teamă nici de o armată întreagă : „*la petite blonde*“ care în seara aceea îi dăduse o palmă lui Cinq-Mars (și la cină, el nu mai putea de rîs), amestecat în mulțime, era ea, care, la lumina torțelor, i se păru o tinerică picantă. Și Madame Artemisia se-n-toarse singură la mănăstirea ei, fără să-ntrebe pe nimeni unde era strada, trecînd cu curaj prin noroi, mînjindu-și elegantele ei fuste. Disprețul și dezgustul o înfierbîntară chiar și în patul rece în care adormi imediat.

Noroc că disprețul și dezgustul o ținură pînă a doua zi și-n continuare, deoarece văduvele o luau peste picior pentru că se pierduse de ele, cu un scop — spuneau ele. Artemisia își relua vechea atitudine, își socoti cît putu mai bine bugetul, văzu că avea destul ca să închirieze o trăsură, cel puțin pentru patru zile și, în sfîrșit, ieși la plimbare și se duse să prezinte scrisorile care o obligau cel mai puțin. Își risipi astfel cele patru pînze reprezentînd împărați, destinate Reginei Henriette, dăruindu-le dintr-un impuls și fără nici un rost, unor persoane discreditate ; unui om de încredere a lui Poussin, de curînd căzut în dizgrație ; unui căpitan milanez care se-ntorcea în Italia ; orfanei rămase nemăritată, a unui pictor din Limoges care fusese la Roma și-și umpluse casa cu vechituri. În prezența acestora, surprinși și amuzați, își deschise sufletul explicîndu-le cu voce tare și colorată că în țara asta nu ar putea să trăiască, că oamenii sînt indiscreți, străzile sînt pline de cerșetori, pîinea e proastă iar rochiile sînt ridicole. Deși supărăcioși și susceptibili, francezii pricepeau prea tîrziu jignirile și se gîndeau cum ar fi trebuit să riposteze. Cam pe la Crăciun, militarul povestea la Milano că întîlnise la Paris femeia cea mai extravagantă din cîte există. Dar Artemisia își reluse deja călătoria.

Legănarea monotonă a trăsurilor începu din nou să-i țină loc de orice altă activitate, domolind acea multitudine frenetică de ocupații și cuvinte neconvingătoare și totuși necesare acum, ca s-o desprindă, fără scop precis, de locurile în care se oprea, căci altfel ar fi rămas acolo pentru totdeauna. Cu fiecare etapă, stînd pe banchetele de piele uzată, fi veniră din nou în minte gînduri tulburi, desfășurate și reînfășurate monoton, de imagini din viața irevocabilă, pe care n-o aproba și în care suferințele nu luaseră încă sfîrșit. Cîmpia se întindea goală, oamenii erau încă și mai goi, în frigul septentrional, cu pielea pămîntie și genunchii slabi sau cu pete roșii, intense. Cînd trăsura se oprea, apăreau în fugă copiii cu cîte un fluier mic din lemn, cu bețe descojite și cîini lăptoși, mînjiți de humă. Părea că nu simt șfichiuirea vîntului aspru, și nici ploaia necruțătoare. Pe pragul colibelor cu aco-

perişul din paie putrede, mamele, femeii înalte şi sănătoase, torceau din caier, în vreme ce un roi de copile harnice se agitau încoace şi-ncolo, aducînd călătorilor căni cu lapte, plăcinte scoase atunci din cenuşă şi cidrul făcut de ele. Neobosită, aplecîndu-şi în afară faţa din nou palidă şi gravă, Artemisia se uita fix la acea biată gloată jigărită cu care i se părea că s-ar fi putut înţelege mai bine decît cu plebea din Napoli, dacă n-ar fi fost limba, din ce în ce mai greu de priceput şi întortocheată. Stătea prost cu banii, nu putea să dea de pomană, aşa încît, întorcîndu-şi privirea şi-o oprea asupra orizontului plat, asupra cerului imens, a pămîntului imens, şi văzu cîteva raze palide de soare, şi pretutindeni mlaştini şi păduri întunecoase pe deluşoare cenuşii. Îşi retrăgea capul de la geamul trăsorii, lăsîndu-l să-i atîrne într-o poziţie care dovedea extrema oboseală produsă, care o dispensase de pălăvrăgeala cu tovarăşii de călătorie, după ce zăcuse la Noy. Ținta călătoriei i se părea tot îndepărtată şi simţea o repulsie pentru viitorul în care din nou avea să fie persoană cu vază, izvor de suferinţe. Începură călătoria pe apă, pe nişte canale, în bărci mari trase de cai enormi, stropiţi de noroi pînă la coamele bălane sau gri-argintii.

Ajunseră la Calais la amiază, plecaţi de cu seară; lumina era ca la revărsatul zorilor. Alt port, dar semnele traficului aproape că n-aveau culoare, desenate pe cenuşul aerului cu cerneală neagră şi de abia luminate de galben. Pînă şi aici era o-nvălmăşeală de nenumărate catarge şi cordaje, cu înalte schelete de nave ancorate; dar acea răsucire şi încreţire de prove ornamentate, vele şi formidabili scripeţi, părea potolită, înnăbuşită, justificată şi înghiţită de asprimea aerului şi a luminii, de densitatea aburilor, care din cînd în cînd lingeau apa şi o lăsau, retrăgîndu-se, netedă şi neagră. „Iată Marea Ocean“, îşi dădu cu părerea, privind în jur, florentinul care vorbise întotdeauna în toate limbile şi Artemisia ar fi vrut să fie turcoaică pentru ca să nu-l înţeleagă. Dar cuvîntul Ocean o impresionează. Nu se mai gîndise pînă atunci că marea aceea se numea Ocean. Oceanul călătoriilor aventuroase şi fără de întoarcere. Gustînd pentru pri-

ma dată bere caldă, pe care o scuiă în batistă, pe pragul unei colibe negre, lucioase, fără să fie murdară de funingine, simți că pășește spre o libertate nesfârșită și inumană, fără amintiri. Puțin probabil că Napoli există, și casa ei, și Porziella născută de ea ; e greu, aproape imposibil să-și amintească de acel gest al lui Antonio, acum îndârjit și intolerabil, care atinge și strânge mîna femeii negricioase. Orice amintire devine confuză, de la cea mai îndepărtată la cea mai apropiată, ca și cînd ar coborî într-o vale și coborîrea e dulce, dar puțin cîte puțin cerul se micșorează și nu e mai mare decît o găleată. Oamenii spun că se așteaptă marea înaltă, lucru pe care ea îl aude pentru prima dată și este curioasă ca o fetiță care nu se gîndește nici la ziua de ieri, nici la cea de mîine.

Marinarii aceștia vorbesc puțin și repezit. Umblă cu mai puțină trufie decît alții, și s-ar putea spune cu mai puțină bravură, de parcă nu ar accepta marea și totuși merge spre ea zburînd. Vasul era mic și fu un noroc că-i primiră pe bord, fiindcă navigă din însărcinarea unor Cavalieri din Malta și nu voia bani ; era acolo și o femeie, dar nu se arătă. Era ordiș ca toți să stea în cală, dar Artemisia nu se lăsă convinsă și rămase afară, făcîndu-i pe cei din echipaj să-și clatine capul ; dar nu o obligară să între. Drept tovarăș i se încolăcise la picioare un cîine negru cu ochii galbeni, bun și cuminte, o minune de cîine, nu știa al cui era, însă marinarii îl mîngîiau în trecere, dîndu-i cîte un biscuit. Pe nesimțite intrară într-o ceață deasă și clopotele sunau într-una, de parcă ar fi trebuit să meargă la liturghie. Dar în Anglia nu poate fi vorba de liturghie, căci acolo nu se zice liturghie, fiindcă nu se obișnuiește, ci doar pentru regină, care e catolică, asta știe Artemisia, dar nu știa cît de mult avea să o șocheze ideea că nu ar mai fi biserici în care să intre și să se odihnească în liniște într-o strană așa cum făcuse întotdeauna. Îi veniră-n minte povestiri despre cruzimea luteranilor, despre preoți spînzurați și credincioși arși de vii ; totuși asemenea lucruri nu erau de crezut în aerul acesta ca de vată și în mijlocul acestor oameni calmi, cu ochi albaștri. Aici nu mai are ocazia să vorbească și nici măcar instinctul de a vorbi ; e ca și cum s-ar afla în mijlocul unor păsări și ar vrea să le descifreze viersul. Re-

lațiile cu oamenii aceștia se realizează prin semne sobre și rezervate, nu mai sînt ca între surzi, ca în Franța, ci ca între muți. Englezii nu au înțelegeri secrete între ei. În timp ce vorbesc nu-și mișcă buzele și arareori se privesc.

Toată noaptea trebui să rămînă pe vapor, căci se stîrnise vînt și nu se putea debarca ; la apusul soarelui, care se lăsă foarte repede, Artemisia avu impresia că se află într-un infern, ca niște prizonieri abandonati. Peste tot era întuneric, lămpile slabe păreau niște ouă fierte în ceață și clopotele băteau fără-ncetare. Mica navă se clătina pe toate părțile, cîinele schelălăia în întuneric, Artemisia căuta drumul pe care să se-ntoarcă în cală și nu l-ar fi găsit niciodată dacă un marinar n-ar fi împins-o, fără să scoată un cuvînt. Înăuntru se auzeau gemete, suspine și obișnuitele lighenașe. Despre pat nu mai putea fi vorba, dar Artemisia găsi modalitatea de a se întinde pe jos și fu sigură c-o să adoarmă ; se obișnuise cu zgmotul talazurilor și îi plăcea să le învingă, dormind. Cînd se trezi printre trupurile acelea de oameni suferinzi și buimaci, se simți proaspătă și sprintenă ; marea era netedă, cenușie, ușor înspumată, iar ceața se ridicase. Văzu o stîncă mare, albă, curată și golașă, ca un os uriaș și atît de aproape și de neocolit, încît părea s-o atingă cu fruntea. Era coasta, pămîntul Angliei, un perete fără debarcader de care să te ciocnești ca rîndunelele oarbe. Dar nava nu se ciocnește și se vede Dover, cu case puține, un port pustiu.

Este un petic de pămînt, distanțele nu contează mare lucru și glasurile se-aud parcă șoptite ; îți face impresia că poți să măsoari cu palma dealuri, cîmpii și copaci. Cerul este și aici jos, dar rotund ca un castron, și circumscris proporțional cu pămîntul, și nicicînd munți înalți nu și-ar avea locul aici. Colibe ca niște cotețe de păsări, cu acoperișuri de paie, cenușii, căruțe destul de curate dar și ele micuțe ; pînă și caii i se părură mici, numai că fiecare lucru și fiecare făptură văzute de aproape își recăpătau dimensiunile obișnuite și chiar și oamenii erau înalți, frumoși și voinici. Totuși, nu mai mult decît Orazio Gentileschi, care părea unul de-al lor, drept ca atunci cînd plecase din Italia, cu pupilele lui cenușii și

bărbuța nostimă care încă nu încărunțise. Il întâlni înainte de Canterbury, în timp ce cobora din trăsură și nu știa de unde răsărise, atât de viu era, credincios felului său de a fi dintotdeauna de a nu se arăta nici măcar surprins. Bucurie, da, o imensă bucurie. Îi puse mîna lui ușoară pe spate și spuse : „Ești aici, fetițo“. Și Artemisiei îi dispăru orice teamă.

Dacă încă își petrecea vremea privind pe fereastră, nevenindu-i să iasă din casă, din acest palat din Londra care îi aparține reginei, asta nu se datora incapacității ei de a face față și de a se pune în valoare, ci unei zăpăceli proprii copilăriei regăsite, întîmplă-se ce s-o-n-tîmpla. În spatele său, convingător și sigur, se afla salonul în care tatăl ei dormea, mîncă și lucra, printre mobile de toate stilurile, extravagante, care părea mai curînd o ascunzătoare decît o odaie de locuit, fără să-și desmintă, cu toate acestea, menirea de casă și de adăpost. Locul nu era lipsit de grandoare și strălucire, pentru că, printre atîtea scaune lungi și lavițe, Orazio se cuibărise cine știe de cînd, găsind lumina potrivită, poziția comodă pentru a picta și pentru a sta liniștit : și el domina fiecare obiect cu o autoritate care nu avea nimic comun cu rînduiala gospodărească, dar nici nu-l deranja, așa încît fiica lui pregeta să se atingă de ele. Pînze mari și mijlocii împrăștiate peste tot erau rodul îndelungatei sale osteneți, perfecțiunea atinsă cu mijloace care aveau o poveste lungă, iar Artemisia putea s-o reconstitue și s-o recunoască pas cu pas, găsind explicațiile și consecințele unei rigori, ale unei fericiri îndelung chibzuite și fragile, care s-o facă să judece propriile-i mijloace ca pe unele produse de o mecanică brutală. E atât de plăcut să te revezi, nu femeie, ci școlăriță nepricepută și mărunță, nu dinaintea omului, ci a maestrului care nu a cedat niciodată în valoare și studiu, și merge tot mereu înainte. Acum el pictează mai bucuros pînze mici pe care nu le-arată nimănui. Artemisia își dă bine seama că o lasă să le privească împotriva voinței lui, căutînd pretexte ca să le acopere cu corpul sau să le întoarcă la perete. Chiar și paleta sa era mică și săracă în culori, nu mai mult de cinci sau șase ; pensulele erau foarte subțiri, ocrurile și lacurile erau puse întotdeauna cu grijă într-un

dulăpior, și nu era ușor să le poți vedea. Orazio lucra atîta vreme cît avea lumină bună și dacă fiica lui îi întorcea spatele și tăcea, un fluierat înăbușit și monoton îi ieșea de pe buze : un sunet care aducea aminte de minunatele exerciții din copilărie, și pe care fiii lui Gentileschi îl recunoșteau ca pe un semn de bună dispoziție, de strădanie atentă și inspirată. Pe acel fluierat se sprijinea liniștea Artemisiei, o liniște pe care ea nu voia să o discute, ci doar să o guste. Nu se mișca, știa că îndărătul ei bătrînul pictor compunea din fișii de verde, de ultramarin, de roz gingaș, de auriu, peisaje și corpuri ome-nești, ceruri, mătăsuri, pajiști și ape limpezi. Și i se părea că nu știe să picteze și aproape că se bucura din cauza aceasta, rămînînd nemișcată în lumina difuză a ferestrei, ca și cum i-ar fi cerut-o tatăl ei și ca și cum felul acela de a-l lăsa liniștit era ca și cînd ar fi pozat pentru el. De altfel, în subiectul rînduiei aceleia pictate păreau să se aranjeze grădinile netede și ierboase, norii, pietrele, fluviul, și să reacționeze la lumina blîndă de la miez-noapte, așa cum porunea Orazio. Poate că Artemisia ar mai fi învățat : nu o interesau bărcuțele lăptăreselor, circulația pe fluviu a bărcilor mari pentru mărfuri, distracțiile gentilomilor îmbrăcați în mai multe culori ? Scrisorile pe care le-ar fi putut așterne acum erau tablouri, semne noi ale unei atenții noi ; și uneori spera în asta, conta pe asta cu toată încrederea, simțindu-se tinăra și voioasă ca atunci cînd, după o muncă intensă, accepta o vacanță, propunîndu-și o muncă și mai atentă. Se întîmpla ca lady Arabella, prietenă bună cu Orazio, să iasă pe terasa de dedesubt — regina dormea, după moda italienească, în fiecare după-amiază — și să-i trimită o sărutare grațioasă din vîrfurile degetelor. Atunci Artemisia se înroșea și se retrăgea în camera ei. Din cauza gestului aceluia de apropiere confidențială, întrucîtva protector, își amintea că se află la Curte, la această Curte care-o chemase și acum o uita. Se trezea melancolică și îndărătnică, și avea grijă să nu se mai lase văzută, evitînd să-l tulbure pe tatăl ei. Astfel ajungea să nu vadă decît cerul și întunecarea lui grabnică, cufundarea lui în întuneric.

Învăță să consume bere caldă și să taie în felii fripturi imense din carne de sălbăticiuni pe care pajii le aduceau din domeniile reginei. Orazio se adaptase obiceiurilor englezești și înfuleca orice, distrat și sigur de stomacul lui de fier. Părea să fi uitat de viața fiicei sale și chiar de împrejurarea care-o adusese acolo, prin intermediul lui; nu găsea nimic de spus în legătură cu slaba ei activitate, căci ea-și petrecea ore întregi cu câte un fleac de lucru de mînă, și asta deși el era unul dintre acei oameni care trăind în sînul familiei obișnuia să reproșeze pierderea de vreme. Femeile se gîndesc la o mie de lucruri în timp ce împung cu acul, dar Artemisia cosea fără să se gîndească la nimic, cufundată în imaginile elementare ale unei străduțe înguste, ale unei mici spade scînteietoare, ale unor puncte ca niște urme de păsărele pe zăpadă. Își înțepa deseori arătătorul, și își sugea o picătură de sînge, ridicînd privirea cu o ușoară încruntare. În răgazurile acelea, i se întîmpla uneori să se simtă zgîlțuită pe neașteptate, ca de o aspră musturare interioară. „Ce fac oare?” se întrebă ea, aproape ca și cum ar fi făcut ceva rușinos. Și înclinîndu-și din nou capul, poate înroșindu-se, simțea în sine o frămîntare zăgăzuită, ca de mecanism gata să se dezlănțuie. S-ar fi ridicat bucuroasă în picioare: dar privind spatele adus al tatălui ei, se potolea iar.

Îi plăceau anumite treburi gospodărești mărunte — să spele batiste, să curețe o cutie sau o farfurie — încît încetul cu încetul începuse să se învîrtească în jurul bătrînului fără să fie nevoie, spunîndu-și, în felul gospodinilor înrăite, că el are nevoie de ea, că ei i se cădea să lupte contra gloriosului colb al atelierului, pentru ca Orazio să nu trăiască în atîta murdărie, de abia răscolită de servitori printr-o măturare superficială. Începuse să judece ca nenumăratele ei semene și să nu respecte munca bărbatului, obiect, mai mult decît orice altceva, al curiozității indiscrete. Și pentru că Orazio obișnuia să lipsească pe neașteptate și să iasă fără să spună unde se duce, era o aventură să se vîre, cu o cîrpă și cu un pămătuf de pene, printre șasiuri, cartoane, bucăți de pînză făcute sul, caiete, scrisori vechi. Sub pretextul ordinei și al curățeniei, mișca și cerceta fiecare obiect, o încînta să

ghicească epoca în care fusese făcut un desen, să ghi-cească pe cine reprezintă un cap sau să descifreze o semnătură încîlcită ; fapte pe care le săvîrşea cu o plăcută emoție, cu mîna pregătită să ascundă obiectul și cu urechea gata să primească șirul de înjurături aprinse cu care tatăl ei ar fi întîmpinat într-o vreme astfel de indiscreții. Era, în fond, un joc de noroc și-i pieri cheful în ziua în care Orazio, surprinzînd-o în ocupația aceea, se prefăcuse că nu o observă și, așezîndu-se îndată la locul lui, se ocupă ca de obicei de treburile sale. Mărinimie intenționată sau simplă absorbire, fu suficient ca să tulbure slăbiciunile acelea femeiești și să explice tot mai profund firea ciudată a unui om atît de excepțional : astfel că ușoara ciudă pe care o mai simțea Artemisia cînd el acoperea cu mîna sau cu spatele ceea ce lucra se risipi, înlocuită de înțelegerea unei pudori de om singuratic care se apără de lume cum poate. De altfel, apropiat de fiica lui, el era totuși la fel de departe, cum fusese cu un an în urmă, cînd îi despărteau mii de mile : nu din lipsă de dragoste, ci din intransigența tot mai strînsă pentru a evita risipirea și neliniștea sentimentelor. Refuzase capcanele vieții și luptase împotriva lucrăturii vremii. „E bine Francesco, Giulio, e bine ?” Interogarea, la întîlnirea de la Canterbury, fu mai mult o poruncă agresivă decît o întrebare. În răspunsul afirmativ, necesar liniștii lui intelectuale, el se instalase ca un stăpîn ; și avea să-i fie de ajuns — vai celor ce l-ar fi tulburat — toată viața.

Nu foarte des, dar se întîmpla totuși ca trupa artiștilor Curții să bată la ușa lui, pe jumătate uitată, pe jumătate legendară ; și cînd se întîmplă prima oară, Artemisia se temu de o invazie a curtenilor, atît de nobili păreau și atît de îndrăzneț se comportau, puțin prea caraghios pentru gustul italian. Apoi tăceau cu toții, într-o atitudine aproape respectuoasă : și cineva ar fi putut recunoaște în ea o neîncredere ironică, închisă, intenția de a observa, de a strînge subiecte de discuție pentru mai tîrziu. Nu erau stingheriți ; făcură reverențe doamnei Artemisia sosită de curînd și prezentată neîntîrziat de bătrînul nemulțumit. Reîncepură rîsetele puternice și în cor, numai

cel numit Antony, bărbat frumos care stătea demn și nu-și scoase de loc mânușile, se abținea. Era flamand ca și ceilalți, dar avea palat și grajduri și drept soție o lady, cum li se spune aici doamnelor. Vorbea bine italienește și italienește vorbea cu Artemisia, dar păstrându-se distant în tot timpul conversației și fără să se refere la arta comună. Orazio vorbea englezește cu o iuțeață exagerată, nemulțumită și aproape furioasă, sărind peste cuvinte cu capul plecat sau slobozindu-le sfărimate de cerul gurii lui toscane: respingătoare hrană. Domnii aceia îl înțelegeau totuși și începură să-și treacă din mână în mână foi mari cu ultimele opere ale celor mai mari profesori din Europa, dar în cea mai mare parte lucruri din Flandra. Orazio le primea fără să vorbească, își înfigea în ele ochii aceia foarte vioi, mereu pregătiți, ca niște insecte nobile, să parcurgă linii și culori: le dădea înapoi în tăcere. Nu arată niciodată o pînză de-a lui, niciodată nu permise cuiva să o-ntoarcă. Artemisia își dădu seama că era prea puțin băgată în seamă și se crezu și mai puțin observată, astfel că i se păru că poate să dipară fără să supere pe cineva; ceea ce și făcu.

Cine nu știe ce înseamnă să închizi o ușă, îndărătul căreia rămîn niște oameni care stau la taifas și se simt bine împreună? Nu numai frigul coridoarelor parcurse rapid o făcu să simtă un gol în stomac, o dezamăgitoare ușurință în a pași. Pentru a ajunge în camera ei trebuia să urce mult, căci locuia într-o mansardă în care o instalase bunul plac al reginei, împreună cu jupînițe, lefegii, vechi servitori, oameni care nu stăteau niciodată liniștiți, pe care-i întilneai la orice oră urcînd și coborînd scările și trebuia să te dai la o parte, căci scările erau strîmte.

Camera este mare și luminoasă, deasupra acoperișurilor lui Somerset House, mobilată modest, cu mobile vechi și desperecheate care se pot schimba de dimineață pînă seara, la cererea unei Curți obișnuite să mute lucruri în fiecare zi, dintr-o aripă într-alta a palatului: căci banii sînt puțini și consumul e nemăsurat. Nu rareori Artemisia, întorcîndu-se acolo, găsește un al doilea pat făcut și ocupat de vreo fetișcană sau matroană adormită,

oaspete aflat în trecere : întâmplări obișnuite ale Curții Henriettei. Dar în afară de cazurile acestea, camera e pustie, înghețată și îndepărtată, ca și cum nu s-ar afla deasupra unui palat regal, încărcat și plin de mișcare ; abia dacă ajunge pînă la ea țipătul păunilor albi, din grădinile reginei. După ce închizi a doua ușă, este un act de curaj să nu trădezi mersul grăbit pînă la șevaletul pe care obișnuita pînză rămîne schițată. Dar șevaletul se află lîngă fereastră și ferestrele sînt refugiul celor șovăielnici și fără chef. Prin fereastră se repetă, dar de la înălțime, spectacolul pajiștilor cenușii, al rîului de culoarea fierului, al ceții acum iernatice, și, din nou, fără vreun motiv, Artemisia se simte vrăjită. O lume inaccesibilă realității palpabile, neprevăzutului, îi stă în față, azi ca și ieri. Se așază ; acum mîndra Artemisia pictează așezată, căci acest mic pătrat nu vrea să fie confruntat, nu-i decît o Suzană cu bătrînii ei, de dimensiuni reduse, pentru că aici nu intervin dimensiuni mari. Și apoi nu are model ; blonda Nina, fiica unui bucătar lombard, este reținută toată ziua de tatăl ei și de domnii aceștia, pictori străini, care spun că are o carnație luminoasă, foarte frumoasă ; pentru ea n-ar avea timp și apoi femeile ei au fost întotdeauna brune. Pe paletă, culorile sînt uscate ; obosește de pictat încă înainte de a se apuca să le folosească. Și sînt murdare, întunecate pentru clima aceasta. Pare un blestem că, de cînd este aici, activitatea ei se limitează mereu la fleacuri ; iat-o răzuind cu cuțitul o ceruză ghipsoasă, plină de crăpături și i se pare că ar curăța o tigaie. În timpul acesta, lumina difuză de deasupra grădinilor devine palidă, substanță viscoasă care mai mult năclăiește contururile decît le evidențiază. Ziua ține puțin în țara aceasta, n-ai timp să pictezi decît dimineata, și cînd vezi cum pînza, de-abia schițată, se și netezește, devine uleioasă, nu-ți mai vine să te ocupi de ea. Clopotul mare din turn dăgăne și acoperă hîrșitul strident al cuțitului ; Artemisia n-a mai auzit niciodată bătăi de clopote atît de reci și atît de ciudate ; din cauza lor, exilul îi devine atît de absurd încît nu i-ar servi la nimic să se vaite. Răsună clopotnițele mari și mici ale acestor biserici eretice cu nume trădătoare ; distracția și veselia unor fantome gălăgioase, pe cerurile acestea

înceţoşate. Totuşi, trebuie să te obişnuieşti, să le suportî şi să le pricepi, dacă tatăl tău s-a adaptat. Cu cuţitul atîrîndu-i între degete, Artemisia se trudeşte să construiască o imagine care să-i semene, imaginea unei femei mature care să trăiască şi să picteze mulţumită în Anglia. Poate va fi mîine ; pretutindeni, chiar şi sub pămînt, întunericul este la fel.

O dată cu primele scrisori sosite din Italia, la sfîrşitul iernii, lumea îi păru din nou surdă. Nu din cauza Porzielei, care trimitea teancuri de note de plată şi cerea, fără prea multe fraze, binecuvîntarea maternă. Dar Francesco, trecînd cu felul său blînd peste necazul de a fi lăsat acasă, comunica amănunţit frînturile acelea de ştiri despre tablouri vîndute bine, despre aprecieri măgulitoare, despre comenzi foarte sigure pentru epoca înapoierii ; oferindu-se chiar să plece la un semn şi să vină s-o ia pe Artemisia din locul acela : „căci nimic nu mi se va părea obositor pentru dumneata, doamnă surioară“, scria el, aproape intimidat din cauza depărtării şi a faptului că se adresa unui palat regal, şi luptîndu-se cu formulele neobişnuite, pentru ca dragostea obişnuită să apară întregă. În acelaşi timp, regina fixă data prezentării, doar peste trei zile, iar pictoriţa avea să apară singură. Surprizele plăcute erau într-o vreme pe gustul lui Orazio, om care lua hotărîri instantanee şi care nu suporta tărăgănelile ; dar aceasta nu-i plăcu şi începu să murmure şi să se agite ca şi cum nici nu s-ar fi aşteptat la ea ; puteai parcă să-l auzi cum tropăie în timp ce se învîrtea printre mobilele desperecheate, şi se lovea de ele, le împingea furios, cînd pe una cînd pe alta, negliijîndu-şi munca. Cînd şi cum o vedea el pe regină, apropiată lui de atîţia ani, Artemisia nu reuşise să ghicească, şi dacă uneori îl întrebasese despre asta, cu un fel de nepăsare la care recurgea de copilă cînd voia să afle ceva care o interesa mult, se ciocnise de vechea lui indiferenţă de oţel, un fel de răbdare neîmblînzită în refuzul de a răspunde. „Ce ?“ făcea bătrînul, fără să se întoarcă sau măcar să ridice capul : şi de o sută de ori ar fi repetat silaba aceasta, semn al unei recepţii îndepărtate şi inutile, dacă i-ar fi fost repetată de o sută de ori întrebarea. Dar Artemisia

nu o repeta. Seara, oboseala îl năpădea cu o sprinteală tinerească, care-l făcea adeseori să cineze cu o mînă — mîna aceea frumoasă și ușoară — pusă peste ochi, aproape ca pentru a se apăra de o lume de fapte și sunete care nu ar avea nici o legătură cu el sau cu pictura. Nu numai pălăvrăgelile unei femei, dar nici un glas nu mai ajungea pînă la el. În mod deosebit și, după cum i se păru fiicei sale, alarmant, mesajul reginei tulbură această obișnuință.

Prin praful răscolit răsunară aspre reproșuri ce datau de pe la 1610, 1615 ; ca și cum anii de disprețuitoare tăcere, de exil, de despărțire și de lipsă de interes ar fi cîntărit mai puțin de un ceas. „Pui de tîrfă, ai de gînd să te miști ?” striga atunci cînd solicitările și temerile lui nu trezeau în femeia aceea coaptă o tulburare prea vizibilă. În douăzeci de fraze fulgerătoare, Artemisia ar fi putut să afle despre Henriette de France, regina Angliei, mai mult decît ar fi avut vreodată intenția să întrebe. Erau notări extravagante, lăcomii de informator secret. „Trebuie să i se laude mîinile, căci știe că-i urită, să i se spună că seamănă cu tatăl ei.” „Să nu guști pastilele ei cînd ți le oferă, sînt infernale.” „Ține minte că nu-i proastă, ci extravagantă, un cuvînt este puțin și două sînt prea multe.” „Chiar dacă te sărută pe obraz, tu să n-o săruți, eu știu ce zic.” Iar o dată, bombănind ca pentru sine : „Biata femeie, cîte dintre portretele ei vor rămîne oare ?” Apucături și cuvinte hotărîte, aproape obraznice, ce contrastau totuși cu nerăbdarea, cu un soi de neliniște în definirea și discutarea anumitor aspecte mărunte, ușuratece. Se interesea cum avea să se îmbrace și să se pieptene Artemisia. Vru ca el să-i aleagă rochia din garderobă, pasul lui greu măsură coridoarele, scările și anticamerele care nu-l văzuseră desigur de ani de zile ; făcu să tresară paji speriați și cameriste, greși drumul, trecu cufundat în gînduri prin mijlocul delegației diplomatice persane ce aștepta să fie primită, îl călcă pe picior pe Lordul X care ieșea din Consiliul Secret, ținîndu-și încă mîna pe piept. După ce ajunse în sfîrșit în camera fiicei sale, bătu furtunos la ușă, intră asemeni unui trunchi de copac care se prăbușește ; și se apucă delicat să aleagă cu grijă, bucată cu

bucată, fuste și bluze. Așa obișnuia să facă ori de câte ori își răscolea lăzile ca să scoată din ele îmbrăcăminte pentru un model pe gustul lui, femeie sau înger, și țesăturile de în nu erau niciodată destul de subțiri, mătásurile destul de luminoase și moi. Puse deoparte o fustă de brocart albastru, niște dantele, își privi fata, care într-o atitudine supusă, cu capul înclinat, părea fără voie tînăra de odinioară, temătoare și puțin neascultătoare. Neascultarea aceasta totdeauna ghicită și detestată — blestemate fie femeile — îl izbi acum pe bătrîn, ajuns la înțelepciune. Își rezemă mîna sinceră și ușoară pe părul de culoare deschisă pe care-l mîngîiase atît de puțin, dar îl pictase des, purtînd în el o lumină atît de liniștită. „Îți stă bine în bleumarin“, murmură absorbit și degetele alunecau ușor pînă la gît, pînă la umărul încă delicat al fiicei sale. Se ridică, adus de spate, ca și cum l-ar fi obosit un gînd prea trist ; dar, dintr-o dată, parcă aspru și căindu-se, întrebă : „Ți-ai pregătit darul?“ Privi bănuitor grămada de pînze întoarse spre perete, dar nu și pînza așezată pe șevalet. Nu atinse singur nici o ramă și așteptă ca Artemisia să le întoarcă una cîte una, cu mîinile ei. De cînd se afla ea la Londra, nu o întrebase niciodată despre munca ei și nici nu-i ceruse să-i vadă lucrările. Acum, examinarea lui era cumplit de înceată, numai că pupila lui, după ce se fixa îndelung, de parcă s-ar fi încheșat, asupra unei pînze, începea să se miște, să se rotească fulgerător, de parc-ar fi citit-o și străpuns-o.

Supunerea Artemisiei, gata să ridice și să așeze tablourile în lumina cea mai bună, și apoi nemișcată alături de șevaletul pe care puneă fiecare pictură, era acum de o bunăvoință grijulie, dar în întregime dăruită și sinceră. Nu exista nimic pe pînză care să fi dorit să ascundă și nici nu se rușina să fie expusă astfel în munca ei, sărmană sau fericită cum va fi fost, esență, salvare unică a zilelor în care se concentrase cu duioșie în reproducerea unui chip, a unei stofe, în inventarea unei lumini pătrunzătoare, în aplicarea unui vâl expresiv. Nici un medic și nici măcar un duhovnic n-ar fi găsit-o mai sinceră și mai umilă. Se vorbea o limbă compusă din priviri, nobilă și secretă, care îmbrățișa totuși întreaga lume vizibilă și încă o perioadă îndelungată aflată din-

colo de viața omenească ; într-o veșnică adunare de maestri al cărei simbol și judecată era Orazio. Și după tăcerea de rigoare, fură schimbate cuvintele libere și eficace ale artei și se stabili o vrăjită egalitate de expresie, depășind limitele de vîrstă, de sex, de rudenie. Iat-o justificată pe Artemisia, doamna ciudată care plecase singură de acasă, fără să fi fost nevoie, cum ar fi putut să spună unii. Iat-o sigură și veselă, în fața gesturilor și cuvintelor acestora, incomparabil de respectuoase, în fața acestor recunoașteri, acestor loiale rezerve. Două spirite, nu un bărbat și o femeie, nu un tată și o fiică. Iar fiica, încurajată de omagii, topită într-o fremătare demonstrativă care-o face îndrăzneată, își înalță fruntea și privirea. Explică greutățile; clarifică intențiile ; își recunoaște greșelile fără să sufere din cauza lor ; se bucură de succese fără să se îngîmfeze, ci dimpotrivă, rîzînd, ca de o glumă bine plasată. Un pic de beție : pumnul femeii se reazămă de șold, bărbătește ; tot trupul ei, cuprins în îngustimea rigidă a îmbrăcămînții, ostentează gesturi puțin feminine, dar atît de nevinovate ! Pictura asta păcătoasă ! „Află că o perspectivă de soiul ăsta n-ar nimeri-o Baglione și ceilalți romani.“ „Nu, lasă scenele cîmpenești, nu-s pentru tine.“ Acum viața Artemisiei pare o scurgere armonioasă de la primele învățăminte paterne și asceticul exercițiu tineresc, pînă azi, cînd Orazio îi vorbește cu simplitate, ca tovarășilor din Via della Croce, cei mai buni pictori din Roma. O fericire de neatin, în care onoarea pierdută atît de curînd este restituită unui suflet care începuse să cedeze. Nu contează că ai fost femeie, de mai multe ori nechibzuită, de două ori trădată. Nu mai există îndoieli, un pictor și-a căpătat nume : Artemisia Gentileschi.

În zilele acelea se răspîndi la Curte, ca o noutate de ultimă oră, vestea de-acum șase luni. A sosit o italiancă, mare virtuoasă în pictură, fiica bătrînului Gentileschi, protejat de Maiestatea-Sa. Este frumoasă, este tînără. De fapt nu atît de tînără, dar foarte frumoasă, mîndră ca un diavol din picturile catolice, și se îmbracă mereu în negru, după moda genoveză. Adică nu genoveză, ci spaniolă. Vine de la Napoli, ba de la Madrid, au trimis-o ie-zuiții, o fi vreo spioană ? Catadicsiră să vorbească despre

ea doamnele, bătîndu-și joc pe șoptite, fiecare cu un scop, și unele dintre ele schimbau vorba, comentînd noua maimuță a lui lady Arabella, cu blană albastră, darul unui preot din Samarcand. Lady Arabella spune că maimuța o deranjează, pretext obraznic pentru a-și primi intimii în faimosul cabinet în formă de scoică, ea îmbrăcată precum Galateea, doar cu cămașa transparentă de in, așa cum a pictat-o Orazio în Moise Regăsit. Nu cumva pictorița aceasta o fi vreun amant îmbrăcat în straie femeiești ? E o criminală pe care Papa a salvat-o de la spînzurătoare. E o bastardă de-a Papei. E soi rău, e o țigancă. Dar țigăncile nu sînt blonde. La urma urmei, a văzut-o cineva ?

O văzuseră o sută, o mie, pe scările acelea binecuvîntate, prin coridoarele cu bolta joasă, unde Franțuzaica avea o armată de bărbați, femei și copii, dar dacă formulară o presupunere despre ea, unii o crezuseră o croitoreasă slabă, practicantă, unii că-i văduva grădinarului Smith : și Robert Dodd, tapițer începător, o luă — nu se știe cum — drept o cîntăreață ; seara, la tavernă, sorbind berea cu lăcomie spuse că acum știa cum sînt făcute de aproape artistele, la Curte se întîlnește cu ele cine vrea, dar grozav își mai dau aere. Acum, din lăcomia aceea de noutăți ce coboară de la saloane la anticamere, fiecare femeie era măsurată din cap pînă-n picioare și cameristele își spuneau între ele rîzînd : „Hei, ești cumva Artemisia ?“ „O blonzie“, o defini Mary Bones, care-i făcea patul : dar nu fu crezută. Clar este că în camera ei Artemisia nu mai avu tovarășe de o noapte și găsi focul aprins în fiecare seară. Vizitele făcute tatălui ei nu mai arătau că țin seama de năravul acela de a se retrage pe neobservate. Artiștii o umileau dinadins, împreună cu nevestele lor, aceste femei flamande cu obraji foarte rumeni, cu părul mare strîns în formă de ciupercă și strălucind de perlele pe care le purtau. În Flandra, femeile nu se ocupă de pictură, cel puțin aparent, și cele care prin soții lor au tot timpul pictura la nas, se aprind de curiozitate, aproape de cupiditate în fața uneia care pretinde să-i egaleze. Și-apoi, o fi adevărat ? N-o fi vreo înșelătorie de-a tatălui ei ? Privesc și cercetează, cele mai multe ar-

zind de o invidie nemărturisită, vecină cu disperarea. Vezi cum se poartă cu ea domnul Van Dyck, favoritul acela ; singurul care mai iese din limitele veșnicei întrebări : cum vă place orașul și Curtea aceasta. Pentru că și pictorul doamnelor a părăsit grațioasa lui atitudine plină de superioritate și este într-atît de binevoitor încît Artemisiei i se pare că l-a cunoscut în Italia, căci îi vorbește foarte deschis despre frumusețile de acolo, de la Roma, Napoli, Palermo. Și ce să mai spun despre Genova și despre mărețiile ei ? Cunoaște străzile în amănunt, numește familiile ilustre, își amintește de femeile frumoase preferate la vremea lui. Oftează. Și pronunță numele excelenței Pietra Spinola, un miracol. Mai trăiește ? Artemisia răspunde cu căldură : da ; și se aprinde la obraji ca o femeie îndrăgostită.

Fu parcă un complot al succesului, cu pericolul de a se-ntîmpla o nenorocire : o renaștere delicioasă din întinericul anonimului, dar melancolică, părăind că recunoaște în acest omagiu al stimei neîntărite prin dovezi înțelegerea unei despărțiri pe care lumea i-o acorda, neștiutoare față de cum fusese, despotică și încrezută, triumfînd prin forță. Și dacă n-ar fi plăcut ? Îl privea pe tatăl ei, nerăbdătoare să audă toate cuvintele acelea și se simțea cuprinsă de un sentiment deosebit și sincer de umilință ; astfel că noaptea, ajunsă la pricinile tristeții ei omenești, îi saluta din nou fără căldură pe Antonio și pe brunețica lui, o primea iar matern pe Porziella în poală, îi cerea iertare mai ales lui Francesco și avea remușcări pentru că nu-i dăduse de înțeles cît de legată se simțea de el. Acum știa cum se face un testament în deplină liniște, gîndindu-se la cine îi este drag, și va continua, așa cum se cuvine, să trăiască ; pentru ea ținea ascunsă în piept dorința limpede de a picta, singură și mulțumită că știe să facă asta, pînă cînd ar mai fi fost în stare. Ce scop avea deci această prezentare la regină ? Fu cît pe-aci să gîndească cu voce tare, într-o seară, în timp ce-i servea tatălui ei rasol de berbec, hrană pe care el n-o putea suferi : cînd Orazio se ridică de la masă, se îndreptă spre un dulăpior, scotoci multă vreme și apoi se întoarse lîngă luminare, avînd în mînă un borcan de ceramică. Îl privi,

îl ținu în dreptul luminii, îl destupă, îl mirosi și-l puse pe masă alături de farfuria fetei. „Lacul acesta, spuse el, nu-l au cei din Anvers și, dacă-l folosești pentru umbrele mătăsii albastre, face minuni. O să vezi că Henriette se îmbracă în albastru.“ Făcu cu ochiul și începu să mănânce atît de mulțumit încît da carnea de berbec pe gît fără să-și dea seama.

În duminica dinaintea ceremoniei, trebui să se ducă la liturghia solemnă, în capela reginei, printre francezi, spanioli și italieni ; erau puțini, aceștia din urmă, căci la Londra italienii se lipsesc, ca și Orazio, de slujba religioasă. Artemisia se duse pe jos, pe un soare atît de frumos încît părea ireal, și burghezii din Londra se îngrămădeau să privească livrelele papiștilor, mai mult încrunțați decît distrați. Ea avu un loc în suita lui lady Arabella, care se ducea la liturghie pentru a contraria : era decoltată, cu îmbrăcămintea croită după moda veche și cu evantaiul în mînă. Prinsă între două frumuseți engleze, italianca simțea auriul palid al feței ei îngălbenindu-se în contrast cu cele două flori de argint, limpezi ca luna la obraji, cu puful de pe ei, cu părul, cu carnația și expresia lor rigide. Vorbeau între ele fără să-și miște capul și una avu o fulgerare de vioiciune înghețată, în timp ce saluta doi frați sau veri foarte tineri, aflați printre gentilomi, grupați și ei perechi și mîndri, avînd culoarea grîului palid, în mantale cenușii, cu buzele groase și roșii. De pe frunțile acelea de zăpadă, care nu se înclinau de loc, scînteiau, prin mișcări abia întrezărite, întrebări, răspunsuri, batjocuri crude și ațîțări aproape frenetice, ca niște urlete mute de vânătoare ; apoi fiecare își mută privirea ștersă în altă parte. Nu le rămînea decît să se uite fix, asemeni celor mai mulți, la loja regală, în care o doamnă foarte grasă, îmbrăcată în purpură și hermină, părea că doarme, încărcată de coliere. Doi pitici bătrîni și triști, bărbat și femeie, cu haine uzate și stranii, se prefăceau că o servesc cu cartea de rugăciuni și cu pernițe ; ea îi lăsa în voie, legănîndu-și bustul aproape imperceptibil ; între mîinile ei albe sprijinite de stomac, aluneca grabnic un șir de mătănii cu perle mari. Perle false, nestemate false, spunea lumea. Totul era fals în

jurul bărinei mame a reginei Angliei și a regelui Franței, gonită de fiul ei, greu suportată aici. Mănîncă, se spune, o mulțime de dulciuri, de nu-i ajunge alocăția pentru cheltuiala asta prostească. Motiv de rîs pentru Curte. Era marea Marie, puternică, năzuroasă, ciudată, cea mai bogată principesă din Toscana, cea mai fastuoasă regină din Europa. La Florența se vorbea despre ea ca despre zeiță; dacă cineva reușea să-i placă, era fericit, sigur că avea să se aranjeze ca un prinț, la Paris. Case de bani pline de bijuterii. O mie de rochii cu diamante pe care nu izbutea să le schimbe nici într-un an. Acum, doar un cufăr cu zdrențe și purpura aceasta prăfoasă și funebră, printre țîșnirea albăstrie a șerpilor englezi dichisiți. Nu-i rămîne decît lăcomia. Din regină a Franței, Italianca. Și va trebui să se mute în curînd, căci regele Carol n-o mai tolerează.

Artemisia ofta și în mijlocul unei agitații puțin solemne își făcu intrarea Henriette. Umbla ca o călăreată, ca și cum ar fi avut cravașa la șold, apărea fără gît în mijlocul cîrlionților acelora artificiali. În spate, ciorapii francezilor, roșii, albi, gălbui; franțuzoaicele sulemenite; preoți, călugări perechi, cu briuri sau fără, albi, negri, violeți și cu potcapuri. Scaunelul de îngenuncheat era pregătit pentru două persoane, dar regina se așeză singură. Din lojă, bietul papagal purpuriu nici nu se clinti și părea împăiat; Artemisia nu reușea să-și dezlipească privirile de la el. Cu mulți ani în urmă, doamna Torrigiani spusese: „proastă și încrezută de neînchipuit, nu avea decît rozul cărnii: și acum să aibă atîta noroc!” Liturghia începu. Înclinată din mijloc, regina nu avea picioare, era numai spate, spate de hamal sub capul micuț. Un spațiu larg o despărțea de curtezani, astfel că și ea, ca și mama ei, părea părăsită și aproape batjocorită, singură, la stîlpul infamiei. Nu o lăsară însă singură în ziua următoare, cînd îi fu prezentată Artemisia, în salonul acela puțin luminat, îmbrăcat în întregime în lemn de culoare închisă, cu tablouri mici, vechiturile acestea searbăde ale englezilor. În jurul suveranei mișunau doamne de soi și tinerele, însoțite de fișitul și clinchetul însărcinărilor lor: dar numărînd din patru în patru desco-

pereai o călugăriță sobră și harnică, cu șorț în față ca jupînițele. Jur-împrejur, aproape supraveghind și așeziind cuibul acela de femei, niște bărbați se înghesuiau cu o grabă încăpățînată de bondari și trei din șapte erau preoți : preoți îmbrăcați în sutane scurte, dar solemni de parcă ar fi oficiat. În fața pictoriței pășea un majordom foarte bătrîn ce-și tîrșîia picioarele ; o urma un paj mărișor, cu genunchii noduroși, descoperiți, care ducea, învelit într-o țesătură de mătase, darul, o Sfîntă Agata cu sîinii tăiați, ciudată alegere a lui Orazio. Să străbați gloată dintr-o încăpere regală păstrîndu-ți calmul, să-ți stăpînești emoția într-o ocazie atît de măreață, să-ți temperezi umilința cu prestanță : acestea erau țelurile spre care tindea doamna Gentileschi, dar trebui să se gîndească să-și păzească faldurile rochiei negre de modă flamandă — un dar al tatălui său — căci nu întîlnise nici odată atîta bătădărie. Țîșneau năvalnic, în spațiul strîmt, inițiativele, atacurile hotărîte, o mie de interese prezentate cu emfază. Să se grăbească virtuoasa : nimeni nu are timp de pierdut, dar fiecare o străpunge cu o privire prefăcut nepăsătoare, pentru că, în timp ce privește, nu conținește să se gîndească la treburile personale. O călcară pe picior, broderia unei mînici i se răsuci, i se destră-mă. Întorcîndu-se, majordomul înclinat îi făcea semn să se grăbească și ea se împiedică, aplecîndu-se să-și ridice o mînușă pe care o și călcaseră zece tălpi. O fierbințelă, un abur de trupuri calde și de respirații se condensa, aproape de fereastră în aerul rarefiat. Acolo, într-un spațiu restrîns, ședea regina.

Era înconjurată de femei, patru dintre ele foarte apropiate, care aproape c-o încurcau, încît te mirai cum de le suportă, ocupate cu treburi pașnice executate cu acul, și se părea că se simt bine și că nimeni nu se uită la ele. În picioare, în fața mamei, copiii regești, cam palizi și încărcați de mătăsurî, cărora ea le aranja șalurile și gulererele, parcă nemulțumită de felul cum erau îmbrăcați. Erau două fete și prințul regal : nu erau frumoși. Traversă grabnic mulțimea un preot cu aspect nevoiaș ; acum Henriette sublinia ceva pe o hîrtie aflată pe genunchi,

ca un căpitan în mijlocul unei bătălii. „*Vite, vite*“¹ murmură ea, și toți putură să audă murmurul acela, adunarea se frământă. Își ridică privirea, își arată ochii decolorați, înroșiți ; și majordomul își îndoia genunchiul, și-l îndoia și Artemisia, pajul desfășura darul. Regina se ridică în picioare, dar aproape că nu se observa.

„Așa dar, vii din Italia“, spuse ea, silabisind și lălăind trist. Tuși. Artemisia se înclină pentru a treia oară. Tusea reginei era grasă, poate că avea să scuipe. Pe jos, reze-mată de piciorul în formă de furcă al unei vîrtelnițe de argint, Sfînta Agata, strălucitoare, părea mîhnită. „Noi vrem“, urmă Henriette, agitîndu-și într-o cadență binevoitoare nesfîrșitele bucle ale pieptănăturii, „noi vrem să ne faci portretul“. În sfîrșit, ochii semănînd cu o apă murdară se opriră asupra pictoriței, dar cu o fixitate absentă, și Artemisia nu observă, într-atît se emoționase din cauza nuanței aceleia de italiană anevoioasă și înce-țoșată ; i se păru un lucru rafinat, pe care ar fi vrut să-l savureze îndelung, să i se repete. Dar unei regine trebuie să-i răspunzi îndată : și începe, în timp ce inima îi bate : „Dacă bunăvoința Maiestății Voastre...“ E un discurs pre-gătît cu grijă, care nu-i va fi de folos niciodată. O fran-ciscană desculță, umflată ca o bășică, a răsărit alături de suverană. Se apleacă, îi șoptește ceva la ureche, își ridică un deget, un deget aproape amenințător, ca de predicator ; mătaniile nu încetează să-i zornăie, în liniștea neaștep-tată. „*Allez, allez*“² o întrerupse Henriette, a cărui față, din palidă ca ceara a devenit stacojie pînă la gîtul slab. Liniștea curtenilor mai durează o clipă, dar toți au în-țeles și au primit ordinul ; toți se supun cu o pricepere pe care pereții, solul par să o favorizeze : o singură ușă nu poate să absoarbă atîția oameni. Obosită și autori-tară, atingînd cu mîna, ca să-i facă să înainteze, spatele copiilor ei, regina s-a mișcat. Cade un scăunel, se bălă-băne și se răstoarnă o casetă plină de ghemuri, panglici și flori, obiecte care se rostogolesc în jur ajungîndu-i pe

¹ Repede, repede (fr.).

² Du-te, du-te (fr.).

curteni ; și un trandafir de aur cade la picioarele Artemisiei, încă încremenită din cauza uimirii.

Se aplecă să-l ridice. Salonul se golise, salonul acela sărac, la urma urmei, lipsit de măreție, cu pardoseala acoperită de obiecte zvîrlite, ca într-un grajd. Ici-colo se vedeau ca pe o pajiște, hîrtii rupte, o pălărie stricată, o batistă și chiar o carte de rugăciuni. Doi cîini mici și dezorientați miroseau în jur fără să latre, rîciau cu ghearele, unul ridică piciorul în dreptul unui scaun trîntit. Vîrtelnița de argint se răsturnă spre perete, sub un portret oribil al reginei Elisabeta. Nici urmă de Sfînta Agata și Artemisia trebui să-și găsească singură calea de întoarcere.

Regina îi dăruie o maimuță mică din menajeria ei — în care se află lei — într-o colivie bine lucrată (muri de frig), patru stacane de argint cu capac, pentru bere, zece yarzi — cum se spune aici — de pînă de Olanda, un ceas, instrument năstrușnic. Portretul nu era încă început, pentru Sfînta Agata nu primise nici o mulțumire, și darurile acestea soseau anapoda și ca din întîmplare. În sfîrșit, un valet îi aduse un mesaj solemn ca o scrisoare papală în care scria că Doamna Artemisia (cu litere roșii) putea să aleagă din garderoba regală îmbrăcămintea pentru Maiestatea-Sa, ornamentele, pietrele prețioase ; să spună dacă prefera s-o picteze ca Zeiță, ca Eroină sau ca Sfîntă ; la ce oră a zilei era lumina mai bună ; încotro să fie orientată încăperea ; ce dimensiuni să aibă pînza, pentru a se comanda și rama. Mesajul fu adus și lăsat ; pentru a lua răspunsul veni un fel de damă neglijentă, roșcată, păroasă, cu perucă, cu fărîme de tortă pe buze, care trăgea după ea o fetiță năîngă — prințesa regală, îmbrăcată în catifea de culoarea cireșei, dar murdară. Conversația fu obositoare, asistată de un interpret întîmplător, economul italian Vincenzo Rocco. În timpul acesta mica prințesă făcea sul și ascundea în sîn o dantelă din fir de argint lăsată de Artemisia pe scrin ; dantela ajunsese a doua zi dimineața în Tamisa, din pricina remușcării.

Regina începu să pozeze la zece mai. Ploua tare și aspru pe iarba de smarald pe care trebui s-o parcurgă Artemisia spre a ajunge la pavilionul francez pe care îl

arăta în cele din urmă un valet. Își udă picioarele, și frumoasa rochie flamandă era toată learcă și plină de noroi cînd intră acolo. În cabinetul tapisat cu sfînți și relicve, dar mai mult cu miniaturi ale regelui Henric, domnea o atmosferă incomodă, aproape militărească, și regina, îmbrăcată în albastru, semăna la față cu o papară răscoaptă. Ochiul stîng îi lăcrima într-una, inflammat de jur-împrejur, și și-l ștergea aplicînd pe el o batistă frumoasă. „O să-mi servească borcanul cu lac“, se gîndește Artemisia ca să prindă curaj : dar a și cuprins-o presentimentul acela de nesuportat care se repetă la fiecare nouă lucrare mai importantă : va picta, și de data aceasta, obișnuitul portret îndrăzneț cu care este atît de ușor să te lauzi, atît de greu să fii mulțumit. De altfel, cum să gîndești la încadrare și să studiezi subiectul în fața unei regine care pozează ? Vai de cel ce nu face uz de vechiul curaj, de atacarea prin surprindere a efectului. Vai de cel ce nu se comportă ca un virtuos. Și chiar și cuvintele se repetă : „Binevoiți să vă întoarceți, Maiestatea-Voastră“. Cum să nu te lași prins de vanitatea riscantă de a atinge mîna regală, de a așeza degetele, unul cîte unul, în jurul cotorului cărții ? Henriette nu se amestecă : mintea ei rătăcește departe și fața ei este aceea a celor o sută de portrete ale sale, încredințată de cînd era tînără unui soi de impasibilitate stătută, îndărătul căreia este ușor să-ți ascunzi gîndurile. Pielea ei este o membrană groasă și opacă și pictorița îi încearcă tonul pe vîrfurile pensulei nêrăbdătoare : cenușiu, ceruză, un pic de roșu ? Cîteva pensulări pe frunte, pe bărbie, și îndată atacă culoarea bleumarin a rochiei. Îi va veni o idee fericită la tabloul acesta ? Poate că pictorii mari știu cînd încep să picteze : Orazio știe. Dar nu și Artemisia ; angajarea ei este oarbă și tenace, o prinsoare făcută cu neprevăzutul, o preocupare de jucătoare care își încearcă norocul. Pentru ca meseria să se impună.

Al o sută zecelea portret al reginei fu, la ora optsprezece, mecanismul care se declanșează și se închide peste cel ce l-a inventat : o schiță pe care de-acum înainte trebuia s-o susțină și s-o facă plăcută. „*Is Your Majesty*

tired?"¹ Astfel o învățaseră, așa spuse. Dar regina nu se mișcă și nici nu răspunse. Nemișcată în rigiditatea umerilor ei osoși, își coborîse pleoapele violete. Poate că dormea.

La lumina a douăzeci și patru de torțe stridente, în ploaie, în aceeași seară, regina și regele plecară, cu bagaj puțin, într-o mare dezordine și zăpăceală, cu o suită redusă; unii spuneau că spre Antoncort, alții spre Nonsicci. Se întâmplă că Artemisia fusese ultima care-o văzuse pe suverană, astfel că nu puțini, chiar și domni importanți, care n-o cunoșteau, puseră să fie întrebată pe ocolite. În ce toane era regina; dacă vorbise despre plecare. Portretul schițat se usca în pavilionul francez, grădinarii pliveau violetele, pe pajiști alergau cerbii, bărci și bărcuțe vopsite în culori vesele treceau perechi-perechi pe fluviu, căci la Whitehall era sărbătoare și zi de târg. Presupuneri de tot felul la Somerset House: o nouă neînțelegere între Carol și Henriette, bătrîna regină a Franței a fost izgonită, fiica ei o va urma. Destul cu papiștii aceștia, cu iezuiții și cu italienii. Și Orazio Gentileschi le-a făcut jocul timp de douăzeci de ani și acum a venit fiică-sa asta ca să-i ia locul și să vîre intrigi. Femeie frumoasă totuși. Foarte frumoasă.

Artemisia nu știu nimic de scandaloasa ei faimă, creată cu întîrziere la Curte și care acum ajungea la apogeu. Nu știu că sir Henrich îi dedicase un sonet, destul de gustat de cei pricepuți, care începea așa: „*Artemisia, who is she...*”²; nici că Iacob Mierevelt îi făcea portretul pe ascuns; lady Arabella, care nu plecase cu suveranii, urcă la Orazio în fiecare zi, dar puțin îi pasă de el, ca de altfel și lui de ea. Se îngrijește de Artemisia, dar prin semne, fără să vorbească, cu surîsuri iuți și enigmatice, în timp ce mîna ducală, albă ca fildeşul, se îmblînzește, aproape prin încrederea acordată, și se oprește pe umărul, în jurul mijlocului, pe sînul Artemisiei. Aceasta nu are altă apărare decît pe aceea de a nu înțelege limba și-și pleacă ochii ca o fetiță. Rîsete puternice de *milady*. Mus-

¹ Malestatea-Voastră e obosită? (Engl.)

² Artemisia, cine-i ea... (engl.)

tăți de cîlți, peruci încîrlionțate înadins și pîrînd suflate în sticlă, priviri infernale de dispreț, ironii de gheață pe buzele subțiri ; aceștia sînt adepții lui lady Arabella, care o însoțesc adesea și o asediază împreună cu ea, pe pictorița italiană, care nu fuge de ei, dar tace și se gîndește la niște animale nebune și la dragoni fabuloși și înfierbîntați, stăpîni ai acestui pămînt șters.

Un anume Pierce, comerciant favorit și aproape nobil, cu ochii mici, nasul borcănat și buză de iepure îi făcu o propunere formală, heraldică, obraznică. I-ar face plăcere „Signorei“ un palat la Woolvich cu grădină și cincizeci de guinee pe an ? I-o explică lady Arabella însăși, cu o mimică pe care nu și-ar fi permis-o nici măcar Tuzia ; atît era de rigid expresivă. Patruzeci de ani mai tîrziu, lady Arabella (ajunsă la adînci bătrînețe, plină de fard franțuzesc) inventă că o pictoriță venită din Italia prin anul '40 se dădea oricui o dorea. Nepotul ei, gentilom erudit, jură că-i cunoaște amanții, unul cîte unul : scrise printre primii numele celui Francesco Romanelli, pictor care în '40 picta urechile încoronaților.

Dar cum situația de străină s-a schimbat în nevino-văție, astfel că faima aceasta fără rost nu trezește în Artemisia decît o neplăcere înnăbușită și o reținere melancolică. Dacă ar voi, ar putea să pornească la asaltul și cucerirea unei lumi ; dar n-are chef. De omagiile cu dublu înțeles pe care nu le poate ignora se întristează, și iată că se apucă să vorbească iar despre ele, noaptea, cu Antonio, și să plîngă cu sughițuri. Îi spuse : „Tu, care mă socoteai cea mai frumoasă și cea mai de ispravă. Tu, care trebuia să mă însoțești și să mă placi pînă la moarte.“ Din nou se trezește sufocată de suferință ; și luna de-aici nu mai e lumină, cerul nu-i cer atunci cînd se apropie de fereastră să respire. Ceața amăgitoare învăluie pașiștile. Colinele mărunte și văile mici. Disperată nimic-nicie a unui infinit.

Regina nu se înapoiază, nu se înapoiază nici regele ; Orazio s-a închis în vechiul său fel morocănos de a fi. Neuitînd ultimele întîmplări, acele fulgerări fericite în care își amintise că știe, că poate picta numai pentru ea, Artemisia se închide în cameră, își redeschide cutiile, face ordine, curăță praful, își pregătește lucrarea, cum

făcea cînd era fată. Și tot ca atunci, mestecă nervoasă un coltuc de pîine, rămas de la masa de prînz.

În zilele acelea începu să picteze un portret fără model, din memorie ; dar era oare din memorie ? Se întreba, în timp ce mîna ei făcea să se nască un obraz de o paloare caldă, un păr negru strîns într-un nod făcut neglijent și risipit pe gît și pe ureche. Era din memorie, nu rodul unui studiu : cîrlionțul care atîrna de pe tîmplă pe față și ascundea urechea îl contură și îl catifelă cu o măiestrie de care-și dădu seama și care-o mulțumi, într-o clipă de bucurie curată. Căpșorul era acum conturat în întregime, ca și cum modelul ar fi fost prezent, cu o naturalitate evidentă ce garanta o asemănare. Nu este Porziella, nu este fiica Tuziei romane, modelul familiar, de demult. Este o persoană pe care Artemisia a iubit-o fără să știe, pe care a privit-o mult și intens, fără să-și dea seama. Asemănarea apăru evidentă și numele îi veni în minte, datorită acelei înclinări pronunțate spre umărul stîng : Annella De Rosa. Iată-i buzele îmbufnate, ochiul întunecat sub pleoapele cîrnoase : și iată că fața nu apare decît două treimi, aproape ferindu-se, înciudată, să fie cercetată. S-o întîlnești așa, înseamnă să-i ții calea. Prinsă de realitatea unui umăr, unui braț, unei mîini cu degetul mare introdus în paletă, Annella nu va putea să scape. Degetul mare avea unghia scurtă și pătrată, ca de bărbat. „Bună ziua, Anna !” spunea Artemisia, intrată ca din întîmplare — dar nu era din întîmplare — înaintînd spre tînașă neglijentă, aproape dezbrăcată în fierbințeala pictatului. Neliniștit și atent, apărea din fundul prăvăliei Massimo Stanzione, cu brațele ridicate, cu ochii rugători : să nu fie tulburată eleva minunată, miracolul atît de drag. Oprind-o pe vizitatoare într-un colț, maestrul îi explica pe șoptite : „Simțitoare și ciudată cum este, trebuie să fie cruțată. E un talent uluitor. Are idei demne de Caravaggio și imaginație ca Hanibal. Dar dintr-un fleac își zvîrle pensulele și culorile și-și mîzgălește pînza. Și asta-i din cauza soțului, zăpăcitul acela...” Nepăsătoare, Annella continuă să lucreze și Artemisia arde de indignare, se simte jignită. Vrea să-l vadă pe acest înger „agitat”, vrea să aprobe, să admire. Dacă o femeie se impune,

se simte și ea mîndră, să nu o lipsească nimeni de mulțumirea de a se arăta generoasă și dreaptă într-o încercare. „Știți cum o apreciez și cum o tratez : dar e prea disprețuitoare.“ Îi întoarse spatele, plecă jurînd s-o ignoreze de-aci înainte. Totuși, cînd Massimo i-o aduse, spre a o scăpa de furia soțului, cum mai fulgerară de recunoștință și de înțelegere pupilele acelea negre și tinere ! Și gura, încă fragedă, puțin violetă în rozul ei, şușoti crispată cuvintele păstrate în minte : „Pictori sînt duzine întregi, dar există o singură pictoriță, Maestra mea...”

Acum iat-o pe Annella renăscută din întîmplare, Annella care ar avea doar treizeci de ani dacă pumnalul unui bărbat n-ar fi doborât-o la pămînt, scurgîndu-i sîngele și lăsînd-o lividă ca pe o Lucreție, ca pe o Cleopatră. Stă cu spatele spre lumina Londrei, lumina aceasta încordată și sfîrșită într-atît încît, în efortul lor de a-i rezista, ochilor Artemisiei li se pare că văd cîrlionțul negru fremătînd ușor pe pînză.

Palatul pare suspendat, cum se întîmplă rareori, într-o liniște absolută. Și amintindu-și cum o luase de mînă la Napoli pe frumoasa De Rosa, în seara serbării, Artemisia Gentileschi se simte obligată să mîngîie cu penelul, puțin mai mult decît ar fi necesar, mîna aceea pictată. Prin fereastra deschisă, ploaia aspră de vară începe să bată puternic, dar ea nu se poate mișca s-o închidă. Simte cum i se înăspresc spre rădăcini firele din cap, deși este atît de liniștită, atît de mulțumită de munca ei. Prima mișcare ce-o dezlegă de vrajă fu aceea pe care o face o femeie superstițioasă din popor : semnul crucii. Dar cuvintele rugăciunii *Ave Maria* ce-i veniră pe buze nu fură rostite pentru odihna unei moarte, ci pentru imaginea veșnică a unei mile pasionate, pentru împlinirea unei speranțe ascunse și dezinteresate. Toată noaptea aceea pînza rămase dezvelită pe șevalet.

„Mai există oare ?“ Nu este instrumentul incoruptibil, vocea înghețată de inaccesibilă imortalitate care scandă clar : „nu plînge“. Mai mult decît voce, este o pornire lăuntrică de milă istorică, fără panică, fără iluzii sau tristețe. Înfiptă în spațiu și în timp ca o sămînță neroditoare, ascult un freamăt lipsit de prospețime, respirația

prăfuită a secolelor : a noastră și a Artemisiei, unite. Respirație a unor oameni ce dorm și visează și pe care imaginile nu-i lasă în pace. O mie nouă sute treizeci și nouă, un castel regal englezesc, mizer și șters, în afara duminicii, cînd în șiruri, în ciorchini cu o continuitate aproape vegetală, oamenii îl năpădesc, dînd ascultare unui murmur de chemări numite cultură, curiozitate, pe care aerul de afară îl risipește. Așezate în amintire, astăzi sînt fantome puse-n mișcare, tocesc încălțăminte și pardoseli, se oglindesc în geamurile ferestrelor și apoi în pînzele de pe pereți : regine Elisabeta în ținută de gală, ca niște viespi, cavaleri cu pinteni, ca niște scorpioni, cîte o zeiță, cîte-un sfînt nefolositor acoperit de crusta secolelor ; și munți aspri și galere crude și glorioase. Ochii aceia de duminică devin sticloși și plimbarea continuă. Nu s-au recunoscut, istoria a murit.

Dar colo sus, atîrnată deasupra reginelor și războinicilor, o tînră îmbufnată picta mai departe, ca și cum ar fi fost vie ; iar dedesubt, cu litere obișnuite, era scris citet un nume : Artemisia Gentileschi. Aceasta pot s-o garantez, s-o atest pe cuvînt de onoare, pe foaia aceasta, la lumina unei lumînări de război : și aerul, în spatele meu, aerul iernii anului o mie nouă sute patruzeci și cinci, nu are un freamăt aprobator : nici nu trebuie să juri pe-un text scris cu sînge, Artemisia !

După regulile Universului, marile măceluri nu contează nici măcar cît un fior, deși Universul memoriei omenеști protestează. Și s-au încredințat hîrtiei, lemnului, pietrelor, acestor materii mai rezistente decît un corp omenesc, pentru ca omenirea civilizată să dăinuiască. Dar iată inscripții, gravuri, culori, risipite cu violență și mistuite de flăcări, în timp ce omul dotat care le-a conceput este transformat într-un om meschin fără chip, gonit de pe stîncă pe care-și strîngea picioarele tremurînd, pe marginea unei prăpăstii. Nu pot să spun unde va fi, la ora aceasta, portretul tinerei și inscripția aceea : Artemisia Gentileschi.

Cu cîtă trudă o pronunțau englezii aflați în vizită duminicală. Și la fel făcură și făceau, în diferite ocazii, cei din 1640—41 și mereu, mereu, repetînd, recitînd nu-

mele acela străin, de cîte ori pînza fu culeasă, repusă, disprețuită, lăudată, regăsită. De fapt subiectul plăcea : o tînără care pictează, o femeie din sud cu părul acela negru desfăcut, meritînd să te apropii de ea fără multe mofturi. „Pictura“, spuseră într-o anumită zi custozii palatelor regale. „Autoportret al Artemisiei Gentileschi“, declară același descendent al lui Lady Arabella, pasionat al arhivelor. Îl inspiră, poate, răzbunarea Anneliei, a Anneliei îmbufnate care nu a avut timp să călătorească, ci doar să moară în grabă și scapă, încă o dată, din mîna Maestrei Artemisia. Care, cu fața aceasta de brunetă înfocată, se scufundă în legenda meridională și pasională a scandaloasei ei tinereți. „A fost violată de Agostino Tassii și iubită de mulți“, astfel este repetat cu litere tipărite, și în engleză. Dar mîna Artemisiei este puternică și Annella nu poate scăpa din ea. Portret sau nu, o femeie care pictează la 1630 înseamnă un act de curaj, valabil pentru Annella și pentru cel puțin alte o sută, pînă astăzi. „Este valabil și pentru tine“, încheie, la lumina lumînării, în încăperea pe care războiul a făcut-o întunecată, un murmur brusc și sec. O carte s-a închis, pe neașteptate.

Deci regina nu se întoarce, regina a plecat în Olanda, despre portretul care se usucă în pavilionul francez nu mai vorbește nimeni : ca, de altfel, nici despre pictoriță. După ce a dat ultimul strat de lac pe pînza din care privesc Annella sau Pictura, Artemisia așază pe șevalet o sfîntă Barbara adusă neterminată de la Napoli, dar nu reușește să lucreze la ea. Nu mai are chef să picteze, lumina verii englezești îi devine iar dușmană și din nou o înspăimîntă ca un spectru pe care nu-l poate înfrunta singură, de la fereastra prea înaltă a mansardei ei. Jos, în camera lui Orazio, reflectarea grădinilor este mai pămîntească, mai puțin dezamăgitoare : Artemisia coboară iar la tatăl ei, fără a-i arăta obiectul ultimei sale osteneți ; i se pare că-i un secret ce trebuie păstrat pentru mai tîrziu. Iat-o din nou împărțindu-și timpul între treburi mărunte, între lucrări nefolositoare, și cultivîndu-și uimirea niciodată stinsă de a se afla pe pămîntul acesta. Exil, repatriere ? Peste capul ei înclinat, imaginile de

demult, Roma, Napoli, prietenii, șovăie ca frunzele uscate în preajma desprinderii lor de ramuri. Poate că ea s-a născut aici și nu-și mai amintește, aici a trăit așa cum trăiește, golită de dragoste și de durere, tăcută, alături de un tată care nu vorbește. Numele pe care memoria le păstrează sînt și ele atîrnate, neînsuflețite, aproape incapabile s-o facă să sufere, și simte uneori nevoia unui gest material — ridicarea capului, fixarea privirii în gol — pentru a prinde iar un fald al acelei suferinți care era totuși viață. Dar și să iubești durerea e greu, noaptea care se lasă în sfîrșit pare s-o scutească de această obligație. O certitudine îi este de ajuns ca să se susțină: îl are alături pe tatăl ei, pe tatăl ei care respiră, muncește, nu poate muri.

Nu poate muri un om care scoate din viață numai sugestii abstracte de lumină, de culoare, de forme, un om care nu greșește niciodată: atît timp cît acestea vor exista, va exista și el. De multă vreme Orazio nu mai consumă viața și viața nu-l consumă pe el. Dormitează, e adevărat, ca un bătrîn ce e, după cina pe care de-abia o atinge, dar asta pentru a șterge și a topi orele care nu-i permit să fie activ. În zori e în picioare, printre vase, castronașe, pensule și esențe pe care le prepară el însuși, nu mai vrea servitori. Și nici nu se mai înfurie, contactele lui cu lumea sînt efemere, paharul lui este totdeauna golit pe jumătate, mîncarea abia gustată, el le îndepărtează cu un gest sec cînd fata i le oferă în timp ce lucrează, către amiază. E de mirare că, atît de dăruit cum este picturii, acum, de mîinile lui de culoarea cenușii și abia puțin vînoase, nu se mai prinde nici o culoare, încît pare apărat de un geam. Acțiunile lui sînt atît de sigure, atît de ocrotite de o experiență fără greș, încît țîșnește din ele și se răspîndește în jur o miraculoasă integritate față de orice pericol de a greși. O dovedesc și puținii artiști care continuă să-l viziteze: deși el a încetat să mai vorbească despre artă și aproape despre orice alt subiect. În fața Artemisiei, reintrată în sarcinile ei de fiică, ei de-abia se mai înclină, ca atunci cînd a sosit. Dar acum ea nu se îndepărtează, nu mai fuge de ei. Încrezătoare în tatăl său, se sprijină în întregime pe

acest pretext, care-i o nevinovată viclenie, ca să-l ajute : în timp ce știe că este ajutată ea de el.

Dar într-o seară de august, în timp ce se pregătește să urce în vârful picioarelor în mansarda ei, Orazio se trezește. Obişnuia să adoarmă pe un scăunel tare, cu spatele de-abia rezemat, cu capul liber și ridicat. Nici fiica lui nu era sigură dacă mai târziu avea să se dezbrace și să se întindă în pat. În clipa în care își îndreaptă mâna spre clanță, ținând lampa strâns în mâna stângă, ochii ei îi întâlnesc pe ai tatălui, deschiși și parcă fixați asupra unui gând. Au, chiar și în penumbră, o claritate de smalt, la care participă fiecare pigment al irisului cenușiu ; în timp ce gura și-a pierdut obişnuita duritate răutăcioasă și se moleșește, aproape se umflă, într-o nouă ezitare. Sub privirea aceasta atît de fixă, femeia se oprește și simte că trebuie să vorbească. „Tată“ (și clopotul din turn pare că ar vrea, chiar în clipa asta, s-o chinuie) „tată...“ Piciorul ei este încă în aer, cînd primește răspuns, nu sub formă de sunet, ci printr-o bătaie a pleoapei care aprobă. „Da“, spune Orazio cu semnul acela, și poate că nu voia : seamănă cu o pasăre mare, slabă și bolnavă care-și acoperă, cu învelitoarea ochiului, propria suferință. Pleoapa se ridică iar, irisiul apare și mai decolorat, mărit, și o călăuzește pe Artemisia mai bine decît lampa, în timp ce se apropie, tot în vârful picioarelor, aproape pentru a se sustrage de la cercetarea bătrînei fețe pe care se citesc o teamă reținută și o ascultare alarmată.

Și cum fiica sa este alături de el — dar încă nu s-a aplecat asupra lui — simțămintelor neobișnuite care-au invadat fața pictorului li se adaugă un altul, nu mai puțin neobișnuit, care este, fără îndoială, de satisfacție, de mulțumire ; și se răspîndește printre cute și dospește și netezește adîncimile, pînă-n colțul ochiului, care totuși nu zîmbește. „Te supără ceva, tată ?“ Și încă o dată vocea abstractă a marelui Turn intervine întrerupînd și tulburînd pateticul accent al unei Pise aurite, de neatins, de care femeia se simte legată, fără să o fi văzut vreodată, prin legături de sînge. Pleoapele bătrînului par acum subțiate, foarte plătînde și șubrede peste privirea pe care o strivesc. Gîtlejul îi palpită și înghite, în timp ce

mîna de cenușă caută prin cutele gulerului și rupе, cu o zmucire, o legătură prea strîmtă. Așa și-a rupt Porziella panglicile scufiei în prima noapte a vieții ei. Dar înainte de a aluneca și de a rămîne nemișcată, mîna lui Orazio caută și prinde de încheietură pe cea a Artemisiei, și urmează o strînsoare de oase agitate, și arde, încît o face să-și amintească funia „șuierelor“, cînd fusese torturată la Corte Savella. Fiica plînge ; și nu știe dacă din duioșie sau din tulburare.

Ochii pictorului se deschid din nou și se citește în ei, pentru prima oară, îngrijorarea aceea rătăcită de a lua parte la o durere prea puternică, un mesaj care-i aproape o ranchiună față de cei sănătoși. Și, după decenii de exil, de viață virilă și singuratică, bătrînul se întoarce la un geamăt de-al nostru, dialectal : „*Ohimmei !*“¹ cules, cînd era tînăr, pe malurile riului Arno. Femeia aceasta, bătrînul acesta sînt acum o mamă toscană și un copil toscan infirm. Astfel se plîngea Orazio cînd era mic, tot așa ar fi putut să-l ajute mama lui, speriată, dacă s-ar fi găsit singură printre păduricile pustii de pin din regiunea Pisei, alături de mare, cu fiul ei în poală. Așa cum ar fi făcut ea, Artemisia își răsucește privirea în jur și caută ajutor, printre obiectele nefolositoare și străine. Jos, în bucătăriile necunoscute ale Palatului, sus, în anticamerele întunecate, rîndași, valeți, scutieri nu există pentru cei doi italieni ; și nu există nici empiricii, medicii Henriettei, nici prietenii pictori, și nu există privirea, mîna, sfatul cel puțin al unei servitoare credincioase. Ar fi necesare un cămin cunoscut și binevoitor, o ulcică, ierburile culese pe pajiște, toate lucruri foarte îndepărtate, lucruri simple, în care să ai încredere și să le folosești cînd nu te simți bine, și să obții de la ele semne prevestitoare care nu înseamnă nimic, dar un pic de fiertură va fi de-ajuns. „Brațul, brațul“, se plînge acum clar bolnavul, și mîna desfăcută încearcă să se ridice spre a arăta și a îndepărta, de pe cotul stîng, origina răului. Cu greutatea și spaima unui om adormit, Artemisia se agită în jurul lui, neîn-drăznind nici să-l atingă, nici să-l lase, și regăsindu-și

¹ Vai de mine !

anumite mișcări de copilă aflată la primele activități, pentru a improviza un leac. Pe piatra căminului imens adună un combustibil aflat la îndemână, rupe pe genunchi un șasiu vechi, găsește și aprinde iasca. „Acum, spune ea, acum fac focul, acum o să-ți treacă.“ Cînd, în sfîrșit, pîrlit și dușmănos, lemnul începe să pocnească din gră-măjoara aceea rătăcită în vatra cea mare, pare că vederea flăcărilor îi inspiră din nou teroare, înfricoșarea pricinuită de o realitate nenorocită care vine în grabă, depășind semnele premergătoare; și încă nu-i vine să creadă. Cele mai absurde căutări de semne apar ca ciupercile otrăvite: dacă tăciunile acesta ia foc, dacă flăcăriua aceea albastră nu dispăre... Persoana aplecată este teribil de atentă, de parc-ar fi insensibilă și dedicată total unei griji materiale. Astfel, gospodină-copilă, se îngrijea de ciorba tatălui și a fraților ei, și noaptea se lăsa înainte ca tatăl să se înapoieze. Dar existau greierii, în afara porții, în seninul viilor, și clopotele călugărilor. Pînă la urmă, venea întotdeauna o cumătră, ca s-o ajute să scoată ceaunul din cîrlig.

E slab focul acesta, e răutăcios, tot timpul gata să se stingă, și apa, pusă la încălzit într-o oală veche, geme și sfîrșie infiltrîndu-se printr-o crăpătură. Pînă la urmă reuși să improvizeze leacul fetițelor, o cărămidă grosolană înfierbîntată. În timp ce o acoperea cu bucăți de stofă care fumegau dînd un miros grețos de cenușă, mirosul iernilor petrecute la Roma și al acceselor ei de tuse din copilărie, văzu că ochiul dilatat al lui Orazio se micșorase iar umflarea aceea a trăsăturilor lui se uscaseră și se subțiaseră în același timp. Ochiul acela își ascundea mișcările, dar fără nerăbdare: ba ai fi zis că cerea ceva mai complicat: o confidență, o intimitate disperată. Și, cum îi puse pe braț cărămida fierbinte, pleoapele i se închiseră cu un simțămînt de renunțare afîit de definitivă și de austeră, încît Artemisia țipă. Îndată apărură irisurile limpezi, tinzînd acum mai mult spre albastrul cerului decît spre cenușiu, culoarea și mișcările oscilînd într-un efort de a liniști, conștient și gîndit. „Mă simt mai bine“, articulă bătrînul cu o încetineală absorbită; și-și închise iar ochii. Dar mîna dreaptă se mișcă și caută din nou pe

cea a fiicei sale. Tremura puțin și vinele dintre nodurile
mîinii părăură monstruos de umflate. Cuprinzîndu-i-o în
mîna ei, Artemisia fu uimită simțînd cît era de mică și
de prăpădită, cu oase slabe și pielea uscată : o mîna care
realizase atît de mult, comandase, dispusese. Aproape
că nu ea, dragostea, ci devoțiunea de nespus a unei șco-
lărite puse stăpînire pe ea : și se aplecă s-o sărute. Lucrul
acesta nu se întîmplase de zece ori în viața lor : în orice
caz, niciodată cu efuziunea aceasta gîndită. „O, tată, tată“,
gîndi, dar nu spuse Artemisia. Și-și ridică fața, pentru ca
lacrimile să nu ude mîna aceea. Foarte palid și extraor-
dinar de linistit la chip, Orazio fusese cuprins de somn.
Cu bustul încă drept, respira foarte încet, dar fără efort.
Mîna dreaptă, pusă iarăși pe genunchi, rămăsese desfăcută,
cu palma în sus, cu degetul mare și cu arătătorul ca
oprite, parcă pregătite pentru un exercițiu delicat, învin-
gînd însăși abandonarea. Pe buricul degetului mare, pielea
îngroșată-avea o adîncitură vineție.

Într-un colț, alături de șasiuri și de borcane goale, se
afla un covor oriental frumos, făcut sul : servise de
curînd drept fond pentru model. Artemisia îl împinse,
îl trase, îl desfășură. Era lung cît trupul ei întins. Se
lungi pe el, nespus de satisfăcută, scăpată de neliniște.
Pe chipul ei, pe care lîna aspră îl zgîria, cădeau cutele
hainei de casă a tatălui ei, solide, apropiate, ca niște amă-
nunte ale peisajului familiar. Și în curînd covorul se
transformă în mușchi de pădure, cutele în stînci și cul-
cușul acela aspru într-o peșteră ferită. Își dădu seama
că o cuprindea somnul, i se păru semn bun și, răsucin-
du-se spre a sufla în lampa așezată pe jos, alături de ea,
se lovi cu tîmpla de piciorul jîltului : și aproape rîse,
că o fetiță aflată într-o aventură extraordinară. În întune-
ric somnul se îndepărta de ea. Rămase mult timp trează, cu
nările gîdiluate de un miros vag de droguri, de praf. Prin
pînza vastă și fără giurgiuvele, o lumină densă, care
părea murdară, te făcea să o recunoști treptat drept re-
flex al lunii, al cerului înstelat, al unei candelă. Dinspre
grajduri venea cîte o bufnire surdă și repetată, amintin-
du-i de caii cu cozi lungi, tropăind în somn și în vis, în-
dărătul franjurilor dese ale ochilor sălbatici. Se trînti o
fereastră, un copil plînse. Foarte clară, o voce din apro-

piere încheie o frază și izbucni într-un ris pe care o răbufnire neașteptată de vînt îl respinse și spulberă. Ceva se desprinsese de pe rama unei ferestre și se sparse în tîndări pe pietrele curții. Liniștea locurilor supraaglomerate, întîmplătoare și șubredă, oscila ca un vâl deasupra celor adormiți : și aci era străpunsă de un strigăt slab și depărtat, aci de o tresărire neclară, parcă de mișcarea cuiva care se întoarse în somn pe partea cealaltă și suspinase. Dar nu suspina Orazio Gentileschi, urechea fiicei sale deslușea cu greu respirația lui ușoară, disputîndu-și-o cu celelalte simțuri treze, cu întunecimea : pînă ce i se păru că o prinsese într-o cadență ce avea să țină la neșfîrșit. Atunci Artemisia adormi.

Dormi pînă-n zori. Dar nu asprimea covorului sau tăria culcușului și nici zgomotele noii zile o deșteptară, sau mai bine zis o zgîlțuiră. O nemișcare de interior îndepărtat, de suflet bănuitor, conștiința de a nu se lăsa în părăsire și de a se descătușa în timpul fără măsură, o străpunseră ca un frig neașteptat : și se trezi întinsă pe spate, cu ochii și urechile deschise, ca și cum n-ar fi dormit de loc. Sunetele exterioare erau emise elastic de forța unei atenții încordate, care vibra și palpita. În încăperea pe care aerul oprit în loc o transforma într-o lume suspendată și izolată, părea că un fluture mare de noapte era pe cale să bată din aripi. Brusc, își aduse aminte și sări în picioare : respirația lui Orazio Gentileschi nu mai avea cadență, gura lui, ușor deschisă și moale, părea că o înghițise și că-și regretă fapta. Pe gura aceea se aplecă femeia înspăimîntată și era atît de intensă nerăbdarea să-i smulgă o speranță, încît fruntea ei o atinse, atinse dinții descoperiți. Buzele erau reci.

Țipete, hohote de plîns, zadarnice ajutoare, bocete ; pînă la imaginile extreme ale doliului și ale onorurilor funebre se desfășurară într-un dans mut și sfișietor, acolo unde nimeni încă nu spusese că ar fi murit cineva. Corpul nemișcat al lui Orazio aparținea încă fiicei sale, ea putea nega sfîrșitul mai curînd decît să-l deplîngă. Toate formele revoltei extreme în fața unui fapt natural păreau mai ușor de zugrăvit decît o durere neexprimată încă în cuvintele altcuiva, atît de simple și de obișnuite,

îngrozitor de noi și de neacceptat. Așa a făcut prima familie în fața mistificării morții : așa își propune Artemisia, timp de câteva clipe, recurgînd la macabrele viclenii ale celor ce nu se resemnează. Nu este mort, nu poate fi mort ; cuvîntul acesta nu-i pentru el. Poate că-și scutură tatăl, ori îl mîngîie, ori îl strînge la piept, ca să-l facă să se căiască de slăbiciunea aceasta nedemnă. Orazio nu protestă, nu se căi. Sosi momentul deschiderii ușii.

În august 1939 căutam fără speranță, înăuntrul și în afara lui Somerset House, mormîntul lui Orazio Gentileschi, mort cu trei secole în urmă. O șosea desfundată, încinsă, lucioasă din cauza frecărilor dăunătoare ; aerul era încărcat cu o pulbere avînd gust de metal. În apropierea unor dughene pentru marinari, puneam întrebări unor vînzători. Tamisa, curgînd printre parapetele de ciment, era un termometru de spital, obosit.

Traversai drumul spre a ajunge, în mijlocul unei mări de soare, la insulița de trotuar pe care se ridica o bisericuță ce părea de tuci, de la turle pînă la împrejmuire ; nu ascundea oare, din întîmplare, planul capelei catolice a reginei, Henriette ? Ocolii de două ori insulița și îmi părea că nu voi mai putea ieși de acolo. Dacă piatra este zgîrcită, hîrtia va fi de ajutor : bînd ceai de mușetel, culta miss Dorothy promise că va întreprinde cele mai atente cercetări de arhivă. Dar eu văzusem în strălucirea de august că aerul nemișcat, lumina crudă, cerul ușor înnorat și scund aveau să fie singurii martori neschimbători și sinceri ai funeraliilor lui Orazio.

Și căldura. Nu se poate ca grijile înmormîntării să nu fi întrecut, cel puțin pentru câteva ore, disperarea atît de recentă a Artemisiei. Se agită, ajută la spălarea mortului, la pregătiri, la ornare ; poate că a luat în mînă pensula pentru o decorare urgentă și necesară, pentru așezarea unui portret pe stofa neagră. Fereastra dădea spre miazăzi, lumînările se topeau. Cînd totul fu gata, nu-i mai rămase decît să se miște la soare.

Căldura septentrională, neașteptată, apăsătoare și posomorită fu primul lucru care m-a apropiat de Artemisia : o stinghereală pămîntească, în timp ce călcăm în

picioare pietrele încinse și mă gîndeam la ea care, cu pasul lent, s-a dus sub un soare puternic să-și îngroape tatăl. Nu erau trotuare pe atunci, se mergea prin praful făgașelor noroioase rămase din timpul iernii. „I see”¹ spuse un trecător, aprobîndu-l pe cel ce pășea alături de el; și așa a putut să spună un strămoș de-al lui, irlandez și el — dovadă părul roșu — care urmărind cu privirea un cortegiu funebru, desigur nu foarte bogat, dar catolic fără îndoială, întrebă și i se răspunse: pictorul acela bătrîn, italianul acela slab cu bărbuță. „I see”. Curiosul acela ducea de mînă un copil; să presupunem că era duminică. Copilul îl trăgea, trebuia să se țină de făgăduială și el era un om bun, tandru, înțelegător. Începu să vorbească iar cu copilul, întoarse spatele spre cortegiu, dădu colțul și nu se mai gîndi la el. Morții, cu morții.

Praful se lipea de faldurile stofei negre, de pielea umedă; chiar și pictorii flamanzi, care îmbină atît de bine eleganța cu posibilitățile, se simt stingheriți. Trebuie să recunoaștem: sînt prezenți toți Pieter-ii, Justus-ii, Adam-ii, Abraham-ii din ținuturile Flandrei ai căror locuitori s-au expatriat, este și marele Antony, cu favoriții lui căzuți, și-și șterge fruntea cu batista de mătase. Dar, vai, cît de rigide și de lipsite de vlagă ținesc spre cer picioarele mortului, în ciorapii negri bine întinși! Dovada aceea de lugubră, grotescă intransigență față de mers, ațîța disperarea Artemisiei, care altceva nu mai poate face: de-acîi înainte, pentru el, decît să umble. Între două flamande îmbrăcate în mătase neagră, mute și asudate? Între două cameriste necunoscute, devenite pe neașteptate miloase? Drumul era la fel ca și în zilele celelalte, aceleași gropi, aceleași pietre, aceiași vînzători, iar ochii Artemisiei nu vor să privească și totuși privesc. Cortegiul se opri pentru o clipă: fusese prins un hoț, un băiat palid cu genunchii însîngerăți și cu o desagă pe după gît, în care se afla un mănunchi de leventică: i se simțea mirosul, în căldura soarelui. Lumînările, flăcărui drepte și decolorate, sfîrșiau, livreaua neagră și argintie a oamenilor reginei fumea pe umerii groparilor care se

¹ Înțeleg (engl.).

schimbau la năsalie ; și totuși Orazio era atît de ușor. În mod mecanic, pictorița înregistra nuanțele, le traducea în ocruri, în lacuri, ale căror nume îi veneau pe buze cu o rugăciune, rugăciunea pentru un pictor care nu avea să mai picteze. Și pentru cine să mai picteze, dacă ochii lui Orazio sînt de sticlă, nemișcați, insensibili în fața imaginilor ? Cizmele noi ale lui Andrea van Ertvelt scîrțiau ritmic, el respira zgomotos : Artemisia își închipuie că pășeste printre boi, printre animale harnice și mute. Și se gîndi la funeraliile de la Roma, colorate și emoționante, cînd virtușii Sfintului Luca, în număr mare, dau onorurile unui confrate. Ar fi venit, pentru Orazio, cele mai remarcabile persoane, livrelele din toată Roma, și cavaleri, și principii, și confrăți. În seara aceasta ar fi dormit la San Lorenzo în Lucina, printre vechii lui tovarăși.

Nimic mai ușor decît să îngropăm un mort, și cine a asistat la o îngropăciune poate foarte bine să mediteze și să citească psalmi ; convingerea adîncă, pînă și în cele mai lugubre manifestări, este că nu va cădea într-o astfel de greșeală. Rudelor, însă, părășe și aproape complice ale acestei greșeli, le rămîne spre administrare un patrimoniu nevăzut, durerea, spre îngrijire și spre liniștire, pentru a o face să trăiască în casă, pînă ce se va ghemui, mică de tot, într-un colț familial.

Dar Artemisia nu are casă ; și cînd pictorii, membrii familiei regale, acea mînă de preoți, acele femei trimise sau curioase o părăsesc pe fostul prag al tatălui ei, nu există suflet sau obiect care s-o ajute. Fereastră lui Orazio este larg deschisă, cum n-a mai fost niciodată, printr-un gest ciudat ; domnește lumina după-amiezii, care umple încăperea. Cineva a și mișcat din loc scaunele și mesele, poate c-a dus de aici diverse obiecte ; desigur că spațiul lăsat liber de patul funebru este enorm și numeroasele ustensile și accesorii care au umplut o viață se îngîrădesc prin colțuri, sărăcicioase și puține, nici măcar răvășite. Se așeză, se ridică în picioare, atinse grămada de șasiuri, își trecu degetul prin praful sticluteilor. Apoi se duse la fereastră, ca și cum ar fi sperat să poată zbura.

Etalîndu-și ca de obicei purpura și aurul, soarele apunea părăsind treptat cîmpiile verzi, frunzele și florile

tufelor. Apă Tamisei strălucea printre copaci și de pe malul opus grădinilor regale se desprindeau bacuri și bărcuțe, cu oameni care voiau să cineze la aer curat, împreună cu alții. Cineva îngîna la lăută primele note ale unui cîntec italian, apoi greșea mereu aceeași notă. Leii reginei răgeau slab din cușca lor, cele două acvile din colivie răspundeau cu un țipăt urît și sfîșietor. Și ce altceva era Artemisia dacă nu un animal ciudat, adus de departe și pus în lanțuri? Poate că și fiarele prizoniere nu văd altceva într-o piatră, într-un petic de iarbă sau în mișcarea a două picioare omenești, colo jos, decît forma întîmplătoare a unei dureri de-a lor, a unei dorințe nerealizabile. În timp ce ochii ei cercetau contururile unui obiect care era poate un cîine încolăcit, avea senzația că se lovea cu fruntea de fiecare colț, așa cum se lovise de dinții tatălui ei, atît de duri și de fără viață. Își dădu seama că pînă acum tristețea ei fusese o trecere de timp, aproape un joc : nu exista om, animal sau piatră care să nu-i confirme acest lucru, astăzi, cînd gustase moartea cu o indiferență proprie sau cu detașare, ca și cum ar fi fost desfăcute anumite odgoane nevăzute și ea ar fi navigat, în timp ce alții stăteau nemișcați pe un țărm, de pe care ea fusese exilată pentru totdeauna. Greșeala fusese comisă, Gentileschi cedase, murise. Fiica lui era părtașă și aștepta s-o comită și ea. Viața era apăsătoare și tulbure, o apă care nu mai poate fi băută. Fie că ar fi rămas pe loc, fie că s-ar fi înapoiat în patrie, Artemisia știa că datoria ei era aceea de a muri.

Ca și cum ar fi fost invitată să aleagă și ar fi stat în puterea ei să consimtă sau nu, ea acceptă : pecetluind contractul cu un joc de lumini, pe o plimbare veselă cu barca — trei femei și un cavaler cu pene — care aluneca încetinel pe curentul apei. Simți în același timp că cel mort de curînd, ceea ce fusese Orazio și care începea să ia contact cu pămîntul umed, cald încă la suprafața mormîntului, rămînea străin și indiferent față de soarta ei : nici tată, nici pictor, nici om de-acum înainte. Abia atunci o cuprinse frica ; cel puțin frica de a crede în importanța morții. Pentru a fi convinsă, începu de pe atunci să și-o povestească pe a ei.

Avea atâtea posibilități la dispoziție în călătoria de întoarcere, incomode și periculoase. Avea nenumărate ocazii în drumul ei : marea, pământul dur și stîncos, pumnalele bandiților, otrava hanurilor : și ciuma și trupul ei firav.

Grădina și fluviul căpătau o strălucire violetă, în spatele femeii camera se întunecase și nimeni nu bătea la ușă : englezilor le e frică de fantome. Cum putea Artemisia să nu privească cerul ? Nu se gîdea să se roage, dar, de pe pleoapa scînteietoare a primei stele răspunse disperării ei un semn generos. „O, tu care vei fi știind moartea mea, tu care nu ești încă născut și mi-o faci cunoscută !” gemea neîncrezătoare, avîntîndu-se din viața ei aspră și închisă, spre nu știu ce prevestire de epocă drăgăstoasă, de suflet frățesc care, singur, ar fi știut s-o deplîngă.

Curtea băgă de seamă că italianca nu rămase mai mult de trei zile în doliu, și cînd ieși din cameră nu dădea semne de supărare, ci adoptase mai curînd o ținută nepăsătoare, insolentă, chiar și în prezența Grației Sale Doamna Ducesă Arabella, care se înapoiase. Se ferea de companiile onorabile, evita jilturile nobile, se așeza pe scăunele joase, cu coatele pe genunchi, cu capul în palme, dar nu plîngea. Se comporta ca și cum nimeni n-ar fi văzut-o, își punea picioarele unul peste celălalt, își rezema pumnul în șold sau își încrucișa brațele pe piept, distrată, indiferent de cine ar fi fost de față. Își schimbă forma părului, bine pieptănat, dar disprețuind moda, astfel încît capul ei părea un cap din alte vremuri, nu se știe de cînd. Femeie ciudată ; dusă mai mult de soartă decît de virtute, n-am fi chemat-o pe-aici dacă n-ar fi fost tatăl ei. Nu i se spuse nimic, căci singură hotărî să plece. Maiestatea-Sa îi dă voie să ia cu sine trei tablouri ale tatălui ei și zece guinee pentru călătorie. Dar Artemisia are probleme, se gîndește la moartea ei.

Era cel puțin în a treizecea zi cînd plecă, așa cum venise, singură și liniștită, de părea că se duce să se distreze. Ea, înclinîndu-se în fața lui lady Arabella, se gîdea că nu avea să ajungă la Canterbury și că avea să moară în cîmpia aceea netedă, dintr-o lovitură primită în coaste, scoasă din trăsura răsturnată : sînge în pulberea

drumului, o băutură întăritoare pe care n-o poate înghiți, bălegar de cal lingă mîna ei întinsă și o margaretă care se leagănă pe marginea șoselei. Trecu de Canterbury și pe drumul spre Rochester înclină spre moartea pe mare : vînt de noapte, valuri uriașe, pînza corăbiei care se încurcă, apoi catargul se prăbușește, vasul se sfărîmă ; și simțea, printre urlete și rugăciuni, pînă și fiorul apei înghețate și o neașteptată dorință de a nu muri. Dar Canalul Mîneicii era neted ca uleiul și navigară tot timpul sub soare, o adevărată plăcere. Nu o atinse nici măcar o picătură de apă și avea poftă de mîncare. Deci avea să moară de mîna de tîlhar, într-o pădure, și avea să fie îngropată pe întuneric. Începu să prefere diligențele de noapte, cursele și drumurile cele mai riscante. Cu ochii larg deschiși și ficși, mergea în întîmpinarea momentului în care avea să atingă prăpastia și să se prăvălească în ea ; însoțea avîntul trăsुरii ce venea din direcție opusă cu viteză, dorea, cu pleoapele strînse, ciocnirea mortală. Dar trăsura nu se răsturnă niciodată, nici o roată nu se rupse, nici un felinar nu se stinse din cauza vîntului, nici măcar în cheile munților. Petrecu nopți făcute parcă pentru lupi, dar lupi nu erau și nici oameni în piele de lup. Numai și întotdeauna oameni foarte săraci, cerșetori rustici și țărani flămînzi, hrăniți cu mazărice, cu burta umflată, cu gîtul subțire. Unde puteau să ascundă un cuțit printre zdrențele acelea ale lor ? Tremurau pe marginea drumurilor, cuprinși de febră rea, fără pericol de molipsire, în timp ce din coșurile mari ale castelelor, printre fînețele grase, un fum des întuneca soarele. În ochii fetițelor — avînd culoarea între căprui și verde — scînteia din nou voios umila răutate a îmbucăturii de căpătat. Așa zîmbea, cu un an în urmă, Delfina ; și amintirea ei, modulată prin cîntec, îndulcește aerul. Nu, nu avea să moară de cuțit și prin jaf Artemisia Gentileschi.

Apele Ronului erau scăzute în anul acela, căci domnea pretutindeni seceta. Stîncile trădătoare, celebre pentru calea apei, se arătau toate la suprafață, acoperite cu mușchi sterp, ca niște dinți morți și uscați ; nici o barcă n-avea să se răstoarne în anotimpul acela. Viile se vedeau iar, încărcate de rod, începea culesul. Încă mai era cald, prin hanuri se cina cu ușile deschise și mereu rămînea

cîte cineva să se răcorească puțin pe băncile de piatră de lingă uşă, privind stelele. Artemisia mînca seara lapte, ca întotdeauna : dar la şapte octombrie nu putu să-i refuze pe cei din jur care-i oferiră să guste pateu de iepure şi să bea un păhărel de vin. Uită că trebuia să moară. Apoi spuse că-i e somn şi se duse în camera ei.

Se afla, în încăperea aceea, un pat verde care semăna întru totul cu patul ei de la Napoli. I se păru că sosise acasă şi, că voiajul se sfîrşise. Nu i se întîmplase nimic, era în viaţă, şi pentru prima oară simţise, în seara aceasta, ce înseamnă o anumită lăcomie a vîrstei mature, preludiul plăcerilor senzuale ale bătrîneţii. Era conştientă, dar nu într-atît încît să se-ntristeze, dimpotrivă, tristeţea, de orice fel, i se părea o formă ce nu poate fi recreată. Moartea nu o ascultase, trupul ei era mai prezent ca oricînd ; i se păru că se îngrăşase, ba chiar că instinctele i se împliniseră şi deveniseră nemuritoare : foamea, setea, somnul. „Păcat“, gîndi ea dîndu-şi seama deodată de un fapt real, „păcat de durerea aceasta la ceafă şi în braţe“. O socoti o contradicţie fictivă a noii bunăstări mărginite, o mică bătălie ce trebuia cîştigată cu ajutorul singelui ei puternic, din care i se păru că nu avusese niciodată atît de mult şi atît de rezistent în vinele ei. Dormind, neplăcerea aceasta avea să fie învinsă, se simţea stăpîna somnului ei : şi a deşteptării.

Moartea în pat, iată singurul sfîrşit pe care nu-l prevăzuse Artemisia, cînd îşi zorea şi aproape îşi biciuia propriul destin. Moartea în pat, şi nu printr-un accident fulgerător, nici de ciumă tragică, ci de un rău lent, nesigur, duşmănos, care poate ţine ani îndelungaţi : aşa mor cei mai mulţi dintre oameni. Trase perdelele, stinse lumina. Stătu cîtva timp pînă îi veni somnul : fu o noapte complicată.

Vara 1944 — vara 1947.

CĂLUGĂRIȚA DIN ȘANHAI

DE LA TOKIO, de la Pekin, de la Şanghai, de două ori pe an, de Paşti şi de Crăciun, soseau la casa De Paoli ilustrate şi scrisori : uneori, nu mereu, de sărbătoarea sfintei Agnese, la 21 ianuarie. Băieţii le priveau de departe încă înainte ca mama să le ia din tava de argint, cu mîna ei slabă, puţin tremurîndă : şi începeau să se certe pentru plic, pentru marca poştală. Cei doi mai măricei hotărîseră să le ia cu rîndul, dar pînă la urmă nu-şi respectau niciodată hotărîrea, astfel că din asta izbucneau certuri pe care guvernanta le potolea cu autoritate, scoţîndu-i pe copii din camera doamnei Agnese, care era adeseori bolnavă. Se înapoiau mai tîrziu, după ce uitau de obiectul mult rîvnit, pentru a o asculta, pe mama lor povestind ceea ce transmitea mătuşa călugăriţă, adică Angelica Ingegneri, pe numele de călugăriţă Sora Maria. Erau veşti mărunte, fără importanţă, mereu aceleaşi întrebări, şi, la sfîrşit, salutări şi urări adresate sorei, cumnatului, şi îmbrăţişeri nepoţilor

Familia De Paoli avea trei băieţi, cel mai mare era de nouă ani, cel mai mic de patru, „turnaţi“ cum se zice (împreună cu două avorturi şi o fetiţă decedată imediat după naştere) în zece ani de căsnicie de către palida Agnese, care atunci cînd era însărcinată se umfla peste măsură deşi rămînea slabă ca o scîndură, asemeni unei

bătrîne. Astăzi, la treizeci și opt de ani, nu se mai îmbrăca decît în culori închise și umbla pe la biserici și pe la slujbe religioase în toate zilele săptămînii, pe care nu și le petrecea în pat. În schimb, marchizul Paolo părea încă un tinerel și practica toate sporturile. La fel de frumos ca la treizeci și cinci de ani, cînd Agnese se măritase cu el, își păstra în ochii soției prestigiul dragostei din ziua nunții, încît, din punctul acesta de vedere, practicile religioase nu-i schimbaseră cu nimic sufletul. Așa se explica venirea pe lume a atîtor copii dintr-o femeie care-și risca viața cu fiecare sarcină și căreia medicii îi atrăseseră atenția de mai multe ori asupra marelui pericol pe care-l reprezentau pentru ea nașterile. Și marchizul fusese pus în gardă, dar părerea lui în privința aceașta era că femeile sînt făcute pentru așa ceva, iar copiii înseamnă sănătate. Avînd un caracter ales, o inimă deschisă și veselă, păstrînd respect — fără ca măcar să-și dea seama — la toate conveniențele, nici nu-i trecea prin minte că obligațiile lui puteau fi altele decît ale unui soț bun, de modă veche : în timp ce, dacă cineva ar fi știut să-i scruteze inima pînă în adîncuri, ar fi găsit la baza respectului său conjugal următorul gînd : „M-a vrut, n-are decît să suporte consecințele“. Îi era într-adevăr foarte credincios și niciodată nu se auzise nimic de vreo combinație de-a lui, și nici măcar de aventuri sau capricii ocazionale, lucru demn de notat la un gentilom cu prestanță, care în tot cursul anului nu făcea nimic. Principala lui ocupație, în afară de tenis, canotaj, scrimă, era aceea de a-și însoți regulat soția, care ieșea fără tragere de inimă și numai pentru cumpărăturile necesare ; în legătură cu acestea, el era totdeauna gata să-și ofere părerea de om cu gust, cînd îi era cerută, și s-o încurajeze pe soția sa dacă, reținută cum era cînd cheltuia, o vedea speriată de sumele mari.

Banii cheltuiți în casa De Paoli îi aparțineau — o știa toată lumea — Agnesei Ingegneri : dar sărăcia nu-i un defect și un titlu purtat atît de bine restabila echilibrul dintre activ și pasiv. Foarte discret de felul lui, marchizul nu se amesteca niciodată în administrarea patrimoniuului soției și în destinația pe care ea voia să o dea veniturilor proprii. Se arăta exigent și intransigent asupra

unui singur capitol : acela privitor la bunăstarea și îmbrăcămintea ei. Agnese era modestă, foarte puțin dornică să se arate în lume, convinsă chiar că fusese întotdeauna prea puțin atrăgătoare, dar soțul se purta cu ea ca și cum ar fi socotit-o o frumusețe complicată, demnă de cea mai rafinată eleganță. La sine nu se gîndea și obișnuia să spună, jumătate în glumă, jumătate în serios, că frivolitățile nu sînt pentru vîrsta lui, și că orice îi stă bine : această ultimă observație era lipsită de modestie, dar adevărată. De altfel oricare ar fi putut să-și dea seama că neglijența nu-i era dăunătoare, pentru că Agnese, adeseori prea șubredă ca să se ocupe de educația copiilor și să conducă gospodăria, nu pășea ci zbură de-a dreptul, oricare i-ar fi fost starea sănătății, cînd era vorba să se îngrijească, în orice anotimp, de garderoba marchizului, cumpărîndu-i alte pulovere, echipamentul de călărie și tot ceea ce îi cere moda masculină unui dandy de profesie. Toate acestea erau comisioane clandestine, îndeplinite între o slujbă religioasă și o rugăciune, din care rezultau „surprizele” pentru iubitul Paolo : comisioane făcute cu sufletul la gură și cu inima roasă de gelozie. Da, de gelozie : pentru că străzile furnică de femei frumoase, la călărie se duc amazoane ciudate și capabile de orice, pe terenurile de tenis pot fi întîlnite superbe fete de optsprezece ani, clocotind de viață și de sănătate : toate, se înțelege, gata să cadă în brațele lui don Paolo, de îndată ce el s-ar arăta dispus.

Faptul că fetele de optsprezece ani îi provocau o îngrijorare deosebită doamnei Agnese avea un motiv secret întemeiat. Angelica avusese optsprezece ani cînd se căluseră : era cea mai frumoasă și cea mai sănătoasă dintre fetele din oraș, sportivă și ea și, asemeni sportivelor, puțin răutăcioasă față de gâlbejitele ca sora ei. Fiind de familie bună, deși nu erau bogate, domnișoarele Ingeneri erau bine primite peste tot : plătînda Agnese, la douăzeci și șapte de ani, predestinată parcă să rămînă fată bătrînă, trezea cu atît mai multă simpatie cu cît deșteptase mai multă milă sănătatea ei șubrezită și marea răbdare cu care își suporta necazurile ; în timp ce Angelica, pe atunci încă o fetișcană, plină de o vioiciune năvalnică, era socotită piperul, neprevăzutul fiecărei ex-

cursii sau reuniuni, înveselindu-i pe toți. Se distra și tânărul marchiz De Paoli, bărbat frumos și, în perioada aceea, patetic în eleganța lui ponosită de patrician sărac, care ațîța dispoziția și amorul propriu al fetei, provocînd-o pe terenurile Tennis Club-ului, al cărui membru era prin drepturi de familie. Cele două fete erau orfane și, dată fiind diferența de vîrstă, Agnese ținea loc de *chaperon*¹, pentru sora mai mică, pe care o înconjura cu dragoste și atenții materne: tânărul gentilom nu trecuse deci cu vederea să-i ceară învoirea pentru a o invita pe surioară, și încă plin de o solemnitate ciudată în ținută, fapt care-o impresionase pe fata bătrînă, în timp ce pe Angelica o făcuse să rîdă din toată inima. Înclinîndu-se adînc, de parcă s-ar fi aflat în fața unei matroane, don Paolo mulțumise pentru încuviințare și Agnese, rămasă singură, se privise apoi îndelung în oglindă.

Ca să ajungi la terenurile Tennis Club-ului trebuie doar să traversezi bulevardul: de la fereastra camerei sale ea putea să audă, în aerul primăvăratic, răsunînd limpede izbiturile sonore ale mingilor schimbate între cei doi jucători, agresivi și voioși. Din cînd în cînd se auzea un strigăt, un rîs strident, o tăcere. Apoi ritmul jocului creștea din nou, cu pauze care, pentru cineva care-l urmărea de departe, păreau pline de cuvinte, de șoapte. O singură zi se hazardă Agnese să asiste la o partidă: urmărirea mingilor cu privirea îi dădea o amețală neplăcută, așa încît, tăcută și neobservată, se retrase și se înapoie acasă. În ziua aceea bănuiala ei că Paolo se îndrăgostise de frumoasa Angelica prinse rădăcini și deveni o realitate de netăgăduit, căci asemeni tuturor ființelor bolnăvicioase, nu exista vreun privilegiu care să nu fie cuvenit după părerea ei celor ce se bucurau de o sănătate perfectă. Din același motiv, era și ea îndrăgostită de Paolo, cu anatomia lui perfectă de om puternic și sănătos; iar faptul că era îndrăgostită fără nici o speranță, fără să-și facă iluzii nici o clipă, i se părea just și irevocabil. Nu era geloasă pe surioara ei, dimpotrivă îi plăcea gîndul

¹ Insoțitoare a tinerei fete (fr.).

că Angelica își putea permite chiar să cocheteze, să se joace cu sentimentele omului celui mai frumos din lume, deși era mai mult decît convinsă că pînă la urmă nu va reuși să-i reziste. De altfel și în convingerea aceasta afla o satisfacție încărcată de melancolie : toată lumea din oraș știa că marchizul, foarte respectuos față de dorințele mamei sale, o doamnă săracă, găzduită de un frate bogat, n-ar fi putut niciodată să se însoare cu o femeie care să nu aibă o moștenire mare. Propriei sale tristeți tănuite i se adăuga deci, în inima Agnesei, o milă temătoare pentru soarta tinerei ce-i era astfel de două ori soră : prin sînge și prin sentimente. O chinuitoare plămuire a minții o ducea cu gîndul la desfășurare și la consecințele unei pasiuni împărtășite, dar căreia i se puneau piedici : argumentele pe care le-ar folosi, în momentul fatalei renunțări, pentru a-și consola surioara ; lacrimile pe care le-ar vărsa împreună. Cu asemenea lucruri se hrănea firea romantică a Agnesei, care nu mișca măcar un deget pentru a pune capăt unei situații atît de periculoase. Doar un răutăcios fără pic de milă ar fi putut să presupună că în resemnarea ei amară respira liniștit convingerea că la omul îndrăgit nu putea ajunge nici una dintre ele, cu atît mai mult cu cît imaginea tînărului suferind din cauza unei iubiri imposibile și sacrificat în chip virtuos, era mai puternică în mintea ei decît oricare alta. I s-ar fi părut un sacrilegiu să regrete că don Paolo nu se gîndise niciodată să muncească și se mulțumea să trăiască de azi pe mîine, comod și lipsit de ambiții, contînd pe prestigiul pe care i-l oferea titlul și relațiile sale : ceea ce pentru alții era semn de lene, pentru ea era o eroică tărie de caracter, un motiv important pentru care îl admira.

La această înfocare tănuită, pe care nu știa s-o ascundă întotdeauna, De Paoli nu era insensibil. Legăturile sale cu femeile, întemeiate pe ușurința succeselor dobîndite — de altfel neexploatate vreodată — și pe faptul de necontestat că restricțiile nu-i îngăduiau să se căsătorească, căpătaseră de mult timp un caracter de bonomie frătească și de blîndețe cu care se exprima și se apăra, în recunoștința lui tulbure de veșnic preferat. Îi plăceau fetele frumoase, dar nu era total nemulțumit că sărăcia lui îl ocrotea, cum i se părea, de focul pasiunilor. De

exemplu, îi plăcea Angelica : dar Agnese nu ştia că simpatia problematică şi veşnic în gardă a surioarei faţă de tovarăşul ei de joc îi era mai puţin plăcută acestuia decît devoţiunea ei mută şi transparentă. Aşa stăteau lucrurile şi aşa ar fi rămas, fără tulburări, scurgîndu-se, cu înţetinea vieţii de provincie, în paşnica mlaştină a obişnuinţei, cînd soarta jucă cu Agnese o partidă decisivă, cu totul altfel decît cele ce se disputau pe terenurile Tennis Club-ului, şi o situă în centrul unei întîmplări neprevăzute şi aproape ironice. Păru într-adevăr o ironie faptul că ultima dorinţă a unui bătrîn egoist, rudă îndepărtată şi detestată a familiei Ingegneri, o transformă pe fata bătrînă de douăzeci şi şapte de ani — numai pe ea — în cea moştenitoare greu de dovedit care le-ar fi putut pune pe fugă pe toate platonicele iubite ale marchizului De Paoli. Fu o întîmplare de puţine zile ; înştiinţarea notarului, neîncrederea, stupoarea plină de spaimă, o durere de cap puternică : şi Agnese se regăsi în salon, în fotoliul ei obişnuit, stăpîna unui patrimoniu care avea să-i permită cele mai extravagante capricii. Trebuie s-o recunoaştem ; după potolirea frămîntărilor sufleteşti, după depăşirea tensiunii primul — ba chiar singurul — ei gînd fu proiectul acela de a-l transforma pe marchizul decăzut într-un om bogat. Prin ce mijloace, nu ştia şi nici măcar nu se întreba : era gata de orice, chiar să îngenuncheze în faţa lui, numai să-i accepte darul. La o singură soluţie nu se opri, aceea prin care punînd-o pe Angelica în locul ei i-ar fi permis lui Paolo să obţină bogăţia căsătorindu-se cu femeia pe care o iubea. Dar Agnese nu era o sfîntă, era doar o veşnică înfrîntă pe care o avere neaşteptată şi aproape brutală o răscolea. Obişnuită să-şi privească sora ca pe o privilegiată căreia nu-i lipsea nimic, se trezi uitînd fulgerător micul roman pe care-l plămădisese cu fantezia şi lăsîndu-se, fără remuşcări, în voia a ceea ce devenise raţiunea ei de a fi. S-ar putea jura că nu se gîndea de loc să-şi ofere mîna lui don Paolo : voia să-i ofere bogăţia ei şi o dată cu bogăţia, în mod inconştient, libertatea de a nu se vinde pentru o zestre, rămînînd, în fine, burlac. Nu credea, nu se mai gîndea măcar la dragostea lui pentru Angelica. O dată îmbogăţit, o dată restituit — în mintea ei — prerogativelor complicate ale naşterii sale, îi apărea invulne-

rabil, de o impasibilitate superioară. Trebuia să găsească fără întârziere vorbele, limbajul care să-l facă să ierte îndrăzneala ofertei. Cît despre curajul care i-ar fi fost necesar, Agnese ştia că posedă cel puţin curajul disperării, în cazul unui refuz. O uşoară febră nervoasă o întinerise în zilele acelea, ochii blînzi străluceau şi pînă şi părul ei lins îşi schimbase aspectul şi i se umfla pe tîmple, plăcut ondulat. Nici nu-şi dădea seama cum o fixa Angelica. Unde era Angelica ? „A, eşti aici“, spunea ea din cînd în cînd, ca şi cum s-ar fi trezit din somn, văzînd-o aşezată în faţa ei. „Nu pleci nicăieri ?“ Dar fata nu răspundea, ridica doar uşor din umeri şi se închidea în camera ei. Nu mai juca tenis, nu se ducea la cinema. Don Paolo nu se mai arătase, dar absenţa lui n-o îngrijora pe Agnese, ci dimpotrivă. Ea îi scrisese un bilet, îi fixase o întîlnire, îl aştepta ; ea singură. Angelica era un copil.

Totul se petrecu neaşteptat de firesc. Nu fu vorba nici de rugăminţi dîrze, nici de refuzuri eroice. Don Paolo se aşeză la locul lui obişnuit, lîngă pick-up, aşa cum făcuse de atîtea ori (şi era atît de clar, acum, că altceva nici nu căuta) şi ascultînd cîntecele preferate se interesă de sănătatea Agnesei, de ce mai făcuse în ultima săptămînă, cu acea mare încurcătură în care intrase. Zîmbea duios şi luîndu-i o mină, i-o strînse dragăstos. „Biata şi draga mea Agnese.“ „O, Paolo“, suspină Agnese ; şi-şi plecă obrazul aprins pe mîna lui. Restul veni de la sine, cu nobleţe, oferta fu o cerere de ajutorare, consimţămîntul fu o îmbrăţişare. Şi rezemîndu-şi capul pe pieptul acela bărbătesc, larg, Agnese fu sigură că ea avea optsprezece ani şi că nici o altă femeie nu-i avusese vreodată atît de plini şi de triumfători. Ca niciodată, un fapt atît de criticabil ca logodna unei fete trecute şi foarte bogate cu un nobil frumos şi sărac nu trezi, în oraş, comentarii nefavorabile. Agnese Ingegneri fu aprobată ; surioara ei capricioasă nu era soţia potrivită pentru un tip atît de serios ca De Paoli. Şi ca niciodată opinia publică intui adevărul : adică acela că marchizul nu fusese nicicînd îndrăgostit şi glumise doar cu tînăra, într-un fel nevinovat, cum făcuse cu atîtea alte fete. Latura romantică a întîmplării încînta şi ea lumea, mulţumită să o vadă răsplătită pe Cenuşăreasa cea

bună, constrînsă să stea lîngă foc, în timp ce sora ei mai mică își trăia viața. Iar celor ce insinuuau că moștenitoarea ar fi putut foarte bine să-și împartă cu sora ei averea care-i picase din senin, li se răspundea de obicei că un patrimoniu împărțit în felul acela nu i-ar fi îngăduit lui don Paolo să se căsătorească pe măsura rangului său, și că deci merita ca Agnese să nu lase să-i scape un aranjament atît de onorabil. Raționamentul se potrivea cu mentalitatea provincială, pentru care banii sînt bani și cine îi are, și-i ține : mentalitate care-i aparținea, cu toată firea ei drăgăstoasă și cu toate excesele sentimentale, și Agnesei.

Fu observat și apreciat faptul că marchizul își neglija obiceiurile sportive și-și împărțea cu logodnica plăcerile liniștite ale muzicii, ale lecturii, ale plimbărilor scurte, gustate fără martori, dat fiind că vîrsta Agnesei și felul ei de a fi cheazăuiau deplina corectitudine a întrevederilor. Apoi, dacă vreo curiozitate se îndreptă spre Angelica, nu dădu nici un rod : ea-și reluă viața veselă, în tovărășia prietenilor obișnuiți, ba își îngădui mai des excursii, scurte călătorii, serate dansante, ca și cum logodna sorei ei ar fi eliberat-o de o rețineră și i-ar fi dat în întregime drepturile primei tinereți. În povestirile și glumele ei cei doi logodnici apăreau ca o pereche matură, puțin ridicolă și ușor disprețuitoare, ca și cum între ea și Agnese ar fi fost o diferență nu de zece, ci de douăzeci de ani, iar don Paolo ar fi fost un holtei vîrstnic : „un bătrîn“, cum spun fetele de optsprezece ani. Se socoti că este natural și logic ca în vara aceea ea să accepte invitația unei colege și să-și facă vilegiatura la Capri, afișînd o eleganță care era fără îndoială susținută de sora sa. Probabil că se distra mult, căci nu scria nimănui, dar succesele ei mondene erau pe buzele tuturor cunoscuților : se și prevedea vestea unei a doua logodne, strălucite de data aceasta și poate chiar răsunătoare, cînd știrea că nu avea să se întoarcă în oraș în toamna următoare dădu prilej celor mai felurite bîrfeli. Unii vorbeau de o călătorie senzațională, alții de o aventură picantă. Adevărul se făcu repede cunoscut și fu tulburător : Angelica se pregătea să se călugărească, la o mănăstire din Roma. Se hotărîse să devină călugăriță.

Nu era greu să pui această hotărîre extraordinară în legătură cu motive de ordin sentimental. Dacă o fată de optsprezece ani, frumoasă, plină de viață, însetată de plăceri, nu mai află gust pentru lucrurile lumești și se hotărâște să le părăsească, se bănuiește de obicei că ceva și cineva au rănit-o adînc și au dezamăgit-o. N-a fost nevoie să se caute la Capri ceea ce se găsea la îndemîină și sub ochii tuturor ; părerea celor din oraș făcu cale-ntoarsă și, în lumina noului eveniment, analiză cu asprime purtarea marchizului De Paoli, judecînd-o dictată de calcul josnic și de lipsă de scrupule. Totul era clar : părăsită pentru bani. Încercase să uite și nu reușise. Judecarea Agnesei fu mai puțin aspră, dar poate mai disprețuitoare.

De Paoli nu păru cîtuși de puțin tulburat de toate acestea, fie că era conștient de situație, fie că nu, și continuă să o viziteze dimineața și seara pe logodnica lui, ocupîndu-se de cele necesare pentru căsătorie, acum apropiată. În ceea ce o privește pe Agnese, agitația ei fu adîncă, dar inegală. Bănuiala că Paolo o iubea pe Angelica și că din interes înclinase spre ea (act, după părerea ei, mai mult meritoriu decît criticabil) dispăruse pentru moment : dar că gestul sorei fusese rod al disperării amoroase — nu se îndoia nici măcar o clipă. Pentru nimic în lume nu și-ar fi manifestat față de Paolo certitudinea aceasta : se lăsa mistuită pe ascuns, cînd era singură, noaptea, între trezie și somn. Lumina dimineții îi aducea din nou, în timp ce aștepta să-l vadă apărînd, tăria de a trăi, dacă nu fericită, cel puțin curajoasă : iar cînd Paolo sosea, tristețea ei de soră îndurerată din pricina unei atît de neașteptate despărțiri nu aștepta decît să fie consolată. El, bineînțeles, făcea față îndatoririi sale. După cum mărturisea, hotărîrea ciudată a cumnătelei nu-l mirase de loc. Tocmai caracterele cele mai exuberante și mai vioaie se dovedesc susceptibile de cele mai sincere transformări. Și, în definitiv, nu era decît un motiv de bucurie : știa din experiență că de cîte ori o fată se dedică vieții religioase, după prima surpriză, familia trebuie să recunoască alegerea ei drept înțeleaptă și avînd mai multe garanții de fericire decît dacă ar fi încheiat cea mai bună dintre căsătorii. „Nu, nu trebuie s-o contrazicem pe Angelica noastră ; ar fi un lucru rău să o convingem în clipa aceasta

să renunțe. Și e bine și natural să nu vrea să asiste la nunta noastră : îmi dau seama de starea ei sufletească și-mi amintesc că și o verișoară de-a mea n-a mai vrut să se întoarcă acasă după ce și-a descoperit vocația.“ Vocea lui Paolo era rațională și convingătoare într-un fel atât de dulce încât Agnese, ca să-și exprime recunoștința, îi lua mâna și i-o săruta, în timp ce el, clătinându-și capul și zîmbind, îi spunea „nebună mică“. Sprijinită de prezența lui, se simțea cîteva ceasuri convinsă și se înșenina iar. Noaptea, asaltată din nou de neliniște și de remușcare, simțea crescînd în ea groaza că pînă și numele sorei, pronunțat de atîtea ori, avea să trezească în mirele nevinovat vreun regret, vreo bănuială asupra adevărului : atunci, înspăimîntată, se jura să se lipsească, prefăcîndu-se, de mîngîierea cuvintelor ei. Și chiar așa făcu. Obişnuită să sufere în singurătate, socoti drept să plătească scump o fericire poate furată și pe care nu avusese curajul să o refuze. Starea ei, înainte și îndată după nuntă, fu aceea a cuiva care consimte, ştiindu-se blestemat, la o voluptate neîngăduită. Se duse la altar arzînd de febră, îşi petrecu luna de miere ca o convalescentă pe fotoliile celor mai luxoase hoteluri ale Coastei de Azur ; acolo primi vestea că Ordinul ales de Angelica era un ordin misionar ; prin urmare n-avea s-o mai vadă. O informa despre acest lucru starea ei, care-i preciză că lucrul se făcuse potrivit cu dorința expresă a novicei, care înțelegea — renunțînd să scrie personal — să-și sublinieze totala desprindere de simțămintele pămîntești. Scrisoarea stătea zvîrlită deschisă pe măsută, alături de fotoliul Agnesei, și reflexul umbrelei mari, izbite de un soare aproape vărațic, o colora cu o flacăra singerie. De pe terasa ce dădea spre mare, ca pe vremuri în vila Ingegneri, puteau să se distingă clare, limpezi, loviturile de rachetă în mingile zburătoare : soția îl rugase pe Paolo, prea des sacrificat, să-și reia obiceiurile sportive. Tocmai se găsea în hotel o pereche de tinere americane care-și căutau un *partener*, și ea dorea ca el să profite de aceasta. Cadența jocului cu mingea și scrisoarea aceea incendiată de lumină evocau pînă la halucinație prezența vie a unei Angelica dispărute : atât de iute în fuga spre plasă, atât de fulgerătoare în momentul în care izbea mingea cu brațul ei frumos și

gol. Fără să plîngă, cu ochii întredeschiși în direcția în care se reflectă lumină, Agnese încerca să suprapună peste imaginea aceea chipul unei călugărițe. O sutană neagră, stofa grea a mîneșilor mari, scufia ce încătușa obrazul proaspăt și copilăresc încă, mărginind privirea ochilor cenușii, puțin sălbatici : iată în ce hal mi-am adus sora, se acuza Agnese. Dar pasul elastic al lui Paolo, urcînd pe trepte, o reînsufleți, o făcu să simuleze o fericită trezire din siestă și să suridă : „Ai transpirat tot ! Du-te iute și te schimbă“. Scrisoarea stăreței, cu referirea aceea teribilă la „simțăminte pămîntești“, dispăruse printre cutele capotului ei. Vai și-amar dac-ar fi citit-o Paolo, se gîdea ea.

Astfel se năștea, întunecată și resemnată, gelozia ei postumă. Și nu erau în stare să i-o risipească desele dovezi de bună-dispoziție ale soțului, ale perfecției lui liniști cînd, de exemplu, după cîteva luni, sosi o altă scrisoare, cu cîteva rînduri scrise de mînă, chiar de Angelica. Se îmbarca la Napoli, călătorind spre Orient, avea să-și desfășoare activitatea într-un spital, la Tokio. Era semnată „*Sora Maria della Passione*“, un nume care făcu inima Agnesei să tresară, gata cum era să găsească pretutindeni aluzii mușcătoare. Însuși Paolo îi întinsese scrisoarea și acum citea peste umărul ei. „O călătorie minunată !“ comentă el cu un accent de invidie veselă. „Trebuie s-o facem și noi cîndva.“ „Dragul meu“, răspunse Agnese : și-și mușcă limba ca să nu adauge : „mulțumesc“.

În vremea aceea, se ivi spre a o ajuta și a o distra prima sarcină obositoare, care folosindu-i toate forțele de umil custode al unui prim născut de neam mare o împiedica să cedeze unei frămîntări poate dăunătoare sănătății fătului. Să nască aflîndu-se între viață și moarte, să se regăsească vie ca prin minune spre a-și reîncepe după scurtă vreme calvarul, acesta a fost, ani de-a rîndul, soarta marchizei, veșnic îndurerată că nu poate să alăpteze, veșnic îngrijorată de gingășia și neîntreruptele boli ale copiilor ei, care-i semănau prea mult. „Cum merge micul meu spital ?“ se interesa glumeț don Paolo, revenind înfierbîntat tot din cursa lui călare de dimineață, în timpul unor ierni aspre care țineau luni întregi între fotoliu și pat pe soție și pe copii. Dacă în momentele acelea i s-ar fi îngăduit să-și anuleze căsnicia cu o lovitură de baghetă magică, în-

locuind-o cu una a sorei ei, fără îndoială mamă a unor copii viguroși, Agnese ar fi fost fericită. La fiecare naștere îi trimitea vești sorei Maria, cu rugăminți fierbinți să se roage pentru noul născut și pentru ea, „păcătoasă“. Suro-rile Ingegneri nu s-ar fi gândit să folosească un ton de po-căință atît de umilă cînd trăiau laolaltă, căci nu erau bi-gote, ci de-abia practicante, atît prin tradiție familială cît și prin înclinare. Dar cu cît rezerva intimă a Agnesei su-ferea mai mult cînd se folosea de o asemenea pocăință (de-sigur că Angelica o socotea ipocrită) cu atît mai mult căuta formulele celui mai conform și mai tipicar pietism, modul cel mai împovărător pentru ea, de a-și ispăși greșelile.

Sora Maria nu răspundea la dovezile acestea de umi-lință înjositoare. Dar începură să sosească, punctuale și monotone, bilețelele de Paști și de Crăciun. „Urări vouă și nepoților.“ Agnese se simțea iertată și săruta semnătura aceea de călugăriță pe care i se părea că n-o mai cunoaște. O iubise, o mai iubea pe sora ei ? Se revedea pieptănînd codițele Angelicăi, pe vremea cînd era copilă, cînd le murise mama : era sigură că o iubise pe-atunci cu duioșie. Mai tîrziu, i se părea că sentimentul ei se alterase într-un fel misterios și fusese mînjit de suferință : întîi cea de tînră bolnăvicioasă, apoi suferința de îndrăgostită ne-fericită ; la urmă, totul era încetoșat și deformat de re-mușcare.

Cu toate acestea păstra biletele acelea, le recitea, le analiza scrisul. Nepoții erau acum trei, trei băieți palizi, și marchiza aștepta al patrulea copil, suferind mai mult decît de obicei. Într-o zi, în timpul acestei sarcini, te-mîndu-se de lucruri grave pentru ea și pentru copilul ce urma să se nască, simți nevoia să-și mărturisească temerile și necazurile cuiva : cui deci, dacă nu celei ce fusese micuța Angelica, întreaga ei familie ? Așternu pe hîrtie o scrisoare lungă, conținînd cele mai mici amănunte despre aspectul, despre sănătatea gingașă, despre caracterul copiilor, Andrea, Marco, Giovanni, care aflaseră că au o mătușă în depărtare, își aminteau de ea, o recunoșteau în fotografiile de pe vremea cînd era încă mică. Starea ei fizică, adăuga ea, era din ce în ce mai proastă, și dacă un gînd o mîngîia era acela că la moartea ei, pe care o socotea foarte apropiată, orfanii aveau să găsească în mătușă un

sprijin, o călăuză spirituală, o sfătuitoare de încredere. Descărcându-și sufletul, se simți ușurată : Agnese avu senzația că-și recîștigase reputația de altădată și o autoritate patetică de soră mai mare : inima ei fu năpădită, pentru prima oară după mulți ani, de chinul plin de nostalgie de a nu o putea strînge pe Angelica la piept. Cuvintele pentru a exprima o asemenea dorință erau pregătite, dar tocul îi rămase înțepenit deasupra foi. Să scrie sau să nu scrie numele lui Paolo ? Timp de o clipă figura bărbatului care le despărțise i se păru ciudat de străină, aproape necunoscută, încît îi apăru deodată amețitor de îndepărtată : aceasta fu senzația care o făcu să-și revină. Își dădu seama că dacă nu s-ar fi eliberat și-ar fi pierdut și conștiința de sine, conștiința felului în care știa să iubească și să sufere, vioiciunea sentimentelor sale ; cu un efort violent se trase înapoi, și-și dădu seama, aproape cu satisfacție, că încă e geloasă. Potrivi în grabă o încheiere searbădă, scriind : „Noi toți ne gîndim la tine cu dragoste.“ În acel „toți“ înțelegea că Paolo figura ca un bătrîn și respectabil tată de familie, ca un tip grav și plictisitor, neaducînd de loc cu tînărul atrăgător de care sora Maria putea să-și amintească. Dar dorința de a-l îmbătrîni pe Paolo și de a-i micșora prestigiul nu-i era trezită în minte doar de ațîțarea și de teama plină de gelozie : ceva din recenta întoarcere bruscă la dragostea frățească se amesteca la un loc cu un soi de rușine pentru faptul de a fi, în ochii unei călugărițe tinere — ea care nu mai era tînără — soție într-un mod atît de activ. Cu atîția copii. De-ar fi putut s-o facă să creadă că-i adusese pe toți barza, așa cum le povestea lor mama, ar fi fost mulțumită și i s-ar fi luat o piatră de pe inimă.

Două pierderi de sarcină succesive nu încheiară nici viața nici fecunditatea marchizei : ultimul copil fu o fetiță care arată clar, încă din primele luni, că are trăsăturile și culorile mătușii călugărițe, făcînd să renască laolaltă atît remușcările cît și gelozia mamei. Conform dorinței ei fu botezată Angelica și tatăl, așa cum se întîmplă în familiile în care grațiile unei fetițe sînt o noutate foarte plăcută, nu mai contenea s-o admire și s-o răsfețe, ce mai tura-vura, să-i dea cea mai mare importanță : el care-i iubea cu adevărat pe cei trei băieți, dar bărbătește, fără să-și

piardă timpul ca să-i cocoloșească. Faptul că mititica semăna atât de extraordinar cu mătușa din partea mamei nu părea să-l surprindă niciodată și bineînțeles că soția lui nu-i atrase atenția asupra acestui lucru. Spre deosebire de frații săi, ea se născuse robustă și creștea bine, cu bujori în obraji și plină de viață. „Este singura care-mi seamănă“, repeta fără încetare marchizul, legănînd-o pe genunchi, în timp ce rîdea cu hohote ; și se recunoștea ba în forma ochilor ei, ba în linia guriței ei mici. O nouă suferință începu pentru Agnese. Vechea ei gelozie umilită căpăta acum o formă demnă de milă, fantoma care nu pierise bine a sorei sale apărea din nou acum în persoana fetei și părea să încarneze o răzbunare ciudată și crudă. De atunci, nemaiajungîndu-i practicile religioase, Agnese respinse brusc — cum nu mai făcuse niciodată — grijile față de persoana și de îmbrăcămintea ei. Nici măcar insistențele lui Paolo nu reușiră să-i mai schimbe intenția de a se face bătrînă și urîtă, în timp ce prin orice mijloc, chiar și printr-o viclenie cu totul nouă la ea, încuraja tendințele mondene ale soțului, gusturile lui sportive care-l țineau cel mai mult departe de familie și, prin urmare, de mica Angelica.

Copiii o cunoșteau infinit de răbdătoare și de-a dreptul sclavă a capriciilor lor ; dar era de-ajuns acum ca țipetele micuței să traverseze ceva mai ascuțite decît de obicei pereții casei, pentru a o face să alerge spre ușa camerei copiilor, cu fruntea încruntată sever, cu buzele palide, pregătite pentru muștrări. Dar nu era nevoie să vorbească și nici n-ar fi îndrăznit, dat fiind că de cele mai multe ori strigătele acelea exprimau bucuria copilei, ațîțată de tatăl ei. Micuța Angelica tăcea brusc, fără să plîngă, și se-mbufna, în timp ce marchizul, care eventual se așezase în patru labe pe covor ca să se lase încălecat de ea, se ridica încurcat, după ce făcea cu mîna sau cu ochii un semn de îndemn la liniște pe care soția îl observa și-l interpreta ca un semn de înțelegere între tată și fiică, în dauna ei. Dispărea. Și refugiată în camera ei, prăvălită în pat, izbucnea în hohote de plîns a căror cauză nu voia s-o cerceteze, dar care-i dădeau convingerea unei monstruoase nefericiri de nesuportat. După ce ciocănea la ușă discret, Paolo se arăta în ușă și-i spunea fără nicio urmă de

supărare. „Eu plec, dragă. Cum te simți ? !” Neîndrăznind să-și arate fața descompusă de lacrimi, ea se simțea deodată cuprinsă de o recunoștință fără rost și, deși nu-și schimba poziția, răspundea molatec : „Mă doare puțin capul, dragul meu. Dar foarte puțin.” Deși i se învîrtea capul și-i zvîcneau tîmplele, se ridica atunci, își refăcea trăsăturile feții trecîndu-și puful cu pudră peste ele și revenea în camera copiilor, o lua pe Angelica pe genunchi, o îmbrățișa strîns, o săruta, în timp ce micuța căuta, foarte serioasă, să se desfacă din îmbrățișarea ei și adesea începea să bîzîie, cerîndu-i s-o lase. De îndată ce n-o mai strîngea în brațe, o vedea îndepărtîndu-se cu rochița în dezordine, cu boabele lacrimilor alunecîndu-i pe obraji ca de piersică, și alergînd în colțul cel mai îndepărtat, spre a se juca în liniște, furioasă și învrăjmășită.

Într-una din îmbrățișările acelea forțate și dureroase, Agnese, care-și lipise fața de fruntea fetei, simți cum arde. De nenumărate ori băieții ei se îmbolnăviseră, dar cînd constată că Angelica are febră, mama încercă o stare de alarmă de neconceput, în care se amestecau neîncrederea și senzația sinistră că a prevăzut boala. Înainte ca medicul să fi avut timpul necesar să sosească, ea spusese : „moare”, și nimeni nu reuși să-i scoată din cap acea încredințare disperată și încăpățînată, care părea inițial fructul extravagant al unei minți bolnave. Încredințarea care se adevăra, exprimată cu prudență de specialist după trei zile, nu fu deci pentru ea decît ecoul unei voci pe care conștiința i-o înregistrase și, cine știe, poate i-o și sugerase. Într-a patra noapte fetea muri. Marchizul fu cuprins de o durere firească, dar membrii familiei, uimiți, n-aveau ochi decît pentru marchiza ocupată cu îmbrăcarea, așezarea, vegherea micii moarte, întărită de o disperare rece, fără lacrimi. Nu puteau ghici în activitatea funebră a marchizei încuviințarea față de o pedeapsă ce aproape că i se părea neîndestulătoare față de păcatele sale.

Mintea rătăcită a Agnesei nu se mai îndoia că este într-un fel răspunzătoare de moartea copilei. O soră sacrificată, o fată nevinovată urîtă : și unde o dusesse ura aceasta i se părea că știe, și încă prea bine. Acum simțea că nu mai poate iubi pe nimeni, nici pe soțul ei, nici pe

bieții băieți atât de gingași, nici, mai ales, ceea ce soarta îi hărăzi să mai poarte în pîntece : ultima ei rușine. „O să fie o fetiță“, i se spunea în încercarea de a o mîngîia. Ea ghicea că și Paolo se mîngîia cu speranța aceasta, dar era sigură că avea să nască un al patrulea băiat. Acoperită de văluri întunecate, își detesta fecunditatea, socotind-o fruct al exceselor desfrîinate, în timp ce dragostea ei față de soț, pe cale să renască din cenușa durerii, i se părea o pasiune carnală păcătoasă, pe care nici un confesor n-ar fi putut s-o înțeleagă și s-o ierte. O adora acum pe micuța moartă, dar de îndată ce se lăsa în voia tristei mîngîieri pe care i-o asigura tăria acestui sentiment, se și socotea ipocrită. Și cu toate acestea, cînd Paolo o îmbrățișa, încă se mai simțea liberă și fericită. Mai ales pentru aceasta nu se putea ierta.

Apropiindu-se data nașterii, fu mai sigură ca oricînd că nu va supraviețui și-și umplu zilele cu o ocupație monotonă și lugubră : aceea de a scrie și a rescrie un fel de testament pe care sora ei și numai ea urma să-l citească. Printr-o scrisoare laconică o și instituiseră moștenitoare a tot ceea ce legea îi dădea dreptul să ia de la soț și copii : dar testamentul adevărat, cel moral, era lung și întins, pagini și pagini de scrisoare-mărturisire pe care sora Maria urma să o primească îndată după moartea ei. În ea, Agnese își expunea pretenziile păcate și le reconstruia cu de-amănuntul. Foarte pricepută în a da fiecărei vorbe, fiecărui gest propriu, încă din vremea de dinaintea logodnei o interpretare strîmbă, le cita pe acelea pe care Angelica și le amintea fără îndoială dat fiind că erau legate de vreun reproș, de vreo dojană pe care sora mai mare o adresase celei mai mici ; ca și cum ar fi vrut să spună : de pe atunci eu îți eram ostilă, îți amăram viața. Se depăna astfel o povestire foarte încheșată, țesută din intenții întunecate în dauna călugăriței : care, după atîta amar de ani, cu greu ar fi putut să le descopere falsitatea. Dacă nu ajungea să se acuze de-a dreptul că-și asigurase, prin vreo manevră ascunsă, o moștenire nedreaptă, biata marchiză folosea cuvinte arzătoare în definirea egoismului propriu și mai ales a sentimentului ei față de Paolo. Dragostea era doar senzualitate neînfrînată, gelozie fi-

rească, — dorință precisă de a ucide. Ajungînd apoi să povestească despre nașterea și moartea micuței Angelica, creierul ei tulburat se lăsa să alunece pe panta unor judecăți atît de întunecate, încît și bănuiala unei suprimări îndelung premeditate putea să se ivească în mintea oricui ar fi citit.

Singurul semn clar al unei minți rătăcite se putea întrevede în frazele care-o arătau pe fetiță ca fiică a lui Paolo și a Angelicăi. „Am urît-o pe fiica voastră, am lăsat-o să moară.“ Numai că, datorită aceluia fler pe care-l au nebunii, Agnese ghicise că inima închisă și aspră a sorei ei fusese sensibilă la vestea venirii pe lume a unei micuțe Angelica. Oare Angelica De Paoli nu-i trimisese chiar ei o fotografie recentă de-a sa, singura mărturie a ceea ce devenise fata de optsprezece ani care renunțase la drepturile ei la viață ? Agnese privise o clipă, încremenită, cartonașul acela cu care se trezise pe neașteptate în mînă apoi îl rupsese imediat ; dar imaginea îi rămăsese în ochi, imposibil de distrus și de uitat. Acoperită de vâlul alb și de haina neagră, cu mîna dreaptă fină așezată pe piept, cu stînga pe șold strîngînd mătaniile ce-i atîrnau de centură, sora *Maria della Passione* părea încîntătoare, cu obrazul abia-abia întristat, cu ochii ei mari fixați în gol, în timp ce alunița grațioasă de pe umărul obrazului îi îndulcea austeritatea înfățișării, dîndu-i un accent de finețe savuroasă și ațîțătoare. În partea de jos, călugărița scrisese : „pentru nepoțica iubită, de la mătușa de departe“. Acel „de departe“ nu era oare o mărturie de singurătate, un apel nostalgic ? „Nu trebuie s-o vadă, nu trebuie s-o vadă“, își repeta Agnese sfîșiiind în bucăți fotografia : și n-ar fi știut să spună la cine se referă, la fiică sau la soțul ei. Și lucrul acesta îl mărturisea astăzi ca pe un delict. Era sigură — încheia nefericita ei scrisoare — că dacă micuța ar fi văzut fotografia aceea, dacă ar fi ținut-o aproape, nu s-ar fi îmbolnăvit după o săptămînă, n-ar fi murit.

Cu mintea zdruncinată cum ajunsese, Agnese văzuse totuși corect în privința propriului ei destin. Într-adevăr muri la naștere și ultimul rod al pîntecului său îi supraviețui doar cîteva zile. Era băiat și nu fată și mama de-abia avu timpul necesar să afle că nu greșise, că mi-

cuța Angelica nu se înapoiase ca s-o ierte. Acestea fură ultimele ei gînduri : dar nebunia nu fu mai tare decît fidelitatea față de sentimentul ei : muri fără ca marchizul să bănuiască prin vreun semn că n-ar fi întregă la minte. Adevărul este că facultățile lui de observator erau destul de modeste.

Și iată-l pe don Paolo văduv, cu trei băiețași plăpînzi care se îmbolnăveau de trei ori pe lună, așa încît unul era totdeauna la pat. I se părea atît de normal să fie scutit de către nevastă de orice grijă, încît atunci cînd se trezi pe neașteptate în fruntea unei case și a unei familii fără femei i se păru o nenorocire nemaiauzită, o adevărată pedeapsă a soartei. Gemînd, își înșira într-una nenorocirile : nevasta și cei doi copii (punea la socoteală și noul-născut) dispăruți într-un an și ceva. Cei ce-l ascultau îl consolau cum puteau : erau în majoritate servitori, oameni săraci și încercați de pierderi care aduc cu ele mizeria. Așa se întîmplă că o bătrînă cameristă, văduvă și ea, îl povățui să nu-și piardă curajul. „Necazurile trec, domnule marchiz ; cînd nu lipsesc banii, se rezolvă totul“. Banii : dar Paolo știa foarte bine ce-nseamnă să nu-i ai. Și pentru prima oară îi veni în minte că de-acum averea Agnesei îi aparține, căci desigur aceasta era dorința răposatei. Lacrimile lui se porniră și mai năvalnic dar încălzite de o recunoștință pe care nu și-o exprimase vreodată și care și-o descoperea în suflet, ca pe o rămășiță din ceea ce fusese pentru el Agnese. Din clipa aceea, gîndul care-l frămîntase atîta nu-l mai apăsă : avea să îngrijească de interesele copilașilor, avea să-i crească. Fusese un copil pînă la moartea Agnesei : prin moarte ea îi făcea un ultim dar, acela al maturității.

Într-o asemenea stare de spirit îl găsi, după o lună de suferință, o invitație trimisă de notar. Era notarul casei Ingegneri, acela pe care nevastă-sa îl consultase atît de des și pe care el îl saluta cordial, fără să rămînă mai mult de un minut în cameră, ca pentru a-și dovedi parcă discreția. Prezentîndu-se la notar, îl auzi citind foaia aceea de hîrtie scrisă de mîna Agnesei și autentificată legal. Ca un adevărat gentilom, nici nu clipi ; uzufructul îi apar-

ținea, copiilor le revenea partea de moștenire stabilită prin lege, restul revenea călugăriței Maria della Passione, pe nume Angelica Ingegneri. Notarul îl cerceta, așteptînd să zărească la el o reacție vizibilă, sau, cel puțin, o rezervă oarecare, prevestind o viitoare întîmpinare: nu-l cunoștea pe marchiz și bănuise totdeauna că în dezinteresul permanent al acestuia se ascundea un plan precis, ținut cu îndemînare. Făcea într-adevăr parte dintre cei care-i dezaprobaseră purtarea încă din vremea cînd se căsătorise.

„Și cuvioasa soră a fost anunțată?” Chiar așa vorbi don Paolo, încît dacă biata Agnese ar fi putut să-i asculte vocea lipsită de ostilitate, asemănătoare cu aceea ce se poate folosi cînd se vorbește despre o rudă bătrînă, respectabilă, plictisitoare, ar fi avut o satisfacție în stare să-i lungească zilele cu încă zece ani. În vremea aceasta marchizul insista cu o anumită atenție naivă: „Ce-o să spună cuvioasa soră?”

Notarul răspunse, cum era firesc, că nu știe. Șanhai-ul este departe, scrisorile călătoresc încet și cu atît mai încete sînt, în general, hotărîrile călugărițelor, aflate toate sub influența sfaturilor superiorilor și preoților, a reflecției conveniențelor Ordinului și chiar a anumitor capricii... Dar domnul marchiz nu trebuia să fie îngrijorat, testamentul nu-i era prea nefavorabil. Uzufructul unui patrimoniu atît de uriaș, mărit și prin speculațiile înțelepte ale regretatei marchize (și aici don Paolo își holbă ochii, neputînd să creadă că Agnese știuse să speculeze) îi garanta un venit îndestulător pentru cel mai înalt nivel de viață. În ceea ce-i privea pe copii, era probabil că mătușa... Dar marchizul nu-l lăsă să urmeze: se prea poate ca fraza care o privea pe ea să i se fi părut ironică și chiar pornită. Pentru prima oară în viață simți nevoia să-și manifeste aroganța ancestrală și, înclinîndu-se în tăcere, se despărți de notar după ce aminti disprețuitor că de procedură avea să se ocupe avocatul lui.

De fapt, De Paoli nu folosisese niciodată avocați și, dacă n-ar fi fost singur, nici acum nu s-ar fi gîndit să apeleze la ei. Dar încetă de a mai fi singur din clipa în care ciu-

datul testament al soției sale fu cunoscut și se răspîndi (trebuiră doar cîteva ceasuri pentru aceasta) printre nobile rude apropiate și îndepărtate, toți oameni care avuseseră de-a face puțin cu Agnese și pe care ea îi evitase din timiditate. Certăreți faimoși, doamne, fețe bisericești, tot ce era mai bun și mai ilustru în provincie se prezentară la el să-i dea idei, sfaturi viclene și nume de avocați isteți : mama marchizului, octogenară extrem de vioaie, dăduse alarma și conducea operațiunile. Fără chef, nepriecut, văduvul rezista cu moliciune, și îi și dăduse întîlnire unui erudit al tribunalului cînd, într-o dimineată frumoasă, trezindu-se, situația lui i se păru simplă și cu atît mai simple măsurile care avea s-o limpezească. Manevrele nu-i plăcuseră niciodată, astfel că hotărîrile lui fură rapide : amîna pentru o dată ce urma să fie fixată întîlnirea cu avocatul și, deși compunerea de scrisori nu fusese niciodată o activitate de-a lui, reuși să redacteze cu zel o scrisoare adresată cumnatei sale, călugărița. Bineînțelese, pe hîrtie lucrurile se complicasera oarecum : nu-i ușor să-i ceri cuiva să renunțe la propriile-i drepturi, cu atît mai mult cu cît sfaturile de prudență și de manevre deghizate pe care le primise îl frămîntau iar și-l făceau bănuitor. Începu, deci, cu intenția de a fi șiret și de a încercui pozițiile, un lung discurs avînd drept scop să miște sufletul călugăriței, fără să se expună : anume, insistînd asupra sentimentelor de dragoste, de tristețe provocată de singurătatea într-o casă mare, cu trei orfani fără mamă. Dintr-o vorbă într-alta, subiectul degeneră într-un sentimentalism exagerat, care i se păru singurul mijloc de a impresiona inima pe care voia s-o cîștige. O tutuise în mod spontan : o cumnată, chiar dacă este călugăriță, nu e ca și o soră ? „Probabil că și tu, care ai renunțat la familie și trăiești atît de singură și îndepărtată, ai simțit ceea ce simt și eu“. Scriind vorbele acestea, marchizul se simți pradă amintirilor. Se revedea tînăr și fără griji alături de surorile Ingegneri. Ce vremuri fericite ! Apoi soarta i se schimbase, interveniseră banii care nu dau fericire ; și acum rămăseseră trei copii nevinovați de îngrijit, de crescut. „Îți amintești ?“ îndrăznise să scrie De Paoli, fără să se mai gîndească de loc cui i se adresa,

„de frumoasele noastre partide de tenis, în diminețile acelea de primăvară? Noi, veseli ca niște copii, și biata Agnese care ne ocrotea, aproape ca o mamă...”

Recitind ce scrisese, ceva îi spuse că tonul nu era potrivit și că ar fi fost prudent să arate scrisoarea cuiva care să-i poată judeca eficacitatea. Călugărițele sînt bănuitoare, se gîndea el, și cumnata lui ar fi descoperit ușor ce se ascundea îndărătul atîtor cuvinte frumoase, socotind drept ipocrizie ceea ce fusese de fapt o efuziune sinceră a unui biet văduv îndurerat. Dar don Paolo era leneș și la gîndul de a redacta din nou o scrisoare pentru care obosise atît și pe care aproape că n-ar mai fi putut-o expedia altfel (și atunci ar fi apărut iar părerile celorlalți, avocatul, spectrul unei judecăți de lungă durată) lipi plîcul și puse adresa.

Cu excepția sorii ei, călugăriței Maria della Passione nu-i mai rămînea nici o rudă încă de pe vremea novicia-tului : singura rudă, murindu-i, o servise în felul pe care-l știm. Deci nimeni nu urmărise, fie și de departe, viața ei de călugăriță în străinătate, timp de zece ani și mai bine : și nici biletele laconice pe care Agnese le primea atît de rar nu erau în măsură să o facă să-și închipuie, chiar dacă ar fi vrut, cum suporta Angelica noua ei stare, cum își îndeplinea îndatoririle și dacă era, în fine, mulțumită de alegerea făcută. Că făcea serviciu într-un spital era un fapt pe care însăși adresa, mai bine zis diferitele adrese (căci călugărița își schimbase deseori reședința) îl dovedeau. Fantezia naivă a Agnesei adăugase apoi, nu se știe cum, la acel „spital” adjectivul „indigen”, care trezea imaginea unor leprozerii și a unor teribile boli exotice, contagioase. Pentru Agnese, chipul sorii sale era înconjurat de o aureolă a sfințeniei care, ca să spunem adevărul, se potrivea foarte puțin cu ciudata călugăriță fascinantă care-i apăruse ultima oară pe cartonașul fotografiei. Dar, fapt e că, pentru biata bolnavă, Angelica rămăsese o sfîntă, chiar dacă nimic și nimeni nu puseseră în valoare presupunerea aceasta.

Secretele cel mai puțin păzite sînt uneori cel mai bine păstrate. Dacă întîmplarea sau un temperament mai comunicativ și mai băgăreț i-ar fi îngăduit Agnesei să discute, de exemplu, cu domnișoara Alice Clay, institutoarea engleză a copiilor ei — angajată de ea la recomandarea unui diplomat, prieten cu Paolo, înapoiată de la Șanghai, i s-ar fi putut întîmpla, într-o zi sau alta, să prindă, printre redările diferitelor bîrfeli de ambasadă, anumite recrete exprimate în legătură cu comportarea călugărițelor catolice (bestii negre, după părerea unei anglicane) în Orient. Puțin ar fi trebuit pentru ca miss Alice să povestească pe îndelete cum izbucnise un anumit scandal la spitalul din Hoy Triuity, la cîțiva pași de legația engleză, din cauza unei anumite călugărițe, foarte frumoasă și perversă, care mai mult decît să îngrijească bolnavii se distra făcînd să se nască în rîndul bolnavilor și al medicilor pasiuni funeste. Un tînăr ofițer convalescent — ar fi precizat miss Clay — se omorîse pentru ea ; și o altă novice, îndrăgostită în taină de directorul spitalului, trăsesese cu arma în el, geloasă pe colega ei. Episoadele acestea, adevărate sau nu, făcuseră înconjurul cartierului legației împreună cu numele călugăriței care, din elocvent cum era, devenise și mai elocvent dat fiindcă din cucernicul nume *Maria della Passione* răutăcioșii diplomați fără ocupații serioase făcuseră *Maria delle passioni*¹.

Dar, prea mult acaparată de coșmarul propriilor ei păcate presupuse, și de remușcări, Agnese nu se informase nici măcar de unde venise miss Clay. Fusesse aleasă de Paolo și asta-i era de ajuns cu atît mai mult cu cît prerogativele ei fizice erau dintre cele mai mizerabile și nu puteau stîrni gelozia. O auzea cîntînd, cu vocea ei subțire *Ding dong bell*, *Twinkling little star* și alte asemenea melodioare copilărești, așa încît o socotea o copilă bătrînă și nevinovată, și aproape că-i invidia situația de fată bătrînă, situație pe care o avusese și ea înainte de intrarea lui Paolo în viața ei. Cînd, la sosirea scrisorilor mătușii călugărițe, Andrea și Marco se certau pentru mărșile poș-

¹ Joc de cuvinte în italiană : Maria cea devotată lui Dumnezeu și Maria cea pradă patimilor.

tale de pe plic, ea nu ştia că, după ce institutoarea îi ducea în camera de joacă, obişnuia să-i dăruiască celui învins un timbru chinez, japonez sau indochinez, deslipit de pe un plic al corespondenţei ei particulare.

În ceea ce-i priveşte pe monseniorii, prelaţii, gentilomii bisericeşti şi pe doamnele evlavioase care erau foarte numeroşi printre rubedeniile familiei De Paoli, trebuie spus că sau nu cunoscuseră, sau nu se îngrijiră să asculte zvonurile pe care vreunul dintre nepoţii, fiii sau verii din diplomatie le va fi povestit zadarnic pe seama cumnatei lui don Paolo care le era aproape rudă. Şi că don Paolo se căsătorise cu una „care nu-i de viţă“ şi pe deasupra provincială, şi urâtică, şi bolnavă, chiar dacă era plină de bani, era un fapt care nu stârnea curiozitatea cuiva : şi tot era bine că biata de ea stătea la casa ei, tare cuminte. Închipuţi-vă ce interes putea să stârnească o soră de-a ei, călugăriţă. Astfel că înşişi servitorii, de obicei atît de însetaţi de scandaluri şi întotdeauna primii care le aflau pe cele din familiile „domnilor“ la care lucrau, exagerîndu-le şi înflorîndu-le, nu aflară niciodată nimic despre ea ; iar camerista de încredere a bieteii marchize expedie, la moartea acesteia în cel mai mare secret şi fără comentarii, voluminosul plic pe care stăpîna, în faţa iminenţei naşterii fatale, i-l încredinţase.

Don Paolo aşteptă vreme îndelungată un răspuns la scrisoarea lui naivă şi dezlînată : acum vedea că făcuse rău scriind-o, dar aştepta totuşi, spunîndu-şi că-i un prost ; pînă ce, ajuns să o socotească fără rezultat şi aproape să o uite, fu surprins cînd într-o dimineată, primi un plic cu multe timbre pe el, care dădea impresia de a fi călătorit mult. „E de la ea“, se gîndi el, simţindu-se mai neliniştit decît şi-ar fi închipuit ; şi desfăcu plicul, al cărui scris, de altfel, îi era necunoscut. Şi cum să nu-i fie, cînd scrisorile Angelicăi, văzute atît de rar, nu-i rămăsese niciodată în memorie ?

Dar scrisoarea nu era de la Angelica : scria egumena Ordinului şi încă în termeni extrem de formali şi seci, aproape dispreţuitori, dacă Paolo ar fi fost destul de ager ca să-i priceapă tonul. Nu explica de ce nu scria călugăriţa personal : ca şi cum ar fi socotit prea clară cauza unei astfel de abţineri ca să mai trebuiască să dea socoteală de

ea. Anunța fără ocolișuri că sora Maria urma să revină în patrie „din motive de sănătate“. Când, cum, nu se spunea. Bietul marchiz, neobișnuit cu obiceiurile călugărițelor — și de altfel foarte nepriceput în materie de corespondență formală — se crezu, deodată, satisfăcut peste poate. Era clar, cumnată-sa se înapoia pentru a cădea la-nvoială în privința moștenirii, pentru a-și susține nepoții și poate, cine știe, ca să aibă grijă de educația lor. Foarte bine. Norocul care părea să-l fi părăsit începea să-i zîmbească iar, o rază de viață liniștită, deși melancolică, îi lumina orizontul. Supravegheați de o mătușă sfântă, copiii aveau să crească fără vicii, ajungînd în curînd tineri care să-i țină de urît. Don Paolo se pomeni fredonînd ca atunci cînd se pregătea să plece la vînătoare.

De altfel, chiar de-ar fi fost mai dibaci, tot n-ar fi putut ghici ceea ce se întîmplase în țara aceea care rămăsese pentru el, ca în copilărie, o țară a pagodelor și a mandarinilor, o jucărie. De fapt, scrisoarea lui, făcuse să explodeze un cîmp minat, pe care plicul Agnesei, supus cenzurii ca de altfel întreaga corespondență a unei călugărițe care pe deasupra mai era și o oaie însemnată, îl făcuse extrem de periculos. Parcurgînd cu o privire dușmănoasă și scandalizată paginile în care Agnese se acuza de cea mai arzătoare și păcătoasă pasiune, starea șovăise îndelung înainte de a le înmîna aceleia căreia îi erau adresate și, predîndu-le în cele din urmă îi atrăsese atenția că spera ca lectura aceea să fie pentru ea prilej de reflectare și de pocăință. Mușcîndu-și limba și cu un gest de respect forțat, sora Maria își înclinase fruntea. De ani de zile se simțea pîndită pe nedrept chiar de maica superioară din spitălu unde lucra acum, femeie care, urîtă cum era, îi invidia, după părerea ei, frumusețea. Aceasta era ideea fixă a sorei Maria, privitoare la frumusețea ei, idee ce-i năzărise la cîtva timp după ce se călugărise. Nu era vorba de vanitate : Angelica nu fusese niciodată vanitoasă; era vorba de atașamentul față de un bine ce i se făcea, care aproape că-i garanta salvarea (cine dă mai mult, merită mai mult) și-i da dreptul să pretindă un respect deosebit. Dar că respectul se manifesta sub formă de admirație și anume de admirație față de calitățile ei fizice pe care și le umilise de bună voie călugărindu-se, nu fusese

niciodată pentru ea un motiv de scrupule : spre deosebire de cea mai mare parte a călugărițelor. Angelica nu era de loc chițibușară atunci cînd își făcea examene de conștiință. După atîția ani, n-ar fi știut să revină, de exemplu, la adevăratele motive care-o îndemnasera să se călugărească ; celor care ar fi întrebat-o le-ar fi răspuns, poate de bună credință, că disprețuise viața obișnuită și că fusese în căutarea perfecțiunii. Și mai curînd nepăsătoare la dragoste decît doritoare, nici n-ar fi putut scoate din adîncul vechii ranchiune, compusă mai mult din gelozie față de sentimentul Agnesei, o nevoie de răzbunare care se cerea satisfăcută prin orice mijloc. Întîmplările — de altfel mai mult legendare decît reale — cărora le dăduse ocazie atitudinea ei lipsită de prejudecăți și în același timp mîndră, nu o jigneau, ci dimpotrivă afla în ele dovada unei superiorități ce-o cuprindea în întregime, trup și suflet. Afecțiunea tinerească pentru sora ei, alcătuită din egoism și nevoie tiranică, nu renăscuse niciodată. Dacă se gîndise vreodată să o revadă, o făcuse cu îndărătnicia copilărească a aceluia care vrea să uimească și să privească de sus în jos persoana pe care era obligată s-o prefere oricărei alte creaturi. Scoțise întotdeauna că Paolo e un prost și nu se îndoia că-l făcuse să se îndrăgostească ; apoi îl considerase un om venal, pentru că preferase banii în locul sentimentului. Acestei stări sufletești, ascunsă îndărătul obiceiurilor vieții de spital și de mănăstire, unde nu era nici mulțumită nici nemulțumită, dar extrem de sensibilă la necazuri, mărturisirile Agnesei îi adăugară noi motive de mîndrie și de repulsie. Deci era adevărat : sora ei o înșelase, ascunzînd sub delicata purtare frățească și aproape maternă, dorințe carnale pe care voise să și le satisfacă cu prima ocazie, fără să-i pese că o sacrifica pe ea. În timp ce citea cu lăcomie, fața Angelicăi nu era mai puțin disprețuitoare decît cea a detestatei egumene, care, i se părea ei, ar fi trebuit să o prețuiască cu atît mai mult cu cît o cunoștea acum ca pe o victimă nevinovată a unui complot murdar. Cum își permisese femeia aceea să o privească așa cum o privise, să-i vorbească așa cum îi vorbise, ei, atît de pură, în ciuda ispitelor la care o expunea frumusețea sa ?

Sora Maria ar fi putut să jure că nu gustase niciodată ispitele, intangibilă cum se simțea și cum se voia. Și pînă și furia ce-o cuprinsese i se părea sfîntă : o reacție aproape îndreptățită față de persoana care, chiar dacă din cauza unei bănuieli nejustificate, îndrăznise s-o amestece într-o poveste de josnică senzualitate.

Așa crezu că va rămîne, cel puțin în primul moment, chiar după ce citi scrisoarea cumnatului ei. Dar întîmplările se și precipitară, pentru că la o și mai crudă admonestare a egumenei („foaia asta ar trebui s-o arzi fără să o citești, dacă ai fi demnă de haina pe care o porți“), sora Maria frînsese regula supunerii tăcute, răspunzînd cu cuvinte evident neresppectuoase. Urmase un schimb de replici aprinse : egumena reevocînd episoadele tulburi în care numele călugăriței fusese amestecat, Angelica folosind termeni din ce în ce mai agresivi și de-a dreptul obraznici. Ceea ce nu bănuiseră niciodată nici Agnese nici Paolo, și anume că făgăduințele misionarelor acelora se reînnoiau din trei în trei ani, lăsîndu-li-se deschisă posibilitatea de a se dezlega de ele, jucă în situația aceasta un rol deosebit pentru luarea unei hotărîri neprevăzute. Iritată la culme, Angelica își aminti că făgăduințele ei expirau la sfîrșitul anului : și i se păru că găsise arma pe care-o căuta. Privind-o deci disprețuitor pe egumenă, îi declară că dacă era socotită nedemnă de haina pe care o purta, exista oricum posibilitatea să scutească mănăstirea de prezența ei și încă repede ; în plus își exprimă convingerea că oriunde avea să găsească o societate mai respectabilă decît într-un Ordin... Aci, egumena, vînată la față de indignare, o întrerupse cu un gest care părea preludiul unei palme. Palidă, scînteind de ură, Angelica o sfidă în continuare cu privirea și nu conțeni nici măcar cînd dușmana ei, bolnavă de inimă, se prăbuși sub un atac de cord. Alte călugărițe interveniră, scandalul era evident și rebela trebui să se îndepărteze.

În aceste condiții de tulburare sufletească, cu totul asemănătoare celor ce-i dăduseră cu zece ani în urmă ideea unei hotărîri nehibzuite, ea începu să citească scrisoarea ce-i fusese înmînată și pe care mîna ei nervoasă o moto-

tolise. O netezi cu palma, dar agitația o împiedica să o parcurgă : ici-colo, culegea fraze de tristețe plină de nostalgie, de confidență drăgăstoasă, care, deși dezlinate, îi transmiteau o senzație delicioasă de odihnă, de căldură în care e plăcut să te cufunzi. Furia i se potoli, muiată în câteva lacrimi. Exista deci cineva care se gîndea la ea, care-și amintea de tinerețea ei limpede : și îl revăzu pe Paolo așa cum îl lăsase, respectuos, mîngietor, vesel. Mănăstirea, spitalul, bolnavii, călugărițele răutăcioase dispărură, viața și moartea Agnesei fură desființate, ea simți din nou pe umeri atingerea mîinilor lui cînd o făcea să treacă prin ușița Tennis Club-ului, împingînd-o delicat din spate. Pentru prima oară după zece ani atingerea aceea o umplu de duioșie. Și astfel cunoscuseră sora Maria ispita.

Deci urma să se întoarcă în patrie nu o călugăriță austeră, ci o călugăriță discreditată, neascultătoare și pe cale să se dezică ; iar pretextul sănătății nu era decît un eufemism, o formulă de o discreție rece față de cineva care, oricum, mai purta o haină sacră. Îndepărtată de la slujbele obișnuite, constrînsă să se limiteze la chilia ei, evitată de colege, Angelica nu mai era nici călugăriță, nici laică și aștepta să plece : laicizarea ei completă urma să aibă loc, într-adevăr, la Roma, în mănăstirea în care își făcuse pregătirea. Distrată și toropită, sau nemulțumită și neliniștită în funcție de orele și dispozițiile zilei, nu-i răspunsese cumnatului, asupra imaginii căruia nu mai voia să se oprească : nu de teamă sau din scrupul, ci pentru a o păstra, intactă și gata de a fi descoperită în întregime. Nu-și făcea planuri, în afară de cel de a-l încunoștiința de pe vapor, de îndată ce avea să se apropie de coasta Italiei. Perspectiva de a fi în curînd liberă și deținătoare a unei vieți normale, la o vîrstă încă tînră, nu o determina să aibă grijă de înfățișarea ei, să se bucure de o frumusețe care, sub vâl, fusese mîndria ei. I se părea că nu are nevoie de nimic, decît doar să se grăbească să ajungă : ceea ce urma să se întîmple după aceea părea că n-o interesează și că depindea de fapte exterioare, care o așteptau de ani. Rămînea corect credincioasă, fără excese, ca întotdeauna : dacă părăsea Ordinul vina nu era a ei, ci a celei care o suspectase și o jig-nise. Lumea pe care o abandonase și la care se înapoia

integră avea s-o răsplătească pentru amărăciunile prin care trecuse. Știa că acum era bogată și era sigură oarecum că o să folosească cu judecată noua ei avere. În ultimele zile dinaintea îmbarcării își recăpătase calmul care-o făcea chiar docilă.

Tot în pace trăia în vremea aceasta și don Paolo. Dacă vreo rudă, în special mama lui, îi vorbea despre moștenire arătînd că vrea să știe cum avea să se descurce pînă la urmă și ce avea să întreprindă pentru a contesta testamentul defunctei sale soții, răspundea doar că totul se rezolvase cum nu se poate mai bine și că nu fusese nevoie de avocați. Spre a se feri de indiscreții și de atenții plictisitoare, lipsea adeseori din orașelul lui natal, asistînd la manifestări sportive interesante: întîlniri de box, de scrimă, curse de cai. Cînd și cînd descoperea în sine o anumită nerăbdare: cînd avea să sosească oare sora Maria? Institutoarei, care-i cerea instrucțiuni în legătură cu studiile lui Andrea și ale lui Marco, îi spunea zîmbind că în curînd avea să se gîndească la asta. Și chiar la înapoierea dintr-o scurtă excursie în Nord îi fu înmînată o telegramă: cumnata lui avea să sosească la Genova a doua zi. Era semnată: Angelica. Obosit de călătorie își promisese o zi întreagă de odihnă: intrase în casă cîscînd. După ce citi telegrama, orice oboseală îi dispăru, fiind înlocuită de o nerăbdare puțin cam neli-niștită. Se schimbă în grabă, îi dădu la o parte pe copii, care veniseră să-l întîmpine, dădu cîteva porunci stîlcite printre dinți și dintr-o dată fu la gară. Nerăbdarea îl chinuia făcîndu-l să simtă un nod ciudat în stomac. „La naiba, își spuse ei; o chestiune de bani să-mi provoace atîta neplăcere!” Își uitase pipa englezească și fumă în timpul călătoriei niște țigări proaste, una după alta. După ce sosi, se îndreptă îndată spre port. Vederea mării îl înveseli, îl căli iar și aproape că nu se mai gîndi la motivul pentru care venise la Genova, și nici să întrebe dacă vaporul sosise. Nu se gîndi nici măcar că pentru a întîmpina o călugăriță era corect să se pună de acord cu autoritatea religioasă de care aceasta aparținea. Abia cînd se trezi în mijlocul unei mici mulțimi, ca și el în așteptarea coborîrii pasagerilor de pe vapor, simți din nou nodul acela în stomac.

Tumultul sosirii îl zăpăci : i se și păru că nu are ochi destul de ageri pentru a deosebi în înghesuială o călugăriță și în acea călugăriță să recunoască trăsăturile șterse acum ale Angelicăi, cînd văzu mergînd pe puntea de coborîre nu una, ci trei călugărițe, îmbrăcate la fel, pășind la fel de prudent, făcînd aceleași gesturi, înclinîndu-și la fel capul. Înaintă plin de avînt și o opri pe prima, care se opri în fața lui, călcîndu-l pe picioare, fără să bage de seamă, pe un preot slab, care nu era altul decît secretarul Arhiepiscopului local, ce se îndrepta spre ele, încet și grav. Sora oprită în felul acesta tresări și-și ridică fața speriată : era bătrînă, buzele ei erau cenușii. Celelalte două, mai tinere, masive și colorate la față, se grăbiră să se apropie de ea, aproape ca pentru a o apăra, privindu-l viclene și agresive. Paolo păli : era oare Angelica printre ele ? Era atît de bătrînă ? Sau era atît de grasă ? Făcu un pas înapoi și bîlbîi : „Binevoiți și mă iertați, cuvioasă maică...” Aci se opri, pentru că în fața ochilor lui apăru o a patra călugăriță, la o depărtare de vreo zece pași de surorile ei, și care tocmai sosea lîngă grup. Era înaltă și sveltă și-și ținea chipul drept pe gîtul nevăzut : o față palidă și foarte frumoasă, de loc înspăimîntată, ba dimpotrivă cutezătoare și tocmai de aceea imposibil de abordat, derutantă. Reacțiile lui Paolo fuseseră totdeauna lente, și deveniră foarte lente în momentul acela. Spre a regăsi în chipul acela extraordinar trăsăturile fetei rîzătoare și puțin mîndre cu care obișnuise să glumească, ar fi fost nevoie de răgazul unei întâlniri fără griji, și mai ales libere. El, însă, se simțea acum paralizat de niște motive care, fără să se dezvăluie, nu-i îngăduiau un gest, nici măcar pe acela, absolut natural, de a repeta caraghioasa încercare, comisă mai înainte, de a întreba clar dacă tînăra călugăriță nu era cumva cumnata lui, sora Maria della Passione. „Nu o recunoașteți ?” i s-ar fi spus bănuitor și încruntat : el simțise mereu, față de oamenii bisericii, o mare timiditate : încă de copil, călugărițele îi inspirau o teamă ciudată. Și o teamă ciudată îi inspira acum fața aceea încîntătoare, înconjurată de vâl, pe care o privea aproape în taină, pe jumătate ascuns în mulțimea în care-l împinsese gestul alarmant al călugărițelor. „Nu se poate

să fie ea“, îl încredința memoria, ațîțată de dorința confuză ca să fie așa și ca figura necunoscută să rămînă necunoscută, necontaminată de idei de rudenie și de conveniențe. „De altfel nu mă vede“, se consolă el, fără să se gîndească la incoerența comportării sale.

Trecură doar cîteva clipe de șovăială și de tulburare, suficiente însă pentru ca preotul să treacă de el — nu fără a-l privi chiorîș — apropiindu-se de călugărița în vîrstă și pornind alături de ea, în timp ce celelalte două, dîndu-se înapoi, o luau pe cea tînără între ele, aproape ca niște paznici și temniceri. Cuprinsă în felul acesta între oamenii bisericii, Paolo o auzi spunînd : „Cineva dintre ai mei trebuia să mă întîmpine, dar nu vād pe nimeni“. Ochii ei, pe jumătate strînși, priveau în jur, dar nu se întoarseră spre el și pînă la urmă se opriră asupra cheiului înșorit. „Sau nu m-a văzut, sau nu e Angelica“, conchise Paolo nemișcat. Grupul se îndepărta, dispărea, și el nu hotărîse încă ceea ce era bine să facă. Desigur nu trebuia să fugă după el, să ceară și să dea explicații. O îndărătnicie extremă pusese stăpînire pe el, aproape ca pentru a apăra, ca un clopot de sticlă, imaginea celei care-l izbise dincolo de orice experiență a sa și care, știa prea bine, era singurul lucru ce-l mai putea interesa acum. Mecanic, împins parcă de nevoia de a se ascunde, dar promițîndu-și năuc că va îndrepta lucrurile mai tîrziu, într-un fel oarecare, porni spre gară.

Călătoria aceea nu avu alt rezultat. În tren, din pricina oboselii, nu putu să doarmă, avu doar un șir de coșmaruri în care atitudinea lui inexplicabilă, faptul că se fofilase și fugise îi apărea ca un blestem, ca semnul unei lașități de care nu-și dăduse seama niciodată, umilitoare și fără leac. Și totuși, faptul că era în posesia imaginii acelui chip delicat, ambiguu, i se părea o realizare ce merita să fie plătită cu orice sacrificiu. Din cînd în cînd încerca să-și revină din visarea lui deșartă care i se potrivea atît de puțin : nu reușea însă și se simțea și salvat și pierdut. Salvat de acea prezență pe care nu avea să o regăsească și n-ar fi vrut s-o regăsească ; pierdut pentru că i se părea că nu se mai putea lipsi de ea, că era mai vādov decît după biata Agnese. Toate obiceiurile modeste și liniștite ale vieții lui, plăcerile lui cinstite

erau împrăștiate de imaginea aceea, ba chiar deveneau de nesuportat pentru mintea lui care, spre a se liniști, încerca să se oprească asupra ei. Căuta să reconstituie etapele întâlnirii, să se convingă că impresia gustată depindea de o greșală, de o iluzie optică : era mai bine să fii nebun decît atît de nefericit. Între timp, memoria lui se străduia să împrăști instantanee de demult ale chipului Angelicăi, despre care toți spuneau că este frumoasă, aproape ca pentru a-și dovedi că dacă atunci nu se îndrăgostise de ea, chipul acesta din urmă, al ei sau nu, i-ar fi ieșit din inimă și la o a doua revedere. Dar era o operație inutilă și dureroasă, din comparație rezultau amănunte pe care ochiul le înregistrase și numai acum le dezvăluia : orbitele ca sideful ale călugăriței, gura ei de-abia colorată în roz, nasul îngust, străveziu ca alabastrul. Nu, nu putea fi Angelica ființa aceea fără pereche. La întoarcere Paolo fu sigur că o inventase și fără să se simtă din cauza asta mai puțin dezamăgit, începu să guste, măcar pentru cîteva minute, un calm apăsător și mort. În viața lui nu se mai gîndise și nu mai palpitase atîta și lenea înnăscută a temperamentului său îi dădu ideea să n-o mai caute pe Angelica și să nu i se mai arate, oricum ar fi stat lucrurile. Aspectele cunoscute și familiare ale peisajului prin care trecea trenul îi întăriră această hotărîre și îl mîngîiară puțin. Coborî în gară cu picioarele tremurînde, atît de obosit, atît de slăbit, încît i se păru că își recapătă fără efort înfățișarea bătrînului văduv care, de la moartea Agnesei, îl învăluia într-o tristă demnitate. A doua zi avea să se ducă la avocat, avea să-i comunice notarului că accepta, pentru copii și pentru sine, testamentul. Avea să înscrie copiii la un colegiu cu internat și el să se retragă la țară. Doar așa, conchise el, avea să-și recîștige dreptul de a revedea în vis singurul chip de femeie care, după cum își amintea, îl răscolise.

Don Paolo se ținu de cuvînt. Avocatul fu scutit de formalitățile întîmpinării, notarul fu anunțat ; și în zadar rudele mai mult sau mai puțin apropiate făcură tot felul de presupuneri în legătură cu hotărîrea văduvului, după părerea lor necugetată. Bătrîna marchiză, mama lui, ceru să fie dusă la casa fiului ei pentru a-i ține o

predică lungă asupra îndatoririlor unui tată de familie față de progeniturile nedreptățite de o mamă sucită. Bătrîna spuse chiar „sucită“, și adăugă că, fără îndoială, cealaltă fată din familia Ingegneri, călugărița, ar fi fost mulțumită să repare o greșală atît de evidentă. Fiul stătea în picioare, respectuos, în fața ei, în timp ce ea ședea : dar nu vorbea. Așa se încheie singura vizită pe care doamna o făcu nepoților, care, chemați la sfîrșit să o salute cu respect, nu căpătară de la ea decît o privire rece și aspră și o mîină scheletică întinsă spre a fi sărutată. Zvonul că don Paolo se cam țicnise începu să circule în oraș și fiecare înțelegea faptul în felul lui, comentînd în amănunțime faptele și gesturile marchizului. Doar despre două lucruri nu fusese informat nimeni : despre repatrierea Angelicăi și despre călătoria la Genova a marchizului. În privința acesteia din urmă în special el ținea secretul cu strășnicie : i se părea că din acest amănunt toți ar fi ghicit învîlmășeala din suflul lui și chinul care nu-i mai dădea pace.

Timp de o lună stătu liniștit în casă, străduindu-se să revadă conturi, să primească contabili și încercînd să priceapă cel puțin consistența veniturilor care avea să-i rămînă, cînd povestea cu moștenirea avea să fie lămurită. Se plictisea și totuși respingea gîndul momentului în care avea să fie liber de aceste griji, dat fiind că era condiționat de hotărîrile cumnatei, care urmau oricum să vină de la această fantomă nesigură și care vagabonda între Asia și Europa. Nici măcar copiii nu-l înveseleau : erau niște băiețași îngîndurați, sensibili, foarte timizi, cu care nu știa să stea de vorbă. Și asta era pentru el un motiv de amară nesiguranță : ce naiba, mai merita să aibă trei băieți, dacă trebuia să-și măsoare cuvintele și să fie atent ca să nu-i sperie ? Își amintea atunci de fetița lui care murise și care, deși atît de mică, îi fusese atît de dragă, vioaie și zgomotoasă cum era, ca un băiețoi. Dar numele ei, Angelica (biata Agnese nu admitea diminutive pentru ea) reaprindea gîndurile care-l ardeau mai mult și care, o dată reînsuflețite, erau prea greu de stins. Acum își dădea seama : micuța semăna cu mătușa ei, care, la rîndul său, fusese atît de exuberantă. În feți-

șoara bucălată și îmbujorată, prezentă într-una în amin-tirea lui, revăzu deodată chipul uitat al fetei care se că-lugărise : și-și dădu seama, simțind un junghi în inimă, că puțin slăbit, mai palid și mai ascuțit, chipul fetei pu-tea foarte bine să coincidă cu cel al călugăriței miste-rioase. Nu încercă, după cum nu încercase la înapoierea de la Genova, să se convingă de impresia aceasta cu aju-torul unei fotografii vechi : de altfel, Agnese avusese grijă să le distrugă pe toate cele care mai rămăseseră în casă de la sora ei. Chinuit de această nouă frământare, se izolă în camera lui, lăsându-se în voia și atotputerni-cia timpului. Începea să spere, cine știe, că visase și că sora Maria nu avea să se mai arate, fie că era bolnavă, fie că era sănătoasă. Îl izbi deci, cu toată tăria unei vești neașteptate, o scrisoare de la Roma, pe care numai luînd-o în mînă părea că cineva îi spune : ești pierdut. Cu un scris mărunț, sîrguincios, dar pe un ton hotărit și fără introduceri, Angelica anunța că nu mai era călu-găriță : nici regrete, nici explicații de nici un fel nu însoțeau tulburătoarea veste. „N-am putut să te anunț deoarece nu te-am văzut la debarcare“, adăugă ea, „și nici n-am putut să mă arăt pînă acum, deoarece mai eram legată de vechea mea situație și spionată de trei colege. Dar te-am simțit aproape la Genova. Tu îmi cunoști sufletul. Locuiesc deocamdată într-o mănăstire izolată, dar n-am de gînd să rămîn aici și mă voi muta la pensiunea X (urma numele pensiunii) unde vei putea să mă cauți.“ Nici o referire la intenții de viață viitoare și nici măcar un salut nu încheia scrisoarea, de parcă n-ar fi fost vorba de un aviz grabnic, de un semn de în-țelegere între doi inși care căzuseră de acord deja și erau legați printr-o corespondență îndelungată. Dar Paolo nu avea de ce să se mire : dacă ar fi trebuit să scrie el, i se părea că nu s-ar fi exprimat altfel.

Într-adevăr, nici nu citise pînă la capăt cele cîteva rînduri că îi și porunci cameristei să-i pregătească valiza. „Pentru cîte zile?“ întrebă femeia ; iar el o privi fără să priceapă ce-i spunea. Se repeta, dar în alte împreju-rări, furia ce-l mînase la Genova. I se părea că-i chemat în mod imperios și fără scăpare la o fugă fără întoarcere.

Nu mai ştia nimic despre sine, i se părea că nu mai fusese niciodată viu pînă acum, nu-şi mai amintea să fi avut soţie, copii, gusturi, obiceiuri. Nu-i mai păsa de nimic altceva decît s-o revadă pe cea care-l aştepta la Roma ; încă mai era călugăriţă pentru el şi aproape de loc femeie, de loc cumnată, de loc cunoscută mai înainte. Nu-l interesa nimic altceva decît ochii aceia, obrajii aceia, chipul acela prelung şi gingaş. Catolic indiferent, cum era, deşi în mod formal supus, era totuşi sigur de o putere drăcească ce punea stăpînire pe el şi-l făcea fericit. Simţea sub degete ţesătura aspră a hainei aceleia călugăreşti pe care n-o atinsese niciodată şi în braţe o fiinţă mlădioasă şi plăpîndă. Era călugăriţa de la Genova, cu îmbrăcămintea ei grea, cu vâlul ei cumplit, pe care o dorea ; fantezia lui trecea peste lucrul esenţial, comunicat prin scrisoare, datorită căruia îmbrăţişarea ar fi fost îngăduită. Acel „nu mai sînt călugăriţă“ nu modifica în mintea lui imaginea care-l stăpînea fără încetare : şi-i suna ca un pretext gingaş, aproape ca un artificiu făcut să-l exciţe.

★

După ce ducea caii în boxele lor, după antrenamentul de dimineaţă, Antonio Menegatti, fost jocheu care-şi rupsese un picior iar acum era grăjdar, se întindea în hamacul agăţat între doi ulmi şi, dacă vremea nu sta a ploaie, în fiecare zi, începînd din mai şi pînă în noiembrie, se odihnea acolo puţin înainte de masă. Nu că ar fi dormit : privea cerul, întins deasupra cîmpiei nesfîrşite, şi lumina aceea difuză îl refăcea ca un somn bun. Nu îi scăpa însă nici un zgomot de copită, nici un nechezat mai puţin obişnuit al cailor. Din cînd în cînd îl striga pe băiatul de la grajd, un tip cam prostănac, pasionat de cai şi care ar fi făcut orice pentru ei. Controla nutreţul fără să se mişte, cerînd să-i fie aduse mostre, hotăra raţiile şi orarul zilei următoare pentru fiecare cal. Nu era o treabă îndelungată sau complicată, pentru că în crescătorie nu erau mulţi cai şi nu se puteau compara

cu ceea ce fusese pe vremea lui Garzi și a lui Romanelli : cea mai mare parte a boxelor erau goale. Nu putea pricepe de ce stăpînul actual cumpărase crescătoria și de ce se încăpățîna să mai cheltuiască : nu mult, e drept, căci niciodată nu-și procurase un cal de preț, dar și puținii bani investiți erau aruncați pe fereastră, pentru că niciodată un mînz din crescătoria lui nu dăduse speranța că va alerga bine și nu cîștigase premii importante. Cînd Antonio îi dădea sugestii, stăpînul ridica din umeri : se părea că nu-l interesa nici măcar să facă iepele să se reproducă și să obțină astfel soiuri noi. Se spunea că ține crescătoria ca să se distreze : dar ce distracție era aceea, dacă din cauza ei se îngloda pînă-n gît în datorii ? El, personal, n-avea o lescaie, fondurile erau ale neveste-si și cînd polițele ajungeau la scadență era jale. În zilele acelea marchizul nu se arăta și Antonio își dădea seama că izbucnise criza. După ce trecea furtuna, iată-l că reapărea ca de obicei, spre amiază, în mașinuța lui rablagită : Antonio îi recunoștea claxonul, și motorul uzat și aștepta, în hamac, să-l audă intrînd pe drumul spre crescătorie. Abia atunci sărea jos și se îndrepta spre el ca să-l întîmpine, scuturîndu-și pantalonii de praf. „Bună ziua, domnule marchiz.“ „Să trăiești, Antonio“, răspundea prietenos stăpînul. Era un om bătrîn, chel, mai mult umflat decît gras, și totuși avea încă o ținută frumoasă de domn și costumele sportive foarte corect croite, tocite la coate și la genunchi, îi veneau bine. Antonio îi deschidea portiera, dar se ferea să-i întindă mîna ca să-l ajute să coboare de la volan. „Ce mai e nou ?“ întreba marchizul, gîfîind puțin de îndată ce-și punea picioarele pe pămînt și trîntind portiera. „Toate bune, ca de obicei, domnule marchiz“, răspundea Antonio, înclinîndu-și ușor pentru o clipă spatele, pe care îl îndrepta imediat din mijloc, mai mult neglijent decît vertical. Cu pasul cadențat și întins al călărețului încercat, don Paolo se îndrepta spre boxe urmat de grăjdar, care mergea la rîndul lui cu pași mari, deși șchiop. Era o vizită de formă : cîteva palme drăgăstoase pe crupele lucioase, cel mult o privire aruncată gleznelor și dinților cailor, dacă Antonio, cu vocea lui cavernoasă, își exprima vreo bănuială în legătură cu sănătatea vreunui mînz. Împărțind astfel

mîngîieri distrate și cuburi de zahăr (Antonio îi întindea punga) don Paolo își încheia turul, dar nu se îndrepta spre mașină, ci spre o mică pajiște uscată, plină de pietre, unde două șezlonguri mucegăite și spălăcite de ploaie stăteau permanent întinse. Așa, de formă, Antonio arunca cîte o observație vagă și inutilă: „Cherubino îmbătrînește, ar trebui să-l punem să alerge“, sau: „Miranda gîfîie, ar trebui să o vindem“. Marchizul răspundea invariabil: „Lasă bietul animal în pace“; și se trîntea pe primul șezlong, se întindea, privindu-l de jos în sus pe grăjdar, care rămînea în picioare. „Stai comod, așează-te“ adăugă el: și pe cel de-al doilea șezlong cădea ca un bolovan corpul slab al grăjdărilor. Rămîneau așa, în liniște, cîteva minute, înainte ca don Paolo să înceapă conversația.

Vorbeau despre curse, despre marile premii naționale și străine, despre ultimele revelații: numele favoriților și ale speranțelor *turf*-ului, pe care crescătorii principali le țineau secrete, provocau discuții lungi și amănunțite. Cine avea să cîștige premiul de iarnă la San Siro? Ce tot punea la cale Tesio pentru Grand Prix? Marchizul începea să se plîngă din pricina sfaturilor greșite primite de la Antonio în legătură cu caii pe care jucase: „Halal informații, spunea el, și eu care aveam încredere în Fulger și tu care te-ai încăpățînat cu Pontormo al tău, care a alergat frînt de oboseală și nici măcar nu s-a clasificat!“ Antonio îl lăsa să se descarce, apoi, foarte calm, își susținea din nou punctele de vedere. Trecea o jumătate de oră, o oră: asta dorea marchizul, nu altceva decît să treacă vremea. Dar între timp grăjdarul se gîndea — nu ar fi putut altfel — că era foarte ciudată povestea unui crescător care nu are grijă de caii proprii și se ruinează jucînd pe ai altora. Cînd și cînd izbucnea: „Vedeți, domnule marchiz, dacă Babette ar fi exploatată cum spun eu, sau cel puțin dacă am împerechia-o pe Igea cu Niger...“ „Mai dă-le pace bietelor animale“, i-o retează scurt stăpînul. De data asta accentul lui era chiar de supărare; s-ar fi părut că gîndul de a avea cai de curse îi tăia orice interes pentru subiect. Rămînea cîtva timp tăcut, nu chiar încruntat — căci nu era în stare de așa ceva — ci parcă necăjit: apoi începea să vorbească de lucruri indiferente;

soarele, ploaia, sănătatea. La un moment dat se întrepruiea : „Nu ți-e foame, Antonio? Hai că plec.“ Se ridica fără chef, pornea, se urca iar în mașină și pleca zburînd, ca și cum ar fi condus un automobil de curse.

Vara, cînd marile călduri continentale înăbușeau cîmpia arsă de soare, marchizul venea și mai des în vizită la crescătorie și stătea mai mult la umbra ulmilor. Își aducea cu el cîteva ziare, *Gazeta Sporturilor*, o revistă ilustrată, și citea tot timpul, comunicîndu-i și grăjdarului veștile. Anotimpul, nefavorabil competițiilor sportive, nu oferea subiecte de discuție, cu atît mai mult cu cît Antonio, care suferea tare de căldură, nu era prea vorbăreț. Ca să-i facă plăcere, într-o dimineată de miez de iulie, în timp ce greierii cîntau și cerul opac era apăsător ca plumbul, marchizul își scoase haina spunînd :

— Ai dreptate, Antonio, dacă mai merge tot așa, nu mai rezistăm.

Grăjdarul, care avea probabil o zi proastă și împotriva obiceiurilor sale respectuoase rămăsese în fața stăpînului în maiou, nu putu să se stăpînească.

— N-o să rezistăm noi, eu și caii, bieții de noi, dar dumneavoastră, iertați-mă, de ce nu plecați din iadul ăsta și nu vă duceți după familie, la mare ?

Se aștepta să i se răspundă cu dispreț, să fie pus la punct ; aproape că se simți prost văzînd pe chipul cumsecade al stăpînului o umbră de tristețe dureroasă. Nu se simțise jignit, nu, dimpotrivă, încerca să zîmbească :

— Nu zici rău, dar tu ești holtei, dragă Antonio, și nu poți să pricepi anumite lucruri.

Părea că nu vrea să adauge altceva și zîmbetul i se schimbă într-o cută amară, bătrînească ce-i alungea fața.

— Nu-s nici eu altceva decît un biet animal, adăugă cu gura pe jumătate, lasă-mă să stau liniștit pe șezlongul ăsta. Chiar te sîcîi cu prezența mea ?

Nu mai spuse nimic în ziua aceea ; grăjdarul, care insista cerîndu-și scuze cu durere în suflet pentru că se exprimase în felul acela grosolan (unde mai găsea un astfel de stăpîn și apoi se și legase sufletește de el), nu-i răspundea decît cu o mișcare stîngace a mîinii albe și grăsuțe, ca și cum ar fi spus : „Fii liniștit, am înțeles“.

Dar Antonio, văzîndu-l că se îndreaptă mai devreme decît de obicei spre maşinuţa încinsă care avea să-l ducă înapoi în dogoarea zidurilor oraşului, avu o nouă izbucnire, de data aceasta de afecţiune ; aşezîndu-se între el şi portieră îi spuse :

— Din partea mea, domnule marchiz, aş fi fericit dacă aţi sta aici zi şi noapte, la crescătorie, că cel puţin e aer deschis şi noaptea se respiră bine. Ba chiar, dacă aţi binevoi, v-aş lăsa camera mea şi aş dormi în şopron. Mobila-i de om sărac, dar am şi duş, iar în privinţa curăţeniei puteţi fi liniştit.

Pentru Antonio fu o mare satisfacţie să vadă că faţa stăpînului redevenea cea dintotdeauna, vioaie, ba chiar veselă.

— Bine, bine, exclamă într-adevăr înainte de a porni motorul, poate că o să mă folosesc cîndva de invitaţia ta. Probabil că se doarme bine aici : chiar dacă n-ar fi vorba decît de linişte.

Cînd reveni, după trei zile, era pe înserat şi umbra ulmilor, foarte lungă, ajungea pînă la gard. O adiere uşoară de vînt începea să mişte frunzele de argint, greierii porniseră să cînte prin gropi şi pajişti. Rămaseră amîndoi, stăpînul şi grăjdarul, cam încurcaţi : Antonio avea în mînă franzeluţa pentru cină şi mesteca încercînd să înghită repede îmbucătura ; marchizul îşi deschise singur portiera şi după ce coborî spuse :

— Ai avut chiar dreptate, aici e alt aer, şi se pare că eşti în vilegiatură.

Cîinele, o corcitură care stătea mereu legat în timpul zilei, alergase între timp să-l întîmpine sărîndu-i drăgăstos pe piept : după lupta glumeaţă care urmă, printre mîngîieri şi palme uşoare date animalului, marchizul se duse la şezlongul obişnuit, se aşeză în el întinzîndu-şi picioarele şi mîinile.

— Nu vreţi să daţi o raită ? propuse timid Antonio, făcînd aluzie la obişnuita vizitare a cailor.

— La ora asta ? răspunse don Paolo. Nu, nu, să-i lăsăm în pace. Şi apoi n-am venit pentru ei, ştii doar. Am venit să stau liniştit, că simt chiar nevoia. Aşeză-te şi termină-ţi mîncarea, ca şi cum nici n-aş fi aici.

Din seara aceea, cît tinu vara, vizitele marchizului se repetară în fiecare zi, mereu către amurg. Nu profita de camera lui Antonio, ci rămînea îndelung în 'curte în întinericul care, pe zi ce trecea, se lăsa tot mai devreme. Cîteodată îl ruga pe grăjdar să-i cumpere cîte ceva de la prăvălie și mîncea asemeni lui pîine cu cîte ceva și la urmă bea un pahar cu apă. Vorbea arăreori; discuțiile despre cai și despre concursurile hipice păreau să fi pierdut pentru el orice interes. Cînd și cînd, parcă din politețe, exclama: „Ce lună frumoasă“, sau „Ce de stele“, apoi tăcea iar, așa încît grăjdarul, neștiind ce să creadă, se retrăgea repede, lăsîndu-l singur să guste din plin răcoarea. „Noapte bună, domnule marchiz, spunea el ridicîndu-se; cînd doriți camera, vă stă la dispoziție.“ Marchizul îi mulțumea din cap, fără ca gestul lui să poată fi văzut, căci era întineric: și nu se mișca. Încet, încet, și parcă așteptînd să fie chemat înapoi, Antonio ajungea la șopron, se întindea pe salteaua din pănusi de porumb, dar somnul întîrzia să-i închidă ochii. Deși lăsa ușa deschisă zăpușeala era groaznică în încăperea aceea, la fiecare mișcare cît de mică foile culcușului emiteau niște sunete asemănătoare cu un orăcăit de broaște. La ce oră pleca marchizul? În somnul care în cele din urmă punea stăpînire pe el, lui Antonio i se părea ciudat că deși caii care izbeau peretele cu picioarele îl trezeau destul de des, nu auzea cînd pornea motorul. În revărsatul zorilor se scula grabnic ca și cum s-ar fi auzit strigat și ieșea: drumul era pustiu, mașina dispăruse, în cameră patul era neatins. Dar o dată — probabil după miezul nopții, cînd se chinuia ca de obicei să adoarmă, svîrcolindu-se — văzu în golul ușii desenîndu-se sub lumina lunii, o umbră: se ridică în capul oaselor, și îl recunoscu pe marchiz.

— Nici tu nu dormi? Te-aud mișcîndu-te. Dacă nu dormi, de ce nu vii să-mi ții de urît? Afară te simți foarte bine și cel puțin mai stăm de vorbă.

Dintr-o săritură, grăjdarul fu în picioare: se vedea ca ziua, ca într-o zi blîndă, călduță, care făcea să dispară murdăria curții, transformînd-o într-o grădină. Marchizul o porni înainte și grăjdarul veni după el. Cît despre vorbă însă, asta era o altă treabă: probabil adormise

fără să-și dea seama și acum i se părea că visează, în limpezimea aceea nefirească, întâmplări îndepărtate, în care marchizul îi fusese simplu tovarăș, așa cum se întâmplă în război, când oamenii sînt trimiși în misiune de noapte și trebuie să-și facă împreună curaj, conversînd în șoaptă. Din fericire primul vorbi don Paolo, dar și vocea lui întări impresia de vis, atît de tainică, intimă și confidențială era. Grăjdarul încercă să-și desfunde, pe ascuns urechea dreaptă cu degetul mic pentru că i se părea că-i cam surd, deși auzea deslușit loviturile de copită ale cailor și chiar foșnetul paielor așternute pe jos în grajd. Parcă două realități s-ar fi înfățișat simțurilor, cea obișnuită și aceasta, de necrezut, a unui domn atît de rezervat care începe să vorbească despre lucrurile care-l privesc numai pe el în fața unui grăjdar, care unde mai pui că e și șchiop.

— Cine ar putea să creadă, măi Antonio, că un om ca mine, care într-adevăr nu-i lipsit de cămin, se simte bine numai pe pajiști, ca un vagabond? Îmi vorbeai zilele trecute despre mare! Doamne ferește, nu m-aș duce nici ca să-mi salvez sănătatea, dacă aș fi pe moarte. Marea îmi plăcea, și încă cum, și mi-ar mai plăcea și acum. Mă duceam cu prima nevastă și mi se părea că totul îmi aparține, din zări și pînă pe plajă. Eram tînăr iar ea era o femeie sfîntă, căreia îi era de-ajuns să mă știe mulțumit. Dar trebuie să-ți spun că femeile sfinte nu sînt călugărițe, iar a doua mea nevastă este o călugăriță care a renunțat la viața de mănăstire. Probabil că ai auzit.

Clarul de lună are fără îndoială efect și asupra creierului marchizului, se gîndi Antonio tăcînd, fără să aibă habar cum ar fi trebuit să răspundă. Ceva știa el despre marchiză, care era, după cum se spunea, o femeie trăs-nită ce le dădea tuturor lecții de morală: dar nu că fusese chiar călugăriță, ci numai că avea de-a face cu preoții. Nu se preocupase niciodată să lămurească dacă marchizul mai avusese o nevastă: el era pe vremea aceea copil, colinda lumea încălecînd cai și nu-l mai interesa altceva. La femei se gîndise întotdeauna puțin și de loc după ce își rupsese piciorul. Așa încît se mărgini să mormăie:

— Nu știu nimic, domnule marchiz. Dar cum așa, o călugăriță ?

Păru că don Paolo nu dorea o altă replică pentru a-și continua povestirea.

— Da, domnule, o călugăriță. Cunoșteam două surori, două fete de familie bună și mergeam la ele ca prieten al casei, fără gânduri rele. Dar mi-am dat seama imediat că cea mai mare mă iubea. Era cam bolnăvicioasă, dar a căpătat o moștenire mare și m-am căsătorit bucuros cu ea. Cealaltă era o fetișcană ca atâtea altele, frumușică, din acelea cărora le place să glumească. Deodată, s-a făcut călugăriță și a plecat ca misionară în Orient. A rămas acolo zece ani, timp în care biata mea nevastă s-a prăpădit. Aveam trei copii, moștenirea trebuia lămurită și am aflat că se întoarce în țară cumnată-mea...

Un nor gros, neașteptat în limpezimea aceea, acoperi fără veste luna : dintr-odată cîmpiile se întunecară și păru că se contopesc cu cerul negru, totul se cufundă în beznă și o zăpușeală apăsătoare stinse adierea de vînt ca o plapumă de vată. Dar marchizul, care privea în pămînt și nu observase apropierea norului, tresări ca la auzul unui semnal și-și întrerupse fraza la mijloc. Cînd începu iar să vorbească, după o clipă de tăcere, vocea îi era schimbată.

— Ce m-apuc să-ți povestesc ! Trăsnăi de-ale zăpușelii. Du-te și te culcă, sărmane Antonio, că și așa răcoarea s-a dus în noaptea asta și poate că o să plouă.

La așa ceva nu se așteptase Nenegatti : mirarea și încurcătura lui de la început făcuseră loc unui soi de curiozitate vrăjită, care tocmai în clipa aceea îl făcea să fie numai urechi. Spuse caraghios, aproape ca pentru a-și cere iertare :

— Cum porunciți, dar de plouat nu plouă si dacă vă gândiți la mine, nu mi-e somn de loc.

— Mi-e somn mie, zise De Paoli foarte sec și, ridicîndu-se în picioare, se îndreptă spre mașină, se urcă mai sprinten decît de obicei, aprinse farurile și porni.

Antonio se uită după el îngrijorat și se simți mai prost ca oricînd și din cale afară de singur. Nu se duse în casă, ci se întinse iar în șopron, închizînd însă ușa.

Visă călugărițele de la azil, pe vremea cînd maică-sa, spălătoreasă, îl lăsa la ele pînă noaptea tîrziu, așezat pe o băncuță alături de ușa dinspre stradă, ca un cerșetor.

Nu plouă și căldura se mări, dar marchizul nu mai apăru timp de o săptămînă : Antonio îl găsi instalat comod în obișnuitul șezlong într-o seară în care se dusesese la gară să descarce furaje și se întorcea dîmol ca să nu nădușească prea mult, împingînd căruciorul de mînă.

— Caii i-am văzut singur, spuse marchizul îndată ce se apropie grăjdarul de el și-i oferi o țigară.

Fuma și el, țigară după țigară, cum nu făcuse niciodată, în timp ce îl privea cum își face de lucru cu căruciorul și cu sacii, în timp ce Antonio credea că pricepe că marchizul se gîndea la cu totul altceva și că nu-i face plăcere să fie tulburat. Tocmai scutura ultimul sac gol cînd, ridicîndu-și deodată capul, îl văzu pe marchiz privindu-l fix și făcîndu-i un semn ușor care restabilea atmosfera de intimitate de săptămîna cealaltă.

— Am fost la mare ; după cum vezi, ți-am dat ascultare. Dacă n-o ștergeam urgent... Ei, acum du-te și-mi cumpără de cină, e prima mea seară în care-mi revine pofta de mîncare.

Mîncară amîndoi, stăpînul și grăjdarul, unul așezat, așa cum se afla, celălalt în picioare și retras vreo cincisprezece metri mai departe, întors cu spatele din respect și înghițind tără să mestece ca să sfîrșească mai repede. Dar între timp marchizul îl strigă :

— De ce ți-o fi teamă ? În picioare mănîncă doar calul. Vino-ncoace și așează-te, să termin de spus povestea mea, dacă tot am început-o. Cineva tot trebuie să știe cum s-au petrecut lucrurile. Tu știi ce înseamnă să te faci criță ? Eu nu știam, dar m-am făcut fără să beau, văzînd o călugăriță care debarca de pe un vapor. Nu mă interesa dacă este sau nu cumnată-mea, pe care o așteptam, nici măcar nu mă gîndeam la asta. Nu mai văzusem niciodată o femeie ca asta ; dar ce zic eu femeie ? O ființă pe care cînd o priveam simțeam că mă topesc. Nu mi-o închipuiam de loc dezbrăcată, nu o doream. Mi se părea făcută pentru ceva care nu era dragostea, dar care-mi era indispensabil. Am lăsat-o să treacă prin fața

mea fără să fac o mișcare, fără să scot o vorbă, și am șters-o. Beția nu-mi trecea și eu continuam să mă topesc. Răbdare ; aveam s-o duc tot așa, nu mă plîngeam și nădăjduiam să mă vindec cu timpul. Cînd colo, timpul era împotriva mea și m-a dus la o întîlnire cu o călugăriță care nu mai era călugăriță, ci era cumnată-mea.

Poate că-ți vine greu să mă înțelegi, și pentru că eu, pe vremea aceea, mă mișcam ca un automat și aproape împotriva voinței mele. Fusesem un om simplu, sănătos, nu știam nici măcar că unele călugărițe se pot descălugări, dacă vor. Ea a fost cea care mi-a dat întîlnire : cumnata mea, călugărița care nu mai era călugăriță ; pentru mine devenise o fantomă.

Ce întîlnire ! Ieșind de la mănăstire, se instalase într-o pensiune tristă, sau mai curînd murdară. M-am dus acolo ca unul care pornește la noroc, înflăcărat, dar plin pînă peste cap de presimțiri urîte. Am fost pe cale să mă întorc acasă, în dimineața aceea, și m-aș fi întors într-adevăr dacă nu m-ar fi învățat de cînd eram copil că nu trebuie să lași o femeie să aștepte. Nu știu cum, dar eram sigur că n-aveam s-o mai văd niciodată pe călugărița mea.

Intr-adevăr. Așteptam în salonul pensiunii cînd se deschise ușa și apărură în prag o femeie înaltă, slabă, îmbrăcată într-un material de culoare închisă, fără decolteu : o bigotă între două vîrste. Avea fața trasă, ochii reci, gura subțire și purta pe cap, ca o șapcă, o perucă mică și neagră, pieptănată după moda fetelor din vremea aceea, cu breton pe frunte. Ce să-ți spun ? Într-o clipită am regăsit în ea trăsăturile fetei pe care o cunoscusem cu atîția ani în urmă, transformate în acelea ale unei fete bătrîne și ofilite. Cît despre călugărița care-mi străpunsese inima, am avut impresia că arsesese, preschimbindu-se în cenușă. Purta o fustă scurtă, pantofi fără toc și ciorapii de culoare închisă îi arătau două picioare uscate și vîinoase, ca de bărbat. Venind spre mine se străduia să zîmbească și gura ei părea mai albă, mai uscată ; avea niște zbîrcituri subțiri în colțul ochilor și pe obraji care o făceau să pară nu de treizeci de ani cîți avea, ci

mult mai în vîrstă. Îmi făcea milă, dar mă și respingea. Era mai puțin femeie decît oricare altă călugăriță.

Și totuși vorbi îndată de dragoste. Nu se îndoise de loc de natura sentimentului pe care mi-l inspirase, dar îl credea vechi, născut pe vremea cînd ea și sora ei erau fete. Vorbea cu o voce dulceagă, tragică și în același timp despotică în mod misterios. Părea că știe tot despre mine, mă deplîngea pentru ceea ce, după părerea ei, pătimisem la vestea călugăririi ei: aproape ca și cum i-ași fi descris totul în amănunțime. „Ce puteam să fac, dragul meu?” Spunea „dragul meu” avîntată, aproape furioasă. Eu nu îndrăznem să o contrazic și ascultam nimicît povestea lungii noastre iubiri. Profitînd de averea pe care o căpătase, sora ei ne sacrificase: era o trădătoare, o ipocrită, o vicioasă. Biata Agnese, ea care nu-și schimba cămașa fără să nu roșească! Dar vocea aceea nemiloasă nu-mi lăsa timp și posibilitate să protestez. Acum povestea că Agnese își omorîse fiica, o fetiță care semăna cu ea, care îi purta numele. „Am dovezi, adăugă ea căutînd în sîn și scoțînd un sul de hîrtii mototolite, am mărturisirea ei.” Am respins propunerea de a citi și mi-am acoperit ochii cu mîna: femeia aceea mă făcea să mă înfior. Ea m-a crezut izbit de revelația aceasta și am auzit-o spunînd, cu un șuierat sălbatic: „Și-a primit plata, Dumnezeu s-o ierte. Eu o iert pentru că a murit la timp și putem să mai fim fericiți.”

Înțelegi? Fericiți! O priveam convins că-i nebună și că o s-o văd căzînd scuturată de convulsii. Dar nimic, ea continua să-și amintească cu toate amănuntele cuvintele mele de odinioară, de cele mai mici episoade ale prieteniei noastre, și le interpreta pe toate într-un singur fel, ca dovadă a dragostei mele față de ea. În ceea ce mă privește, simțeam că urăsc amintirea călugăriei mele, sub care se strecurase figura aceea aspră, și încercam disperat să găsesc cuvintele care m-ar fi ajutat să-mi revin și s-o aduc la realitate. Deodată începu chiar să mi se spovedească. „Frumusețea mea, spunea ea, m-a expus să cad în curse și ispite, căci și îmbrăcată în haine sfințite bărbații mă doreau. Dar eu știam că tu mă aș-

tepti, că aveam să te regăsesc, și mă bucura să-ți ofer victimele acestea ale unei virtuți ce ți se datora în întregime ție. Pentru că am fost o călugăriță crudă, dar virtuoasă. La urma-urmei nu sînt multe așa.“

Ne-am despărțit, așa cum dorea ea, logodiți : am acceptat totul numai să pot scăpa de acolo și să închei discuția, mai bine zis monologul acela tulbure. În momentul despărțirii s-a apropiat de mine, și-a rezemat fruntea pe umărul meu și mi-a spus : „Poți să mă săruți“, oferindu-mi gura întredeschisă, așa cum sînt reprezentate sfintele în extaz. M-am făcut că nu pricep și m-am aplecat să-i sărut mîna. Mă simțeam mai vinovat decît atunci cînd mă gîndeam zi și noapte la o călugăriță adevărată.

Am plecat hotărît să scap cu orice preț și am fost sigur că o să reușesc cu ajutorul și sfaturile unui monsenior, rudă de-a mea de departe, la care m-am dus îndată. I-am mărturisit fiecare lucru, chiar și fanatismul meu condamnabil față de o călugăriță, tocmai pentru că era călugăriță. Ce-ți închipui ? Nu s-a scandalizat și nu mi-a reproșat nimic : mă privea, cu bărbia în mînă, cu o milă rece, aproape ironică. „Urîță treabă, fiule, mi-a spus la urmă. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile în trecut, ești dator să te căsătorești cu ea, cu atît mai mult cu cît, liberă cum e și avînd în inimă furia aceea erotică, femeia aceasta ar putea s-o sfîrșească rău și tu ai să fii răspunzător. Și apoi, încheie el ridicîndu-se și privindu-mă și mai insistent, tu nu le cunoști pe călugărițe, mai ales pe cele ce s-au descălugărit : sînt femei periculoase, crede-mă. Nu uita că ești tată de familie.

Dacă un om al bisericii se exprimase în felul acela, nu-mi făceam iluzii că celelalte rude mi-ar fi putut fi de mai mare ajutor. Și într-adevăr așa s-a întîmplat. Nu înțelegeau felul meu de a gîndi, nu credeau în dezgustul meu, păreau și ei convinși de faptul că odinioară Angelica fusese preferata mea. „Ce-i fi vrînd ?“ îmi spuneau ei. Nu m-am simțit niciodată mai singur și mai părăsit. Noaptea o strigam pe Agnese a mea și plîngeam.

Nu știu dacă Angelica a bănuیت vreodată ceva despre reținerile și despre adevăratele mele sentimente față de ea : e un om căruia nu-i scapă un geamăt care să arate vreo nemulțumire oarecare și poate că de aceea singura

înfrîngere de care a avut parte în tinerețe a trebuit s-o ispășim atît de aspru, biata mea Agnese și eu, ea nevino-vată și acuzată după moarte de cele mai urîte lucruri, eu viu și constrîns să mă căsătoresc a doua oară, în condiții care mă înnebuneau de-a dreptul. Într-un an a trebuit s-o iau de nevastă și n-o să uit niciodată cît de greu mi-a fost să le explic copiilor că „mătușa călugăriță” avea să vină în casa noastră și să devină mama lor. De la început, cei doi mai mici se lăsară legănați de gîndul timbrelor pe care, după părerea lor, ea avea să le aducă : după cît se părea, cînd mama lor trăia, le tăiau de pe plicurile scrisorilor ei. Dar primul născut, care era mări-șor și înțelegea ce este o călugăriță, tăcu o vreme în-cruntat apoi începu să urle că nu se poate așa ceva și că nu vrea s-o vadă. Am încercat, cum am putut, să-l mîngîi și să-l fac să-și schimbe părerea, pentru liniștea familiei. „Cum poți să spui că nu vrei s-o vezi dacă nu o cunoști ?” „Ba o cunosc și mi-e frică de ea”, a răspuns el și a scos, nu știu de unde, o fotografie format ilustrată, ruptă bu-cățele și lipită cu răbdare la loc. Am revăzut-o astfel pe fatala mea călugăriță, dar am citit de data asta pe chipul ei o răutate atît de amenințătoare și de triumfătoare încît i-am smuls-o din mîină și am aruncat-o în focul din cămin așa cum se procedează cu obiectele folosite pentru farmece. Cine știe cum obținuse băiatul fotografia și cine o rupsese și o refăcuse în felul acela.

Marchizul tăcu, iar Antonio, pălînd, nu știa dacă bietul stăpîn se gîndea sau nu. Să-și continue povestirea, cu atît mai mult cu cît adesea vorbele lui mormăite, stîlcite aproape într-o pornire de furie și de suferință, nu-i fu-seseră prea clare. Simțea dorința, chiar nevoia de a răspunde la o dovadă atît de ciudată de încredere arătîndu-și cumva mila pe care i-o inspira nenorocirea marchizului : eventual printr-un gest de dragoste priete-nească, așa cum se obișnuiește între egali. Dar nu îndrăznea. Se gîndea la o interjecție care-i era familiară : la dracu ! și poate o și murmură, dar atît de încet încît marchizul nici n-o auzi. De cîteva minute începuse să picure. Cădeau picături rare care chiar dacă nu udau începeau să devină neplăcute. Dar dacă marchizul părea că-i nepăsător, pentru nimic în lume Antonio nu i-ar

fi atras atenția asupra lor. Din cînd în cînd trecea pe deasupra cîmpiei un val de aer cald, dar pe cerul fără lună norii se amestecau cu întunericul nopții. Tăceau și greierii și broaștele, numai caii se agitau cîte-un pic, dînd din copite ca de obicei. Deodată rupse tăcerea nechezatul ascuțit al Mitandei, iapa care era în călduri și pentru care stăpînul nu dăduse ordin să fie împerechiată.

— Animalele cel puțin vorbesc limpede, vorbi iar don Paolo, exprimîndu-și reflecțiile care-i umpluseră tăcerea, dar nu bărbații, și nici femeile ca a doua nevastă a mea. Avea un temperament fierbinte și se vede că după anii de abstenență natura ei s-a redeșteptat. Aș fi înțeles dacă ar fi simțit puțină rușine și eventual dacă și-ar fi ascuns pornirile. Dar nu, domnule, ea considera lucrurile acestea ca pe un cont cu debit și credit, se considera un creditor căruia i se datorează un capital și dobînda lui, și acoperea totul cu mantia datoriei conjugale. Niciodată dragostea aceea a ei din tinerețe, atît de mult lăudată, nu mai reapăru; eu eram acela care trebuia să dovedească faptul că o iubeam. Acum știu prea bine că singurul ei sentiment adevărat a fost ura față de sora ei. A vrut copii și iar copii: nu era mai prejos decît Agnese, spunea ea, dimpotrivă avea să o depășească ușor în fecunditate, sănătoasă cum era. Aștepta să nască un băiat căruia să-i lase cea mai mare parte a patrimoniului ei. „O să fie adevăratul marchiz De Paoli, exclama ea la fiecare sarcină, adevăratul moștenitor al titlului și al numelui.“ Mă resemnasem să suport lucrul acesta și altele încă, dar într-o zi m-a luat gura pe dinainte și am spus că băieții mai erau trei în familie și că deci nu era lipsă de moștenitori. Îmi amintesc că eram la țară, copiii cu bicicletele lor se întreceau în fața noastră, iar eu eram mulțumit văzîndu-i că sînt la fel de sportivi ca toți copiii de vîrsta lor, după bolile grele prin care trecuseră în primii ani. Nevastă-mea s-a răsturnat pe fotoliul ei rîzînd cu mojiție și a întrebat: „Cine, ăia?“ arătîndu-i cu bărbia; și chiar în clipa aceea cel mai mic a căzut și și-a făcut o rană în frunte, de i-a rămas semn, bietul meu Giannino. A fost o larmă cumplită, am alergat toți să-l ajutăm, să-l îngrijim, dar ea nu s-a mișcat și părea că rînjește într-una. Mamele vitrege, e lucru știut...

Fapt e că după multele ei sarcini n-a adus pe lume decît fete, și nici măcar frumoase, din păcate : ea spune că seamănă cu biata Agnese, dar nu-i adevărat : Agnese era atît de grațioasă și de fină... Mi-e milă de ele, bietele nenorocite, dar n-am ce să le fac, deși le sînt părinte. N-am înțeles niciodată dacă mama lor le iubește, dar le tratează cu o severitate care le-a făcut să fie închise, nu vorbesc, nu rîd și se spionează între ele. Îți spun, e un infern și de aceea mă folosesc de orice pretext ca să rămîn departe de casă. Cel puțin de-ar fi mulțumită ea, care-i stăpîna a tot și le poruncește tuturor făcîndu-i nefericiți pe toți, chiar și pe fiicele ei. Dar ți-ai găsit : are fața cea mai tristă pe care-am văzut-o vreodată, o față de disperată care-ți face milă, iar cînd le zîmbește celor ce nu fac parte din familie e și mai rău.

Necazul cel mai mare pentru mine însă sînt băieții mei : Andrea are acum optsprezece ani și nu-mi place. Probabil că a suferit din cauza mamei vitrege mai mult decît ceilalți, și dă impresia că se distrează făcînd tot felul de încurcături ; cînd ea spune că o s-o sfîrșească rău, o privește cu un surîs disprețuitor care-mi îngheață sîngele în vine. Face excese, lipsește nopțile și nu-i sănătos. Din cînd în cînd trebuie să-i plătim datoriile și după asta urmează scene. Ar trebui să intervin, știu, să mă impun, dar sînt slab și, ca să nu mă cert, spre a-mi face apoi iluzii că nevastă-mea nu-i în definitiv chiar atît de rea, las lucrurile să-și urmeze cursul, plec de acasă... Singura mea greșeală adevărată a fost că am cumpărat crescătoria asta : am sperat că o să fac ceva parale, să-i pot ajuta pe băieți din banii mei, fără să-i cer ceva ei, care are în mîină tot și zice că veniturile scad și că partea bietilor băieți s-a și consumat. Însă tu vezi cum au decurs lucrurile, dragă Antonio : fără capital nu poți să ai inițiative și cheltuielile curg. Nu mă pricep, ce mai, și dacă ți-am povestit necazurile mele am făcut-o și ca să te pregătesc pentru o veste proastă. La sfîrșitul lunii scot crescătoria la licitație, n-am încotro și printre neplăcerile mele este și aceea că trebuie să te las fără slujbă, căci cine știe cum or sfîrși caii și dacă o să te mai țină cum-

părătorul. La mine nu mă gîndesc, crede-mă, deși mă întreb ce-o să mă fac cînd n-o să mai am nici ocupația asta. Nu mă judeca rău, tu știi că cine n-are bani n-are dreptate de partea lui și eu m-am născut într-o familie bună, dar am fost sărac și am vrut să rămîn mereu sărac, în ciuda aparențelor. Crede-mă că și asta înseamnă să te porți ca un om de treabă.

★

— În sănătatea mătușii călugărițe ! spuse Andrea De Paoli ridicînd paharul cu aperitiv în timp ce-i zîmbea preotului foarte tînăr care-l însoțea, însuși fratele lui, Marco : acesta, surizînd vag, își goli și el paharul. Se aflau amîndoi în fața tejghelei lui Gastaldi, în cea mai elegantă cafenea a orașului, și Andrea se rezema de tejghea cu tot corpul, într-o poziție neglijentă, voit supărătoare, ce-i scotea și mai mult în evidență slăbiciunea, în timp ce fratele lui, stingherit de haina lui preotească neagră, se ținea rigid ca și cum ar fi luat poziție de dreptți. Stăteau cu spatele spre clientela mai cu seamă feminină care umplea la ora aceea de amiază localul, dar n-aveau nevoie să se întoarcă, nici să tragă cu urechea ca să fie convinși că lumea îi privea cu o nemăsurată curiozitate și le șoptea numele.

Nu din întîmplare hotărîseră să intre la Gastaldi : Andrea pretinsese să se arate cu semeție „societății“ din oraș încă înainte de a-și schimba îmbrăcămintea ; iar Marco, după ce-l întîmpinase la poarta închisorii, trebuise, după ce încercase timid să-l convingă să renunțe, să cedeze și să-l urmeze ca și cum ar fi fost încă un copil, ca pe vremea cînd fiecare acțiune a fratelui său mai mare i se părea eroică și perfectă. Comentariile, în rumoarea aceea, depășeau acum tonul domol al tainelor : „Cum, a și ieșit ? Cum așa ? Nu trebuia să rămînă închis opt luni ?“ spuneau cîte unii, în timp ce-și ațîneau privirea asupra spatelui aceluia puțin strîmb, pe șoldul acela aproape feminin. Încă mai avea o figură aristocratică, frumosul Andrea, mai era încă elegant : dar cum slăbise ! „Celula nu-i o vilegiatură la munte, draga mea.“ „Totuși e o mare nerușinare, după cele întîmplate, să sfideze

aşa opinia oamenilor cumsecade şi să ia după sine şi pe inconştientul celălalt.“ „Angelica, biata de ea, a spus-o totdeauna : e un criminal.“ Marco ştia bine ce riscă arătându-se astfel, în haina lui, la remorca unui frate abia ieşit din închisoare : poate că arhiepiscopul avea să-l cheme ca să-l mustre şi, cine ştie, să-l şi pedepsească. Dar ştia de asemenea că dacă şi-ar fi exprimat dorinţa de a scurta popasul acela scandalos, Andrea ar fi reacţionat într-un chip şi mai scandalos, ridicînd tonul şi spînzînd vreo absurditate. Se mărginea deci să sufere, zîmbindu-i totuşi uşor fratelui său, dat fiind că nimic şi nimcni nu putea să-i tulbure plăcerea de a-l revedea liber şi de a-i sta aproape.

Aşa era făcut Andrea, încă din adolescenţă : era mai bine să nu-l contrazici cînd era pornit şi ochii-i străluceau într-un anumit fel. Nu fusese întotdeauna năvalnic ; dimpotrivă, cînd era copil era mai timid decît Marco şi chiar exagerat de atent să-şi mulţumească familia, prietenii, servitorii. Prima lui izbucnire de revoltă avusese loc cînd sărise să-şi apere bătrîna institutoare, pe miss Clay, pe care mama lui vitregă o concediasse îndată ce se întorsese din călătoria de nuntă. Biata fată bătrînă plîngea cu demnitate în batistă şi, deşi îşi păstra o rezervă elegantă, nu putu să se abţină de la a răspunde la întrebările băiatului, care îi observase lacrimile. Mai mult decît dragostea care, mai ales după moartea mamei sale, îl lega de bătrînă pe băiat, îl influenţă puternic prilejul ce i se oferea de a o înfrunta pe aceea care nu fusese niciodată numită de el şi de fraţii lui altfel decît „mătuşa călugăriţă“. Aprins de dispreţ şi aproape fericit de curajul pe care-l descoperea în sine, bătu la uşa camerei ce fusese a mamei sale şi, fără să aştepte răspuns, intră. Angelica era aşezată la birouaşul sorei ei, cîndva plin de bibelouri, acum acoperit de registre şi acte. Stătea dreaptă, severă, zăvorîtă în rochia ei de culoare închisă, deşi era dimineata devreme şi băiatul o urî şi pentru că era atît de diferită de mama lui, îmbrăcată întotdeauna în capoadă largi şi moi, în culori plăcute, copilăreşti. Ea se întoarse, surprinsă, gata de reproşuri, dar copilul n-o lăsă să-şi deschidă gura :

— Nu vreau ca miss Clay să plece, vrem să rămână cu noi pentru totdeauna, căci mama...

Urla, își strîngea pumnii ca și cum cineva i-ar fi strîns într-o menghină : dar avîntul cu care mama lui vitregă se ridică în picioare fu de-ajuns ca să-i curme glasul. Înainta spre el, formidabilă și calmă : cînd ajunse aproape de el, își ridică mîna cu falange subțiri și noduroase. Dar nu-l atinse, apăsă doar butonul soneriei, de lîngă ușă.

— Copilul ăsta are febră, îi spuse ea aproape plictisită cameristei ce venise îndată. Du-l în pat.

Trei zile de zăcut în pat fără medic, cu un regim sever de om bolnav, fură suportate de Andrea în perfectă tăcere și, deși nu-i învinseseră rezistența, îl făcură să ia o atitudine cu totul diferită, batjocoritoare și vicleană. Don Paolo lipsea, miss Clay fusese înlăturată din funcțiile ei, astfel că nimeni nu cercetă pretinsa indispoziție a copilului, și consemnul de a-l lăsa singur și izolat de frații săi pînă la noi ordine fu respectat cu strășnicie. Cęști de lapte și de supă aduse la ora mesei de noua cameristă, o bigotă voinică și încruntată, se întorceau la bucătărie neatinse, printre privirile alarmate pe care și le aruncau vechii servitori, care nu mai îndrăzneau să vorbească. Nemișcat în întuneric, Andrea își simțea slăbiciunea de om flămînd devenind o forță de neînvins : și cînd în primele ore ale celei de a trei zile recunoscuseră pasul institutoarei și ciocănitul ei prudent la ușă, găsi cu ușurință îndrăzneala de a rămîne nemișcat, de-abia respirînd, pînă ce n-o mai auzi suspinînd și îndepărtîndu-se. Abia atunci sări din pat (capul i se învîrtea) și se duse la fereastră, rămînînd acolo ca s-o vadă cum își încarcă valizele, cum se urcă în taxi și cum pleacă.

La înapoierea lui, don Paolo observă că Andrea era palid și avea fața suptă : familia era la masă, Angelica împărțea personal supa, un obicei introdus de ea și care-l puneă în încurcătură pe valet, nemișcat lîngă supieră.

— Mămîncă, Andrea, trebuie să crești, spuse tatăl zîmbind cu bunătate cînd farfuria îi fu întinsă primului născut, ținută pe deasupra mesei de mîna puternică a Angelicăi.

Dar copilul o lăsa suspendată în fața lui, fără să facă o mișcare pentru a o primi : mesteca pâine goală și spuse, scuturându-și politicos capul :

— Mulțumesc, maică, nu mi-e foame.

Acel „maică“ răspicat și rece, putea fi interpretat ca un sinonim puțin mai apăsător al lui „mamă“ doar de simplitatea împrăștiată a marchizului. Frații își aplecară capul pe farfurii, valetul tuși.

— Cu atât mai bine, un post bun face bine la stomac și la cap, replică marchiza foarte calmă, retrăgînd farfuria al cărei conținut nu se clătinase nici cît la o adiere : dar ochii ei continuară să îi fixeze pe cei ai copilului, care nu și-i plecă primul.

Se născu Gertrude, se născu Paola : din doi în doi ani, regulat, Angelica năștea fără ca sarcinile să schimbe ritmul vieții sale zilnice, încărcate la maximum cu ocupații mărunte și obositoare și fără să domolească asprimea poruncilor și părerilor sale. Nici măcar trupul nu i se schimba, îndulcindu-se în liniile ondulate ale maternității : burta îi rămînea plată și numai șoldurile, destul de largi și așa, se lărgeau încă și mai mult, deși rămîneau lemnoase și aspre, încît era greu de-nțeles unde-și găseau loc copiii în pîntecele ei. Năștea în casă, fără medic și fără să geamă ; iar cînd simțea că se apropie ultimele dureri, fața ei căpăta o expresie încordată, de mîndră așteptare, niciodată de suferință. La sfîrșit moașa anunța ca de obicei : „O fetiță frumușică“. Atunci se întorcea pe-o parte și închidea ochii, refuzînd s-o privească pe nou-născută, pe care camerista, cu mici strigăte de alintare, i-o pune sub nas. „Luați-o, spunea ea, vreau să dorm“. În camera de alături, un leagăm obligatoriu albastru o primea pe noua fetiță, pe care frații vitregi, dar nu și Andrea, o priveau prin ușa întredeschisă : singura încălcare a ordinelor lăuzei. „Încă o fată“, se șoptea de la ureche la ureche prin casă, nu fără ironie : și cuvintele acestea păreau să cadă asemeni unui rîset batjocoritor pe căpitiiul Angelicăi, într-atît de întunecată devenea. Neputînd suporta patul și îngrijirile, în trei zile era în picioare și-n mișcare, pornită să-i facă pe toți să ispășească pauza de care se bucuraseră. Nu-și alăpta fiicele,

prefera să le trimită la doică, pretinzînd că ar ținea la vechile obiceiuri, că în felul acesta copiii creșteau fără mofturi și fără alintări dăunătoare. Se ducea totuși să le vadă deseori și pe neașteptate, exercitînd în felul acesta un control despotice chiar și în casa doicii. Le lua înapoi cînd împlineau un an și era vai și-amar dacă doica se arăta prea legată de copil : în cazul acesta dragostea ei maternă exploda în gelozie, într-o gelozie care în casă se răsfrîngea asupra oricui ar fi început să le resfețe exagerat pe micuțe, fie că era membru al familiei, fie servitor ; lucru pe care-l află din plin Giovanni, cel mai mic dintre copiii vitregi, care avînd o fire tandră și fiind foarte vioi s-ar fi jucat bucuros cu fetițele. Astfel de mamă era Angelica, o mamă arțăgoasă, care nici măcar nu suporta să-și împartă cu soțul sentimentele naturale și părea să se bucure văzîndu-l cu atîta supunere indiferent față de fiicele din a doua căsătorie. Fetele n-aveau guvernantă și trăiau sub tutela cameristei celei voinice pe care o angajaseră ; dar nici măcar ei nu-i era îngăduit să rămînă în camera micuțelor cînd intra marchiza. Cineva pretindea că o spionase și că o văzuse luînd fetițele în brațe, pe rînd, așezîndu-se apoi cu una dintre ele în poală și rămînînd așa vreme îndelungată, distrată și melancolică, mîngîind-o, parcă gîndindu-se la altceva. Dar asemenea vizite secrete aveau loc rareori și se rărîră tot mai mult cu trecerea anilor. După Gertrude și Paola urmară Matilde și Armanda, două gemene ; iar ultima fu Constanza.

Angelica împlinea patruzeci de ani și bietul marchiz găsi în disperarea lui tăria să spună : destul. Soția nu spuse nimic, separă întîi paturile, apoi părăsi încăperea ; un divan larg fu pus din ordinul ei în dormitorul soțului, care într-o seară găsi pe el așternutul și pijamaua întinsă, fără să i se fi spus nimic înainte. Nu-i trebui mult ca să priceapă : „Scopul căsătoriei este procrearea“, obișnuia să atragă atenția Angelica, adresîndu-se tinerilor perechi dintre rubedenii : și era clar că părerea ei se sprijinea pe propriul său exemplu și, cine știe, înțelegea să justifice o prolificitate atît de contrastantă cu situația ei precedentă de călugăriță. Contrar sorei sale, care se

ținuse totdeauna departe de cercurile cu care avea legătură soțul ei și nu le frecventase niciodată. Angelica știuse să-și creeze în aristocrația locală o autoritate care-i deschidea ușa caselor cele mai rezervate, în care intra cu aerul de a ceda unor insistențe nedorite. Ca să fim drepti, nu putea fi acuzată de ipocrizie și de lingușire : felul ei de a fi continua să fie și cu străinii tot repezit și distant, părerile ei erau exprimate pe șleau, cu un fel de hotărîre austeră care intimida și dădea ideea unei superiorități poate incomode, dar de necontestat. Fără să se coboare vreodată pînă la a vorbi despre sine, despre soțul ei, despre copiii vitregi și despre fete, atitudinea ei făcea să se subîntealegă o conștiință integră și o obiectivitate pe care nici o încercare n-ar fi putut s-o zdruncine. Nimeni n-o auzi vreodată plîngîndu-se de neatenția și slăbiciunea lui Paolo, de ostilitatea lui Andrea care nu pierdea nici o ocazie să i-o dovedească în public, în fața oricui se apropia de el. Chipul sever al marchizei părăind măcinat de forțe lăuntrice, te făcea să te gîndești la o viață grea, de renunțări dureroase : erau oameni care afirmau că-și sacrificase vocația în fața datoriei de a îngriji de o familie nesăbuită, învățată rău de o mamă fără minte. Uneori, cînd numele lui Agnese era pronunțat în fața ei, obrajii marchizei, și așa palizi, se făceau albi, și toată fața, deși atît de controlată, căpăta o expresie de suferință adîncă. „N-o fi ea amuzantă, se spunea, dar e o femeie de ispravă și probabil că o fi trecut prin multe, săraca.“ De altfel, sfaturile pe care le dădea se dovedeau mereu folositoare și nu era ea de vină dacă, în orice situație, prevedea totdeauna ce poate fi mai rău. Cutare căsătorie avea să se destrame ; cutare băiat sau fată aveau s-o sfîrșească prost ; în cutare om de afaceri nu aveai de ce să te încrezi. „Marchiza n-a greșit“, comenta lumea și nici măcar cei direct interesați, în necazurile prin care treceau, nu-și pierdeau respectul față de ea, chiar dacă-și aminteau că descoperiseră o trădare, o faptă rea, chiar cu mijloacele pe care le sugerase ea. Faimei ei de femeie înțeleaptă și abilă i se adăuga apoi aceea a unei averi gospodărite chibzuit, fără risipă dar, la timpul și momentul potrivit, cu generozitate. Ofrandele ei erau rare, dar substanțiale și făcute nu pe ascuns, dar nici cu

ostentație. Marchiza era pe deasupra și curajoasă și o dovedise în timpul războiului și după aceea, înfruntându-i pe cei abuzivi, cînd era nevoie, fără să clipească măcar. Curia o respecta mult și de la Curie pleca părerea, acum răspîndită, că pentru casa De Paoli femeia aceea era o binecuvîntare. Era oare autoritară? Fără îndoială, familia aceea extravagantă alcătuită din fete molesite și bărbați dezordonați avea nevoie de o mîină de fier.

De altfel, Angelica avea foarte puține ocazii să-și satisfacă și să-și cimenteze în casă pasiunea ei pentru autoritate. Trăsătura comună a fetelor ei era o supunere neputincioasă, o apatie pe care doar lăcomia o putea înviora : ele trăiau luni de-a rîndul la colegiu și numai în scurtele vacanțe avea mama lor prilejul să le corecteze de viciul poftelor de mîncare, prinzîndu-le în timp ce lingeau sau șterpeleau din cămară sau din bucătărie. Nu se preocupa să descopere și alte vicii, descurajată de nimicnicia lor, într-atît încît uneori le îngăduia și acel unic viciu, dăruindu-le pungi cu bomboane și poruncindu-i bucătăresei să facă torturi pentru domnișoare. Numai ca să stea liniștite și să nu-și facă supărări — aceasta fiind una din ocupațiile lor preferate — le lăsa în voie, să facă — fără să iasă însă, în casă sau în grădină — tot ce voiau. Și cu ocazia unei năzbîtii de-a lor, povestită de cameristă, pronunță marchiza fraza aceea ciudată, prinsă întîmplător de Marco și prilej de reflecții pentru ei : „Sînt femei, ce altceva să aștepți de la ele ? Am cunoscut o singură femeie care părea un înger, și în realitate era cu totul altceva. Lasă-le-n pace !“

Fraza fusese însoțită de o privire plină de ranchiună și încă de ceva ; da, de durere : Angelica nu știa că-i observată și-și îndreptase ochii într-o direcție precisă, spre portretul cel mare al Agnesei tînără, care fusese mutat din salon în anticameră : pe vremea aceea Marco intrase în seminar, hotărîre pe care mama vitregă o primise în tăcere, înălțînd ușor din umeri. Era într-o zi de vacanță, și Angelica nu-l văzuse. Îl observă, după fraza și privirea aceea apăsătoare, în golul ușii pe care el tocmai o deschidea, și-și reveni. „A, erai aici“, spuse ea cu voce înnăbușită, și-i întoarse spatele. De mai multe ori,

în timpul cinei, seminaristul observă că-l privește într-un fel cu totul deosebit, cu neliniște aproape, astfel că nu se îndoi că va trebui să plătească într-un fel indiscreția lui voluntară. Dar greșea. Ca de obicei, probabil că nu găsea această indiscreție destul de serioasă ca să satisfacă gustul ei de a face analize.

Doar Andrea părea nu numai dispus ci de-a dreptul nerăbdător să ațite acest gust fiind gata, în joacă, chiar să parieze că, dacă astăzi făcea ceva rău, mâine avea să facă și mai rău și într-un fel cu totul neprevăzut. În ceea ce-l privea pe Gianni, rezistența față de autoritatea mamei vitrege păru, într-o anumită perioadă, să ia și la el o formă clară și să facă previzibilă izbucnirea unei lupte violente. Dar Gianni era un băiat ciudat, cu o fire pe care nimeni nu s-ar fi așteptat să o afle la un fiu al biete Agnese. Voința lui era sporadică și oarbă, de o greutate asemănătoare cu aceea a corpului tinărului, extrem de robust și care transformase un băiețel plăpînd într-un atlet. Pedepsele cele mai aspre, măsurile cele mai drastice alunecau pe pielea lui roz și pe sufletul lui neobservate și fără efect : și asta nu din cauza unei intenții precise de a le disprețui, ci parcă un fel de distracție permanentă și aproape fizică îl împiedica să ia cunoștință de ele. Școala, disciplina din casă n-aveau sens pentru el care, de copil, se și băgase într-o echipă de fotbal de mahala, formată din mici haimanale, mai mult bătăuși decît sportivi. Se întorcea acasă murdar, zgîriat, fericit : și împotriva fericirii aceleia se îndreptau fără efect amarele dojeni și amenințările cu un internat rușinos. Și chiar cuvintele îndurerate ale tatălui, care, deși mulțumit că are un fiu robust și sportiv, se lăsa impresionat de acuzațiile și de proorocirile funeste ale neveste-si despre băiat. Închis cu cheia în camera lui, reușea mereu să evadeze și o ștergea cu bocceluța sub braț nevinovat cum era, și de neoprit ; astfel că, dacă Andrea nu ar fi arătat pe față. cît de mult îl distra purtarea fratelui său, marchiza ar fi obosit pînă la urmă și l-ar fi lăsat în plata Domnului.

Numai că, după ce împlini optsprezece ani și-și luă cu chiu cu vai o diplomă, din fotbalist de echipe de peri-

ferie, Gianni își schimbă veșmintele și frenezia și se făcu alergător în cursele de automobile. Sub părul blond, bine pieptănat și neted, ochii lui albaștri scînteiau aproape întunecați în așteptarea unei curse, dar apucăturile lui deveniseră acum liniștite și corecte. Și iată că deodată marchiza se simți mulțumită și aproape binevoitoare, de loc îngrijorată de pericolele legate de o astfel de carieră. Felul în care ajungea el să obțină încrederea principalelor firme automobilistice putea fi explicat poate prin forța impetuoasă a unui fanatism excepțional, dar mama vitregă nu se obosi să cerceteze cauzele și nici măcar nu clipi în ziua în care băiatul îi ceru, fără obrăznicie sau șovăială, să-i cumpere o mașină de curse cu care să se antreneze. După un minut de tăcere, ea spuse: „Și de ce nu?” ca și cum și-ar fi răspuns sie însăși; „cel puțin ăștia n-o să fie bani aruncați pe fereastră.” Aluzia la banii risipiți de Andrea, destul de puțin numeroși de altfel, era destul de străvezie, dar nu ca s-o respingă folosi el una dintre replicile lui mușcătoare: „Pot să cer, pentru mine, un costum de scafandru?” care lovi probabil în plin din moment ce schimbă aparenta bunăvoință a „mătușii călugărițe” într-o furie tăcută.

Nu un costum de scafandru, ci un mare număr de trăznăi bătătoare la ochi, deși nedăunătoare, își permitea Andrea încă înainte ca Gianni și-și fi început cariera aceea periculoasă. Elev strălucit, se întîmplase adesea să nu se prezinte la examene și să piardă anul, pur și simplu din capriciu. Mai tîrziu, după ce acceptă o slujbă la o bancă sau la o întreprindere industrială, o părăsea fără explicații, punîndu-i în încurcătură pe cei ce i-o procuraseră: rude și prieteni ai casei De Paoli aveau impresia că tînarul se purta astfel intenționat, dintr-o manie perversă de a se discredita. Băiatul și-ar fi explicat mai bine purtarea dacă ar fi putut lămuri că atît felul studiilor cît și caracterul ocupațiilor sale fuseseră hotărîte și impuse de marchiză, fără ca să i se fi permis vreodată celui interesat să discute. Zîmbetul disprețuitor cu care ea făcea liniștit propunerea cu o răbdare umilitoare, îl cunoșteau doar ei doi, ea care-l simțea pe buzele uscate și victorioase și el care-l primea cu ochii întredeschiși, din care se strecura un fulger amuzat. „Bine,

spuneau ochii lui, ai găsit și de data asta metoda potrivită ca să mă aranjezi și să mă determini să fac impresie proastă." Cu răbdarea ei dezgustătoare, strigînd de parcă ar fi vorbit cu un surd sau cu un neghiob, marchiza trecea la prescrierea orarului și rezuma noile lui îndatoriri. Apoi se cufunda iar în registrele ei : biroul pe care și-l aranjase, cu timpul, era mohorît, cu dulapuri de lemn nelustruit, pline de hîrtoage de notariat, și acolo își chema fiii vitregi cînd trebuia să le comunice hotărîrile ei. Asemenea chemări erau semnul unor hotărîri care nu admiteau replici.

O săptămînă, cel mult două Andrea își respecta scrupulos noile îndatoriri, se arăta zelos : timp necesar pentru ca marchiza să fie informată că șefii lui îl socoteau un tînăr model. Apoi, pe neașteptate, dispărea, redobîndindu-și libertatea. O libertate tulburată de scandaluri nocturne, de farse fără noimă, de biete chefuri provinciale desfășurate fără un ban în buzunar și încheiate cu semnarea unor polițe care inevitabil ajungeau tot pe masa de lucru a marchizei. Triumfînd cu răceală ea arăta hîrtille acestea soțului ei și n-avea nevoie de multe cuvinte ca să-i demonstreze că nu mai era de luat acum decît o singură măsură : aceea de a-l goni de acasă pe primul născut și de a nu-l mai vedea niciodată.

Nimeni nu putu să-și reproșeze totuși că pusese în practică asemenea hotărîre, deoarece chiar Andrea se gîndi să se exileze de ai săi, retrăgîndu-se fără să anunțe pe nimeni într-o cămăruță mobilată din cartierul fabricilor și nemaiapărînd, cel puțin în timpul zilei, în cartierul în care se născuse. Își propusese să dispară fără ca nimeni să descopere locul unde se refugiase ; dar rufăria lăsată la spălat unei femei de serviciu fu firul pe care Angelica îl urmă cu succes, astfel că-l anunță pe soțul ei distrus că domnișorul stătea în strada cutare numărul cutare : adăugînd însă că dacă ar fi îndrăznit cineva să-l viziteze putea să fie sigur că nu avea să se mai întoarcă în familie. Nu îndrăzni bietul don Paolo, pe atunci distrus cu totul, ci Marco : acesta fusese hirotonisit de curînd și aștepta o numire în Curie ; îl asigură pe don Paolo în taină că putea să stea liniștit, căci

se gîndise el să-și întîlnească fratele și să-l anunțe despre aceasta. Tînărul preot, încă plin de bucurie în euforia mistică a primelor slujbe, se simțea pe vremea aceea intangibil și în stare să moaie inima fratelui său, pe care continua să-l admire, și pe a mamei vitrege care, la urma-urmelor, fusese călugăriță. Nu-și dădea însă seama că în ochii ei, el era pe cale să ia locul — ce nu era de pizmuیت cîtuși de puțin — fratelui mai mare.

Puțin mai tîrziu de amiază, în cămăruța înghețată de mahala, Andrea mai dormea cînd Marco ciocăni la ușa lui. Pe pat își îngrămădisese îmbrăcămintea, paltonul, haina, pantalonii, în locul pledurilor ce lipseau. Deschise ochii și zîmbi îndată glumeț, așa cum obișnuia să facă acasă, în spatele „mătușii călugărițe“, pe vremea cînd mai erau copii : nu părea nemulțumit de faptul că fusese descoperit, poate se așteptase că fratele lui avea să-l găsească. Marco îi zîmbi și el, dar înspăimîntat, pentru că nici dormitoarele de la seminar nu erau atît de mizerabile și de reci ca locuința fratelui său, iar Andrea avea plămîinii gingași.

— Nu trebuie să-ți faci griji, spuse Andrea, aproape răspunzînd gîndului tînărului preot, aici nu stau decît cînd dorm și hainele mă încălzesc. Acum mă scol și ieșim.

Ieșiră într-adevăr și Andrea vru să intre în micul bar de alături, ca să ude libertatea. Și în dimineața aceea ridică paharul și surîse :

— În sănătatea mătușii călugărițe.

Nu era numai surîsul indolent și batjocoritor cu care obișnuia să răspundă insinuărilor mamei vitrege, ci cel al unui copil trecut prin necazuri care, cu tot curajul lui, nu mai este în stare să se prefacă și e gata să se lase păgubaș. Insistă ca Marco să ia masa cu el la un birt în care-l cunoșteau pentru că cina acolo în fiecare seară :

— Cine doarme mîncîncă : eu dorm ziua și în felul ăsta mai economisesc din mese. Dar banii nu-mi lipsesc : n-am avut niciodată atîția ; și dacă nu fac cîinste altora e doar pentru că nu mă-nsoțește nimeni.

La masă, explică felul în care descoperise că se poate descurca,

— Joc, dragul meu. Nu te scandaliza, n-o fac din viciu, cînd joc mă plictisesc și chiar îmi distrug nervii. Dar ce altceva aș putea să fac ? Oriunde m-aș duce, călugărița m-ar afla și ar găsi felul în care să mă provoace și să mă facă să-mi pierd capul : nici măcar în China, de unde a picat ea ca să ne chinuiască, nu m-aș simți în siguranță. Dar eu mă descurc : joc la ruletă, bacara, pocher și pînă acum norocul mă ajută. Îmi iese pentru cheltuielile zilnice, nu mai mult. Mă întorc acasă în zori, ca un muncitor bun care-i în schimbul de noapte. Pînă cînd rezist. Și n-am ambiții, din fericire. Ca biata mama, care stătea mereu în casă, cu burta la gură. Din cinic cum voia să pară, zîmbetul deveni emoționat : Ți-o amintești ? Cine știe de ce a urît-o atît coana Angelica : fără îndoială că nu din dragoste pentru tata. Sau a iubit-o prea mult ?

Aici Marco făcu un gest de nepăsare, dar care, de fapt, voia să întrerupă vorbele acelea. Deci și Andrea bănuia ceea ce el crezuse că surprinde în privirea mamei vitrege îndreptată spre portretul Agnesei ; ranchiuna cuiwa care se simte păgubit de dragostea unei mame, a unui tată și care nu poate să ierte. Dacă ăsta era secretul perfidiei Angelicăi, nici o căldură omenească n-ar fi putut s-o înfrîngă și să potolească teribila și copilărească ei sete de răzbunare. Copilăroasă, Angelica ? Totuși preotul nu zîmbi, gîndindu-se la termenii aceștia antinomici : dimpotrivă, simțea cum ia ființă în inima lui rănită o dorință disperată de scăpare pentru sine, pentru Andrea, pentru bietul don Paolo. Și de data aceasta fratele lui i-o luă înainte :

— Ar trebui s-o ștergem cu toții și s-o lăsăm singură cu bieteles ei gîsculițe ; poate că dacă nu ne-ar mai vedea s-ar liniști. Gianni, cel puțin, a rezolvat problema, chiar dacă într-o zi o să-și rupă gîtul. Însă tu, Marco, nu-ți pierde timpul. Fă-te călugăr, pustnic, misionar : nu-ți lipsesc posibilitățile de a pleca departe, cel puțin unul dintre noi să scape.

Dar forța aceasta îi lipsi lui Marco, pentru că nu era un egoist și-și punea în hainele preoțești toată speranța, chiar și aceea de a înfăptui o minune. Așa se întîmplă

că rămase în familie, împărțindu-și timpul între Curie și casă, unde făcea tot posibilul să-l dezarmeze pe dușmanul comun. Folosea mijloace naive, transparente : glumea cu surorile vitrege îmbufnate, le lăuda și chiar le adula ; se arăta respectuos și drăgăstos cu mama vitregă ; îi recomanda, cu prudență și respect, un pic de milă pentru bietul don Paolo, îmbătrânit înainte de vreme și veșnic rătăcind prin oraș. Greșeala tinărului consta mai ales în a-și exprima bunele și întristatele gânduri cu tonul și cu gesturile pe care le socotea potrivite situației sale preoțești și gustului mamei vitrige, așa încît pînă și tonul glumei sau al rugămintii părea artificial, pedant sau protector. Deși Angelica stăpînea purtările acelea și le putea folosi cînd ar fi dorit, le ura acum, căci îi aminteau anii de călugărie și atitudinea de reverență a călugăriței față de preot, de protecție a secerdotului față de călugăriță, pe care fusese constrînsă s-o primească și s-o suporte. Să se simtă chiar obiectul unei astfel de atitudini și încă din partea unuia dintre fiii vitregi care încerca să-i și placă în comparația pe care căuta să i-o impună stînd alături de exasperanta mediocritate a fiicelor ei, era mai mult decît suficient ca să-l socotească ipocrit și periculos. Începu astfel și pentru Marco mizeria de toate zilele la care Andrea fusese supus ani de-a rîndul, cu aluzii răuvoitoare, cu atenții batjocoritoare : și deasupra tuturor plutea ideea nemărturisită că în ciuda hainei negre preoțești și a îndatoririlor legate de ea, tinărul continua să-și viziteze fratele a cărui viață mizerabilă și nedemnă era acum știută de toți. Cînd o vedea zgîndărind rana aceea, Marco se înroșea. Ar fi putut să răspundă că tocmai haina lui îi porunca să nu-i părăsească pe cei rătăciți, dar era prea onest ca să-și facă merite din acțiuni pe care doar dragostea de frate i le dicta. Îl vedea în fiecare zi, într-adevăr, și fu primul care află că, prins într-un tripou, Andrea fusese arestat și bănuît că ar aparține unei clici de trișori. Nu-i fu greu să afle situația nici marchizei, care exclamă : „Am spus eu“, adăugînd preziceri dezastruoase în legătură cu ceea ce poliția avea să descopere fără îndoială privitor

la fiul vitreg. „Nu te-aş sfătui, sfinția-ta — încheie ea adresîndu-se lui Marco, pe care-l trata cu o familiaritate arogantă, marcată din cînd în cînd de un respect formal — să joci prea mult timp rolul samariteanului milostiv față de un ins care, frate-nefrate, va rămîne mereu o oaie rătăcită. Excelența-sa episcopul nu-i omul să suporte anumite compromisuri. Să nu zici că nu ți-am spus...”

Într-adevăr, Andrea rămase o oaie rătăcită din multe puncte de vedere. Nu acceptă avocați, nu se apără, fu condamnat la opt luni de închisoare, execută patru dar îi fură de-ajuns să iasă cu sănătatea șubrezită. Fusesse totdeauna plătînd și la sfîrșitul primelor treizeci de zile de detenție i se găsi o leziune la vîrfurile plămînilor, astfel că celelalte nouăzeci de zile și le petrecu în infirmerie.

— Să mai spui că nu sînt norocos, i se adresa el fratelui său care-l vizita regulat, cu tot avertismentul discret al episcopului privitor la anumite rude nepotrivite pentru un sacerdot. E pentru prima oară că cineva se ocupă și de mine. Capăt niște supe...

Era oare obișnuita lui vorbă batjocoritoare, folosită în mizeria zilnică a casei De Paoli, sau era curatul adevăr? Bietul Marco nu știa cum s-o ia, cu atît mai mult cu cît trei luni trec repede. Și după aceea? Cine avea să primească și să îngrijească un nelegiuit, pe deasupra și bolnav de o boală contagioasă? Fără îndoială că nu donna Angelica: ea căpătase din perioada în care fusese prin spitale o repulsie extremă față de orice fel de infecții, cu atît mai mult cu cît acum era vorba de cea a detestatului ei fiu vitreg. Sanatoriile costă bani grei și în privința asta nu se putea nutri iluzii.

— Tu gîndește-te să te faci bine, se mărginise să-i răspundă Marco ștergîndu-și mîinile transpirate de îngrijorarea ce i-o trezeau în suflet gîndurile acestea. Acum trebuie să plec.

— Salut-o pe excelența-sa, răspunsese Andrea, privindu-l în ochi: părea că știe că poziția fratelui său la Curie devenea tot mai nesigură.

Așa era, într-adevăr, și proorocirile Angelicăi se îndeplineau cu o exactitate surprinzătoare. De altfel, cum

să nu-i dai dreptate înaltului prelat, om atât de grijuliu cu renumele clerului său într-un oraş de subversivi? Acum nu mai era Andrea singurul care discredita familia De Paoli, ci şi Paolo însuşi, care-şi petrecea zilele vagabondînd, jucînd cărţi prin baruri sau rămînînd după amieze întregi pe lîngă o bătrînă servitoare de-a casei de pe vremea lui Agnese, gonită de actuala marchiză şi devenită cămătăreasă şi chiar mai rău, după cum se spunea. În casa acestei bătrîne era un mare du-te-vino de fete şi poliţia o vizitase de mai multe ori, fără să găsească de altfel ceea ce bănuise. Şi totuşi pentru nimeni nu încăpea îndoială că marchizul devenise la bătrîneţe vicios şi poate proxenet. „Marchiza Angelica este o femeie fină care merita să aibă o familie mai bună.“ Cu cuvintele acestea excelenţa-sa închise gura tînărului său supus, în ziua în care acesta îşi luă inima în dinţi şi îndrăzni să-i vorbească despre condiţiile de viaţă ale alor săi şi despre cumplita penurie în care îşi ţinuse mama vitregă fiii vitregi şi mai ales pe Andrea, bolnav acum şi fără speranţe de internare într-un sanatoriu. Nu se putea răspunde nimic.

Împotriva aşteptărilor, chiar donna Angelica întruni un soi de consiliu de familie, spre a hotărî soarta nenorocitului de Andrea, care-şi ispăşise pedeapsa şi avea să iasă din închisoare (ea le ştia pe toate) peste două zile, bolnav pe deasupra. Consiliul era format din rude îndepărtate care stăteau tot timpul anului ascunşi în vilele din împrejurimi, atenţi la socotelile arendaşilor şi veşnic alarmaţi de scăderea veniturilor: Paolo nu fusese avertizat, dar felul în care marchiza îi scuză absenţa fu socotit demn şi nobil. Trebuia hotărît cum va fi aranjat nefericitul... Rudele, care arareori se găseau împreună, nu făceau decît să şuşotească despre treburile lor şi nu să urmărească ce spunea Angelica: aşezat lîngă o mătuşă surdă şi bătrînă care-i cerea veşti despre excelenţa-sa, Marco stătea ca pe ghimpi.

— Şi oricum, încheie marchiza, este necesar să fie internat. Dar să ne înţelegem, la spital, ca un sărac ce e. Ar fi prea comod, cu scuza că tuşeşte puţin, ca un pun-

gaș să-și schimbe închisoarea meritată cu o vilegiatură de lux.

Cînd spuse „sărac“, rudele își ciuliră urechile.

— Pentru decență, și pentru onoarea casei, o întrerupse un văr al lui Paolo și camarad de colegiu cu el, om cumsecade și cel mai puțin zgîrcit dintre cei prezenți, aș propune să-i dăm băiatului partea ce i se cuvine din moștenire : cu ea va putea să se îngrijească cum îi place, iar noi (și-și freca palmele) ne putem spăla pe mîini.

— Partea lui ! exclamă Angelica, a cărei figură exprima triumful de a-și fi atins scopul convocării aceluia consiliu. A mîncat de mult partea lui de moștenire, am notat tot, studii, meditații, datorii. Să-i mulțumească lui Dumnezeu că l-am întreținut pînă acum fără să-l fac să afle că nu mai are un ban. Maică-sa le-a lăsat fiilor ei doar titluri de rentă : hîrtii fără valoare după război.

Explozia aceasta scandaliză, dar numai superficial și formal, doar cercul celor întruniți. Cînd unul dintre ei rînji spre vecinul lui zicînd : „Se vede că știe ce vrea“, totul fu spus și nu se găsi nimeni care să nu-i dea dreptate în sinea lui matroanei care-și apăra banii. Amintirea testamentului Agnesei, neatacat la timp de nătărăul de Paolo, era un lucru de demult : ce-a fost, a fost. Un diplomat ieșit la pensie se simți în momentul acela dator să intervină :

— Există printre noi persoana care din motive de sînge și de caracter este cea mai indicată să rezolve o problemă pe cît de gravă pe atît de dureroasă ; și arată înspre tînărul preot, roșu pînă-n albul ochilor.

Sentința păru providențială, toți căzură de acord asupra justetii ei indiscutabile : se ridicară în picioare, înainte ca acel ce fusese desemnat de ei să aibă timpul și posibilitatea să consimtă și să ceară celor prezenți dovada practică a bunăvoinței lor. Orarul unor autobuze gata de plecare și numele unor conducători de mașini nerăbdători se amestecară cu agitația scaunelor mișcate din loc : toți se grăbeau să plece ca să ajungă acasă înainte de a se înnopta. Rămasă singură cu fiul ei vitreg, în timp ce

punea la locul lor scaunele, de-a lungul pereților, ca în vorbitoare, Angelica i se adresă foarte liniștită :

— Cred că ești mulțumit, asta doreai, nu ? Împuternicirea pe care ți-au dat-o rudele îți va servi ca să-l îmbunezi pe episcop, care, după câte știu, începuse să-și cam piardă răbdarea...

Pentru internarea lui Andrea nu fu nevoie nici măcar de o vizită de control : radiografiile vorbeau limpede și cu ele în mână lui Marco nu-i fu greu să obțină un pat în secția de tuberculoși a spitalului Maggiore. Îi rămânea o ultimă speranță ca să-și poată îngriji mai decent frațele : îi scrisese lui Gianni, care se afla în America pentru o cursă faimoasă, și nu se îndoia că băiatul, cam cheltuitor dar bun la suflet, avea să-i trimită o parte din ciștigul lui considerabil pentru îngrijirea bolnavului. Cu această unică speranță, amestecată cu mult prea numeroasele vești proaste, aștepta în fața închisorii eliberarea lui Andrea. Era un soare frumos în dimineața aceea, cărmizile roșii ale bisericii din fața clădirii întunecate păreau că se încălzesc la lumină alungînd ceața de noimbrie ce încă mai plutea în aer. Și iată-l pe Andrea, parcă ieșit din pămînt : trezindu-se deodată cu el în față, Marco se rușină că nu alergase să-l întîmpine și rușinea îl opri să-l îmbrățișeze îndată. Cînd era pe cale s-o facă, Andrea îl îndepărtă :

— Fără efuziuni, părinte, că doar nu vrei să duci of-tica în Curie !

Tot luptînd împotriva „mătușii călugărițe“ Andrea i-a luat apucăturile, se gîndi Marco îndurerat. După puțin adăugă : și chiar puterea ei, din fericire.

Căci în clipa în care, luîndu-l de braț, începu să-l pre-gătească pentru ceea ce el socotea ca fiind niște perspective de nesuportat, sărăcia reconfirmată și fără scăpare, și intrarea în spital, fratele lui, ale cărui picioare probabil că tremurau puțin din moment ce se rezema atît de greu de el, se îndreptă și fața lui albă ca hîrtia se luminează de un zîmbet larg și sincer :

— Nu te necăji, dragă Marco, crezi că n-am prevăzut ce anume e-n stare Angelica atunci cînd vrea să distrugă un creștin ? Pentru unul ca mine e bine oricum, iar de

murit oricine e-n stare să moară. Important e să nu-ți fie teamă pînă la capăt, sănătatea le e folositoare numai lașilor. Biata mătușă călugăriță: chiar că trebuie să bem în sănătatea ei.

Astfel intrară la Gastaldi și după primul rînd, Andrea vru să mai bea *negroni*:

— Am economii, spuse el tare, temnicerii sînt cinstiți, mi-au dat înapoi pînă la ultimul ban și trebuie să-i cheltuiesc pe toți, din moment ce începînd din seara asta am locuință gratuită.

Tîrșitul picioarelor și vocile clienților care intrau și ieșeau din local îl ațîtau să vorbească tot mai tare, ochii îi luceau, obrajii i se aprindeau de o roșeață febrilă

— Am și eu o veste pentru tine, spuse el ridicînd cel de al doilea pahar, o veste mai urîtă decît celelalte pe care probabil că n-ai aflat-o: dar mai întîi, lasă-mă să-nchin pentru cine știu eu. Privea în gol, preocupat în timp ce bea, ca și cum ar fi vrut parcă să salute pe cineva pe care-l vedea doar el. În regulă, acum putem să plecăm, zise apoi, punînd paharul pe tejghea, și se îndreptă spre casă.

Cînd ajunseră pe prag și Marco o porni pe stradă, Andrea îl opri, prinzîndu-l de mînă.

— Nu vă dă și vouă ziarele, marchiza? Stați mai rău decît noi cei de la închisoare: pe noi, cînd ne moare un frate, ne anunță.

Astfel află Marco că Gianni pierise alergînd la Indianapolis pentru firma Maserati.

★

Femeile care și-ar fi reproșat dacă de 2 noiembrie nu ar fi dus flori la morții lor și n-ar lăsa, pios, cîte una și pe mormintele necunoscute și părăsite, încă nu încetașeră să se mire, după atîția ani, cînd treceau pe lîngă capela cea mare de marmură neagră și de alabastru roz care le domină pe toate celelalte din cimitirul orașului P., chiar și pe cele mai mărețe și mai vechi. Și nu le mira numai mărimea și bogăția marmurei, ci și munca depusă pentru sculptarea și aproape brodarea fișiiilor

care o înconjură, făcînd-o să semene cu un pavilion al unei grădini de lux, cu o pagodă. De multă vreme au aflat că tot spațiul acela servește doar pentru două morminte, pentru două femei, deși pe frontispiciu este scris, negru pe roz și cu coroană de marchiz „Familia de Paoli“ ; bătrînelor sărace, care-și păstrează cu grijă cămașa cu care vor fi înmormîntate, lucrurile acestea li se pare deosebit de impresionante.

Cîte una a intrat din curiozitate în capelă, în urma custodelui care are cheile, și în lumina roz a văzut două sarcofage masive, foarte negre, fără nici o inscripție, așezate față-n față : dar pe podeaua din fața fiecăruia, pe o placă este înscris numele defunctei : două prenume diferite, dar un singur nume, Agnese De Paoli în dreapta, Angelica de Paoli în stînga, amîndouă soții și mame exemplare. Ale cui, nu e scris. Lumea uită curînd faptele precise, dar treizeci de ani ajung ca să se creeze o legendă și să-i asigure o viață lungă, cel puțin între zidurile unui cimitir. Două surori căsătorite una după alta cu același bărbat, două mari doamne, care deși au fost foarte bogate nu se poate să fi fost la fel și de fericite în căsătorie ; drept e că soțul nu odihnește alături de ele și la ora asta cine știe unde-i sînt zvîrlite oasele. „Mame“, spune placa, și bătrîinii își amintesc că au fost mame, și încă cum : dar nici unul dintre copii nu este numit în scurtele epitafuri, ce par dictate doar de voința dispărutelor, sau cel puțin de a ultimei, care a murit și a fost, cum rezultă din date, marchiza Angelica. „Da, da, nebuna aia bătrînă : cînd eram copil o vedeam trecînd îmbrăcată în rochie lungă și neagră de părea un preot.“ „Familia De Paoli este o familie veche de-aici, dar s-o fi stins sau o fi emigrat, maică-mea îi cunoștea.“ Acestea erau, aproximativ, amintirile pe care le mai păstra vreun bătrîn burghez legat de provincia natală și rămas să vegeteze în ea sau înapoiat să-și petreacă acolo ultimii ani, în legătură cu faptele ce nu mai stîrnesc curiozitatea tinerilor, plictisiți, cu rare excepții, de poveștile de familie.

E atît de ciudat mecanismul memoriei nu numai individuale ci și colective, încît în cartierul industrial și popular care se numea cîndva „al fabricilor“, nimeni, nici

măcar umilele admiratoare ale capelei funerare, negre și roz, nu mai fac legătura între titlurile ei și persoana aceleia pe care, în cartierul apropiat de spitalul Maggiore, o cunosc toți sub numele de „marchiza“, fără să mai întrebe altceva, în timp ce o laudă ca pe cea mai scrupuloasă și mai dezinteresată infirmieră, gata oricând să alerge și la casele cele mai nevoiașе. Marchiza este o femeie taciturnă, între cincizeci și șazece de ani, dar se ține încă bine : și lasă să fie numită astfel, cu un amestec de indiferență și de mândrie, așa că puțini îi cunosc numele de familie și chiar și acestora nu le dă prin minte să-l recunoască drept unul dintre cele mai vechi ale aristocrației orașului : drept e că aceleași silabe își schimbă sunetul în funcție de împrejurări.

De altfel, fratele ei, ceasornicar în cartier și necăsătorit, care locuiește cu ea, se numește Traccagnini Otello și poate că și pentru aceea cuvîntul „marchiza“ este socotit de cei mai mulți drept o poreclă ca atîtea altele, a căror origină nu interesează pe nimeni. Totuși cei care sînt mușterii ai dughenei cu vitrină și oblon în care Otello se ocupă de roțițele și de lentila lui, n-au decît s-o numească pe „marchiză“ spre a auzi ieșind de pe buzele lui nu prea rafinate, motivele pentru care sora lui Ermينيا este marchiză cu adevărat, ba chiar singura marchiză De Paoli în viață, fiind văduva ultimului membru al familiei care avea dreptul să poarte titlul acesta : astfel că, dacă ar fi vrut, ar fi putut să fie îngropată în capela nobiliară. Fără să fie palavragiu și nici vanitos, Otello se-nflăcărează cînd pomenește de povestea aceasta sumbră și încurcată, care l-a privit și pe el și dovedește cu fapte anumite teorii confuze ale sale privitoare la răutatea domnilor, cînd au ocazia să și-o manifeste.

Povestea începe de cînd un marchiz pe nume Andrea, băiat bun dar persecutat și adus pe drumuri de o mamă vitregă foarte rea, a fost internat în spitalul de colo din piață, avînd două găuri mari în plămîni : Otello l-a cunoscut îndeaproape și poate să afirme că doar văzîndu-l în sala de spital ca pe un sărman oarecare, dar mai răbdător decît oricine, îi dădea seama că este un om de ispravă. Zi și noapte stătea așezat pe patul lui, pentru că

nu putea respira culcat, și astfel l-a găsit sora lui cînd și-a reluat slujba după ce fusese în concediul de Crăciun. Ea nu mai văzuse niciodată un bolnav atît de supus și fără capricii, atît de politicos și de recunoscător față de cei ce-l îngrijeau. Familia nu se arăta nici măcar în zilele de vizită, și-i clar că era o porcărie să-și lase acolo o rudă, putred de bogați cum erau. Doar un frate preot, sărac și el, venea ori de cîte ori putea să-i țină de urît, și nu se putea spune care dintre ei doi inspira mai multă milă, atît era de slab și de înfricoșat bietul de el. Cazul marchizului era un caz disperat, dar așa cum li se întîmplă anumitor bolnavi grav părea că speră să se însănătoșească și-și făcea planuri cu fratele lui, spunînd că nu fusese niciodată atît de liniștit. Erminia a avut întotdeauna inimă bună și fără să-și dea seama a început să-l iubească pe bolnav și s-a împrietenit și cu preotul. Împreună cu acesta, fără știrea bolnavului, se apucaseră să facă demersuri ca să obțină un loc în sanatoriu, lucru care era însă complicat, pentru că unul care se născuse domn nu poate intra acolo gratis, și nu erau speranțe să capete bani de la familie. „Erminia îmi povestea toate astea și alerga în dreapta și-n stînga, iar eu, care mă săturasem să n-o mai văd pe acasă și s-o știu mereu lîngă patul acela pînă și-n orele libere, m-apuc într-o bună zi și mă duc la spital să-i fac o scenă ei și celor doi, fără deosebire. Cînd colo, am rămas și eu încurcat în afacerea asta, pentru că era un lucru prea mișcător să vezi cum se înțelegeau cei trei tineri și cum o urmărirea marchizul cu privirea pe sora mea cînd se îndepărta o clipă. Așa că din trei cîți erau, ne-am făcut patru, care făceam cu rîndul și deseori ne întîlneam toți și ni se părea firesc să glumim și să rîdem. Rîdea și preotul, care, bietul, avea și el necazurile lui, căci episcopul de pe atunci începuse să nu-l mai înghită și-l sîcîia mereu cu reproșuri. Într-adevăr, într-o zi cînd ne-am nimerit să fim toți patru laolaltă și părea că Andrea se simte chiar binișor, fratele lui m-a chemat lîngă fereastră și mi-a spus că-i disperat, pentru că mama vitregă nu voia să plătească nici măcar taxa de spitalizare iar el trebuia să plece. «Unde să pleci?» am întrebat eu. El a ridicat din umeri și și-a strivit o lacrimă în colțul ochiului. «Nici

măcar nu știu, sînt trimis în altă parte, pentru că episcopului nu i se pare demn să aibă la Curie un preot care are un frate ca al meu, fost pușcăriaș, pe care-l și vizitează. O să mă trimită într-un loc la munte, într-o parohie izolată, din acelea unde nu vrea să stea nimeni și care rămîn mereu fără preot. Ce să mă fac, Doamne, ce să mă fac?» Nu se mai ferea să-și șteargă lacrimile și noroc că Andrea n-o privea decît pe Erminia și nu fusese atent la pălăvrăgeala noastră.

Sora mea însă a găsit soluția nenorocirii care se ivise. De îndată ce a aflat care-i situația, i-au sclipit ochii și a spus că de fapt asta era o adevărată fericire. «La munte ai spus? Tocmai ce ne trebuie pentru Andrea, iată că am găsit sanatoriul. O să-l ducem acolo sus; o cameră la adăpost, în care să punem o sobă, o să se găsească în casa parohială. Vin și eu, văd de gospodărie și-l îngrijesc. De medic nu-i nevoie, căci cunosc boala. În curînd vine primăvara și înainte de a se face toamnă Andrea o să fie vindecat.» Eram năuciți, dar în fond nu doream decît să fim convinși, mai ales preotul, care acum plîngea, acum rîdea. Eu, ca să fiu sincer, socoteam că-i o nebunie, dar o cunoșteam pe Erminia. Cînd își viră ceva în cap, femeile ca ea nu mai pot fi contrazise.

Eu i-am dus sus cu mașina, căci pe atunci eram mecanic la un garaj și am împrumutat o mașină americană cu arcuri bune, pentru ca Andrea să nu sufere. Să fi văzut cît era de mulțumit, bietul băiat! Fusese îngrădit, nefericitul, nu călătorise niciodată, nu făcuse o excursie: la munte nu mai fusese și se înflăcăra la curbele urcușului ca un copil. Marco se dusesese înainte să se instaleze, și a venit să ne întîmpine în ultimul sat. Pe drumul acela povîrnit și prăpăstios motorul se chinuia în viteza întîia, iar eu mă perpeleam gîndindu-mă că o să duc înapoi mașina distrusă. Ei trei, însă, aflați în mașină — se urcase și Marco — erau fericiți, îi auzeau din cabină ciripind ca vrăbiile. Pînă la urmă am ajuns: o mică piață, o cocioabă, o bisericuță, stînci pretutindeni, un loc pentru capre. Dar Erminia spuse că era un loc ideal și ca de obicei i-am dat dreptate, în timp ce-l ajutam pe Andrea să coboare din mașină și să se urce în camera lui. Odaia aceea era o speluncă, dar sora mea a izbutit să o aranjeze binișor

cu o mulțime de cusături și de șervețele din zestrea ei, și alerga de colo pînă colo ca un spiriduș. Întins în pat, Andrea era încă fericit, dar nu putea să respire și febra îi creștea. Înainte de înserat fui nevoit să plec și s-o las pe Erminia acolo : inima îmi era sfîșiată și apăsată de presimțiri negre.

Prin ce au trecut bieții copii ! Dar au avut cel puțin satisfacția să-l vadă pe bolnav tot timpul și convins că se va vindeca. Preotul se zbătea să-și facă datoria, slujbe, predici, binecuvîntări, dar la biserică nu veneau decît îngrijitoarea bisericii, o bătrînă pe jumătate idioată, și cîte-un păstor-doi duminica, căci oamenii de-acolo trăiau ca animalele. Apoi fondurile bisericii erau o mizerie, lipseau banii chiar și pentru nevoile cele mai mari iar sora mea, în afară că și-a pierdut postul de la spital, a trebuit să-și cheltuiască economiile ca să aibă toți cu ce trăi și să-l îngrijească pe bolnav. Și a început atunci și un alt chin : Andrea era îngrijorat din cauza cheltuielilor și bănuia adevărul, așa că pentru a-l liniști sora mea a inventat povestea că familia De Paoli trimitea pentru el o contribuție lunară. «Chiar așa ? întreba el. Cum ați reușit s-o obțineți ?» Dar se înțelegea că nu crede o boabă și asta a fost singura umbră care i-a întunecat ultimele luni de viață. Îi era rușine, mai ales față de mine, un simplu muncitor, și l-am auzit cu urechile mele murmurînd pentru sine : «Se vede că așa e scris, ca membrii familiei De Paoli să se lase întreținuți de femei.»

În timpul primăverii și al verii, sănătatea lui se îmbunătățește, dar necazurile nu încetară. Don Marco ar fi dorit să vină la slujbă și oamenii din satul care se afla la cîțiva kilometri de biserică : în fond erau enoriașii lui. Distanța care-i făcea să fie leneși nu era îndestulătoare însă ca să le înlăture și curiozitatea și pofta de birfeală. Începură să circule zvonuri răutăcioase și calomnioase pe seama preotului care-și adusese în casa parohială un frate deochiat, îmbolnăvit din cauza desfrîului, și o fată tină și drăguță în chip de îngrijitoare. Erminia nu mai putea să se ducă după cumpărături fără să devină ținta a tot soiul de aluzii indecente. Don Marco fu che-

mat la oraș de către episcop și se întoarse cu fața tristă și cu ochii roșii. Era în luna mai și ridicase un altar frumos pentru Sfînta Fecioară ; trăgea în zadar clopotele ca să sune ora rugăciunii închinată Ei, căci nici măcar bigotele nu veneau la rugăciune, zicînd că mai bine o spuneau acasă decît s-o facă împreună cu un preot care stîrnea scandal în jurul lui. Era zadarnic să protestezi, să te indignezi, cum făcea Erminia, care nu se temea de nimic și l-a înfruntat de cîteva ori cu vorbe aspre pe factorul poștal. Dar ei răspundeau doar cu zîmbete de dispreț, ceea ce era și mai rău. Într-o astfel de situație, don Marco se gîndi să facă formele pentru căsătorie, crezînd că în felul acesta gurile rele aveau să se potolească. N-o să uit niciodată ziua cînd Andrea mi-a trimis vorbă să vin ca să-mi ceară mîna sorei mele : își revenise total și dădea impresia că cere de soție o principesă. «Dragostea și recunoștința, mi-a spus el, se dovedesc prin acțiuni : dar ce acțiuni poate să-și îngăduie un nenorocit ca mine ? Îmi dau seama că este un păcat să legi de un muribund o fată ca Erminia. Aș avea un singur lucru să-i ofer, dacă n-ar supăra-o să-l obțină prin mine, un titlu : sînt sigur că niciodată n-a fost purtat mai demn.» Eu nu știam ce să-i răspund, și pentru că în momentul acela Andrea își pierduse naturalețea obișnuită, ai fi zis că umilința cuvintelor sale îl făcuse să devină îngîmfat. Și apoi de ce să nu-mi spună că o iubea pe sora mea ?

Ce s-o mai lungim : se căsătoriră chiar în bisericuța aceea, binecuvîntați de don Marco. Mi-am luat cu mine un prieten ca să fim martori amîndoi, Andrea de-abia se ținea pe picioare, dar prietenul meu nici măcar nu observă, căci el căuta să cîntească mireasa. După ceremonie, Andrea s-a înapoiat în pat și nu s-a mai ridicat.

A fost o căsătorie care a ținut trei luni, din iunie pînă-n septembrie, trei luni de luptă pentru Erminia, care-și smulgea soțul din ghiarele morții ceas cu ceas, dar îi vorbea mereu de viață, de viața lor viitoare, ca și cum ar fi avut înaintea lor zeci și zeci de ani. De îndată ce am aflat că a murit, am alergat, din însărcinarea lui Marco, să anunț familia. Ce familie ! De tată nu se mai știa nimic, într-o bună zi plecase, cine știe unde, și

nu mai daduse vești. Surorile vitrege trăiau retrase la țară și se arătau atît de puțin prin împrejurimi încît se poate spune că nu le cunoștea nimeni. Rămînea mama vitregă, marchiza. Din ceea ce știam despre ea, îmi închipuiam că vestea avea s-o lase indiferentă și că n-avea să pornească la drum. Dar greșeam. Veni la munte cu mașina ei neagră, plină de noroi pentru că ploua cu găleata, și înainte de orice, îndată ce coborî, intră în biserică, apoi intră în casă și fără să întrebe nimic pe nimeni urcă scara și apărură în pragul odăii cu mortul, rămînînd însă acolo. Eu, care stăteam în bucătărie ca să pregătesc ceva de mîncare, cînd am văzut-o trecînd atît de grabnic am alergat după ea ca să o întîmpin, dar n-am reușit să intru, căci umplea tot golul ușii și nu se mișca. Marco stătea în genunchi la picioarele patului, Erminia își privea soțul îndurerată și atentă ca și cum ar fi vrut să descopere că încă mai trăia. Marchiza, pe care-o vedeam din profil, stătea țeapănă, cu nările strînse de parcă n-ar fi vrut să respire aerul acela, și nu-și scosese nici măcar mînușile, iar cu mîna dreaptă înmănușată și-a făcut cruce de trei ori : apoi s-a întors ca să coboare și m-a văzut. A spus, arătînd-o cu bărbia pe Erminia : «A, aceea-i fata?» «Vreți să spuneți soția ? » am răspuns eu indignat. Ea se strîmbă, aproape disprețuitor : «Soția, sigur», și o porni pe scări în jos. La ușă se ciocni de șoferul ei, un om bătrîn care tocmai se pregătea să urce, poate dornic să-l salute pentru ultima oară pe domnișor.

«Unde te duci ? l-a întrebat ea. Unde ți-e capul ? Nu știi de ce boală a murit ? Vrei să duci microbii la copii ?»

Eu credeam că cel puțin de ochii lumii corpul neînsușit avea să fie înmormîntat la oraș. Dar înainte de a pleca, marchiza a spus : «Aici a venit, aici rămîne», și s-a urcat în mașină. Din ziua aceea n-am mai văzut-o.

Într-adevăr Andrea a rămas sus la munte ; cu ultimii ei bani Erminia i-a cumpărat un loc în micul cimitir din sat, un loc pentru două persoane, care-i va servi și ei : și s-a dus mereu acolo la el, ori de cîte ori a putut ; acum canaliile alea din sat o respectă pentru că e bătrînă.

Nu știu cum am reușit s-o aduc îndărăt la oraș ; voia să rămînă cu Marco, să-i fie servitoare, fără să știe că

tocmai din pricina ei, bietul de el era supus cercetărilor și în cel mai bun caz avea să fie transferat disciplinar într-un loc și mai sălbatic. Argumentul acesta o convinge și astfel l-am salutat și pe don Marco care rămânea singur și disperat în așteptarea noii destinații. Uneori îmi vine să-mi reproșez că l-am părăsit așa : dar trebuie să se afle cineva în pielea mea ca să priceapă că după ce totul se sfârșise aveam impresia că fusesem stors și chinuit, eu și sora mea, pentru că domnii, chiar și fără voie, profită pînă la urmă totdeauna de oamenii săraci.

Partea cea mai nostimă este că după ce am ajuns la oraș am aflat că marchiza poruncise pentru fiul ei vitreg o mare ceremonie religioasă în parohia ei : catifele negre, dantele de argint, inscripții pe ușă, așa cum se obișnuiește aici la noi pentru cei bogați, luminări, cor : cred că a cheltuit o groază de bani. Mă întreb pentru cine a făcut toate astea ? Dar încă de pe atunci începuseră să-i spună nebuna și s-a dovedit că lumea avea dreptate. Sînt lucruri pe care cei de acum nu și le mai amintesc, dar circulau tot felul de povești pe seama ei. De-altfel era o familie sucită : e destul să amintesc că fetele, nă-tînge cum erau, au plecat toate într-o zi și s-au instalat la Milano. De ce ? Nici mai mult nici mai puțin decît ca să se facă croitorese, croitorese de teatru, firma lor mai este pomenită și astăzi. Poate că le-a împins pe drumul ăsta chiar mama lor, dar fără îndoială că nu se tulbură și singură, cu toți banii ei, a rămas aici să ducă o viață de cerșetoare. Spuneau că agățase pe pereții încăperilor o mulțime de tablouri ale unei singure persoane, sora sa, care fusese prima soție a bărbatului ei, și că vorbea cu tabloul ăla cum se vorbește cu o ființă vie.

Apoi i-a venit toana cu capela cea nouă și se poate spune că s-a mutat la cimitir și că stătea toată ziua să supravegheze lucrările și să-l chinuiască pe arhitect, pe mărmurari și chiar pe salahori, pentru că nimic nu-i plăcea. Cînd totul a fost pus la punct, a obținut autorizația de a deschide mormîntul vechi al familiei De Paoli și de a transporta în cel nou osemintele sorei sale. Samavolnicia aceasta a stîrnit scandal și-mi amintesc că rudele bătrînului erau furioase și voiau s-o împiedice să pună

pe frontispiciu numele De Paoli. Între timp a murit și ea și rudele nu s-au mai interesat de nimic. Moștenirea, se înțelege, le-a revenit fiicelor, Erminia este prea mândră ca să-și valorifice drepturile și nici nu s-a lăcomit vreodată la bani. Marchiza a lăsat totuși scris în testament că nici măcar fiicele ei n-aveau voie să intre în capelă. Moartea e moarte, dar nici un sicriu nu mă impresionează mai mult, dacă mă gîndesc bine, decît cele două, atît de izolate, așezate față-n față. N-aș vrea să fiu în oasele marchizei Agnese.“

1956—1957

C U P R I N S

<i>Cuvînt înainte</i>	5
<i>Notă biobibliografică</i>	15
ARTEMISIA	17
CĂLUGĂRIȚA DIN ȘANHAI	209

Tematica socială care variază de la nemulțumire pînă la răzvrătire, de la resentiment pînă la înrăire, putîndu-se rezuma în linii mari la denunțarea și respingerea oricărui fel de sclavie străveche impusă femeii, atît de către natură cît și de către societate, constituie șarja și ținta, rațiunea și valoarea multor dintre cele mai bune povestiri și romane ale Annei Banti.

Enrico Falqui.